

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XIV, nr. 2

1969

iulie — decembrie

SUMAR

Pag.

Orientări și realizări în studiul limbii la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj în ultimii 25 de ani 187

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

D. MACREA, Personalitatea științifică a lui E. Petrovici 191

ISTORIA LIMBII

I. PĂTRUȚ, Cu privire la limba română comună 209

LEXICOLOGIE

B. KELEMEN, Însemnări lexicale (III) 213

TEODOR BOJAN, Cîteva aspecte ale cuvintului românesc co a m ă 219

DOINA GRĒCU, Acțiunea limbii literare asupra lexicului unui grai din Banat 231

GRAMATICĂ

D. D. DRAȘOVEANU, Legături sintactice de la stînga la dreapta 241

V. HODIȘ, Aspecte ale multiplei subordonări în frază 247

I. MĂRII, Însemnări despre imperativele regionale „duce-vă-ți!”, „duce-vi-ți” și „culcați-vă-ți!”, „culcați-vi-ți?”. 255

ANDREI MIȘAN, Categoria gramaticală a aspectului verbal 265

FONETICĂ ȘI FONOLOGIE

GR. RUSU, Statutul fonologic al vocalelor ɔ, ɛ și ʉ în graiurile dacoromâne 279

DIALECTOLOGIE

R. TODORAN, Particularități dialectale bănățene într-un manuscris de la începutul secolului al XIX-lea (I) 291

PETRU NEIESCU, Note aromâne (I) 305

ONOMASTICĂ

ILEANA NEIESCU și AURELIA STAN, Nume proprii de animale în zona Porților de Fier	309
M. HOMORODEAN, Note de toponimie	319

STILISTICĂ

E. CÂMPEANU, Cercetarea stilistică a părților de vorbire	323
FELICIA ȘERBAN, Generalul și particularul în informația lexicală din punct de vedere stilistic	333

DISCUȚII

MIRCEA BORCILĂ, Note pe marginea unui dicționar stilistic (II)	341
--	-----

RECENZII

<i>Atlasul lingvistic român</i> , serie nouă, partea a II-a, vol. VI, București, Editura Academiei, 1969 (Petru Neiescu).	351
PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN: <i>Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș</i> , vol. I, [București], Editura Academiei, 1969 (R. Todoran)	352
<i>A magyar nyelvjárások atlasza. I. kötet. Szerkesztette Deme László és Imre Samu.</i> Budapest, Akadémiai Kiadó (Gyula Márton)	354
<i>Studii și materiale de onomastică</i> , București, Editura Academiei, 1969 (D. Loșonfi)	357
I. I. RUSSU: <i>Limba traco-dacilor</i> , ed. a II-a revăzută și adăugită, București, Editura științifică, 1967 (A. Vraciu)	360
CICERONE POGHIRC: <i>B. P. Hasdeu, lingvist și filolog</i> , București, Editura științifică, 1968 (Doina Negomireanu).	370
<i>Palia de la Orăștie, 1581-1582.</i> Text — Facsimile — Indice. Ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, Editura Academiei, 1968 (Ileana Kolesár)	372
AL. BORZA: <i>Dicționar etnobotanic</i> cuprinzând denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România, București, Editura Academiei, 1968 (Ioana Anghel).	374
V. A. ŽUČKEVIČ, <i>Toponimika Belorussii</i> , Minsk, 1968 (M. Homorodean și O. Vințeler)	376
INDICE	379

ORIENTĂRI ȘI REALIZĂRI ÎN STUDIUL LIMBII LA INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ ÎN ULTIMII 25 DE ANI

Cei 25 de ani de la eliberarea României au înscris un capitol cu totul nou în istoria patriei noastre, începutul erei socialismului, caracterizat prin numeroase și profunde schimbări în toate domeniile de activitate.

Ceea ce a determinat orientarea și rezultatele obținute în cercetările din domeniul lingvisticii este însușirea materialismului marxist și a metodei materialist dialectice, ca rezultat al formării ideologice a cadrelor de cercetare vîrstnice și tinere sub îndrumarea Partidului Comunist Român.

Rădăcinile lingvisticii românești sînt adînci. Cea mai veche ramură a ei este lexicologia și lexicografia. *Dicționarul limbii române*, a cărui redactare a fost printre primele obiective ale Academiei Române, a fost redactat în perioada interbelică la Cluj. Azi, după reluarea redactării, în vederea accelerării lucrărilor, participă la această muncă lingviști din București, Cluj și Iași. Progresul este vădit. În anii aceștia a apărut volumul VI, cuprinzînd cuvintele cu litera *M*, volum redactat la Institutul de lingvistică din București, și volumul VII, partea a doua, cu litera *O*, redactat de un colectiv condus de V. Breban, la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj.

În Secția de lexicologie a Institutului nostru s-a redactat primul dicționar român-maghiar de proporții mari, două volume, sub conducerea prof. B. Kelemen, lucrare distinsă în 1964 cu premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Republicii Socialiste România.

Școala lingvistică clujeană s-a impus încă în perioada interbelică prin cercetări de geografie lingvistică. Prin *Atlasul lingvistic român*, marele monument închinat graiurilor românești, realizat, la inițiativa lui Sextil Pușcariu, de Sever Pop și Emil Petrovici, patria noastră s-a situat printre primele țări care au realizat o astfel de lucrare. Este meritul colectivului condus de prof. Ioan Pătruț că în anii puterii populare șase volume din *Atlasul lingvistic român II* (1956 — 1969), serie nouă, și trei volume din *Micul atlas lingvistic român II*, serie nouă, opera fundamentală a regretatului acad. E. Petrovici, au văzut lumina tiparului, ajungînd în mîna cercetătorilor din țară și străinătate.

Lingvistica românească a zilelor noastre continuă să manifeste aceeași receptivitate față de nou, față de exigențele contemporane ale științei ca și în perioada antebelică.

Lingviștii noștri și-au dat seama că, în faza actuală a cercetărilor dialectale, pe lângă atlasele generale se impune întocmirea unor atlase regionale, cu o rețea de puncte mai deasă. Primele volume din această lucrare, inițiată de acad. Emil Petrovici și acad. Al. Rosetti, anume *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia I* (1967, întocmit sub conducerea prof. Boris Cazacu de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu (Centrul de cercetări fonetice și dialectale din București), *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș I* (1969), de Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, sînt cele mai noi mesaje ale dialectologiei românești în străinătate. Pe baza materialului bogat cuprins în ele, structura dialectală a limbii române, fizionomia dialectului dacoromân se conturează mult mai precis ca înainte.

Cercetarea complexă, unul dintre atributele științei moderne, se realizează în domeniul lingvisticii și prin studierea tuturor idiomurilor, graiurilor de pe teritoriul patriei noastre. În această ordine de idei menționăm terminarea anchetei de către Ladislau Murádin pentru *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din România*; una dintre lucrările de amploare care se elaborează sub îndrumarea prof. Attila T. Szabó în Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj. În colaborare cu catedra de limba maghiară a Universității clujene, s-a elaborat în întregime *Atlasul lingvistic al graiului ceangău din Moldova* de Moise Gálffy, Iuliu Márton și Attila T. Szabó.

Seria atlaselor este completată de monografiile dialectale, ca, de exemplu, *Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei* (1957), de prof. Ioan Pătruț.

Lingviștii din principalele centre științifice lucrează cu forțe unite la tratatul *Istoria limbii române*. Metodele noi de cercetare cer o reconsiderare a istoriei limbii române, iar cercetările parțiale din ultima vreme ne fac să ne schimbăm poziția în unele privințe. Noua istorie a limbii române va fi o lucrare de concepție structurală, în care evoluția, diacronia, se reliefează prin succesiunea unor secțiuni sincronice. Analizele efectuate în lumina datelor noi au determinat pe autorii acestei opere să rectifice în unele privințe periodizarea, limitele perioadei românei comune, plasarea începutului influenței slave în secolul al IX-lea etc.

O trăsătură nouă a activității de cercetare în condițiile de după Eliberare este caracterul ei organizat și planificat. Orientarea nouă în onomastică este strîns legată de această tendință. După ce la București și la Cluj s-au format după Eliberare, sub conducerea acad. Iorgu Iordan, acad. E. Petrovici și acad. Al. Graur, cercetători specializați în onomastică, s-a putut porni acțiunea de adunare a materialului onomastic, care, și aici ne gîndim în primul rînd la microtoponime, în urma transformărilor economice, culturale etc. este sortit să dispară. Socotim deosebit de binevenită publicarea în „Cercetări de lingvistică” (anul IX, 1964) a unui *Chestionar onomastic* (autori: Aurelia Stan și Mircea Homorodean) pentru unificarea adunării materialului onomastic, precum și constituirea unui Cerc de onomastică la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj, din care fac parte și cadre din instituțiile de învățămînt superior

din Cluj. O parte a lucrărilor prezentate la prima sesiune de comunicări de către membrii acestui cerc a apărut întrunită într-un volum cu titlul de *Studii și materiale de onomastică* (1969). Este îmbucurător că dintre cei 15 colaboratori ai volumului 12 sînt cadre tinere.

Trăim în epoca tehnicii avansate. Lingvistica s-a folosit și în trecut de aparate, în special în studierea sunetelor articulate, dînd naștere unei ramuri a foneticii, anume foneticii experimentale sau instrumentale. Modernizarea și reutilizarea laboratorului de fonetică experimentală din Cluj demonstrează nu numai spiritul organizatoric al lingviștilor noștri, dar și sprijinul material pe care l-au primit și-l primesc continuu. Cercetările făcute în laborator s-au concretizat în studiile semnate de acad. E. Petrovici, Petru Neiescu ș.a.

Pregătirea teoretică generală a dus la creșterea interesului față de problemele teoretice ale lingvisticii, mai precis față de lingvistica generală. În paginile revistelor de specialitate, printre care și cele din Cluj („Cercetări de lingvistică”, „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”), au apărut studii și articole de lingvistică generală semnate de acad. E. Petrovici, D. Macrea, I. Pătruț, B. Kelemen, R. Todoran, Gy. Márton, M. Zdrenghea ș.a.

Firește, elementul nou nu se afirmă numai în concepția și metoda generală, ci și în aplicarea noilor concepții și metode particulare de cercetare în lingvistică. Ne referim la lingvistica modernă. Termenul acesta este mult prea cuprinzător, fapt care ne obligă la limitarea numai la cele mai importante și mai discutate ramuri ale ei, structuralismul și lingvistica matematică, care, la rîndul lor, se află, bineînțeles, corelate.

Structuralismul, fie el de orice colorit, consideră limba ca o structură, ale cărei părți se află în interdependență, în relații. Studii de felul acesta au publicat acad. E. Petrovici, B. Kelemen, I. Pătruț ș.a.

E un fapt cunoscut că știința contemporană se caracterizează prin matematizare. Alături de științele economice și logice, lingvistica cunoaște o matematizare mai pronunțată, cea ce a dus la apariția lingvisticii matematice. Rezultatele obținute de lingvistica românească în acest domeniu au fost posibile și datorită inițiativei și încurajării lor de către acad. E. Petrovici, acad. Al. Rosetti și acad. Gr. Moisil. Unele dintre metodele lingvisticii matematice au fost aplicate de mulți dintre cercetătorii tineri, ca: Ioana Anghel, Elena Comșulea, Doina Grecu, Aurelia Stan, Titiana Suciu, Felicia Șerban, Valentina Șerban ș.a.

Mai cu seamă în epocile de mari transformări, de căutare a noi drumuri și metode e bine să știm ce am făcut, ce am moștenit. Prof. D. Macrea are meritul de a fi îmbogățit literatura noastră lingvistică cu studii și volume privitoare la istoria lingvisticii românești, ca *Lingviști și filologi români* (1959), *Studii de istorie a limbii și lingvisticii române* (1965).

Principalele căi de afirmare și de dezvoltare ale lingvisticii românești din ultimii 25 de ani sînt convergente; ele duc la cunoașterea mai aprofundată a structurii și sistemului limbii, a elementelor

componente ale acestora. Metodele vechi, tradiționale, ale științei limbii se îmbină într-o armonie perfectă cu cele moderne, metoda generală de cercetare fiind dialectica marxistă. Mergînd pe drumul acesta, valorificînd și mai mult spiritul de observație, dovedind o operativitate și mai mare în munca de cercetare, în finalizarea lucrărilor, lingviștii din patria noastră vor înscrie pagini din ce în ce mai frumoase în istoria științei românești.

PERSONALITATEA ȘTIINȚIFICĂ A LUI EMIL PETROVICI

DE

D. MACREA

Prin moartea tragică a lui Emil Petrovici, în accidentul de tren de lângă Blaj din 7 octombrie 1968, lingvistica românească a pierdut pe unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai ei din zilele noastre, care a întrunit excepționale calități de inteligență, imaginație și discernămint critic, puse în serviciul unei mari pasiuni de cercetare științifică.

S-a născut la 4 ianuarie 1899 în comuna Toracul Mic (Mali Torak) din Banatul iugoslav. Între anii 1908 și 1916 a urmat liceul german și românesc din Brașov și pe cel maghiar din Oradea, iar între 1916 și 1918 seminarul teologic și preparandia (școala de învățători) din Arad. În 1919 s-a înscris la Facultatea de litere și filozofie a Universității din Cluj, făcând parte din întâia generație de studenți români, de după unirea din 1918, ai acestei universități.

Facultatea de litere și filozofie și Muzeul limbii române din Cluj au fost primii factori ai pregătirii lui științifice, care au dat impulsul întregii lui activități de mai târziu. Sub îndrumarea lui Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, Iosif Popovici, Nicolae Drăganu și George Giuglea, tânărul student Emil Petrovici a început să se formeze în domeniul lingvisticii, câștigând, de la primele sale manifestări, încrederea maștrilor săi, pe care viitorul a justificat-o deplin.

Această pregătire și-a desăvârșit-o la Paris, unde a obținut o bursă de studii și unde a urmat, timp de șase ani, la Sorbona, Collège de France, Ecole Pratique des Hautes Etudes și Ecole des Langues Orientales Vivantes, cursurile celor mai renumiți lingviști francezi ai epocii: Antoine Meillet, Antoine Thomas, Jules Gilliéron, Abatele Rousselot, André Vaillant, Mario Roques și alții, specializându-se în slavistică, fonetică experimentală, geografie lingvistică, franceză veche, medie și modernă și albaneză. După obținerea, la Sorbona, în 1926, a licenței în litere, se întoarce la Cluj, unde

este numit asistent la Laboratorul de fonetică experimentală, creat de Iosif Popovici, mort în același an.

În 1930 și-a trecut, la Cluj, sub președinția lui Sextil Pușcariu, doctoratul în filologie, cu teza *De la nasalité en Roumain*, una din primele lucrări de fonetică experimentală publicate în țara noastră.

În anii 1930 — 1931 a urmat, la Sofia, cursuri de specializare în slavistică ale cunoscuților lingviști bulgari: Jordan Ivanov, St. Romanski, St. Mladenov și L. Miletici.

La întoarcerea în țară este numit, în 1931, profesor de slavistică la Facultatea de litere și filozofie a Universității din Cluj și conducător al Laboratorului de fonetică experimentală, atașat, după moartea lui Iosif Popovici, Muzeului limbii române.

Principalul cadru de activitate al lui Emil Petrovici a fost, pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, pe lângă catedra de la facultate, Muzeul limbii române, iar principala revistă științifică în care și-a publicat numeroasele studii, note și recenzii: „Dacoromania”.

Emil Petrovici a posedat elementele esențiale și indispensabile unui lingvist modern: cunoașterea limbilor clasice, romanice și slave, a germanei, englezei, maghiarei și albanezei, precum și pasiunea pentru problemele cele mai variate de lingvistică. De aceea, în scrisul lui, se întîlnesc probleme de slavistică, de romanistică, de albaneză, totdeauna cu specială privire la limba română și cu concluzii generalizatoare de interes teoretic și istoric.

El a urmat, în activitatea lui științifică, spiritul și principalele direcții de cercetare ale școlii lingvistice clujene: dialectologie, fonetică, toponimie, istoria limbii române, adăugînd preocupări noi și originale de slavistică, fonetică experimentală și fonologie.

Darul observației atente, al asociației și al ipotezelor creatoare, care au un rol atît de hotărîtor în știință, l-au ajutat să lucreze simultan în mai multe domenii de cercetare, cu dese reveniri asupra problemelor abordate, pentru completări de informații și de concluzii. El a publicat, în aproape toate domeniile lingvisticii, studii substanțiale, dar, în general, de mici proporții, a căror sinteză o amîna mereu pentru a aduna cît mai mult material documentar¹. Moartea bruscă și prematură l-a împiedicat să ajungă la sintezele proiectate.

Cea mai constantă preocupare lingvistică a lui Emil Petrovici a fost dialectologia română. Contribuția lui fundamentală în acest domeniu o constituie elaborarea *Atlasului lingvistic român*, partea a II-a, în cadrul Muzeului limbii române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I a *Atlasului*, privind fondul principal de cuvinte, structura gramaticală și fonetica, a fost anchetată de Sever Pop, iar partea a II-a, privind civilizația materială a mediului rural oglindită în limbă, de către Emil Petrovici. Sextil Pușcariu, apreciînd aportul lui Emil Petrovici la elaborarea *Atlasului lingvistic român*, scrie: „Acest plan s-a putut realiza cînd Emil Petrovici s-a întors din străinătate, unde, în capitala Franței, făcuse șase ani

¹ Pînă în 1958 publicase 149 de studii a căror listă cronologică se găsește în volumul omagial *Mélanges linguistiques offerts à Emile Petrovici par ses amis étrangers à l'occasion de son soixantième anniversaire*, în CL, 1958 (Supliment), p. 565—576.

de studii la cei mai străluciți maestri ai lingvisticii moderne, specializându-se cu deosebire în fonetica experimentală și slavistică. L-am întrebat dacă vrea să sacrifice cincisprezece ani, poate chiar douăzeci de ani, din viața sa din tinerețe, pentru « Atlasul lingvistic român ». Mi-a răspuns, fără ezitare: « da » și a pornit cu un admirabil devotament, mai întâi la anchetele pe teren, pe care nu le-a întrerupt decât un an pentru studii de specializare în Bulgaria, apoi la redactarea acestui volum².

Pentru această lucrare, Emil Petrovici a înregistrat răspunsurile la 4 800 de întrebări din 85 de localități de pe întinsul țării. Față de *Atlasul lingvistic al teritoriului dacoromân* din 1909 al lui Gustav Weigand, întocmit pe baza a 43 de întrebări, care este numai fonetic, *Atlasul lingvistic român* a fost întocmit, cele două părți, pe baza a 7 000 de întrebări, cuprinzând toate compartimentele limbii: fonetică, morfologie, sintaxă, lexic, precum și numeroase date etnografice și texte de folclor.

Importanța științifică a *Atlasului lingvistic român* este primordială pentru toate aspectele limbii române și mai ales pentru istoria ei. Lingvistul sovietic S. V. Bernstein scrie, pe bună dreptate: „Afirmăm cu toată convingerea că, fără datele acestui Atlas, nu se poate scrie o istorie științifică a limbii române”³.

Atlasul lingvistic român a fost, la apariția lui (1938—1943), primul în sud-estul Europei. El a fost unanim apreciat pentru bogăția și varietatea materialului său, care oglindește expresivitatea graiurilor noastre populare, unitatea limbii române și forța ei creatoare. El este opera de bază a dialectologiei noastre, valoarea lui crescând pe măsura trecerii timpului, deoarece consemnează stadiul de evoluție a limbii române dintre cele două războaie mondiale, depășit astăzi sub influența nivelatoare a limbii literare.

Această lucrare a constituit principala sursă documentară pentru toate studiile ulterioare ale lui Emil Petrovici, ea ajutându-l să aibă perspectiva necesară, lingvistică și istorică, în toate problemele limbii române.

Din materialul adunat pentru *Atlasul lingvistic român*, Emil Petrovici a valorificat însă abia o parte, ajungând la concluzii importante, în primul rând în legătură cu structura și repartitia graiurilor dialectului dacoromân. El a demonstrat, în mod neîndoielnic, ceea ce Gustav Weigand numai schițase cu 60 de ani în urmă, existența, în cadrul dialectului dacoromân, în afara celor trei graiuri recunoscute: muntean, moldovean și bănățean, a celui de-al patrulea grai, cel crișean, pe care l-a caracterizat cu precizie, în trăsăturile lui fonetice și lexicale, schițând totodată, ca unitate aparte, și graiul maramureșean⁴.

Făcând anchetele pe teren pentru *Atlasul lingvistic român*, Emil Petrovici a adunat un material dialectal mai bogat decât cel care privea această lucrare, culegând numeroase texte dialectale și de folclor din toate regiunile țării. Rezultatul acestor preocupări a fost publicarea mai multor studii și culegeri de texte: *Folclor din Țara Almăjului* (1935), *Folclor de*

² Prefața la *Atlasul lingvistic român*, partea II-a, Sibiu — Leipzig, 1940.

³ Vezi „Biulleten dialektologhiceskogo sektora Instituta russkogo iazika” (Akademia Nauk SSSR, 1948, vipusk 3, p. 97).

⁴ Vezi: Emil Petrovici, *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*, în revista „Transilvania”, LXXII, 1941, p. 551—558; vezi idem, *Repartitia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, 1954, nr. 5, p. 5—17.

la *moșii din Scărișoara* (1939), *Note de folclor de la românii din Valea Mlavei* (Iugoslavia, 1942), *Texte dialectale* (1943).

În aceste lucrări, care întregesc materialul *Atlasului*, pe lângă textele dialectale și folclorice, notate într-o transcriere fonetică de o rară precizie, caracteristică întregului material lingvistic adunat de pe teren de Emil Petrovici, el prezintă și numeroase date etnografice asupra așezării satelor, ocupației, alimentației, îmbrăcăminte, obiceiurilor și psihologiei populației cercetate. Emil Petrovici a notat, cu perspicacitate: obiceiuri locale, elemente de medicină populară, credințe, superstiții, vrăji, manifestări artistice populare. Textele dialectale și folclorice întregesc imaginea lingvistică a teritoriului românesc. Ele oglindesc graiul viu, în exprimarea lui curentă, hărțile *Atlasului* prezentînd o imagine mai statică a acestuia⁵.

Din *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, Emil Petrovici a reușit să publice, în decurs de aproape 30 de ani, numai o parte: volumul I, cu un supliment (Sibiu — Leipzig, 1940—1942), și volumul II, în culori, din *Micul atlas lingvistic român*, partea a II-a (Sibiu — Leipzig, 1940—1942). În 1956, a început să publice seria nouă din această lucrare, din care au apărut, pînă în 1969, șase volume cu răspunsurile transcrise pe hărți și trei volume cu răspunsurile redactate în culori.

După cel de-al doilea război mondial, Emil Petrovici a continuat preocupările de dialectologie ale școlii lingvistice clujene, ajutat de un numeros și pasionat colectiv de tineri din cadrul Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj al Academiei și din universitatea clujeană. El a dat cercetărilor dialectale un nou avînt și o nouă orientare, care completează pe cea anterioară. În colaborare cu Centrul de fonetică și dialectologie din București și cu colectivul de dialectologie din Iași, Emil Petrovici și colaboratorii săi din Cluj au inițiat lucrările pentru elaborarea *Atlasului lingvistic român pe regiuni*. Necesitatea acestei noi lucrări este motivată științific prin două argumente: 1. vechiul *Atlas* are o rețea de puncte anchetate prea rară (380 pentru partea I și 85 pentru partea II-a), rămînînd astfel nesemnificate numeroase fenomene lingvistice; 2. după ultimul război mondial au intervenit mari schimbări în situația graiurilor românești, datorită mutației intervenite în structura economică, socială, politică și culturală a țării.

Cele trei colective de dialectologi din Cluj, București și Iași au conceput elaborarea a 7 atlase dialectale ale regiunilor istorice ale teritoriului lingvistic dacoromân și al 8-lea pentru dialectele românești sud-dunărene⁶.

Dar Emil Petrovici nu considera epuizate cercetările dialectale prin elaborarea atlaselor, ci a susținut și necesitatea monografiilor dialectale menite să adîncească cunoașterea graiurilor și, implicit, a vieții materiale și spirituale a poporului. „*Atlasele*, scria el în 1943, *nu pot înlocui monografiile dialectale care trebuie făcute și de aici înainte cît mai temeinice, urmînd o metodă riguroasă și, pe cît se poate, unitară pentru întreg teritoriul unei limbi, intrînd în cele mai mici amănunte și prezentînd cît mai mult*

⁵ Asupra culegerii *Texte dialectale*, vezi recenzia lui Romulus Todoran, în „*Transilvania*”, 1945, nr. 45, nr. 371—372; vezi și G. Istrate, în „*Buletinul Institutului de filologie română Alexandru Philippide*”, X, p. 209—214.

⁶ Vezi Emil Petrovici, *Sarcinile actuale ale dialectologilor din R.P.R.*, în *Fonetică și dialectologie*, I, 1958, p. 207—210.

material, mai ales texte”⁷. În 1965 reia această idee, scriind : „Apariția atlaselor lingvistice cred că nu-i dispensează pe dialectologi de a da cât mai multe descrieri monografice ale diferitelor graiuri, prezentând sistemele graiurilor studiate cât mai complet și aplicând metodele lingvisticii actuale”⁸.

Realizarea acestei idei s-a îndeplinit prin inițierea, în anii din urmă, de către colectivul de dialectologi din Cluj a monografiilor dialectale : a Văii Crișului Negru, a Văii Sebeșului și a Porților de Fier ; iar în colaborare cu colectivul de dialectologi din București, a monografiilor dialectale : a Văii Jiului și, în colaborare cu dialectologii ieșeni și bucureșteni, a Văii Bistriței, în curs de elaborare.

O altă latură importantă și originală a cercetărilor dialectale ale lui Emil Petrovici a constituit-o studiul graiurilor slave de pe teritoriul României și a interferenței lor cu limba română. El a întreprins primele studii de acest fel cu prilejul anchetelor pentru *Atlasul lingvistic român*, când a anchetat și câteva comune în care există și populație slavă de pe teritoriul românesc. Dar primul studiu amplu de dialectologie slavo-română a fost asupra graiului carașovenilor din Banat⁹, un grai sirbo-croat izolat în masa românească de prin secolul al XV-lea, puternic influențat de limba română, dar care păstrează numeroase elemente arhaice dispărute de mult din graiurile înrudite. Studiul prezintă interes și pentru concluziile istorice asupra regiunii de origine a carașovenilor și a epocii imigrării lor în Banat. El a constituit un impuls pentru slaviștii români I. Pătruț, E. Vrabie, N. Pavliuc, Gh. Bolocan și alții, care au alcătuit monografii similare pentru alte graiuri slave din România¹⁰.

În ultimul deceniu al activității sale, Emil Petrovici a subliniat importanța intensificării cercetărilor de dialectologie slavă de pe teritoriul românesc. În acest scop s-a organizat, la București, o consfătuire de dialectologie slavo-română, între 27 și 29 iunie 1961¹¹. Problematika acestei consfătuiri a fost legată de preocupările Comitetului internațional al slaviștilor, care are în curs de elaborare *Atlasul lingvistic slav*, pentru care Emil Petrovici a propus să se anchezeze și câteva comune în care există și populație slavă de pe teritoriul României, pentru a se stabili interferența graiurilor acestor populații cu limba română.

În cadrul Comisiei internaționale pentru *Atlasul lingvistic slav*, s-a alcătuit o subcomisie compusă din reprezentanți ai țărilor neslave din sud-estul și centrul Europei : România, Ungaria, Austria și R.D. Germană, sub președinția lui Emil Petrovici¹².

Ca o completare a ilustrării pasiunii de dialectolog a lui Emil Petrovici menționăm faptul că, în anii din urmă, el a inițiat și realizat cercetări pe teren asupra dialectelor românești sud-dunărene : istroromân, meglenoromân și aromân, în colaborare cu unul dintre discipolii lui în domeniul foneticii și dialectologiei, Petre Neiescu.

⁷ Vezi Prefața la *Texte dialectale*, 1943, p. VII.

⁸ Vezi, *Probleme de dialectologie românească*, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 5.

⁹ Vezi Emil Petrovici, *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, Biblioteca „Dacoromania”, București, 1935.

¹⁰ Pentru bibliografia completă a acestor monografii, vezi „Romanoslavica”, IV, p. 24—25.

¹¹ Vezi cronica : *Conferința de dialectologie slavo-română*, în SCL, XII, 1961, nr. 4, p. 579—582.

¹² Vezi „Romanoslavica”, VII, 1963, p. 5—8.

Bogatul material dialectal adunat de Emil Petrovici, singur sau în colaborare, i-a oferit prilejul unor considerații teoretice, pe care le-a expus în mai multe studii. Printre acestea relevăm pe cel despre *Unitatea dialectală a limbii române*¹³, în care, pe lângă considerații istorice referitoare la formarea limbii române, asupra căroră vom reveni, aduce unele precizări metodologice utile cu privire la studiul dialectelor.

Referindu-se la discuțiile care au avut loc la noi, cu câțiva ani în urmă, asupra noțiunilor de limbă și dialect, el arată că „noțiunile de *grai, subdialect, dialect și limbă sînt încă relative*”¹⁴, neexistînd criterii pentru delimitarea lor precisă. Iar în ceea ce privește afirmațiile făcute cu prilejul acestor discuții de Al. Graur¹⁵ și I. Coteanu¹⁶ că dialectele aromân, meglenoromân și istroromân trebuie considerate ca limbi romanice independente, Emil Petrovici arată că „*gradul de asemănare dintre idiomuri înrudite diferă de la o familie de limbi la alta*”. Astfel, dialectele slave, remarcă el, sînt foarte apropiate, pe cînd dialectele romanice și germanice sînt mult mai diferite între ele, vorbitorii lor trebuind să recurgă la limba comună pentru a se putea înțelege. „*Așadar, precizează Emil Petrovici, la stabilirea dacă două idiomuri înrudite trebuie considerate limbi sau dialecte nu se poate aplica aceeași măsură, indiferent de familia, de grupul de limbi din care fac parte*”¹⁷. „*Dacă socotim, adaugă el, că deosebiriile dintre cele patru dialecte românești sînt atît de mari încît ele trebuie considerate limbi deosebite, atunci, pentru a fi consecvenți, va trebui să admitem existența, de exemplu, în Italia, a vreo zece limbi romanice. Unele dintre dialectele italiene posedă chiar o literatură destul de bogată, pe cînd, dintre dialectele românești sud-dunărene, numai aromâna posedă cîteva timide încercări literare. Socot, prin urmare, că e de preferat să rămînem pe lângă tradiționala împărțire a idiomurilor romanice și să nu adăugăm celor nouă limbi neolatine încă trei: aromâna, meglenoromâna și istroromâna*”¹⁸.

Reluînd, într-un alt studiu, această idee, Emil Petrovici scrie: „*Cred că marea majoritate a lingviștilor români și a celor străini care se ocupă de limba română nu socoate că e cazul să rupem convenția și să acordăm dialectelor sud-dunărene ale limbii române alt statut*”¹⁹.

O altă concluzie cu caracter teoretic și istoric a lui Emil Petrovici legată de studiul aprofundat al dialectelor și graiurilor românești este în legătură cu persistența insulelor lingvistice. După ancheta întreprinsă, împreună cu Petre Neiescu, la istroromâni, meglenoromâni și aromânii din Iugoslavia, el combate părerea lui I. Coteanu²⁰ că dialectul istroromân ar fi în dezagregare, pe cale de a-și pierde caracterul de dialect românesc, arătînd că, dimpotrivă, acest dialect oferă exemplul unei insule lingvistice

¹³ Vezi SCL, 1964, nr. 4, p. 431—443.

¹⁴ Vezi SCL, 1964, nr. 4, p. 442.

¹⁵ Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 126—127; vezi și varianta nouă a acestei lucrări, București, 1960, p. 308.

¹⁶ Vezi I. Coteanu, *Cum dispăre o limbă (istroromâna)*, București, 1957; vezi și idem, *Și totuși istroromâna este o limbă*, în SCL, XI, 1958, nr. 3, p. 391—393; id., *Criteriile de stabilire a dialectelor limbii române*, în LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 7—15.

¹⁷ Vezi Emil Petrovici, *Unitatea dialectală a limbii române*, în SCL, XV, 1964, nr. 4, p. 443.

¹⁸ Vezi *Unitatea dialectală a limbii române*, p. 443.

¹⁹ Vezi *Probleme de dialectologie românească*, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 9.

²⁰ Vezi I. Coteanu, *Cum dispăre o limbă (istroromâna)*, București, 1957.

persistente, cu toată izolarea lui și cu toată influența puternică a mediului aloglot în care se află. Insulele lingvistice nu pierd decât prin dispersarea celor ce vorbesc limba sau dialectul respectiv. „Istoromâna, arată Emil Petrovici și Petre Neiescu, și-a modificat în mare măsură, sub influența sârbocroată, diferitele subsisteme ale structurii sale gramaticale. Prin aceasta însă nu și-a pierdut caracterul sistematic; ea n-a devenit un idiom lipsit de sistem. Cu toate că inventarul elementelor gramaticale împrumutate e foarte bogat, în lanțul vorbirii, frecvența acestor împrumuturi e redusă în comparație cu aceea a elementelor mai vechi, moștenite din româna comună. Așadar, istoromâna a rămas deocamdată un dialect romanic”²¹.

Ca încheiere a aprecierii contribuției substanțiale a lui Emil Petrovici în domeniul dialectologiei românești, remarcăm faptul că, în orientarea lui teoretică, a intervenit, în ultimii ani ai vieții, o schimbare determinată de noile metode lingvistice. Față de interpretarea clasică, descriptivă, istorică și geografică, a fenomenelor dialectale, el a manifestat receptivitate față de metoda structuralistă.

Istoria limbii, scrie Emil Petrovici, reclamă istoria stadiilor structurale prin care a trecut. Aceasta impune dialectologilor descrieri sincronice ale graiurilor, făcute cu metodele structurale ale lingvisticii actuale. Descrierea unui grai nu se mai poate limita la observarea și redarea formelor lui fonetice, ci trebuie însoțită de stabilirea invariantelor acestuia, adică a sistemului semnelor fonetice care servesc comunicării. Dialectologia structurală este nu numai posibilă, ci neapărat necesară. „dacă vrem să întocmim o istorie a structurilor pe care le-a prezentat limba română în cursul secolilor, structuri care trebuie reconstituite cu ajutorul graiurilor actuale”²².

El însuși, împreună cu elevul său Ionel Stan, a întreprins descrierea sistemului fonologic dialectal al graiului tecucean²³, care e urmată astăzi de numeroase alte încercări similare, făcute în special de către tinerii dialectologi români, fapt care atestă o orientare inovatoare în dialectologia noastră.

Strâns legate de studiile de dialectologie se situează cele, tot atît de numeroase, ale lui Emil Petrovici, de fonetică și fonologie. El s-a afirmat, în acest domeniu, ca și în dialectologie, ca un cercetător modern, care și-a însușit, pe lângă metodele de cercetare istorică și descriptivă ale foneticii tradiționale, pe cele ale foneticii experimentale și ale fonologiei structurale. Această evoluție este deplin explicabilă pentru un spirit atît de dinamic și de deschis metodelor noi, prin care lingvistica contemporană adîncește complexitatea fenomenelor lingvistice.

Primul lui studiu mai important de fonetică este teza sa de doctorat: *De la nasalitate en roumain* apărută în 1930, care este atît un studiu de fonetică experimentală asupra consoanelor nazale și a vocalelor nazalizate

²¹ Vezi Emil Petrovici și Petre Neiescu, *Inconsistența enclavelor lingvistice?*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 3, p. 295–296.

²² Vezi Emil Petrovici, *Probleme de dialectologie românească*, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 4.

²³ Vezi Emil Petrovici și Ionel Stan, *Schiță a sistemului fonologic al graiului tecucean*, în CL, III, 1958, p. 119–134; vezi și Emil Petrovici, *Concepția algebrică a sistemului fonologic la glosematisti*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series IV, fasciculus 2, 1959, Philologia, p. 7–11.

românești, cât și de fonetică istorică, ajungând la concluzia că româna n-a cunoscut o nazalizare diferită de cea de astăzi și că rotacismul nu este un efect al nazalizării, ci rezultatul unuia dintre multiplele accidente la care sînt expuse consoanele intervocalice²⁴.

Activitatea lui Emil Petrovici în domeniul foneticii și al fonologiei s-a intensificat mai ales în ultimele două decenii, ea cuprinzînd probleme teoretice, istorice și de analiză a foneticii și fonologiei limbii române contemporane. El a participat activ la discuțiile teoretice care au avut loc la noi pentru definirea noțiunii de fenomen, pentru precizarea distincției dintre fonetică și fonologie, arătînd strînsa legătură a acestora și subliniind caracterul foneticii și fonologiei ca ramuri ale lingvisticii, iar nu ca discipline auxiliare²⁵.

Emil Petrovici a stabilit condițiile esențiale ale unei analize fonologice, care, remarcă el, este un proces complex, ea „*trebuînd să fie făcută cu ajutorul referințelor continue la datele fizico-acustice distribuționale și morfologice*”²⁶. Îndeosebi a insistat asupra importanței legăturii dintre sistemul fonologic și cel gramatical, arătînd că, pentru a ajunge la rezultate valabile, analiza fonologică trebuie să fie însoțită de referiri continue nu numai la datele fonetice și distribuționale, ci și la datele morfologice, ceea ce va permite stabilirea unui sistem fonologic pe deplin integrat în sistemul gramatical al limbii studiate, mai ales cînd aceasta are o morfologie bogată, cum este a românei.

Cele mai numeroase studii de fonetică și de fonologie ale lui Emil Petrovici analizează mai ales aspectul fonetic al împrumuturilor slave din limba română. În studiul *Le roumain a-t-il hérité du roman commun la corrélation palatale des consonnes?*²⁷, el susține că realizarea corelațiilor palatale și labialeale consoanelor românești se datorește introducerii, în româna primitivă comună, a deprinderii pronunțării slave. În *Patrimoine hérité et affinités acquises dans l'évolution phonétique du roumain*²⁸, atribuie tot influenței slave diftongarea lui *e* și *o* accentuați în *ea* și *oa* înaintea unei silabe conținînd un *e* sau un *ă*. Emil Petrovici a studiat, în ultimii ani, reflexele, în română, ale grupelor consonantice slave *št* și *žd*²⁹, transformarea în *ă* a lui *o* final slav³⁰, monoftongarea diftongului *ea* la *a* după labiale, evoluția prefixului *pre-*, iar în *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*³¹, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*³², *Sistemul fonematic al limbii române*³³ și în *Trăsăturile distinctive ale fonemelor românești*³⁴ stabilește existența a două co-

²⁴ Vezi recenzia lui Mario Roques, în „Romania”, 1933, p. 151; vezi și Gh. Ivănescu, în „Buletinul Institutului de filologie Al. Philippide”, 1935, p. 250—257; id., *ibid.*, 1936, p. 137—146.

²⁵ Vezi Emil Petrovici, *Unele probleme de fonetică*, în LR, II, 1953, nr. 3, p. 17—25; id. *Fonemele limbii române*, *ibid.*, V, 1956, nr. 2, p. 26—37.

²⁶ Vezi *Analiza fonologică și morfologică*, în CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 37—43.

²⁷ Vezi „Revue de la linguistique”, I, 1958, nr. 1, p. 5—11.

²⁸ Vezi *Recueil d'études romanes*, publié à l'occasion du Congrès international de linguistique romane à Lisbonne du 31 mars au 4 avril 1959, Bucarest, 1959, p. 211—220.

²⁹ Vezi „Limbă și literatură”, II, 1957, p. 285—292.

³⁰ Vezi CL, VI, 1961, nr. 1, p. 25—29.

³¹ Vezi SCL, I, 1950, p. 172—220.

³² Vezi SCL, III, 1952, p. 127—185.

³³ Vezi SCL, VII, 1956, nr. 1, p. 7—16.

³⁴ Vezi CL, 1962, nr. 2, p. 209—215.

relații de timbru ale consoanelor : „dură” și „moale” și a patru categorii de foneme consonantice : „consoane neutre”, „consoane palatalizate”, „consoane labiovelarizate” și „consoane labiopalatalizate”. Aceste patru categorii consonantice domină, susține Emil Petrovici, în faza actuală a limbii române, structura ei fonetică, vocalismul limbii noastre fiind subordonat acestor patru categorii de consoane.

Sistemul fonematic al limbii române, cu cele două corelații de timbru ale consoanelor, care au dat naștere celor patru categorii de foneme consonantice, se deosebește de sistemul fonematic al celorlalte limbi romanice, apropiindu-se, după Emil Petrovici, de al limbilor slave vecine, îndeosebi de al bulgarei de est.

Existența celor patru categorii de foneme consonantice, fiecare categorie producând alt timbru vocalic, dă limbii române o sonoritate bogată în nuanțe consonantice, suplinind astfel relativa simplitate a vocalismului ei. „Într-adevăr, scrie Emil Petrovici, nu cunosc altă limbă europeană care să posedă cele două corelații de timbru ale consoanelor. Doar unele limbi slave (bulgara de est, ucrainiana, rusa, bielorusa, polona) și o limbă celtică (irlandeza) prezintă corelația palatală a consoanelor”³⁵.

Emil Petrovici a arătat că fonetica și fonologia unei limbi se pot schimba, fără să se modifice și structura ei morfologică. Structura fonematică a limbii române ar fi, după el, de tip slav, dar structura ei morfologică a rămas cea latină³⁶. El găsește un punct de sprijin pentru această teză și în afirmația lui Roman Jakobson, după care româna oferă un exemplu de limbă aparținând unei arii fonologice care cuprinde limbi vecine neînrudite³⁷.

Unele tendințe fonetice ale limbii române contemporane au fost analizate mai amănunțit de Emil Petrovici în câteva studii speciale în care a semnalat o serie de neutralizări în „sandhi” ale unor opoziții fonologice întâlnite chiar în pronunțarea unor intelectuali. El arată cum, în limba literară, particularitățile regionale sînt evitate, mai ales de către tineret, cele mai rezistente fiind cele moldovenești³⁸. Indiferent de particularitățile fonetice, afirmă Emil Petrovici, pronunțarea actuală a limbii române are fenomene de „sandhi” nestudiate încă. Fonetica sintactică modifică toate sunetele finale ale cuvintelor și, în oarecare măsură, și pe cele inițiale, vocalele în particular, determinînd prin aceasta apariția unui mare număr de variante de cuvinte condiționate prin context³⁹.

În anii din urmă Emil Petrovici începuse studiul unor probleme de fonologie și fonetică dintre cele mai dificile. În *Scrierea lui u și i finali în secolele XIII — XV*⁴⁰, el susține că notarea lui *u* și *i* finali, în scrierea

³⁵ Vezi LR, V, 1956, nr. 2, p. 37.

³⁶ Vezi Emil Petrovici, *Influența slavă asupra fonemelor limbii române*, București, 1956; vezi idem, *Interpenetrația unei fonologii slave și a unei morfologii latine*, în CL, IV, 1959, nr. 1, p. 31—41; idem, *Fenomene de sincronism în fonetica istorică a limbii române, rezultat al interferenței lingvistice slavo-române*, CL, II, 1956, p. 97—127; idem, *Echivalența morfologică a fonemelor românești*, CL, I, 1956, p. 11—27.

³⁷ Vezi idem, *Trăsăturile distinctive ale fonemelor românești*, CL, 1962, nr. 2, p. 209—215.

³⁸ Vezi idem, *Unele tendințe fonetice ale limbii române actuale*, CL, 1961, nr. 2, p. 329—337; idem, *Neutralizarea în limba română a opozițiilor consonantice în sandhi și problema lui pseudo-i final*, CL, 1967, nr. 2, p. 207—209.

³⁹ Vezi idem, *Unele tendințe fonetice ale limbii române actuale*, CL, 1961, nr. 2, p. 329—337.

⁴⁰ Vezi „Romanoslavica”, XI, 1966, nr. 2, 185—192.

noastră veche, deși aceștia amuțiseră, se explică prin acțiunea de rotunjire (bemolare) și palatalizare (diezare) pe care au lăsat-o aceste vocale amuțite asupra consoanelor precedente, pe care cărturarii români au simțit nevoia să o noteze pentru marea ei importanță fonologică, grafia chirilică neofe-rindu-le alt mijloc de redare. În studiile *Schiță a sistemului fonologic al dacoromânei comune*⁴¹ și *Schiță a conjugării în dacoromâna comună*⁴², scrise în colaborare cu elevul său Grigore Rusu, a căutat să reconstituie sistemul fonologic dacoromân de dinaintea apariției primelor noastre texte și să stabilească folosirea opozițiilor fonologice în morfologia verbului dacoromân din acea epocă, iar în *Trăsături balcanice comune în sistemele fonetice al românei și albanezei: vocale de tipul ă*⁴³ sugerează originea în substratul tracic, pentru ambele limbi, a acestui tip de vocale.

Pe lângă numeroasele sale studii de fonetică și fonologie, Emil Petrovici a fost un pasionat organizator al cercetărilor în aceste domenii. El a reorganizat laboratorul de fonetică experimentală al Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj al Academiei, înzestrându-l cu aparatură modernă și a creat, la Cluj, o adevărată școală de fonetică și fonologie românească, elevii lui dovedind o mare pasiune de cercetare.

Al treilea domeniu al lingvisticii în care Emil Petrovici a adus contribuții substanțiale a fost cel al istoriei limbii române. El a urmat, în general, și aici, tezele școlii clujene, cărora le-a adus argumente originale datorită cunoștințelor lui întinse de slavistică⁴⁴.

În lumina trăsăturilor comune ale celor patru dialecte ale limbii române, Emil Petrovici trage concluzia că teritoriul de formare a limbii române a fost Dacia și Moesia Inferioară⁴⁵. El n-a cuprins și Moesia Superioară, adică Bulgaria de nord-vest și Serbia, deoarece vechile elemente slave din cele patru dialecte ale limbii române prezintă trăsături fonetice bulgare de est. Pe de altă parte, toponimia Serbiei, cu excepția unei zone înguste de-a lungul graniței estice, arată că între slavii așezați aici în secolele VI și VII ale erei noastre și populația românească, contactul a fost minim, ceea ce presupune o populație românească rară în această parte a Peninsulei Balcanice⁴⁶. În schimb, pe teritoriul daco-moesic, toponimia românească majoră este numeroasă. Aici se găsește fluviul *Dunărea*, al cărui nume provine de la populația daco-moesică. Acest nume se deosebește de cel celtic, adoptat de romani în forma *Danubius*, cât și cel slav *Dunav*, prin finalul *-re*, sufix daco-moesic însemnând „râu”, după explicația lingvistului bulgar Vladimir Georgiev. Aici se păstrează, de asemenea, hidro-

⁴¹ Vezi SCL, XV, 1964, p. 347–356.

⁴² Vezi CL, IX, 1964, nr. 2, p. 215–226.

⁴³ Vezi CL, X, 1965, nr. 1, p. 62–72.

⁴⁴ Asupra activității de slavist a lui Emil Petrovici până în 1958 vezi: G. Mihăilă, *Slavistica românească după 1944 și sarcinile ei actuale*, și I. Pătruț, *Academicianul Emil Petrovici. Cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, ambele în „Romanoslavica”, IV, p. 5–31 și 35–39.

⁴⁵ Vezi Emil Petrovici, *Unitatea dialectică a limbii române*, în SCL, 1964, nr. 4, p. 436.

⁴⁶ Vezi idem, *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii românești*, în LR, IX, 1960, nr. 1, p. 79–83; vezi și idem, *Din istoria poporului român oglindită în toponimie*, București, 1964; idem, *Elementele sud-slave orientale ale istoromânei și problemele teritoriului de formare a limbii române*, în CL, XII, 1967, nr. 1, p. 11–19.

nimele antice : *Olt, Motru, Timiș, Ampoi, Criș, Mureș, Someș, Argeș, Prut*, care continuă forme atestate în epoca daco-romană.

În problema continuității românilor în Dacia, Emil Petrovici a adus contribuții importante. Principalele lui studii în acest domeniu sînt : *Noi opinii străine despre continuitatea românilor în Dacia*⁴⁷, *Românii veniți recent în Transilvania?*⁴⁸, *Simbioza româno-slavă în Transilvania*⁴⁹, *Continuitatea daco-romană și slavii*⁵⁰, *Dovezile filologice ale continuității*⁵¹, *Geografia lingvistică și geografia muzicală*⁵², *La population de la Transylvanie au XI-e siècle*⁵³, *Vestiges des parlers slaves remplacés par le roumain*⁵⁴, *Daco-slava*⁵⁵, *Note slavo-române I — II*⁵⁶, *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*⁵⁷.

Argumentele cele mai puternice în favoarea continuității sînt deduse de Emil Petrovici din toponimicele slave de pe teritoriul țării noastre și din elementele slave din limba română.

Toponimia slavă de pe teritoriul României este explicată de el prin faptul că, la venirea slavilor, populația romană și romanizată era retrasă în regiunile deluroase subcarpatice. Cetățile și localitățile romane fiind distruse de năvălitori, numele lor nu s-a mai păstrat, iar noile așezări refăcute de slavi au primit nume slave ca : *Bălgrad* (Alba Iulia), *Moigrad*, *Grădiște*, *Zlatna*, *Brașov* și altele.

Populația romană și romanizată, silită de năvăliri să se retragă de la șes și din văile roditoare în regiunile de dealuri păduroase subcarpatice, era firesc să uite numele vechilor așezări pe care le părăsise și care au fost distruse de năvălitori.

Numeroase riuri și văi au primit și ele nume slave ca : *Bistra* și *Bistrița* „apă repede”; *Tîrnava* și *Tîrnăvița* „rîu, vale cu spini”; *Crasna* „apă frumoasă”; *Cerna* „apă neagră”; *Clopotiva* „apă sunătoare”; *Dîmbovița* „rîu, vale cu stejari”; *Prahova* „rîu (cu drum) prăfos” și altele. Dar, spre exemplu, *Bistrița* își păstrează, pentru partea de la munte, vechiul nume românesc de *Repedea*, forma slavă fiind traducerea acestuia, după cum traducere a numelui românesc *Frumoasa* este numele rîului *Sebeș*, de origine maghiară, pe care acest rîu îl are numai pentru partea lui de la șes.

Cînd românii au coborît din regiunile deluroase subcarpatice, ei au primit ca atare numele de riuri, de localități, precum și numeroase nume de persoană de la slavi. La venirea ungarilor în Transilvania, aceștia au găsit aici pe „*blachi et sclavi*” (pe români și pe slavi), preluînd și ei numele slave sau traducîndu-le în limba lor ca, de exemplu, *Gyulafehérvár* pentru

⁴⁷ Vezi „Transilvania”, 72, 1941, p. 72—75.

⁴⁸ Vezi „Transilvania”, 72, p. 467—470.

⁴⁹ Vezi „Transilvania”, 73, 1942, nr. 2—3, p. 149—156.

⁵⁰ Vezi „Transilvania”, 73, nr. 11, p. 864—878.

⁵¹ Vezi „Transilvania”, 74, 1943, nr. 1, p. 7—13.

⁵² Vezi „Transilvania”, 73, nr. 7—8, p. 636—638.

⁵³ Vezi revista „La Transylvanie”, X, 1944, nr. 1—2, p. 71—99.

⁵⁴ Vezi revista „Balcania”, VII, 1944, fasc. 2, p. 474—487, și VIII, 1945, p. 228—235.

⁵⁵ Vezi „Dacoromania”, X, 1941, partea I, p. 26—38.

⁵⁶ Vezi „Dacoromania”, 1943, partea a II-a, p. 335—352; XI, 1948, p. 184—193.

⁵⁷ Vezi „Transilvania”, 72, 1941, nr. 2, p. 102—106.

Bălgrad (Alba-Iulia) sau Sebeș pentru „Frumoasa”. Popor de stepă, ungurii nu s-au așezat în regiunile deluroase și de munte. Numai toponimia de șes este, în Transilvania, de origine feudală maghiară⁵⁸.

În ceea ce privește pe slavii cu care au conviețuit românii, ei sînt numiți de Emil Petrovici daco-slavi, iar simbioza româno-slavă a început, după el, în secolul al VI-lea.

Limba vorbită de daco-slavi, apreciată după aspectul fonetic al împrumuturilor vechi slave din limba română, a fost cea pe care au vorbit-o strămoșii slavi ai bulgarilor. De aceea, toponimia și antroponimia noastră de origine veche slavă, ca și fonetismul cuvintelor vechi slave din limba română, au, în general, caracter bulgar. Daco-slavii au fost repede asimilați în masa românească, datorită numărului mare al românilor din nordul Dunării și faptului că limba slavă n-a avut aici prestigiul pe care l-a cîștigat, prin numărul mare al vorbitorilor ei, în sudul Dunării, prin organizarea statelor sud-slave și prin biserică. Procesul de asimilare de către români a slavilor din nordul Dunării era încheiat în secolul al XII-lea, la venirea sașilor, ceea ce rezultă din faptul că, în graiul acestora, nu se găsesc împrumuturi directe din slavă.

Dacă românii ar fi venit numai prin secolul al XIII-lea din Peninsula Balcanică, cum afirmase Roesler, ei ar fi luat toponimicele de la unguri, nu de la slavi. Dar șcheii (slavii) dispăruseră în secolul al XIII-lea, fiindcă documentele cancelariei ungurești nu mai amintesc de ei.

De la slavi au luat românii numeroși termeni agricoli : *plug, brazdă, ogor, greș, pleavă, stog, clăie, răzor, coasă, lopată* etc.

În vestul Transilvaniei s-au păstrat pînă astăzi numele antice ale râurilor : *Timiș, Criș, Ampoi, Someș, Mureș*, cu fonetism românesc, ceea ce constituie dovada „că în preajma acestor râuri au viețuit neîntrerupt, din antichitate pînă astăzi, strămoși ai românilor”⁵⁹.

Tot în părțile Transilvaniei de vest și de nord, adaugă Emil Petrovici, s-au păstrat, așa cum arată hărțile *Atlasului lingvistic român*, numeroși termeni vechi de origine latină ca : *nea* pentru „zăpadă”, *cuite* pentru „gresie”, *curechi* pentru „varză”, *Sîn Nicoară* pentru „Sfîntul Nicolae”, *Sîn Medru* pentru „Sfîntul Dumitru” și altele, care nu se găsesc în sudul teritoriului daco-român.

Interpretînd hărțile *Atlasului*, Emil Petrovici constată că Transilvania nu are o arie lingvistică proprie, deoarece partea sud-vestică formează arie cu Banatul, cea nord-vestică cu Crișana, cea sud-estică cu Muntenia și cea nord-estică cu Moldova⁶⁰. Acest fapt era folosit de adversarii continuității ca dovadă a venirii recente aici a românilor și în grupuri izolate, vorbind graiuri diferite. Emil Petrovici arată că, dimpotrivă, grai unitar, pe o mare întindere, au numai regiunile recent colonizate. Geografia lingvistică, remarcă el, a demonstrat că dacă un teritoriu este fărîmițat în regiuni dialectale mărunte, aceasta dovedește că acel teritoriu e de mult

⁵⁸ Vezi Emil Petrovici, *Toponimia ungurească în Transilvania medievală*, în „Transilvania”, 74, 1943, nr. 2, p. 113—130.

⁵⁹ Vezi Emil Petrovici, *Dovezile filologice ale continuității*, în „Transilvania”, 73, 1942, p. 7—13.

⁶⁰ Vezi Emil Petrovici, *Dovezile filologice ale continuității*, p. 7—13; vezi și *Românii veniți recent în Transilvania?*, „Transilvania”, 72, 1941.

ocupat de poporul respectiv, astfel încît limba lui, la început unitară, a avut destul timp să se diferențieze în graiuri regionale ⁶¹.

Transilvania, adăpostită din toate părțile de munți, dealuri și păduri, a fost, pentru Emil Petrovici, ca și pentru Sextil Pușcariu și ceilalți reprezentanți ai școlii lingvistice și istorice clujene, una din vetrele principale de continuitate neîntreruptă a limbii și poporului român din epoca dacoromană și pînă astăzi ⁶².

Un alt domeniu, strîns legat de cel al istoriei limbii, în care Emil Petrovici a adus contribuții dintre cele mai originale, a fost cel al toponimiei.

Toponimicele au fost considerate de către toți lingviștii români ca una dintre cele mai prețioase surse de informații privind trecutul nostru, mai ales din perioada din care ne lipsesc documentele scrise. „*Studiul toponimiei*, scrie Emil Petrovici, *trebuie să stea la baza istoriei așezărilor omenești de pe întinsul unui teritoriu oarecare. Îndeosebi pentru acele teritorii pe care s-au perindat și s-au amestecat, în cursul veacurilor, mai multe popoare vorbind limbi diferite, toponimia ne dă informații prețioase asupra modului și asupra ordînei de succesiune în care s-au așezat acele popoare pe teritoriul respectiv, asupra felului lor de trai, asupra orînduirii lor sociale, și, în primul rînd, asupra limbii pe care au vorbit-o acele popoare. Adeseori, toponimicele sînt singurele resturi ale unei limbi vorbite odinioară pe un teritoriu oarecare*” ⁶³.

Într-o expunere făcută în ultimii ani ai vieții, deci din perspectiva unei îndelungate experiențe, el a relevat complexitatea elementelor care intervin în explicarea toponimicelor. „*Toponomastica*, scrie el, *are ca obiect studiul numelor de locuri, felul cum ele iau naștere, mijloacele lingvistice folosite pentru crearea lor, sensul lor primitiv, răspîndirea lor pe arii mai mult sau mai puțin întinse, legătura cu realitățile geografice, cu configurația terenului, cu flora și fauna unei regiuni; ea implică, de asemenea, studiul condițiilor istorice, economice, sociale și politice în care aceste toponime au fost create. Una din principalele probleme pe care toponomastul caută și trebuie să o rezolve este aceea a stabilirii care este poporul care a creat un anumit nume de loc, cu alte cuvinte, ce limbă vorbeau creatorii unui toponim oarecare. Toponomastul, în mod necesar, este un lingvist care cunoaște mai multe limbi și, în primul rînd, cele vorbite în prezent și cele ce au fost vorbite pe teritoriul a cărui toponimie o studiază*” ⁶⁴.

Deși geografia și istoria sînt indispensabile explicării toponimicelor, istoricul sau geograful nu trebuie, arată Emil Petrovici, să procedeze singuri la explicarea acestora, fiindcă toponimia poate fi studiată numai cu metode lingvistice ⁶⁵.

⁶¹ Vezi Emil Petrovici, *Geografia lingvistică și geografia muzicală*, în „Transilvania”, 73, 1942, p. 636—638.

⁶² Vezi idem, *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*, în „Transilvania”, 72, 1941, nr. 2, p. 102—106.

⁶³ Vezi *Adjectivele posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, în SCL, IV, 1953, p. 85.

⁶⁴ Vezi Emil Petrovici, *Toponymie autochtone et toponymie empruntée*, 1966, p. 3.

⁶⁵ Vezi *Istoria poporului român oglindită în toponimie*, București, 1964, p. 9.

O altă precizare metodologică a lui Emil Petrovici este în legătură cu deosebirea care trebuie făcută între toponimia „*autohtonă*” și cea „*împrumutată*”. Această precizare se referă îndeosebi la toponimia slavă de pe teritoriul țării noastre.

Comunitățile lingvistice, arată el, pot crea nume de locuri prezentînd caracter străin, fiindcă se servesc de elemente lexicale împrumutate. Poporul nu face deosebire între elementele lingvistice autohtone și cele împrumutate decît în cazul cînd acestea din urmă sînt prea recente și n-au intrat în uzul general.

Românii au creat numeroase toponimice servindu-se de elementele lexicale împrumutate din slavă. Aceste toponimice, arată Emil Petrovici, au fost în mod greșit considerate ca fiind date de slavi. De aceea, după el, toponimicele create de populația unei regiuni, plecînd de la elemente vechi sau recente ale limbii proprii, sînt „*toponimice autohtone*”. Numai acele toponimice sînt străine care au fost create și sînt primite de la o populație stabilită într-o anumită regiune care vorbește sau a vorbit altă limbă.

Un toponim ca *Prislop* este dat de români, care s-au servit de acest cuvînt slav ca apelativ, el însemnînd, la origine, „*defileu*”. La fel sînt românești nume topice ca *Dragomirești*, *Grozăvești*, *Dobroteasa*, *Vlădeasa*, care sînt derivate cu sufixe românești din cuvinte sau nume proprii împrumutate de la slavi.

Sînt de asemenea românești numeroasele toponimice formate din apelativul de origine slavă, *deal*: *Dealul Mare*, *Dealul Înalt*, *Dealul Crucii*, *Dealul Frumos* etc. ⁶⁶.

Numai acele toponimice sînt sigur date de slavi, care au sufixe inexistente în românește ca: *Bucov*, *Bratova*, *Colentina* ș. a.

Emil Petrovici consideră că toponimia slavă de pe teritoriul țării noastre este românească, adică dată de români din apelative românești de origine slavă, în proporție de 80% ⁶⁷.

Dintre numeroasele studii ale lui Emil Petrovici privind toponimia slavă din cuprinsul României relevăm: *Adjective posesive slave în - j - ca toponimice pe teritoriul R.P. R.* ⁶⁸, *Toponimice slave de est pe teritoriul R.P. R., I - II* ⁶⁹, *Toponimice românești de origine slavă meridională* ⁷⁰, *Rolul împrumuturilor în crearea toponimicelor* ⁷¹, *Repartiția geografică a toponimicelor slave de pe teritoriul României* ⁷², *Un toponimic de origine sud-slavă orientală în Banat: Liubovajdia* ⁷³, *Toponimice sud-slave occidentale în Oltenia* ⁷⁴.

⁶⁶ Vezi Emil Petrovici, *Toponimice de origine slavo-bulgară pe teritoriul R.P.R.*, în CL, II, 1957, p. 23-46.

⁶⁷ Vezi Emil Petrovici, *Istoria poporului român oglindită în toponimie*, București, 1964, p. 39.

⁶⁸ Vezi SCL, IV, 1953, p. 63-68.

⁶⁹ Vezi „*Romanoslavica*”, IV, 1960, p. 41-63; și VI, 1962, p. 5-17.

⁷⁰ Vezi „*Romanoslavica*”, I, 1958, p. 9-26.

⁷¹ Vezi „*Romanoslavica*”, VII, 1962, nr. 1, p. 25-37.

⁷² Vezi „*Romanoslavica*”, IX, 1963, p. 5-11.

⁷³ Vezi „*Romanoslavica*”, X, 1964, p. 185-189.

⁷⁴ Vezi „*Romanoslavica*”, XII, 1965, p. 11-19.

O deosebită importanță a acordat Emil Petrovici toponimiei care desemnează trecătorile peste munți și dealuri ⁷⁵. El arată că aceste toponime, chiar când apelativele din care sînt formate au origine străină, au fost date de români, deoarece, ca și astăzi, regiunile deluroase ale țării noastre au fost locuite totdeauna de români ⁷⁶.

Nume ca *Cheia*, *Crăpătura*, *Cumpăna*, *Curmătura*, *Fereastră*, *Pas*, *Poarta*, *Predeal*, *Prislop*, *Șcara*, *Scărișoara*, *Strunga*, *Tarnița*, *Trecătoare* sînt cele mai frecvente în regiunile de dealuri și de munte. „*Despre nici unul din numele înșirate, scrie Emil Petrovici, nu se poate susține că n-ar fi fost creat de o populație care vorbea românește, cu excepția Predealului*” ⁷⁷. Dar și forma *Predeal*, cu sensul de „șă între doi munți”, poate fi presupusă, încheie el, a fi românească, fiindcă „*la crearea toponimicelor, o populație se poate servi de toate elementele lexicale de care dispune, indiferent de originea lor*” ⁷⁸.

Pe lângă principalele direcții de cercetare menționate, Emil Petrovici a abordat probleme și din alte domenii ale lingvisticii.

Astfel, el a luat parte la discuția, foarte intensă, dintre 1949 și 1952, asupra ortografiei limbii române, propunînd un proiect de îmbunătățire a regulilor ortografice, dintre care unele reguli au fost adoptate în *Micul dicționar ortografie* din 1953 ⁷⁹. A redactat capitolul de fonetică din *Gramatica Academiei*, ediția întâi, apărută în 1954. A luat, de asemenea, parte la elaborarea *Dicționarului ortoepic* și a *Indreptarului de punctuație* apărute în 1956. Studiul său despre „fondul principal de cuvinte” ⁸⁰ este remarcabil prin concluziile judicioase formulate. El a demonstrat că lingviștii n-au reușit, în discuțiile purtate la noi asupra acestei probleme, să stabilească criterii precise pentru a deosebi, fără greș, cuvintele fondului principal lexical de restul vocabularului. „*Aceste criterii nu pot fi valabile, scrie el, pentru toate limbile și pentru toate epocile. Ele vor trebui să fie stabilite pentru fiecare limbă aparte, ținîndu-se seama de istoria limbii respective, de nivelul social și cultural al poporului care o vorbește*” ⁸¹.

La discuțiile asupra limbii literare, care au animat viața noastră lingvistică după 1952, Emil Petrovici a contribuit cu un studiu valoros despre *Limba lui Dimitrie Cantemir* ⁸². El a arătat că marele învățat și domn al Moldovei, pe lângă faptul că a fost primul nostru istoric, geograf și etnograf modern, într-o anumită măsură și primul nostru lingvist și dialectolog, a fost și întîiul cărturar român care a încercat să creeze, pentru limba noastră literară, un stil științific, o terminologie științifică, filozofică și politică. „*Dimitrie Cantemir, scrie Emil Petrovici, s-a străduit să ridice limba noastră literară la nivelul celorlalte limbi literare existente atunci în Europa,*

⁷⁵ Vezi *Nume românești de trecători peste culmi*, în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 5-15.

⁷⁶ Vezi *Nume românești de trecători peste culmi*, p. 7 și urm.

⁷⁷ Vezi Emil Petrovici, *Nume românești de trecători peste culmi*, p. 9.

⁷⁸ Vezi *Nume românești de trecători peste culmi*, p. 15.

⁷⁹ Vezi *Proiect de ortografie*, în „Cum vorbim”, III, 1951, nr. 7-8, p. 79-81 și nr. 9-10, p. 40-42.

⁸⁰ Vezi LR, II, 1953, nr. 1, p. 21-30.

⁸¹ Vezi LR, II, 1953, nr. 1, p. 27.

⁸² Vezi LR, II, 1953, nr. 6, p. 5-16.

capabilă să exprime noțiunile cele mai abstracte filozofice și științifice”⁸³.

Ca lexicograf, Emil Petrovici a făcut parte din Comitetul de redacție al *Dicționarului limbii române literare contemporane*, elaborat de Institutul de lingvistică din București în colaborare cu cel din Cluj și apărut, în patru volume, între 1955 și 1957. A fost redactor responsabil al *Dicționarului rus-român* apărut, în două volume, în 1959, al *Dicționarului român-maghiar*, apărut tot în două volume, în 1964, și conducătorul colectivului de lexicografie al Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj al Academiei, care colaborează cu cel din București la redactarea *Dicționarului Academiei*, continuare a lucrării începute de Sextil Pușcariu în 1906. El s-a afirmat, de asemenea, cu multă erudiție și discernământ critic prin stabilirea unui apreciabil număr de etimologii⁸⁴.

Printre ultimele manifestări științifice de prestigiu ale lui Emil Petrovici menționăm sinteza teoretică și istorică *Interpénétration des systèmes linguistiques*⁸⁵, comunicare prezentată în ședință plenară la al X-lea Congres Internațional de lingvistică, ținut la București între 28 august și 2 septembrie 1967, care demonstrează, o dată mai mult, lărga lui perspectivă în problemele de lingvistică generală.

Expunerea succintă a activității științifice a lui Emil Petrovici a căutat să releve complexitatea personalității sale și bogata contribuție de idei pe care a adus-o la dezvoltarea lingvisticii românești. Un studiu mai extins asupra cercetărilor sale, risipite prin revistele românești și străine de-a lungul celor 40 de ani de muncă creatoare, și publicarea lor în volume va putea contura mai complet activitatea lui științifică pe care rîndurile de mai sus au putut-o numai schița prin inventarierea problemelor de care s-a ocupat, fără a le putea discuta în adîncime.

Ca și Vasile Bogrea, cu care are multe asemănări în erudiție și în afirmarea simultană în mai multe domenii ale lingvisticii, Emil Petrovici n-a ajuns la sinteze care să fi pus în adevăratul ei relief marea știință pe care o avea în domeniul structurii limbii române și al numeroaselor limbi străine pe care le cunoștea.

În 1945, Lucian Blaga îl recomanda ca membru corespondent al Academiei Române, spunînd: „Între lingviștii români, Emil Petrovici este unul din cei mai pătrunzători, de o vastă bogăție de idei și cel mai bun slavist român”⁸⁶.

Emil Petrovici a continuat și dezvoltat în direcții noi și la nivelul lingvisticii contemporane principalele direcții de cercetare ale școlii lingvistice clujene, iar în slavistica românească, disciplină atît de complexă, a îmbogățit problematica studiilor începute de B. P. Hasdeu, A. de Cihaș, I. Bogdan, Iosif Popovici, P. Cancel și Ilie Bărbulescu. El a dat un mare impuls acestor studii, nu numai prin lucrările sale, ci și prin crearea, în

⁸³ Vezi LR, II, 1953, nr. 6, p. 5.

⁸⁴ Vezi Emil Petrovici, *Note etimologice*, în CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 291–300 și X, 1965, nr. 2, p. 357–362; *Sl. Zeticazer în limba română, în limbile slave și în limba maghiară*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series philologia, 1960; *Etimologia toponimicului Vîrciorova*, ibid., 1961; *Etimologia toponimicului Hordou*, în CL, IV, 1959, p. 133–157.

⁸⁵ București, 1967.

⁸⁶ Vezi „Analele Academiei Române”, seria III, partea administrativă și dezbateri, 1944–1945. Ședința din 19 mai 1945.

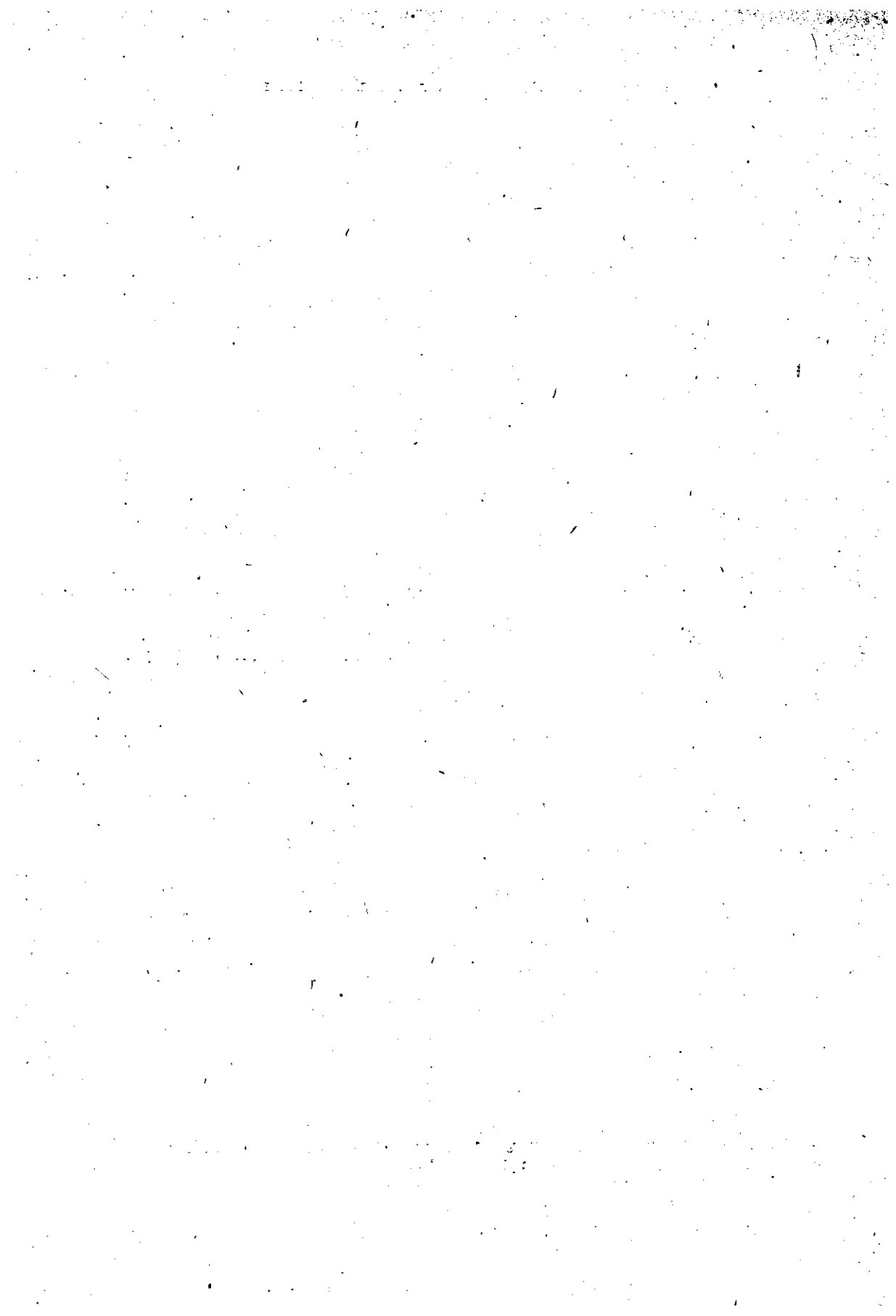
1956, a „Asociației slavistilor români”, al cărui președinte a rămas pînă la sfîrșitul vieții. Meritele lui ca slavist și fonetician și fonetician de renume internațional au fost confirmate prin impunătorul volum omagial pe care i l-au oferit lingviștii străini, în 1958, cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani⁸⁷.

În cadrul Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj al Academiei, pe care l-a condus de la înființarea, în 1949, a acestuia, Emil Petrovici a format un mare număr de colaboratori care îi continuă opera în domeniul slavisticii, dialectologiei, istoriei limbii române, toponimiei, foneticii și fonologiei : Ioan Pătruț, Vasile Breban, Bela Kelemen, Romulus Todoran, Mircea Zdrenghea, Pompiliu Dumitrașcu, Viorica Pamfil, Petre Neiescu, Aurelia Stan, Grigore Rusu, Gheorghe Ciplea, Ionel Stan, Kis Emese, Mircea Homorodean și numeroși alții.

Intensa lui muncă științifică și de îndrumare a fost însoțită de îndeplinirea unor importante funcții obștești : rector al Universității din Cluj între 1945 și 1949, președinte al Filialei din Cluj a Academiei între 1949 și 1954, director al Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj, președinte al Secției de științe filologice a Academiei din 1965 pînă la tragicul lui sfîrșit. A condus, ca redactor responsabil, de la înființarea lor, periodicele „Cercetări de lingvistică” și „Romanoslavica” și a colaborat la toate periodicele românești de lingvistică apărute după 1945.

Prin contribuția lui originală în toate domeniile lingvisticii românești și prin marele număr de elevi pe care i-a format, Emil Petrovici și-a înscris numele în patrimoniul științei românești, alături de al lui Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, Nicolae Drăganu, Vasile Bogrea, George Giuglea și de ale celorlalți reprezentanți de mare prestigiu ai școlii lingvistice și istorice clujene.

⁸⁷ Vezi *Mélanges linguistiques offerts à Emile Petrovici par ses amis étrangers à l'occasion de son soixantième anniversaire*, în CL (supliment), 1958.

CU PRIVIRE LA LIMBA ROMÂNĂ COMUNĂ

DE

I. PĂTRUȚ

1. În câteva articole anterioare¹ am studiat problema vechilor relații slavo-române, îndeosebi vechimea influenței slave. În cele ce urmează vom aduce câteva completări și precizări în această discuție.

2. Așa cum am susținut în articolele menționate, termenul *post quem* al pătrunderii primelor elemente slave în română trebuie plasat după secolul al IX-lea; o dată anterioară pentru începutul influenței slave nu a fost susținută prin dovezi lingvistice, ci numai istorice: se consideră că prezența slavilor în Dacia în secolul al VI-lea — când sînt atestați, în mod sigur, la Dunărea de jos² — trebuie să coincidă sau să fie imediat urmată de perioada de început a influenței slave. Este însă un fapt evident că cel mai vechi strat de elemente slave din limba română are caracter bulgăresc, trăsături fonetice specifice bulgărești, posterioare secolului al VIII-lea (ca metateza în grupurile slave comune *tart, tatt, tert, telt*; grupurile *št, žd* etc.). Așa cum am încercat să dovedim, graiurile slavilor cu care românii au ajuns în contact se găseau în stadiu slav comun pînă în secolul al VIII-lea inclusiv³; numai din secolul al IX-lea aceste graiuri primesc fizionomie bulgărească. Iată deci un fapt de natură, am zice, *externă* limbii române, care se opune tezei conform căreia începutul influenței slave este anterior secolului al IX-lea. Există însă și unul de natură *internă* care contrazice teza respectivă: după părerea noastră, de o limbă română, constituită

¹ I. Pătruț, *Referitor la cronologia elementelor de origine sud-slavă ale limbii române. În legătură cu sl. o și q*, în CL, XII, 1967, p. 21—27; *Otnositel'no drevnosti slavjanskogo vlijanija na rumynskij jazyk*, în „Romanoslavica”, XVI, 1968, p. 23—29; *Referitor la vechimea influenței slave în limba română*, în CL, XIV, 1969, p. 23—29; *K voprosu o prodolzitel'nosti obščeslavjanskogo jazyka*, în RRL, XIII, 1968, p. 617—621.

² *Istoria României*, I, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960, p. 728.

³ I. Pătruț, *K voprosu...*, p. 620—621. De fapt, în stadiu slav comun se găseau, cam pînă la aceeași dată, și graiurile altor slavi (I. Pătruț, *Primele relații slavo-romano-grecești și durata limbii slave comune*, în „Romanoslavica”, XVII, 1969.

ca o unitate distinctă față de stadiul anterior, latin dunărean, nu se poate vorbi pînă în secolul al VIII-lea⁴.

3. Acad. Al. Rosetti, pentru a stabili o punte de trecere între părerea conform căreia pătrunderea elementelor slave în limba română a început în secolul al VII-lea și al VIII-lea și între constatarea că fonetismul primelor cuvinte românești de proveniență slavă este mai nou, a formulat următoarea explicație: spre deosebire de situația din Grecia, unde slavii și-au pierdut repede limba, în urma reelenizării (începută în jumătatea a II-a a secolului al VIII-lea) teritoriului supus influenței slave, fapt care ar fi determinat ca împrumuturile grecești din slavă să aibă fonetism arhaic, „în provinciile dunărene pătura de elemente slave, pătrunse în primele timpuri, a fost în permanență reînnoită, astfel că pronunțarea cuvintelor a fost în tot timpul readaptată la pronunțarea curentă”⁵.

Constatăm însă că în Grecia, în regiunile în care populația slavă a fost de timpuriu alungată sau grecizată, coexistă elemente de proveniență slavă cu fonetism arhaic, alături de cele cu fonetism mai nou. Vom aduce ca exemple numai toponime (care, evident, nu pot proveni din alte regiuni) din Peloponez. Forme fără și cu metateză în grupurile slave comune *tart*, *talt*, *tert*, *telt*; Γαρδενίγια, Γαρδίκι, Βάλτουκα, Βεργουβίτσα, Γαρδενά, Σαλμενίχον: sl. **Gardnīka*, **Gardīkū*; **Baltūka*, **Bergovīca*, **Gardīna*, **Salmīnikū* — alături de Βρέσθυνα, Δράγαλεβός, Τραγόι, Βρεστόν, Δράγανον, Κράλη: sl. *Brěstīna*, *Dragalevo*, *Dragoje*, *Brestū*, *Dragan*, *Kralji*⁶. Din asemenea exemple rezultă, neîndoielnic, că prezența slavilor în Peloponez a durat și după efectuarea metatezei, deci după secolul al IX-lea, însă formele vechi, fără metateză, nu s-au ajustat rostirii noi, ci ele au continuat să coexiste cu acestea din urmă.

Constatarea de mai sus desigur că nu trebuie să fie valabilă și pentru situația din limba română. Și într-adevăr ea nici nu este, deoarece, așa cum am spus, considerăm că procesul de formare a limbii române s-a încheiat numai prin secolul al VIII-lea, deci înainte de secolul al IX-lea nu putem vorbi decît de o influență asupra latinei dunărene, influență care însă se limitează la un număr redus de cuvinte, pe care le-am enumerat cu altă ocazie⁷.

4. Dacă influența slavă a început atît de tîrziu, cum se explică atunci existența elementelor de proveniență slavă comune celor patru dialecte românești sau cîtorva dintre ele? Se știe doar că „vlahii nomazi” sînt atestați în sudul Peninsulei Balcanice, de cronicarul bizantin Kedrenos, la sfîrșitul secolului al X-lea (anul 976, între Prespa și Castoria).

Există însă dovezi că numărul românilor era destul de mare, între Dunăre și Balcani, și în secolele următoare, al XII—XIII-lea⁸. Alături de bulgari, aceștia, ajutați și de românii de la nordul Dunării, s-au răscolat împotriva puterii bizantine; reușind să elibereze Bulgaria de nord-est și să creeze

⁴ I. Pătruț, *Otnositel no drevnosti...*, p. 28; *Referitor la vechimea...*, p. 28.

⁵ Acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, [București], 1968, p. 288—289.

⁶ Exemplele sînt luate din M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin, 1941, p. 287. Formele slave comune (cu asterisc) diferă intructiv, fonetic, de cele ale lui M. Vasmer.

⁷ I. Pătruț, *Referitor la vechimea...*, p. 24, 26.

⁸ Cf. Al. Philippide, *Originea românilor*, I, Iași, 1923, p. 9—10.

al II-lea țarat bulgar⁹. Prin urmare există o perioadă destul de îndelungată de continuitate a legăturilor dintre nordul și sudul Dunării după începutul influenței slave. În acest timp au fost împrumutate cuvintele comune dacoromânei și dialectelor sud-dunărene, a apărut vocativul în -o (despre care spunem că datează de la sfârșitul perioadei române comune)¹⁰ etc.

5. Mai punem aici în discuție și problema așa-numitului *element autohton* sau a *substratului* limbii române. Este vorba deci de urmele rămase din limba traco-dacă. Nu ne oprim asupra discuțiilor legate de deosebirile lingvistice dintre traci și daci (geto-daci), adică a existenței, după părerea unor lingviști, a două limbi diferite, dacia (geto-dacia) la nord și traca la sud de Dunăre; nu atingem nici problema, iarăși dezbătută, a cuvintelor comune românei și albanezei, în sensul că unele sînt elemente de substrat în ambele limbi sau că sînt împrumutate dintr-o limbă în alta (mai posibil din albaneză în română decît invers); posibilitatea aceasta din urmă, a influențării reciproce, pare mai puțin probabilă, dat fiind că, deși albanezi se găseau în trecut mult mai spre nord-est decît azi (*Niş*: lat. *Naissus* are fonetism albanez), ei totuși nu ajunseseră pînă la limita vestică a teritoriului de formare a limbii române¹¹.

I. I. Russu declară că nu se poate da un răspuns la întrebarea pînă cînd a dăinuit limba populației autohtone în Dacia traiană; probabil, crede același autor, că dacia s-a menținut, în regiuni izolate, de munte, în secolul al III-lea și mai tîrziu [cît de tîrziu?], mai ales la hotarele provinciei Dacia (Moldova, Bucovina, Maramureș etc.)¹². La sud de Dunăre, în Tracia, Moesia, Dardania, traca exista încă în secolul al VI-lea¹³.

Ne întrebăm: Dacă procesul de formare a limbii române s-a încheiat numai prin secolul al VIII-lea, cum susținem noi, se mai poate vorbi de elemente autohtone în română? Știm că elementele socotite autohtone au particularități fonetice caracteristice numai cuvintelor de proveniență latină, fapt care constituie și el un argument că asemenea cuvinte pot fi considerate ca elemente „autohtone” nu ale limbii române, ci ale limbii latine dunărene, care le-a transmis limbii române.

⁹ *Istoria României*, II, Editura Academiei Republicii Populare Române, [1962], p.12.

D. Macrea este de părere că despărțirea „definitivă” a românilor din sud de cei de la nordul Dunării nu s-a produs înainte de secolul al XII-lea (*Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 52). Th. Capidan crede că legătura dintre românii de la nordul Dunării și cei din sudul ei, pînă în Epir, Tesalia, Acarnania și Etolia, a durat pînă la invazia turcilor (*Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 24).

¹⁰ I. Pătruș, *Considerații în legătură cu vocativul românesc în -o*, în „Romanoslavica”, VII, 1963, p. 91—92.

¹¹ Cf. acad. E. Petrovici, *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii românești*, în „Limba română”, IX, 1960, nr. 1, p. 82—83. Pentru discuțiile asupra asemănarilor între albaneză și română, a se vedea I. I. Russu. *Limba traco-dacilor*, ed. II, București, 1967, p. 195 seq. A se vedea și lista cuvintelor românești (cca 70) comune cu albaneza (p. 203—4); există însă și vreo 90 de cuvinte românești „autohtone” necunoscute albanezei (p. 215—216).

¹² I. I. Russu. *Limba traco-dacilor*, p. 178.

¹³ I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, p. 172. Menționăm că autorul consideră că poporul și limba română s-au format „prin secolele II—VI e.n.” (p. 212), părere pe care, cum reiese din cele arătate mai sus, nu o putem accepta.

ÎNSEMNĂRI LEXICALE (III)

DE

B. KELEMEN

ñil

Sever Pop, anchetatorul ALR I, la întrebarea 1697, pusă pentru obținerea denumirii *praștiei*, în punctul 578, Făget-Moinești, a înregistrat cuvântul *ñil*. Acesta, cu mențiunea de regionalism, este inclus și în manuscrisul *Dicționarului limbii române* (DLR). Este vorba despre un împrumut din limba maghiară: *nyíl* (în maghiară este de origine ugro-finică, cf. G. BÁRCZI, *Magyar szófőjtő szótár*, Budapesta, 1941).

Deși este un regionalism atestat într-un singur punct al ALR I, ne-am oprit la el, deoarece prezintă fenomenul schimbării de sens. Cuvântul maghiar *nyíl* are sensul de „săgeată”, atât în limba literară, cât și în graiuri. Accepția „praștie” nu este atestată nici în *A magyar nyelv értelmző szótára*, vol. V, Mo—S, Budapesta, 1961, s.v., nici în Szarvas Gábor — Simonyi Zsigmond, *Magyar nyelvtörténeti szótár*, vol. II, I — S, Budapesta, 1891, s.v., nici în alte dicționare de regionalisme. În consecință, este neîndoielnic că schimbarea de sens s-a produs pe teren românesc. Materialul nefiind încă cartografiat, menționăm că în punctele învecinate s-au înregistrat următoarele cuvinte pentru „praștie”: *pr^uđscă* (576), *zvirlitoare* (571, 573), *azvirlit^uari* (558), *práští^é* (532, 582). Corespondentul lui *praștie* în limba maghiară este *parittya*. Aceasta nu apare ca împrumut decât în două puncte. La Micești (pct. 136), jud. Alba, s-a înregistrat *párit'ă*, dar și *zбірнăit'ăre*, iar la Praid (pct. 230), jud. Harghita, *párittă*. Dacă primul cuvânt s-a încadrat în sistemul fonetic al limbii române, al doilea și-a păstrat atât fonetismul, cât și accentul maghiar. S-ar putea ca informatorul să fi răspuns la întrebare cu un cuvânt maghiar, fiind bilingv.

pa

Interjecția *pa*, ca formulă de salut, începe să fie înregistrată, după cât știm noi, în dicționarele românești monolingve și în cele bilingve nu-

mai după 1944. Ea a început să aibă o circulație mai mare pe întreg teritoriul lingvistic român cu mult înainte. La început se folosea mai ales în Transilvania de români, unguri ș.a. Lărgirea ariei de întrebuințare de asemenea trebuie să se fi produs mai de mult, deoarece apare în literatura română dintre cele două războaie chiar și în opera unor scriitori ca G. Galaction, C. Petrescu, T. Șebastian ș.a. Azi *pa* este cunoscut și folosit în toată țara.

Prima atestare lexicografică a cuvântului românesc *pa* se află, după investigațiile făcute de noi, în DLRLC, definit: „Formulă de salut la despărțire, întrebuințată de obicei față de copii”. *Pa! și noapte bună!* C. Petrescu, C. V. 55. DLRLM se rezumă la următoarele: „*pa* interj. (Fam.) La revedere”. Îl găsim și în *Dicționarul invers*. Cuvântul a intrat și în *Dicționarul român-englez*, 1960, cu mențiunea că e cuvânt familiar și are cu aproximație sensul de „bye-bye! so long! tata!”. În *Dicționarul român-maghiar*, 1964, II, M — Z, drept corespondent al cuvântului românesc este dat *pá*. *Dicționarul român-francez*, 1967, menționează că este familiar și îl traduce cu „au revoir”.

Față de informațiile de mai sus, autorii DLR au redactat pentru această interjecție un articol de cuvânt (se află în manuscris) mai dezvoltat. Pe baza citatelor din literatura artistică (le vom vedea mai jos) și a cunoașterii limbajului cotidian, s-au oprit la următoarea definiție: „Formulă de salut, folosită mai ales la despărțire de către copii și în vorbirea cu copiii, sau, familiar, între adulți; la revedere, salutare, (regional) servus, (familiar) salve. V. N o r o c (1)”. Definiția este bună, nu necesită comentarii, nici măcar pentru interpretările pe care le vom da. Avînd însă nevoie de materialul ilustrativ folosit de redactori, îl inserăm aici. *Pe noi iertați-ne ... Mergem să căutăm melcișori ... Pa! Domnule doctor.* GALACTION, O. A. I, 122. *Duse degetul la buze: Pa! și noapte bună.* C. PETRESCU, C. V. 55. *Strînse mîinile bucuros ... Pa! Ionel! Articolul tău din astă-seară e o adevărată bijuterie.* id., ib., 245. *Veniți și dumneavoastră mai tîrziu? Poate, Jef ... Du-te acum! Pa! SEBASTIAN, T. 51. Pa! zisese Nory, cu un semn de salut pe frunte.* ap. IORDAN, *Stil.*, 49.

Cercetînd principalele dicționare explicative ale limbilor romanice am constatat lipsa interjecției *pa* în acestea. Inexistența acestui cuvînt în limbile romanice o demonstrează și dicționarele bilingve. De exemplu la Vladimir Buben, *Dictionnaire français-tchèque, tchèque-français*. Troisième édition remaniée, par Milada Bubnova et Vladimir Hořejší, Prague, 1961, cuvîntul lipsește din partea franceză-cehă, dar există în cea cehă-franceză: *pa!* „au revoir”. Aceasta este situația și în dicționarul lui A. Sauvageot, *Dictionnaire général français-hongrois et hongrois-français*, Budapest, 1937. Nici Sándor Eckhardt nu putea proceda altfel în dicționarele sale francez-maghiar și maghiar-francez. Menționăm totuși că S. Eckhardt în *Magyar-francia szótár*, Budapest, 1958, a dat un corespondent francez mai bun cuvîntului maghiar *pá* „au revoir, chéri!”. Sublinierea elementului afectiv în corespondent (*chéri*) este absolut necesară.

Cuvîntul *pa* nu se găsește nici în dicționarele explicative, monolingve germane. Din motivele care reies din cele ce urmează, pe lângă dicționarele limbii germane am consultat și unele studii importante de lexicologie germană, ca, de exemplu, Richard Pekrun, *Das deutsche Wort*, Leipzig, 1934; Friedrich Maurer-Fritz Stroth, *Deutsche Wortgeschichte*, Bd. I — II,

Berlin, 1943 ș.a. Dicționarele *Magyar-német nagyszótár* și *Német-magyar nagyszótár* (1941 — 1942) de Kelemen Béla și Thienemann Tivadar sînt, de asemenea, concludente. Volumul german-maghiar nu înregistrează cuvîntul, dar în volumul maghiar-german figurează cu corespondentele 1 „papa” și 2. „leb'wohl”. Volumul german-maghiar are un articol de titlu *papa!*, *lebe wohl!* și, după ce în paranteză precizează că se folosește la despărțire, dă ca echivalent maghiar *pá*.

Extinzînd investigațiile, am găsit înregistrat cuvîntul și în dicționarul limbii slovace, în *Slovník slovenského jazyka* III. diel p-r Bratislava, 1963, s.v., avînd accepția din limba română.

Fără să ne fi oprit la problemă, din unele date de mai sus a reieșit că acest cuvînt există și în limba maghiară. Dicționarul explicativ al limbii maghiare *A magyar nyelv értelmező szótára*, vol. V, Mo-S, Budapeșt, 1961, acordă un spațiu destul de mare, aproape o coloană, acestui cuvînt, distingînd următoarele sensuri: 1. Cuvînt de rămas bun al copiilor mici sau al adulților adresat copiilor la despărțire. 2. (puțin învechit) Cuvîntul de salut al femeilor tinere care nu se tutuiesc sau nu sînt în relații mai intime, sau cuvîntul de salut al femeilor mai în vîrstă către femeile mai tinere la întîlnire, sosire sau la despărțire. 3. (puțin învechit) Salutul unei femei tinere la întîlnirea cu un tînăr sau la despărțire. 4. (învechit) Cuvînt de adio al bărbatului către o femeie, mai ales cînd se află în relații mai bune. 5. (învechit) Cuvîntul de salut cu care se adresează, la sosire, un bărbat mai ales unei fete tinere.

Cuvîntul s-a și substantivat și este tratat în dicționarul amintit și ca verbul.

După cum am văzut cuvîntul *pa* se găsește în limbile română, maghiară, slovacă, cehă, și, în formă reduplicată (*papa*), în limba germană.

Proveniența cuvîntului a format obiectul de cercetare în lingvistica maghiară. Géza BÁRCZI, bazîndu-se pe cercetările anterioare, în dicționarul său etimologic, *Magyar szófejtő szótár*, Budapeșta, 1941, s.v., îl consideră cuvînt împrumutat din germana vieneză, austriacă, și s-ar putea ca acest *pa* să fi făcut parte din limba copiilor. După Aladár Zlinszky cuvîntul maghiar *pá* nu este altceva decît exprimarea prin sunete articulate a sărutului, un sărut dat de la distanță. În maghiară este atestat pentru prima oară într-o piesă comică din 1793, tradusă din germană.

Avînd în vedere că acest cuvînt de salut este cunoscut în acea parte a Europei care era sub dominația habsburgică, nu avem motive să ne îndoim de proveniența lui din germană (austriacă). La baza lui poate să stea deopotrivă reducerea cuvîntului *papa* la *pa* cu același sens sau imitarea prin sunete articulate a unui sărut dat de la distanță. Chiar și la baza cuvîntului *papa* poate să stea această imitație. Originea semionomatopeică a cuvîntului *pa* este posibilă. Citatul din *Calea Victoriei* de C. Petrescu este destul de semnificativ. Uneori și copiii fac astfel de gesturi.

Nu este exclus ca la răspîndirea cuvîntului *pa* să fi contribuit pe lîngă expresivitatea lui și spectacolele de teatru date în orașele imperiului habsburgic de diferite trupe teatrale. Luînd în considerație că în Transilvania cuvîntul *pa* a fost folosit cu mult înainte de răspîndirea lui în provinciile de dincolo de Carpați, precum și atestarea lui în literatura artistică maghiară încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, putem admite că la vehicularea cuvîntului în societatea română a contribuit și limba maghiară.

izomorfitate

Apare în lucrarea prof. Nicolae Mărgineanu, *Natura științei*, București, 1968, în următorul context : „... vorbim de identitate relațională sau izomorfitate” (p. 239). Dicționarele nu-l atestă.

dialecticitate

Cuvîntul a fost folosit într-o comunicare prezentată de conf. Călina Mare la sesiunea științifică festivă închinată aniversării a 25 de ani de la eliberarea României de sub jugul fascist, în contextul *dialecticitatea gîndirii*.

Cuvintele *dialecticitate* și *izomorfitate* fac parte din categoria substantivelor abstracte exprimînd o calitate, formate cu sufixul *-itate*, de la adjective, împrumutate din limba franceză. Cele două cuvinte prezintă importanță nu numai pentru atestarea lor în terminologia noastră științifică, dar și pentru faptul că întărește grupul substantivelor derivate cu ajutorul lui *-itate* fără prezența altor afixe. Se știe că acest sufix este productiv mai cu seamă la substantivele derivate din adjective în *-iv* (cf. Mioara Avram, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al IV-lea, p. 109 ; în continuare folosim sigla SMFC) și în *-bil* (cf. Maria Iliescu, SMFC I, 97 ; Florica Ficșinescu, SMFC IV, 8).

relaționalitate, procesualitate, obiectualitate

Aceste cuvinte nu figurează în nici unul dintre dicționarele românești monolingve sau bilingve. Le întîlnim însă în lucrarea amintită a lui N. Mărgineanu: „La Marx și Engels ea [raționalitatea] este legată de însăși organizarea, ca atare, a materiei și energiei cu relaționalitatea și procesualitatea care se aplică obiectivității” (p. 228). „Aceleși concepte de relaționalitate” (p. 229). „În acest mod, ontologia lui Kant devine nomenologie, concepută ca o nomenologie în dezvoltare, dar cu accentul pe procesualitate, nu pe obiectualitate, cum a fost cazul la Aristotel și Kant” (p. 224).

Aceste substantive derivate, corespunzătoare adjectivelor în *-al*, fac parte dintr-o grupă mai mare a substantivelor abstracte care indică o calitate.

Folosirea din ce în ce mai frecventă a substantivelor abstracte ale calității, formate cu sufixul *-itate*, este una dintre tendințele actuale ale limbii române (cf. acad. Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, 1968, p. 261).

Cuvintele semnalate intră, din punct de vedere semantic, în categoria lui *impersonalitate* „caracterul a ceea ce este impersonal”, *legalitate* „însușire a fenomenelor de a se desfășura în conformitate cu anumite legi ; ansamblul legilor din natură, societate și gîndire” (vezi în *Dicționarul enciclopedic român*, s.v.). Nu încapе îndoială că termenul *legitate* redă mai precis și mai concis ideea cuprinsă în definiție.

Mobilul tendinței la care ne-am referit rezidă în dorința exprimării scurte și concise, deci, în ultima instanță, în economia limbii. Cuvintele *izomorfitate, dialecticitate, relaționalitate, procesualitate, obiectualitate* arată că pe lângă tendința spre forme analitice există și tendința de înlocuire a construcțiilor perifrastice printr-un singur cuvânt, adică tendința spre forme sintetice.

Iunie 1969

*Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

CÎTEVA ASPECTE ALE CUVÎNTULUI ROMÂNESC COAMĂ

DE

TEODOR BOJAN

Cu trei decenii și jumătate în urmă, S. Pușcariu arăta că, deși rom. *coamă* este atestat numai de prin secolul al XVIII-lea, nimeni nu se îndoiește de originea latinească a acestui cuvânt¹. De fapt, proveniența directă a rom. *coamă* din lat. *coma* nici nu a fost pînă acum contestată, el părînd a fi unul din elementele latine ale lexicului limbii române definitiv clarificate. Totuși, unele aspecte ale rom. *coamă* și ale etimonului său sînt diferite prezentate în lingvistica românească și străină, iar problema în ansamblu a lat. *coma* și a continuatoarelor sale este lacunară, deoarece a fost cercetată numai fragmentar și izolat. Din această cauză se susține că: 1) lat. *coma* s-a păstrat numai în română și albaneză (H. Mihăescu²); 2) sensul „criniere” al lat. *coma* apare numai în română și albaneză (E. Çabej³, H. Mihăescu⁴); 3) sensul „crête” al rom. *coamă* trebuie raportat la v. sl. *griva* (DA⁵); 4) sensul „chevelure” al rom. *coamă* a fost înlocuit în orientul romanic de sl. *plete* (T. Papahagi⁶).

Fiind vizată pe de o parte existența continuatoarelor lat. *coma*, pe de altă parte sfera semantică a acestora, sîntem puși în situația de a ne orienta cercetarea nu numai asupra limbii române, ci și asupra celorlalte limbi romanice. Pentru investigarea acestora ne-am sprijinit în primul rînd pe lucrările lexicografice ale fiecărei limbi romanice în parte, ele prezentînd

¹ Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților* (IV), în DR, VII, 1931—1933, p. 469; vezi și traducerea în franceză, Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj — București 1937, p. 317.

² Haralambie Mihăescu, *Les éléments latins de la langue albanaise*, I, în „Revue des Études sud-est Européennes”, IV, n°s 1—2, 1966, p. 12, 26, 33.

³ Eqrem Çabej, *Zur Charakteristik der lateinischen Lehnwörter im Albanischen*, în „Revue de linguistique”, VII, 1962, n° 1, Bucarest, p. 169.

⁴ H. Mihăescu, *Les éléments...*, p. 26.

⁵ *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea II: C, București, 1940, s.v. *coamă*, ultimul alineat.

⁶ Tache Papahagi, *Dispariții și suprapuneri lexicale*. II, în „Grai și suflet”, IV, fasc. 1, 1929, p. 92.

mai multă certitudine pentru domeniul limbilor respective decât dicționarele romanice cunoscute. Totuși, nu am renunțat nici la acestea din urmă, în special la REW, deși pentru domeniul limbii române unele înregistrări sînt contestabile și lucrarea însăși — ca urmare a progreselor dobîndite în lingvistica romanică în ultimele trei decenii de la apariția ediției a 3-a a acestei lucrări — este în multe privințe depășită⁷. Ținînd seama de rezultatele obținute în acest timp în domeniul geografiei lingvistice romanice, am utilizat în cercetarea noastră și lucrările de acest gen, pentru că ele oglindesc în cea mai bună măsură existența reală în vorbirea populară a cuvintelor cercetate și viabilitatea acestora pentru perioada dată de timp.

¹ Lingviști români și străini care s-au ocupat tangențial de lat. *coma* sînt în general de acord că el s-a păstrat — cel puțin o perioadă de timp — pe o bună parte a teritoriului lingvistic romanic. Divergențele care există în privința existenței sau inexistenței continuatoarelor lui *coma* în unele limbi romanice actuale nu modifică acest consens. Totuși, H. Mihăescu înscrie pe *coma* în categoria celor 39 de elemente latine care s-ar fi păstrat numai în română și în albaneză și care ar lipsi din celelalte limbi romaniice⁸. În opoziție cu această restrîngere, H. Mihăescu precizează că 19 elemente latinești (inclusiv *coma*), din cele 39 de cuvinte din grupa amintită, erau de largă circulație și că există aproape pentru toate dovezi că reprezentau cuvinte latine a căror circulație era mai largă decît în sud-estul Europei⁹. Nu știm care sînt criteriile care stau la baza acestei enunțări, dar ea se opune tezei acceptate de romaniști că *larga circulație în latina populară a unui cuvînt oarecare este dovedită tocmai de existența continuatoarelor lui în toate limbile romanice, sau în cele mai multe dintre ele*. Pe de altă parte, H. Mihăescu trimite la REW 2071 — unde sînt date și alte continuatoare romaniice ale lui *coma*; nu numai rom. *coamă* — dar nu aduce nici un argument de natură lingvistică pentru contestarea valabilității acestor înregistrări.

Intrucît atestarea în trecut a unor continuatoare ale lat. *coma* include și posibilitatea ca ele să fi dispărut ulterior din limbă sau din limbile în care au fost atestate, vom urmări atît existența în trecut a continuatoarelor lui *coma*, cît și existența lor în limbile actuale.

În scopul restrîngerii la minimum a notelor — deoarece vom fi nevoiți să revenim de multe ori asupra unor lucrări — vom utiliza o serie

⁷ Pentru domeniul limbii române vezi, de exemplu, judicioasele critici aduse de S. Pușcariu, W. Meyer-Lübke. *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, în ZRPh, XXXVII, 1913, p. 99—114; S. Pușcariu, Meyer-Lübke, W., *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, în DR, VII, 1931—1933, p. 475—482; A. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în „Bulletin linguistique”, V, 1937, p. 80—124; I. I. Russu, *Elemente autohone în terminologia așezărilor și gospodăriei*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, 1962—1964, Cluj, 1966, p. 74—75.

⁸ H. Mihăescu, *Les éléments...*, p. 26: „Les éléments latins (39) qui ne se sont conservés qu'en roumain et en albanais”; p. 12: „éléments latins conservés seulement en roumain et en albanais”, p. 33: „Les éléments conservés uniquement en albanais et en roumain” (s.n. — T.B.).

⁹ H. Mihăescu, *Les éléments...*, p. 26: „19 d'entre eux étaient des termes de large circulation”; p. 33: „il existe pour presque tous des preuves qu'ils représentaient des mots latins dont la circulation était plus large que dans le Sud-Est de l'Europe” (s.n. — T.B.).

de sigle¹⁰. Pentru aspectul etimologic al diferitelor cuvinte pe care le urmărim, trecem după sigla de trimitere semnul întrebării atunci când în lucrarea citată autorul se îndoiește de originea cuvintului, când nu s-a fixat de-

¹⁰ Siglele utilizate în text pentru lucrările consultate:

- Ag = Mariàn Aquiló i Fuster, "Diccionario Aquiló", Fascicle IV, Barcelona, 1916, s.v. *coma*.
- AIS = Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz, von K. Jaberg und J. Jud, I, Zofingen, 1928. Pentru sensul „chevelure, tresse” vezi h. 92; pentru „cheveux”, h. 95, 97; pentru „mèche”, h. 96; „tresse”, h. 98; VI, Zofingen, 1935: „crinière”, h. 1064.
- Al = Carlo Battisti, Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, II, Firenze, 1951, s.v. *coma*² și *chioma*³. Litera C a fost redactată de Giovanni Alessio.
- ALA = *Atlas lingüistic d'Andorra*, per A. Griera, Andorra, 1960.
- ALC = *Atlas lingüistic de Catalunya*, A. Griera, vol. I—V, Barcelona, 1923—1930.
- ALCc = *Atlante linguistico etnografico italiano della Corsica*, per Gino Bottiglioni, vol. VI, Pisa, 1937, h. 1168 „crinière”, h. 1173 „treccia” (di cavallo); vol. I, Pisa, 1933, h. 712, „cheveux”.
- ALG = *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*, par J. Ségué et collab., vol. I—III, Toulouse, 1954—1958.
- ALLO = *Atlas linguistique des Pyrénées Orientales*, par Henri Guitier, I, Paris, 1966, h. 135 bis; h. 143.
- ALLY = *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, par R. Gardette, I—III, Lyon, 1950—1956; III, h. 1051 și 1052.
- ALMC = *Atlas linguistique et ethnographique du Masif Central*, par Pierre Nauton, vol. I, Paris, 1957, h. 480; vol. III, h. 1250, 1251.
- ALR¹ = *Atlasul lingvistic român. Partea I*, de Sever Pop, vol. I, Cluj-Sibiu-Leipzig, 1938, h. 8, 9, 10.
- ALR² = *Atlasul lingvistic român. Partea a II-a*, de Emil Petrovici, întrebarea 2 004, 2 005; „crinière”: 4 324.
- ALRsn = *Atlasul lingvistic român, serie nouă*, de Emil Petrovici, vol. III, Cluj, 1962, h. 808, vol. I, h. 31 și intr. 3771, 2196.
- ALW = *Atlas linguistique de la Wallonie*, par Louis Remacle, I, Liège, 1953, h. 17.
- Av = Afonso Telles Alves, *Diccionario moderno de lingua portuguesa*, I, São Paulo Brasil [1953?].
- Bb = Ioan Bobb, *Dictionariu rumanesc, latinesc și unghuresc*. Din orenduiala excelenții sale preasfințitului ~, I, Cluj, 1822, s.v. *coama*.
- BG = Eugène Benoit — Henri Goelzer, *Nouveau dictionnaire latin-français*, XIe éd., Paris, s.a.
- Bsh = *Fjaluer i Rii i Shcypes*, „Bashkimi”, Shkoder, 1908.
- BW = Oscar Bloch, W.v. Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, IIIe éd., Paris, 1960, s.v. *crin*.
- CADE = I.-A. Candrea, Gh. Adameșcu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, București, 1931.
- CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1907, s.v. *coamă*, nr. 377.
- Cd = Fulvio Cordignano, *Dizionario albanese-italiano e italiano-albanese. Parte albanese-italiana*, Milano, 1934, s.v. *komë*, p. 80.
- Cg = Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, II, Parisiis, 1842.
- Cg¹ = Du Cange, *Glossarium...*, VII, *Glossaire français*, Parisiis, 1850.
- Ch = A. Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, I, Francfort s/M., 1870, p. 57.
- Cm = J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, I, Berna, 1954, s.v. *coma*³.
- Cn = Trajan Cantemir, *Texte istroromâne*, București, 1959.
- Cp = Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, 1932.
- Cp¹ = Th. Capidan, *Meglenoromânii. III. Dicționar meglenoromân*, București [1935], s.v. *coamă*.
- Cr = Alejandro Cioranescu, *Diccionario etimológico Rumano*, Fasc. 2^a, Tenerife, Madrid, 1959, s.v. *coamă*, nr. 2183.
- Çb = Eqrem Çabej, *Zur Charakteristik...*, p. 169.

- DA = *Dicționarul limbii române*, ..., s.v. *coamă*.
- DC = *Dicționarul limbii române literare contemporane*, I, București, 1955.
- DD = Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, 1964.
- DE = *Diccionario de la lengua española*, Real Academia Española, Madrid, 1956, s.v. *coma*².
- DF = *Dictionnaire de l'Académie française*, 8e éd., I, Paris, 1931.
- Dg = Vicente García de Diego, *Diccionario etimológico español e hispánico*, Madrid [1954], s.v. *coma*², p. 176 și nr. 1751.
- DM = *Dicționarul limbii române moderne*, Academia Republicii Populare Române, București, 1958.
- Dz = Albert Dauzat, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, X^e éd. [1954].
- EM = † A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, 4e éd., Paris, 1960.
- Fj = *Fjalor i gjuhes shqipe*, Tiranë, 1960, s.v. *kom, komë*.
- Fn = Pietro Fanfani, *Vocabulario della lingua italiana*, 4^a ed., Firenze, 1913.
- Gd = Marie Amelie Freiin von Godin, *Wörterbuch der albanischen und deutschen Sprachen*, Leipzig, 1930, s.v.
- Gg = Karl Ernst Georges, *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*, I, Leipzig, 1879.
- Gm = Ernst Gamillscheg, *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, Heidelberg, 1928.
- Gr = R. Grandsaignes d'Hauterive, *Dictionnaire d'ancien français. Moyen Âge et Renaissance*, Paris, 1947, s.v. *come*¹.
- Gs = M. Gaster, *Chrestomație română. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI—XIX), dialectale și populare*, vol. II, Leipzig, București, 1891, p. 85, rîndul 18.
- HD = Adolphe Hatzfeld, Arsène Darmesteter, Antoine Thomas, *Dictionnaire général de la langue française du commencement du XVIIe siècle jusqu'à nos jours*, I, Paris, 1888.
- K = ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΟΥ, ΛΕΞΙΚΟΝ ΑΛΒΑΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΥΠΟ~, ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1904; vezi și lucrarea retipărită sub îngrijirea lui Aleksandër Xhuvani, Praga, 1961.
- Kl = Ernest Klein, *A comprehensive etymological dictionary of the English language*, vol. I, Amsterdam, London, New York, 1960.
- Kr = Gustav Körting, *Lateinisch-romanisches Wörterbuch (Etymologisches Wörterbuch der romanischen Hauptsprachen)*, Dritte Ausgabe, Paderborn, 1907, s.v. *coma*, nr. 2344.
- LB = *Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc*, Budae, 1825, s. v. *cómă*.
- LM = A. T. Laurian, J. C. Massimu, *Dicționarul limbei romane*, I, București, 1871, s.v. *coma*.
- Lr = E. Littré, *Dictionnaire de la langue française*, I, Paris, 1878, V. Supplément, Paris, 1881.
- Lt = Angelo Leotti, *Dizionario albanese-italiano*, Milano, 1931.
- Lv = Emil Levy, *Petit dictionnaire provençal-français*, Heidelberg, 1909; 3e éd., Heidelberg, 1961, s.v. *coma*.
- Mch = José Pedro Machado, *Diccionario de lingua portuguesa*, II, Lisboa, 1960.
- Mh = H. Mihăescu, *Les éléments*..., p. 12, 26 și 33.
- ML¹ = Wilhelm Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, I, Leipzig, 1890, p. 182.
- ML² = Wilhelm Meyer-Lübke, *Zeitschrift für österreichisches Gymnasium*, 1891, p. 768, apud Kr, s.v. *coma*.
- Mn = Stuart E. Mann, *An historical Albanian-English dictionary*, London, New York, Toronto, 1948, s.v. *kom, komë*.
- NC = *Novísimo diccionario de la lengua castellana*, por la Academia española, Paris, 1898.
- Nk = ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΙΚΩΛΑΪΔΟΥ, ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ ΤΗΣ ΚΟΥΤΣΟΒΑΑΧΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΥΠΟ~, ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1909.
- OL = Dante Olivieri, *Dizionario etimologico italiano*, 2^a ed. Milano, 1961, s.v. *coma*¹ și *chioma*.
- Pc = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905, s.v. *coamă*, nr. 385.
- Pc¹ = Sextil Pușcariu, *Pe marginea*..., 469.

finitiv asupra unui anumit etimon sau când, prin formularea dată, a lăsat posibilitatea mai multor interpretări. Pentru a ușura confruntarea, dăm siglele de trimitere din text în ordinea lor alfabetică, așa cum le-am înregistrat în nota 10, nu în ordinea cronologică a lucrărilor.

Româna a moștenit pe lat. *coma*. În dacoromână, *coamă*, atestat din secolul al XVIII-lea (Gs, Pc¹), este unanim acceptat ca provenind din lat. *coma* (Al, Bb, CADE, CDDE, Ch, Cr, DA, DM, Kr, LB, Nk, Pc, Pc¹, Ph, Pn, Pp¹, REW, Sc, Șn, Tk) și este actual în limbă (ALR¹, ALR², CADE, CDDE, Cr, DA, DC, DM, Sc, Șn, Tk). — Arom. *coamă*, înregistrat din secolul al XIX-lea (Pc), este considerat ca moștenit din lat. *coma* (CDDE, Cp¹, Cr, Nk, Pc, Pp) și este încă utilizat de vorbitorii dialectului

- Pc² = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, I—III, București, 1906—1919.
 Ph = Alexandru Philippide, *Originea Românilor*, II, Iași, 1927, p. 637.
 Pl = Fernando Palazzi, *Novissimo dizionario della lingua italiana*, 2^a ed., Milano, 1962.
 Pn = Ottorino Pianigiani, *Vocabolario etimologico della lingua italiana*, I, Roma—Milano, 1907, s.v. *chioma*.
 Pp = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, 1963.
 Pp¹ = Tache Papahagi, *Dispariții...*, p. 92.
 Ps = Ștefan Pașca, *Terminologia calului: părțile corpului*, în DR, V, 1927—1928, p. 272, 282, 291, 303.
 Pt = P. Petrócchi, *Novo dizionario universale della lingua italiana*, I, Milano [1891], s.v. *chioma* și *coma*.
 QD = L. Quicherat, A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, 8e éd., Paris, 1856.
 Rb = Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, I, Paris, 1953.
 REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 3. neubearbeitete Auflage, Heidelberg, 1930, nr. 2071.
 Sc = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.
 Sl = Antonio de Moraes Silva, *Diccionario de lingua portugueza*, I, Rio de Janeiro, 1890, s.v. *coma*².
 Sp = Giovanni Spano, *Vocabolario sardo-italiano*, Cagliari, 1851, s.v. *cóma*.
 Șn = Lazăr Șăin eanu, *Dicționar universal al limbei române*, ed. a IV-a, Craiova, 1922.
 Tk = H. Tiktin, *Dicționar român-german*, I, București, 1903, s.v. *cómă*.
 TL = Tobler-Lommatzsch, *Allfranzösisches Wörterbuch*. Neudruck der 12. Lieferung, Wiesbaden, 1956, s.v. *come*², *come*³.
 Tm = Nicolò Tommasèo, *Dizionario dei sinonimi della lingua italiana*, Milano, 1957, s.v. *chioma*.
 Tm¹ = Nicolò Tommasèo, *Nuovo dizionario de'sinonimi della lingua italiana*, Napoli, 1914.
 Tm² = Nicolò Tommasèo, Bernardo Bellini, *Dizionario della lingua italiana*, volume primo, parte seconda, Torino, 1865.
 Ts = K. Tasi, *Fjalor greqisht-shqip*, Athena, 1928.
 VI = *Vocabolario della lingua italiana*. Reale Accademia d'Italiana, I, Milano [1941], s.v. *coma*¹.
 Wb = *Webster's new world dictionary of the American language*, Cleveland, New York, 1966.
 Wg = Max Leopold Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, I, Heidelberg, 1960, s.v. *kóma*.
 Wl = Alois Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, 3. neubearbeitete Auflage von J. B. Hofmann, Erster Band, Heidelberg, 1930.
 Zb = Francesco Zambaldi, *Vocabolario etimologico italiano*, Città di Castello, 1920.
 Zm = August Zimmermann, *Etymologisches Wörterbuch der lateinischen Sprache*, Hannover, 1915.
 Zn = Nicola Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, V^a ed., Milano, 1935, s.v. *coma*² și *chioma*.

(ALR¹, ALR², CDDE, Cp, Cp¹, Cr, Nk, Pc, Pp). — Megl. *coamă*, atestat numai din secolul al XX-lea (ALR¹, ALR², Cp¹, Cr), este dat din lat. *coma* (Cp¹, Cr) și este înregistrat ca actual în dialect (ALR¹, ALR², Cp¹, Cr). — Irom. *come*, înregistrat numai din secolul al XX-lea (Cr, Pc), este acceptat ca derivînd și el direct din lat. *coma* (CDDE, Cr, Pc). Deși este dat ca actual în dialect (CDDE, Cr, Pc), nu apare în studiile și textele mai recente (Cn, Pc²); nici în materialul cules pentru *Atlasul lingvistic român* (ALR¹, ALR²).

Italiana a păstrat pe lat. *coma* în v. it. *coma*, sau în it. *chioma*, pările asupra originii acestor două cuvinte fiind împărțite. — V. it. *coma*, atestat din secolul al XIV-lea (Al), este considerat ca provenind din lat. *coma* (Al?, CDDE, Ch, Fn, Kr, Nk, Pc, Sc, VI, Zn), sau ca împrumut din lat. lit. *coma* (Al?, Ol). Cuvîntul este dat în dicționarele italiene ca arhaism, ieșit din uz (Al, Pt, Zn) sau menținut exclusiv în italiana literară (Ol, VI). Totuși, cuvîntul este încă viu în limbă și a fost înregistrat în numeroase puncte din nordul Italiei și în sudul Elveției (AIS, vol. VI, h. 1064) sub forma *koma* (*kuma*) (pct. 7, 9, 10, 11, 13, 19, 28, 29, 47, 121, 135, 137, 146, 147, 149, 150, 156, 158, 161, 163, 165, 170, 175, 176, 181, 229, 238, 267). — It. *chioma*, atestat din secolul al XIV-lea (Al), este dat drept continuator direct al lat. *coma* (BW, Ch, Cr, Kr, ML, Nk, Pl, Pn?, REW, Zb, Zn) sau al lat. **cloma* (<*comula* <*coma*) (Al, Ol, Pn?, VI). El este actual în limbă (AIS, Al, Cr, Kr, ML, Ol, Pl, Pn, Pt, REW, Tm, VI, Zb, Zn), dar — ca și it. *coma* — lipsește din dialectele sudice ale acestei limbi (Al)¹¹. It. *chioma* nu formează însă o arie izolată de aceea a lui *coma*, ci se menține alături de acesta din urmă în localități foarte apropiate între ele, alături de formele *toma* (*boma*, *uoma*) (AIS, ALCo).

În sardă, cuvîntul *koma* (*coma*) este atestat numai din secolul al XIX-lea (Sp) și este acceptat ca provenind din lat. *coma* (CDDE, Wg). Este actual în limbă (Wg), dar este înregistrat numai în dialectul de sud al limbii sarde (CDDE, Sp, Wg).

În graiurile romande din Elveția (fr. sud-orient.), lat. *coma* este continuat de *coma* (*koma*) (Al, BW, Kr, ML¹, REW) și este unanim acceptat drept urmaș al cuvîntului latinesc (Al, BW, Kr, ML¹, REW).

Franceza a păstrat și ea pe lat. *coma* în v. fr. *come* (*comme*, *cosme*). V. fr. *come* (*comme*, *cosme*), este atestat din secolul al XIII-lea pînă în secolul al XVI-lea (Cg¹, Gr, TL) și este acceptat ca derivînd din lat. *coma* (Al, Gr, Sc, TL). Lat. *coma* s-a păstrat și în afara teritoriului Franței, în valonul *com* (*kom*) (Al, Kr, ML¹, REW). Deși v. fr. *come* (*comme*, *cosme*) nu mai este înregistrat ca actual în graiurile franceze contemporane, fiind considerat ca ieșit din uz (DD, DF, Dz, Gm, HD, Lt, Rb), totuși, sub forma *com* (*kom*), el dăinuiește în graiurile și dialectele franceze de est, din nordul Provenței pînă în Belgia (Kr).

În provensală, lat. *coma* este continuat de v. prov. *coma* (BW) sau de prov. *comà* (Al, CDDE, Ch, Cr, Kr, Lv, Nk, Ol, Pc, Pn, REW, Sc), fiind unanim acceptată originea latinescă a acestuia (Al, CDDE, Ch, Cr, Kr, Nk, Ol, Pc, Pn, REW, Sc). Deși este considerat ca aparținînd vechii provensale (BW), cuvîntul prov. *coma* este dat și ca actual (Cr, Kr, REW). De altfel, existența lui *coma* în provensala actuală este pe deplin dovedită de înregistrările din ALMC (vol. I, h. 480), unde apar formele *cuma* (pct.

¹¹ Vezi însă în ALCo, vol. VI, h. 1168, formele *comuna*, *gomuna*, *bomuna*, *uomuna*.

9, 10, 11, 12, 20) și *coim* (pet. 32). După cum se precizează în legenda hărții respective, formele *cumă* (*coim* etc.), sînt cunoscute de informatorii anchetați și în alte localități decît acelea în care s-a răspuns direct cu acest cuvînt, încît aria prov. *coma* în vorbirea actuală este destul de extinsă.

În spaniolă este semnalat numai v. sp. (v. cast.) *coma*, atestat în secolul al XVII-lea (Cm), și este considerat drept continuator direct al lat. *coma* (Al, BW, CDDE, Ch, Cm, Cr, DE, Dg, Kr, Ol, Pc, Pn, REW, Sc). Existența în spaniola actuală a continuatorului lui *coma* este puțin probabilă. V. sp. (v. cast.) *coma* este însemnat ca „rar utilizat în spaniola actuală” (Cm), „învechit, arhaic” (Al, BW, Ch, Cm, Cr, DE, Dg, Kr, NC, Pc, REW, Sc), poate chiar „ieșit din uz” (Cm?).

În portugheză, cuvîntul *coma* este dat ca provenind din lat. *coma* (Al, CDDE, Ch, Cr, Kr, ML¹, Nk, Pc, Pn, REW, Sc) și este atestat ca actual în limbă (Al, Av, CDDE, Ch, Cr, Kr, Meh, ML¹, Nk, Pc, Pn, REW, Se, Sl) nu numai în portugheza europeană, ci și în cea vorbită în prezent în Brazilia (Sl).

Neavînd la dispoziție materialul documentar necesar pentru catalană și dalmată, sîntem obligați să renunțăm în cercetarea noastră la aceste două domenii lingvistice.

Lat. *coma* se păstrează și în alte limbi, neromanice, anume în albaneză și în engleză, unde au pătruns, de timpuriu, ca împrumuturi, și eventual în bască.

Alb. *kom*(ë), atestat din secolul al XX-lea (K), este acceptat ca împrumut din lat. *coma* (CDDE, Çb, Mh). El este utilizat în albaneza actuală, dar numai regional, în dialectul de nord (CDDE, Cd, Çb, Fj, Gd, K, Lt, Mn).

Engl. *come* este dat ca împrumut din lat. *coma* (Kl, Wb) și este atestat atît în engleza contemporană europeană (Kl), cît și în aceea vorbită în prezent în America de Nord (Wb).

Chiar din sumara prezentare de pînă aici, rezultă că existența continuatoarelor lat. *coma* este acceptată și atestată, cel puțin pînă prin secolul al XVI-lea, pe aproape întregul teritoriu lingvistic al României. Există suficiente motive să considerăm că el s-a transmis și în catalană și în dalmată, deoarece existența continuatoarelor lui *coma* în regiunile imediat învecinate acestora este pe deplin dovedită. Mai rezultă de aici că lat. *coma* continuă să fie utilizat și în idiomurile romanice actuale, în română, provenșală, portugheză, în graiurile romande din Elveția, în cîteva graiuri din nordul Italiei și, ca împrumuturi, în albaneză și engleză.

2. Sub etimonul lat. *coma*, REW trece numai pentru rom. *coamă* sensul „criniere de cheval”. Celălalte continuatoare ale lat. *coma* sînt date, ca și cuvîntul titlu, cu sensul „chevelure”. Doar prov. *coma* și fr. sud-orient. *coma* apar și cu alte accepțiuni: primul și cu sensul „tête”, atestat și în latină, al doilea și cu acela de „touffe d’herbe restée (débout) au fauchage”, neatestat în latină. Deși a utilizat dicționarul român-german al lui H. Tiktin (Tk), pentru că îl citează în bibliografia lucrărilor consultate, REW a neglijat înregistrarea celorlalte sensuri ale rom. *coamă*, s-a oprit numai la sensul „criniere” al acestuia și prin aceasta l-a izolat sub raport semantic de restul continuatoarelor romanice ale lui *coma*. Această izolare a fost și mai mult scoasă în evidență, mai recent, de E. Çabej și H. Mihăescu.

Referindu-se la elementele latine ale limbii albaneze, E. Çabej (Çb) susține că lat. *coma* numai în română și în albaneză are sensul „criniere”¹².

În sfârșit, referindu-se tot la elementele latine ale limbii albaneze, H. Mihăescu atribuie sensul „criniere” numai alb. *kom(ë)* și rom. *coamă*¹³.

Considerând necesară cercetarea acestui aspect al problemei ridicate de REW, E. Çabej și H. Mihăescu, vom îndrepta investigațiile noastre asupra continuatoarelor lui *coma* din limbile romanice occidentale. Pentru restrângerea la minimum a materialului și pentru simplificarea confruntărilor, vom da numai în traducere franceză sensurile date la cuvintele pe care le cercetăm, dar vom indica prin sigle lucrările în care sînt înregistrate accepțiile de care ne ocupăm.

Cuvîntul *coamă*, cu sensul „criniere”, este general pe teritoriul lingvistic dacoromân (CADE, Cr, DA, DC, DM, Sc, Șn, Tk) și nici nu există nici un alt sinonim pentru exprimarea acestei noțiuni (Ps). — Arom., megl. *coamă* și irom. *come* păstrează și ele acest sens (Cp¹, Pc, Pc², Pp).

V. it. *coma* este atestat în trecut cu sensul „criniere” și este înregistrat cu acest sens și în dicționarele utilizate de noi (Al, Ol, Pn, Pt, Tm, VI, Zn etc.). Mai mult chiar, în anchetele pentru AIS (vol. VI, h. 1064), la întrebarea „criniere”, s-a răspuns în 28 de localități din nordul Italiei și din sudul Elveției prin *coma* (*koma*) și în alte 33 de localități prin *chioma* (*coma*). Prin urmare, regional, în nordul Italiei și în graiurile italiene din sudul Elveției, a c t u a l u l it. *coma* — ca și it. *chioma* — a păstrat sensul „criniere”. În două din cele 28 de localități amintite mai sus s-a răspuns și pentru întrebarea „crin” tot prin *coma* (*koma*), încît sensul „criniere” pare să fi fost mai consolidat în trecut prin existența acestui subsens.

V. fr. *come* (*comme, cosme*) este de asemenea atestat cu sensul „criniere de cheval” (Gr, TL) și chiar și cu acela de „toupet de cheval” (Gr). Cuvîntul *come* este utilizat încă cu acest sens și în cîteva graiuri estice ale domeniului lingvistic francez, din nordul Provenței pînă în Belgia (Kr).

Sensul „criniere” este atestat și în prov. *coma* (Lv). Existența cuvîntului și a sensului „criniere” este atestată în provensala actuală de ALMC (vol. I, h. 480). Pentru întrebarea „criniere” s-a răspuns în șase puncte anchetate din departamentul Haute-Loire cu forma *kuma*, iar într-un punct din departamentul Lozère cu forma *koim*, dar — după cum am arătat mai sus, p. 225 — cuvîntul respectiv este cunoscut și în restul domeniului, exceptînd doar punctele 1, 4, 18, 19, 25 și 27.

Port. *coma* a păstrat sensul „criniere” și este utilizat în vorbirea actuală atît în portugheză europeană, cît și în aceea vorbită în prezent în Brazilia (Mch, Sl).

Existența sau absența sensului „criniere” la *coma* (*koma*) din graiurile romande din Elveția (fr. sud-orient.) este diferit prezentată. Pe de o parte, H. Mihăescu, în nota de la cuvîntul *coma*, referindu-se la sensul „criniere de cheval” al lat. *coma*, precizează că „Le même sens a survécu aussi dans quelques parlars romans de Suisse”¹⁴ și trimite pentru confruntare la

¹² E. Çabej, *Zur Charakteristik...*, p. 169: „Nur rumänisch und albanisch ist comă + Mähne” (s.n. — T.B.).

¹³ H. Mihăescu, *Les éléments...*, p. 26: „coma — kom, komë «criniere de cheval», roum. *coamă*”.

¹⁴ H. Mihăescu, *Les éléments...*, p. 26, nota 102.

REW 2071. Dacă trimiterea nu este eronată, trebuie să arătăm că H. Mihăescu a tradus greșit sensul acestui cuvânt atestat într-adevăr în REW 2071, dar în felul următor: „*Das Wort* [este vorba de südöstrz. *koma*, asupra căruia revine pentru precizarea acestui sens] *in der Schweiz bezeichnet es die beim Mähnen stehen gebliebenen Grasbüschel*” [sublinierea și completarea din paranteze de mai sus ne aparțin — T.B.]. Or, însemnarea din REW de la acest cuvânt s-ar traduce prin „Cuvântul... în Elveția înseamnă mănunchiul (sau smocul) de iarbă rămasă în picioare la cosit”, și nu *coamă de cal* („criniere”) cum îl traduce H. Mihăescu, confundând pe „Mähnen” [abstractul verbal al lui *mähnen* „a cosi”], „cositul” cu *Mähne* „coamă de cal”. Germ. *Mähnen*, utilizat aici de REW, nu este deci o formă flexionară a lui *Mähne*, ci cu totul alt cuvânt, căruia dicționarele etimologice ale limbii germane îi atribuie origine diferită de aceea a lui *Mähne*¹⁵.

Pe de altă parte, O. Block — W. Wartburg (BW) dau pentru *coma* din graiurile romande din Elveția sensul „criniere” și-l pun în opoziție cu restul domeniului lingvistic galo-romanic în care se utilizează, pentru acest sens, cuvântul *crinière*. Considerând valabilă această înregistrare, rezultă că sensul „criniere” este atestat și păstrat și în această regiune lingvistică romanică, tot la continuatorul lat. *coma*.

În schimb, sard. *koma* (*coma*) nu pare să fi păstrat acest sens, pentru că nu este atestat cu accepția „criniere” în nici una din lucrările consultate de noi (Sp, Wg).

Alb. *kom(ë)* a păstrat într-adevăr, sensul „criniere” (Cd, Gd, K, Mn) și chiar și pe acela de „poil” (Cd, Gd, Mn), dar — după cum am arătat mai sus — cuvântul are o arie restrinsă la regiunea Tiranei (Bsh, Gd, K, Mn, Ts), general în limbă fiind pentru această noțiune alb. *jele* (*lele, hjele*). O largă arie de circulație mai au apoi sinonimele *krinë, krifë, kikë, kreshtë* și *shetkë*. Deci, în opoziție cu drom. *coamă*, care este general în limbă și a păstrat aproape întreaga sferă semantică a lat. *coma*¹⁶, alb. *kom(ë)* este atestat numai cu sensurile „criniere” și „poil” și are o arie cu totul limitată.

Engl. *come* nu este înregistrat cu sensul „criniere” în lucrările consultate (Kl, Wb) și nu pare să-l fi păstrat.

Sintetizând materialul prezentat aici, rezultă că sensul „criniere de cheval” al lat. *coma* s-a păstrat la continuatoarele acestuia nu numai în română și în împrumutul albanez *kom(ë)*, ci și la v. it. *coma*, it. (actual) *coma* (*koma*), în v. fr. *come* și fr. reg. (actual) *come*, în prov. *coma*, în romandul (fr. sud-orient.) *coma* și în port. (european și brazilian) *coma*.

3. La etimologia cuvântului *coamă*, apare în DA precizarea că „Pentru dezvoltarea sensului 3° [respectiv pentru sensul „crête, faîte etc. “ — n.n., T.B.], cf. slav. *griva*, care, afară de *coamă* (1°) [respectiv „criniere, toupet (du cheval)“ — n.n., T.B.] înseamnă în rusește și slavonește și «culme de deal sau de pădure»“.

¹⁵ Vezi, de exemplu, Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 17. Auflage, Berlin, 1957; Hermann Hirt, *Etymologie der neuhochdeutschen Sprache*, München, 1909.

¹⁶ Însumând înregistrările din dicționarele latinești (BG, EM, Gg, QD, WI, Zm), lat. *coma* a avut ca sensuri principale: 1) chevelure; 2) tête; 3) crinière (du cheval, du lion); 4) poil (laine, toison, fil de laine, duvet du parchemin); 5) épi; feuillage d'un arbre; 6) chevelure lumineuse (du feu, de la flamme, du soleil, d'un astre, d'un météore); 7) nom de quelques plantes. Din acestea, după DA, româna a păstrat la cuvântul *coamă* sensurile 1, 3, 5, 6.

Problema dacă sensul „crête” al rom. *coamă* este, sau nu, calc după v.sl. *griva*, sau dacă confruntarea trebuie și poate fi făcută numai cu acest cuvânt, pare puțin mai dificilă. Suprapunerea semantică „criniere” — „crête” nu este atestată la *coma* în nici unul din dicționarele limbii latine (BG, EM, Gg, QD, Wl, Zm), ci numai la *crinis*. Pe de altă parte, cuvintele acceptate drept continuatoare ale lat. *coma* nu sînt înregistrate nicăieri cu această suprapunere semantică. S-ar părea, deci, că apariția sensului „crête” la cuvîntul *coamă* ar fi o dezvoltare proprie limbii române¹⁷ sau realizată după modelul slav. *griva*, la care apare aceeași suprapunere semantică ca la rom. *coamă*: „criniere” — „crête”.

Cercetînd însă lexicul limbilor romanice, am găsit înregistrat același sens și la v. fr. *come*. Dar v. fr. *come* cu sensul „crête, faite” este considerat de Tobler-Lommatzsch drept omonim al v. fr. *come* „criniere” și, ca atare, îl înregistrează aparte, într-un alt articol de cuvînt, dîndu-i ca etimon pe lat. *culmen*¹⁸. Tobler-Lommatzsch trimite pentru confruntare la un articol al Evei Seifert și la REW 2376. Dar REW, sub acest articol, înscrie numai un v. fr. *coume*, o formă pe care nu am găsit-o înregistrată în nici unul din dicționarele limbii franceze vechi (Gr, TL). Tobler-Lommatzsch precizează însă — fără a explica de ce?! — că derivarea v. fr. *come* „crête” din lat. *coma* „criniere” este incorectă („*unrichtig zu come = chevelure gestellt*”) (TL).-

Deoarece suprapunerea semantică „criniere” — „crête” apare și la continuatorul românesc al lat. *coma*, respectiv la rom. *coamă* — căruia, pentru sensul „crête” nu putem nicicum să-i atribuim etimonul lat. *culmen* — , nu vedem nici o dificultate de a admite același etimon latinesc, respectiv *coma*, și pentru v. fr. *come* „crête”. Aceasta cu atît mai mult cu cît v. fr. *come* și dr. *coamă* nici nu sînt singurele continuatoare ale lat. *coma*, la care ar apărea sensul „crête”. Astfel, în toponimia din Andorra apar cîteva oronimice compuse, în care primul element este cuvîntul *Coma*: *Coma de Percanela* (în regiunea Ordino), *Coma de Rensol*, *Coma de Manegó* (Canillo) (ALA, p. 10 și 11, la capitolul *Muntanyes*), *Coma del Fabe*, *Coma Ferosa*, *Coma dels Llops*, *Maligá de la Coma dels Llops* (Encamp) (ALA, p. 9, la capitolul *Altres topónims*). Sîntem înclinați să considerăm și acest element oronimic drept continuator al lat. *coma*, care a pierdut în lexicul catalan comun sensurile principale „criniere; chevelure”, dar s-a păstrat în toponimie¹⁹, cu sens figurat, mai mult sau mai puțin clar sub raport semantic (Ag).

4. Ocupîndu-se de disparițiile și suprapunerile lexicale din limba română, T. Papahagi (Pp¹) vizează și sfera semantică a rom. *coamă*. Astfel, în legătură cu noțiunea „chevelure”, consideră că este posibil ca lat. *crinis* să nu fi circulat în latina vulgară carpato-balcanică, urmînd, în cazul acesta, ca noțiunea lui să fie reprezentată în Orientul romanic prin *coma*, care ar fi avut atît sensul de „chevelure”, cît și pe acela de „criniere”. În conti-

¹⁷ Vezi N. Orghidan, G. Giuglea, M. Homorocean, *Probleme de toponimie*, în CL, X. 1965, nr. 2, p. 338.

¹⁸ Tobler-Lommatzsch, *Allfranzösisches...*, s.v. *coma*².

¹⁹ M. Aquiló (Ag) dă pentru cat. *coma* și sensul „loma”, terra una mica muntanyosa”, corespunzător rom. *colnic*, *măgură* și apropiat semantic de *coamă* (*de munte*). Cf. engl. *kame*, dat ca variantă a lui *comb* (KI, Wb), la care apare aceeași suprapunere semantică : „colnic” — „coamă (de munte etc.)”.

nuare. T. Papahagi este de părere că „în timpul bilingvității româno-slave, deosebirea semantică s-a încheșat și din punct de vedere lexical: *coamă* cu sensul de « plete » a încetat de a mai circula, suprapunându-i-se sl. *plete*“ (Pp¹). Sub raportul exprimării noțiunii „chevelure“, T. Papahagi pune deci în opoziție pe *crinis* (utilizat în occidentul romanic) cu *coma* (utilizat în orientul romanic).

Din materialul prezentat însă pînă aici, rezultă că lat. *coma* a circulat aproape pe tot cuprinsul României, cel puțin pînă în secolul al XV-lea; în multe regiuni dăinuind și azi, încît Orientul romanic nu se opune deosebirea Occidentului romanic în privința utilizării cuvîntului *coma*, ci — cel mult — în privința utilizării cuvîntului *crinis*, care, probabil, nu a circulat în regiunea carpato-dunăreană.

În privința exprimării sensului „chevelure“ la continuatoarele românice occidentale ale lui *coma*, situația este identică cu aceea din limba română. Sensul „chevelure“ s-a păstrat la toate cuvintele care continuă pe *coma*: v. fr. *coma*, v. sp. *coma*, port. *coma*, prov. *coma*, it. *comà*, fr. sud-orient. *koma*, rom. *coamă*. Dar, în dicționarele limbii române, ca și în acelea ale celorlalte limbi romanice, sensul „chevelure“ al continuatoarelor lat. *coma* nu mai este atestat, în limbile în care s-a păstrat, decît ca „învechit“, „poetic“, „ironic“, sau „ieșit din uz“. Sensul „chevelure“ la continuatoarele lat. *coma* a avut, deci, aceeași soartă, ca și la continuatoarele lui *crinis*, pe tot cuprinsul României. Dispariția acestui sens la continuatoarele lui *coma* este dovedită de faptul că pretutindeni pe terenul României noțiunea „chevelure“ este exprimată nu prin *coma*, nici prin *crinis*, ci prin *capillatura* (cf. it. *capillatura*, fr. *chevelure*, prov., cat., sp., pg. *cabelladura*), prin *capillus* (cf. it. *capello*, fr. *cheveu*, prov., cat. *cabel*, sp., pg. *cabello*), prin *pillus* (cf. rom. *păr*, it. *pelo*, fr. *poil*, prov., cat. *pel*, sp. *pelo*) și prin alte cuvinte păstrate din latină (cf. AIS, ALA, ALC, ALCo, ALG, ALLO, ALLy, ALMC, ALR¹, ALR², ALW). Se pare, deci, că lat. *coma* (ca și *crinis*) a avut în latina populară ca sens mai uzual pe „criniere“, nu pe acela de „chevelure“.

Pe de altă parte, aserțiunea lui T. Papahagi că noțiunea „chevelure, tresse“ a lat. *coma* a fost înlocuită de sl. *plete* este infirmată și de faptul că pentru această noțiune, în materialul cules pentru *Atlasul lingvistic român*¹. (ALR¹, vol. I, h. 10 „păr împletit“) din cele 301 puncte anchetate, s-a răspuns numai în 7 puncte din sudul Transilvaniei (109, 122, 125, 129, 144, 160, 166) și într-un punct din Maramureș (358) cu *plete*, iar în celelalte 293 puncte au fost înregistrate cuvintele *coadă* (cel mai frecvent), *cosiță*, *chică* etc. În materialul pentru *Atlasul lingvistic român*² (ALR², într. 3286 „conciu“) s-a răspuns numai într-un punct (Poiana Sibiului) cu *plete*, iar la întrebarea „cum poartă fetele părul“ nu s-a înregistrat nicăieri cuvîntul *plete*. În schimb, la întrebarea „părul de pe frunte“ (întrebarea 2012) apare în 3 puncte (Roșia-Bihor, Sînmihaiul Almașului și Vinători-Tîrnava) chiar cuvîntul *coamă*, în rest *păr*, *chică*, *ciup* etc., iar *plete* nici într-un punct.

Din materialul prezentat de noi rezultă că:

1) Lat. *coma* s-a păstrat nu numai în română și albaneză, ci și în limbile romanice occidentale, iar ca împrumut el s-a menținut și în engleză, eventual în bască.

2) Sensul „crinière“ al lat. *coma* nu apare numai la rom. *coamă* și alb. *kom(ə)* (Cb, Mh), ci și la continuatoarele occidentale romanice ale lui *coma*.

3) Sensul „crête“ al rom. *coamă* există și la continuatoarele romanice occidentale ale aceluiași etimon latinesc, *coma*, nu numai în română.

4) Lat. *coma* cu sensul „chevelure, tresse“ a fost înlocuit nu numai în română (Pp²), ci și în celelalte limbi romanice, prin alte cuvinte moștenite din latină, care s-au dovedit mai viabile în exprimarea noțiunii respective decât sinonimul lor parțial, *coma*.

Mai 1969

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

ACȚIUNEA LIMBII LITERARE ASUPRA LEXICULUI UNUI GRAI DIN BANAT

DE

DOINA GRECU

Într-un articol anterior¹ am arătat că, în vederea studierii graiului unei localități din Banat², am efectuat în această comună două anchete la distanță de aproximativ zece ani. Deși intervalul acesta este relativ scurt, profundele transformări social-economice și culturale petrecute în ultimele două decenii și-au pus puternic amprenta asupra limbii, astfel încît schimbările produse nu sînt neglijabile. Desigur, existența unei mari distanțe în timp ar fi fost binevenită. Nici una dintre lucrările sau anchetele mai vechi nu a înregistrat însă material din localitatea în discuție. Cel mai apropiat punct este satul Gherteniş, anchetat de I.-A. Candrea, sat care aparține astăzi comunei de care ne ocupăm. Din păcate, nu am avut la îndemînă acest material, care, sperăm, ar da indicii prețioase.

Comuna Berzovia este o localitate destul de mare, cu aproximativ 2200 de locuitori. În trecut, majoritatea lor erau țărani mijlocași și trăiau, în afara cultivării cerealelor și a oieritului, dintr-un intens comerț cu zarzavaturi. Și astăzi grădinaritul, impracticabil în majoritatea localităților din jur, a rămas o importantă sursă de venit a cooperativei agricole de producție.

Dezvoltarea Reșiței și a Bocșei ca centre industriale puternice și existența unor posibilități de deplasare destul de numeroase au dus la sporirea masivă a numărului bărbaților deveniți muncitori navetiști. Crearea, în raza comunei, a unor noi unități de producție, cum sînt gostatul, stațiunea de mașini și tractoare, centrul avicol ș.a. a făcut ca astăzi aproape din fiecare familie cel puțin un membru să fie muncitor navetist ori muncitor sau funcționar într-una din aceste noi unități, care au atras și un apreciabil număr de muncitori veniți din alte părți, dintre care unii s-au stabilit în comună,

¹ *Observații asupra pătrunderii neologismelor într-un grai din Banat*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 43-47.

² Comuna Berzovia, județul Caraș-Severin.

dar marea majoritate sînt sezonieri³. Localitatea este nod de cale ferată la aproximativ egală distanță de Reșița, Timișoara și Oravița, motiv care a făcut ca ea să fie, ani de zile, un fel de mic centru economic și cultural pentru satele din jur, în special pentru cele lipsite, pînă nu de mult, de legături directe cu orașul. Aici există, de ani de zile, magazin universal, dispensar, casă de nașteri, cabinet dentar, medic veterinar, internat școlar, cinematograf, iar numărul spectacolelor și concertelor susținute de echipe din Reșița, Timișoara, Caransebeș și chiar din Cluj este apreciabil.

Am insistat asupra acestor stări de lucruri deoarece ele constituie baza și, în același timp, justificarea faptelor de limbă pe care le vom expune.

Prima anchetă a fost întreprinsă în anii 1956 — 1957, cu 3 informatori, dintre care doi bărbați și o femeie, cu toții avînd peste 50 de ani. Încercarea de revizuire și completare a materialului, în 1967, cu informatoarea din ancheta precedentă, singura din cei trei care se mai află în viață, a dus la constatarea îmbogățirii vocabularului ei cu numeroși termeni noi, adesea sinonimi cu alții înregistrați în ancheta precedentă ca denumiri exclusive. S-a observat de asemenea că informatoarea simte mereu nevoia să insiste asupra diferențelor ce există între felul în care se vorbește „păorește” sau „din bătrîni”, pe de o parte, și „domnește” sau de către tineri pe de altă parte. De remarcat faptul că ea stabilește o egalitate de sens între „păorește” și „din bătrîni”, precum și între „domnește” și „de către tineri”, fapt semnificativ pentru atitudinea ei față de schimbările din lexic. Este limpede că pentru ea ceea ce pînă mai ieri era „păorește” azi este învechit, iar cuvintele noi, considerate un apanaj al intelectualilor, sînt recunoscute astăzi ca cîrînd larg cel puțin la generația tină.

Din aceste motive am considerat că se impune o nouă anchetă în cursul căreia, pentru a remedia întrucîtva lipsa continuității cu aceiași informatori, am insistat în mod deosebit asupra diferențelor nou-vechi care ne-au fost semnalate. Spre deosebire de ancheta precedentă, am lucrat de data aceasta cu informatori permanenți și ocazionali nu numai de sexe, ci și de vîrste diferite, în total 12, dintre care două informatoare tinere, sub 20 de ani, 6 informatori din generație medie, pînă la 50 de ani (trei bărbați și trei femei); iar din generația vîrstnică, în afara informatoarei din ancheta precedentă, am mai lucrat cu un bărbat și două femei. Din păcate, în prima anchetă neexistînd informatori tineri și de vîrstă medie, datele celor două anchete sînt comparabile mai ales pentru vîrstnici.

Deși ar fi fost posibilă o relativă grupare a materialului ținînd seamă de subiectul discuției sau de conținutul întrebării care a prilejuit înregistrarea termenului, am considerat-o foarte relativă și am preferat una bazată pe criterii de vîrstă⁴. Ni s-a părut imposibilă o clasificare după căile de

³ În sezonul de vîrf, vara, numărul lor ajunge pînă la 300.

⁴ Pentru a urmări mai ușor intrarea cuvintelor în grai, am separat materialul înregistrat în cele două anchete. În cea de-a doua am ținut seamă dacă a fost cunoscut de toți informatorii, indiferent de vîrstă, sau numai de cei de vîrstă medie și tineri. Nu am făcut o categorie aparte pentru cuvintele pe care le întîlnim numai la tineri, pentru că acestea sînt, cu foarte puține excepții, cuvinte de uz didactic și deci neîntîlnite în sfera de circulație zilnică. În cadrul fiecăreia din aceste împărțiri am detașat termenii sinonimici, pentru care am notat, înainte de bară, termenul vechi corelativ. Pentru a reieși mai clar sensul unor cuvinte le-am notat, acolo unde a fost cazul, într-un segment de propoziție. Atunci cînd răspunsul nu a fost obținut de la informatori de ambe sexe, am notat *b* pentru informatori și *f* pentru infor-

pătrundere a cuvintelor, astăzi fiind greu să se mai stabilească, pentru un mare număr de termeni, care au fost acelea. Dacă este simplu pentru cuvinte ca *ordonanță*, *cazarmă*, *laminor*, *rulment* ș.a., nu este la fel de ușor de spus dacă *salar*, de exemplu este, pentru toți vorbitorii, luat din administrație sau l-au adus muncitorii. El era cunoscut și înainte, dar fără îndoială că, creșterea numărului de muncitori industriali i-a impus largă circulație. La fel *premiu*, existent la început doar cu referire la viața școlară, a primit astăzi o accepție mai largă și are o circulație intensă. De altfel acum, când presa, radioul, cinematograful și în special televiziunea aduc în viața satelor o adevărată avalanșă de cuvinte și sensuri noi, vorbitorului i se pare că termenii intrați în limbă cu 10 — 20 de ani în urmă îi sînt cunoscuți din totdeauna⁵. Lui îi este de cele mai multe ori imposibil să precizeze de unde cunoaște cutare sau cutare cuvînt, iar pentru noi faptul individual nu prezintă, în acest sens, mare importanță. Sînt bine cunoscute astăzi căile pe care se exercită influența limbii literare asupra graiului și, în atmosfera aceasta, în care noul se face simțit la fiecare pas, este sigur că multe cuvinte, fie polisemantice, fie cu sens mai general, deci întrebuințate în diferite domenii, au fost luate, de diverși vorbitori, din diverse surse; tocmai aceasta a contribuit la întărirea situației lor.

În primă anchetă au fost înregistrate următoarele grupuri sinonimice: *azîntare/recrutare*, *aznuu/ folosi*, *bătaie/ război*, *bină / scenă*, *blid/ tinér*, *briftégăr/poștaș*, *bufar/ carte*, *butoară/ nară*, *carte/ scrisoare*, *chinez/ primar*, *cocoană/domnișoară*, *colăină/ decorație*, *comandă / primărie/ sfat*, *covert/ plic*, *credincios/ religios (f.)*, *cucuruz/ porumb*, *duduroid/ pix (= penar)*, *fășcal/ avocat*, *glăvoci/ feastă (f.)*, *gloabă/ amendă*, *a guri griul/ a vîntura*, *jandarm/ milițian*, *judecată/ proces*, *judecătorie/ tribunal*, *maică/ călugăriță*, *măstilă/ tintă*, *cerneală*, *mostră/ model*, *muzică/ bandă/ fanfară*, *păpucăr/ sustăr*, *petec/ bastistă*, *picher/ inspector CFR*, *pițhui/ călca*, *pistol/ revolver (b)*, *planton / santinelă*, *plumb/ glonț*, *popă/ preot*, *progade/ mormînc/ cimitir*, *purs/ ordonanță*, *rac/ cancer*, *reclu/ bluză*, *ribél/ caiet*, *rînză/ stomac*, *rod/ recoltă*, *satana/ scaraoichi*, *spăie/ boier*, *șnipăr/ traversă*, *șporcășă/ bancă de bani*, *stație/gară*, *șteamp/ timbru*, *ștenge/ șină*, *șturm/curent electric*, *tîrnat/ gang/ coridor*, *tovără/ bagaj*, *toznă/ tabacheră (b.)*, *șdulă/bilet*, *țol/ rochie (f.)*, *țuca/ săruta*, *țug/ tren*, *urláb/ concediu*, *vertăriță /soră la spital*, *vișgălăție/ cercetare*, *vládică/ episcop*, *zvidui/ lecu*.

Au fost înregistrate următoarele cuvinte noi : *acar*, *achita*, *act*, *adresă*, *alarmă*, *atac*, *barieră*, *banchet (f.)*, *batalion*, *bec electric*, *bombă*, *brigadier*, *buletin*, *cancelarie*, *candidat*, *cartelă*, *cazarmă*, *căpitan*, *conductor*, *contabil*, *contract*, *contracta*, *control*, *cotă*, *declara*, *declarație*, *director*, *dispensar*, *drezină*, *examen*, *film*, *front*, *funcție*, *funcționar*, *general*, *gospodărie colectivă*, *grad*, *gradat*, (b.) *guvern*, *injecție*, *impozit*, *impunere*, *infanterie*, *inspector*, *jachetă (f.)*, *locotenent*, *maior*, *manevră*, *mașină*, *mașinist*, *meccanic*, *ministru*, *modă*, *notarăș*, *operație*, *paradă*, *partid*, *patrulă*, *penicilină*, *pensie*, *pluton*, *plutonier*, *politică*, *porțelan*, *prefect*, *premiu*, *președinte*, *radio*, *control medical la raze*, *rechiziții*, *recrut*, *regiment*, *revoluție (b.)*,

matoare. Am indicat accentul numai la unele cuvinte mai rare sau cînd era diferit de cel din limba literară. Materialul a fost literarizat.

⁵ Unul din informatorii de vîrstă medie a afirmat că *președinte* și *miliție* „se spune de cînd se știe el”. Numai după ce i s-a atras atenția asupra schimbărilor survenite și-a dat seama că ele nu au o vechime chiar atît de mare.

rezervist, salar, sanitar, secretar, semnal, sergent, servicii, spital, stareș, stat, stăreăță, stofă, șofer, taxă, telefon, telefona, telegraf, telegramă, tichet, tractor, tractorist, transport, vacanță, veterinar, vizită la doctor.

În cea de-a doua anchetă unele sinonime au fost înregistrate la toți (sau aproape la toți) informatorii, indiferent de vîrstă : aeroplan| avion, amînăta| întîrzia, astupuș| dop, asuda| transpira, baba Dochia| denii, birt| bufet, boală de grumaz| roșată| scarlatină, bolînd| nebun, bumb| nasture, bumbuș| bomboană, coțcă| patrat sau pătrățel, calfă|ucenic, captă| calapod, căput| palton, cătană| ostaș, chiflă| corn, chîti| repara, cinsti| onora, cinste| cadou, coptură| puroi, cozăce|pojar, a se despărți| divorța, doctor de dinți| dentist, dohan| tutun, dohăni| fuma, dudă| sirenă, farbă| galus, foale| burtă, friguri| malarie, frînge| șifona, gâta| termina, granic| macara, gratula| felicita, grumaz| gît, iubileu| onomastică, înțelept| filozof, jîglodme| mandule, lecu| vindeca, lotru| hoț, lulă| pipă, medușînă| medicament, meldîng| raport, moalăr| fotograf, molăraș| fotografie, muștru| instrucție, mulțumire| recunoștință, nulă| zero, obinză| manșetă, oglîndă| toaletă, osteni| oboși, pămucă| vată, pătîcă| farmacie, pătîcar| farmacist, patroană| cartuș, pătură| cută, pelț| vaccin, pelțui| vaccina, piș| penar, pînză groasă| flanelă, plai| creion, pleș| chel, pliș| catifea, pocnitoare| patent, prișniță| compresă, pușcoat| rînit, rais| orez, rău| grav, răzală| răzătoare, ripert| chibrit, rînd de șoale| costum (bărbătesc), rîndui| aranja, robodă| corvoadă, sabie| baionetă, sârvean| grădinar, schilăvit| schilod, slujnică| servitoare, gazdă| proprietar, steag| drapel, sucnă| fustă, ștă| schimb, șlog| paralizie, spațir| preumblare| plimbare, spațiri| preumbla| plimba, ștrimș| ciorap, tăul| surd, tintă| cerneală, tinér| farfurie, o fîră| pușin, țucure| zahăr, țug| curent, vecnă| franzelă, anul al de vine| anul viitor, vîni la picioare| varice, vreme| timp, zdrăvina| strămuta.

În aceeași situație din punctul de vedere al generațiilor la care au fost înregistrate se află și următoarele : absolut, analiză, aragaz, asistentă (sanitară), aspirator, autobus, baracă, a se baza, calitate, circula, civil, compartiment, concediu, condamna, considerație, consilier, consiliu, criză, deputat, deranja, distanță, dona, executa, exercițiu, explica, fotbal, fulgarin, funicular, grupă, halat, infirmerie, infirmier, inginer, a se interna, inventar, lua, mină, miner, modern, normă, organ, oșelărie, particular, personal, porție, prestație, pretinde, procuror, program, punctaj, rampă, recipisă, reclama, reclamație, recomandată, recurs, registru, repartiție, repeta, restanță, rețetă, revizor, roman, sentință, seră, serios, siringă, sudor, susține, șoșon, tehnician, televizor, trotuar, vicepreședinte.

Există un număr apreciabil de termeni sinonimi necunoscuți decît de informatorii de vîrstă medie și tineri : tiv adăugat| tiv fals, a arde| a avea febră, astupală| astmă, boală mutătoare| boală contagioasă, buboi| furuncul, bugilar| portofel, căput| haină (= veston), căsap| măcelar, cêșme| alice, chici| sold, cioi| cucui, clește| forceps, concentrat| mobilizat, cotărită| lift, cotitură| curbă, decung| adăpost, deștept| inteligent, doarnic| neglijent, fașie| tifon, floastăr| pavaș, foaie| ziar, fodor| volan, fras| epilepsie, păr galben| păr blond, butoară| butonieră, grăpa| boroni, hoț| rafinat, icoană| tablou, iute| sprinten, îndesa| înghesui, încuiat|constipat, măgăreată| tusă convulsivă, mătasa de oglîndă| saten, mijloc| talie, model| tipar, păr ondulat| păr permanent, păpuți| ghete și pantofi, piept| bust, piș| penar, putere| forță, rărunchi| rinichi, rodi| produce, sai| șifon, strînsori la

foale/ crampe, șlaiier/ voal, șustăr/ pantofar, tașcă/ geantă, ghiozdan, țîșlăr/ tîmplar, tregări/ bretele, voame/ vărșa, uda/ iriga, untură/ alifie, zdravăn/ solid.

Tot la informatorii de vîrstă medie și tineri, am înregistrat următoarele cuvinte: *administrator, aproba, arbitru, articol, aut, bec* (termen sportiv), *bielă, buton, cadavru, careu, chimono, civilizată, combina, comunica, consemna, cooperativă de consum, conveni, convenabil, corespondă, corner, cult, cultiva, decolteu, decontare, material degradat, delimita, demonstra, tehnician dentar, deplasare, disciplină, diurnă, divizie, domiciliu, dublu, duraluminu, evazat, esență de oțet, fermoar, filoveră, fin, fiolă, fix, frezor, funcție, gol* (termen sportiv), *handbal, henț, incendiu, laminor, meci, medie, metal, metodă, minor, mizerie, modifica, nașune, nevroză, cursa cu obstacole, olimpiadă, pașaport, pătrar, pensă, pictor, piramidă, 100 m. plat, poziție, pretutîndeni, producție profita, prospera, protecție, rabotor, rebel, rebeliune, relație, repartizare, revoltă, rulment, schelet, scrumieră, servă* (termen sportiv) *simens-martin, spectacol, spesa, stabili, stabiliza, stambă, șarjă, șosea, taraf, taxi, teorie, tresă, trimestru, viziona, volei.*

Comparînd cifric datele înregistrate în cele două anchete, la informatorii vîrstnici, se pare că numărul termenilor notați în cea de-a doua anchetă nu este, față de prima, chiar atît de mare. Nu trebuie însă să uităm că unele cuvinte din prima anchetă au fost auzite de informatori chiar în anii de școală, altele în timpul primului război mondial, deci perioada de acumulare a fost mult mai lungă față de intervalul de timp dintre cele două anchete. Raportat la aceasta, numărul cuvintelor noi înregistrate după numai zece ani este semnificativ pentru transformările din viața satului.

Referitor la situația termenilor noi sinonimi, există între cele două anchete unele diferențe. Am înregistrat numeroase cazuri în care termenul vechi din perechea sinonimică înregistrată în 1957 a fost definitiv învins. El a ieșit din fondul activ, iar uneori tinerii nici nu-l mai cunosc. Așa sînt: *gubert/ plic, ștempăl/ timbru, măștilă/ tintă, vișgălație/ cercetare, urlab/ concediu* ș.a. Desigur, uneori diferențele nu se referă la generații, ci se pot constata de la individ la individ. Astfel, dacă pentru unul dintre informatorii în vîrstă din cea de-a doua anchetă *surd* este nou, el întrebuițînd încă pe *tăul*, soția sa este de părere că cele două cuvinte coexistă de multă vreme și că acum *tăul* nu mai e folosit decît de vîrstnici. Fără îndoială că lupta dintre sinonime, majoritatea sinonime perfecte, dar nu totdeauna susceptibile de a se înlocui în sintagme, expresii, locuțiuni⁶, nu este la fel de intensă și nu a dus la același grad de uzură a termenului vechi în interiorul diverselor cupluri. Astfel, dacă astăzi *avocat* a luat locul lui *fișcal*, iar *potracăr* nu mai există decît în amintirea generației vîrstnice, dacă *soră* a înlocuit definitiv pe *vertărișă*, *bancă* pe *șporcasă*, *caiet* pe *ribel* — ca să mai adăugăm doar cîteva cazuri celor semnalate mai sus — *gloabă* se mai aude, alături de *amendă*, chiar și la cei din generația medie, *bătaie* și *război* își dispută încă înțîietatea, *rod* este în avantaj net față de *recoltă*, iar elevii, care au înlocuit de mult pe *tintă* cu *cerneală*, folosesc încă pe *pix* în locul lui *penar*, care cîștigă teren⁷, dar nu-l mai cunosc pe *buduroi*, sinonimul mai vechi.

⁶ Un informator de vîrstă medie făcea remarca că „paore e tot una cu șaran”, dar nu se poate zice „paore colectivist”, iar altul observa că, deși *rod* e mai întrebuițat decît *recoltă*, cei doi termeni nu sînt susceptibili de înlocuire în sintagma *ziua recoltei*.

⁷ Probabil și pentru evitarea sinonimiei cu *pix* „stilou cu pastă”.

Factorii sociali explică în mare măsură această stare de lucruri. De obicei termenul vechi a fost repede înlocuit în dubletele care denumesc realități ce vizează în primul rînd mediul urban, care, desigur, prin poziția sa, impune noile cuvinte. Altele, folosite mai ales în mediul de acasă, continuă să coexiste cu echivalentul lor mai nou. Nu trebuie uitat desigur factorul modă. Bunul plac al vorbitorilor duce la înregistrarea în conversație a unor surprinzătoare alăturări de cuvinte, cum ar fi: *a donat un zvon, și paorii își țin onomastica, am irigat piparca, cumpăr crumpei la chioșc, s-a trambalat d-afetea, nu-mi ima rochia, cortină de plis, calcă cu piglaisu numai dezmorțit, trebuie rînit cu pasiune, grade rezistentă* ș.a. De altfel, tocmai aceasta formează specificul grăului actual: vorbitorii nu se sfîșie să întrebuițeze termenul literar, adesea recent și în limba literară, alături de regionalisme și chiar de arhaisme. Aceasta este cea mai bună dovadă că mulți termeni sinonimi nou intrați și-au cîștigat deja dreptul de cetățenie. Vorbitorul nu îi mai simte ca noi, iar auditorul, chiar dacă nu îi întrebuițează, îi înțelege și îi acceptă.

Se mai remarcă de asemenea faptul că, de la o anchetă la cealaltă, au intervenit schimbări în perechile sinonimice: Astfel perechea *buduroi/piv* a fost înlocuită de *pix/penar*, fostul cuvînt nou devenit el învechit și, din concurrent, concurat; la fel *leac/medușină/medicament, jîgloane/mandule/amigdale* ș.a.

Deoarece noi am ținut seamă în mare măsură de sentimentul informatorului, trebuie să menționăm că uneori termenii citați ca sinonimi nu se acoperă perfect nu din cauză că termenul vechi ar avea mai multe sensuri și sinonimul nou ar acoperi doar unul (de exemplu *căput*, care e tot mai mult înlocuit prin *haină* „veston” și *platon*), ci din cauză că denumesc realități întrucîtva schimbate. Așa sînt *guri/vîntura, birt/bufet, reclu/bluză, jandarm/milițian* ș.a. Totuși, cel puțin un timp, aceste cuvinte au circulat ca sinonime, așa încît în 1957 am înregistrat fraze de felul „o venit un *șindar* și m-a dus la *miliție*”. Nu lipsesc nici cazurile de confuzii. De exemplu, informatoarea din prima anchetă consideră că *smirna* și *tămîie* sînt sinonime, primul fiind un cuvînt mai nou.

Am arătat mai sus că, pentru generația medie, unii termeni nu mai sînt sinonimi, vechea pereche fiind uneori chiar uitată. Pentru seriile sinonimice amintite de noi ca fiind cunoscute de informatorii de toate vîrstele trebuie să specificăm faptul că nu întotdeauna în circulație se acordă prioritate, de către toți vorbitorii, termenului nou. Vorbirea vîrstnicilor preferă de multe ori termenii vechi, dar există sensibile diferențe de utilizare în funcție de interlocutor. Frecvența termenilor sinonimi noi crește la generația medie și tînără.

Influența mediului și a interlocutorului a putut fi observată adesea. Deși acasă se vorbește de *strînsori la foale, șlog, cozăce, a pelțui*, la dispensar majoritatea pacienților vorbesc despre *crampe, paralizie, pojar, a vaccina*. Numai în puține cazuri, și de obicei la persoane în vîrstă, am auzit aici cuvinte ca *pătică, a vomut, jîgloane* pentru *farmacie, a vărsat, amigdale*⁸.

⁸ Observația acomodării la mediu este valabilă și pentru interlocutor. Cf., pentru aceasta, Tatiana Slama-Cazacu, *Psiholingvistica și aplicarea metodei dinamic-contextuale, în dialectologie*, în SCL, XIX, 1968, p. 86. În cazul nostru concret medicul a evitat terminologia savantă, folosind *burtă* pentru *abdomen*, *tăietură* pentru *incizie*, *dezinfecat* pentru *sterilizat* ș.a.

Cu altă ocazie, un informator de vîrstă medie, vorbind în același timp cu două persoane, dintre care una din mediul familial, iar cealaltă de la oraș, i-a „tradus“ acesteia din urmă fraza „și iartă dacă ceva nu a fost cum trebuie“ prin „scuzați dacă ceva nu a fost în ordine“.

Urmărind seriile sinonimice am căutat să stabilim care sînt cuvintele care tind să fie sau au fost deja înlocuite și am constatat că este vorba în cea mai mare parte de cele rezultate în urma influenței germane și sîrbe, adică tocmai acelea care contribuiau în mare măsură la conturarea notei distinctive a fizionomiei lexicale a graiului față de limba comună și care au intrat într-o fază în care graiurile se dezvoltau divergent, sursa lor de îmbogățire nefiind limba comună. Astfel *sucnă*, *șustăr*, *tovară*, *paore*, *sărvean* sînt tot mai mult înlocuite de sinonimele lor din limba literară, care se impun datorită prestanței acesteia și se răspîndesc datorită unor factori menționați în repetate rînduri. Unii termeni rezistă mai bine acestei concurențe și uneori ar trebui căutată o explicație pentru fiecare în parte. Astfel, dacă în majoritatea denumirilor meseriilor sinonimul literar a învins vechiul împrumut din germană (exemplu *șnaidăr* — croitor) *tișlăr* nu a putut fi înlăturat încă de *timplar* (care își face loc datorită înscrierii tinerilor la secția de timplărie a fabricii dintr-un oraș vecin), iar *ledăr* nici măcar nu e concurat de sinonimul său literar *argășitor*, ocupația aceasta practicîndu-se și astăzi încă local.

Cuvintele noi au adus, în numeroase cazuri, o precizare de sens, evitînd confuzii uneori supărătoare, altele grave. Așa, *scarlatină* a înlocuit pe *boală de grumaz*, care putea fi la fel de bine amigdalită, faringită sau inflamație ganglionară, *molton* și *flanelă* pe *pînză groasă*, *haină* și *palton* pe *căput*. Polisemia era supărătoare și îngreua funcția de comunicare a limbii. O dovadă a tendinței de evitare a polisemiei o constituie, de exemplu, refuzul vorbitorilor de a accepta pentru adverbul *mereu* și sensul literar de „într-una“, pe care-l cunosc, alături de cel de „încet“, pe care îl are cuvîntul în grai. La observația mea „plouă mereu“ informatorul mi-a răspuns: „dacă plouă mereu e bine, ma că tu vrei să zici că o ține una. Se mai înflocește lucrurile și după carte“.

Dar după cum pentru unele sensuri ale unor cuvinte polisemantice au apărut termeni speciali, se constată, e drept, rar, dispariția unor cuvinte, înlocuite prin extensia de sens a altora. Așa, *mă leșți* „mă spăl pe cap“ a dispărut, fiind înlocuit tocmai prin extensia semantică a lui *a se spăla*.

Graiul nu a renunțat la vechile cuvinte atunci cînd ele îi erau necesare. Astfel, deși s-a răspîndit termenul *material*, destul de cuprinzător, vechiul *grade* nu a fost înlocuit prin sintagma *material de construcție*, care de altfel este ceva mai largă, termenul regional desemnînd doar lemnăria inclusă în materialul de construcție.

Dar cele mai multe cuvinte care au apărut în grai denumesc realități noi pentru vorbitori. Ele s-au răspîndit în măsura în care fenomenul sau obiectul denumit este cunoscut și folosit. Dacă *președinte*, *normă*, *șofer* sînt cuvinte curențe pentru toți locuitorii comunei, desigur că *registru*, *a înregistra*, *act* sînt folosite mult mai des de către funcționari. Dar deosebierea e doar cantitativă.

Referindu-ne acum nu numai la termenii sinonimi, ci la toate cuvintele noi din grai, este indiscutabil că există o deosebire, sesizabilă și din listele noastre, între felul de a vorbi al diferitelor generații.

Cu ocazia urmării unei conversații într-o familie, fiind de față trei generații : părinți, copii și nepoți, am constatat iarăși că uneori cei vîrstnici înlocuiesc un termen nou, folosit de tineri, prin sinonimul său mai vechi, dar că, deși în special bărbatul din generația medie folosea un vocabular ales, cu o mulțime de neologisme, el era perfect înțeles, și felul lui de a vorbi a părut firesc. Este o dovadă că fondul pasiv al vîrstnicilor este cu mult mai bogat, decalajul dintre nou și vechi în limbă făcîndu-se mult mai simțit în fondul activ. Dacă în general vorbitorii nu reacționează în nici un fel în fața cuvintelor noi, unele din cele pe cale de dispariție, care nu mai apar decît sporadic în vorbirea vîrstnicilor, sînt considerate de tineri ca urite și stîrnesc chiar ilaritate. Așa sînt : *meldung* pentru *raport*, *duđuroi* pentru *penar*, *purs* pentru *ordonanță* ș.a.

Am vorbit pînă acum de diferențe existente între generații. S-a spus de repetate ori ⁹ că graiul femeilor este mai arhaic, fapt justificat prin elemente de ordin social. Am urmărit și noi această problemă și am constatat că deosebirea, mică și la informatorii în vîrstă, scade la generația medie și este practic insesizabilă la cei tineri, fapt complet justificat prin noile condiții de viață. Deosebirile existente între vorbitorii de sexe diferite rezidă, aproape întotdeauna, în termenii tehnici și de specialitate, pe care bărbații, în marea majoritate muncitori, îi învață la noul loc de muncă. Dar aceștia nici nu pot fi luați în considerare în aprecierea unor diferențieri ca cea în discuție, pentru că profesia impune un vocabular de specialitate indiferent de vîrstă, sex și chiar de grad de cultură. Eliminînd această categorie de termeni — mai ales că din ce în ce mai multe tinere au o specializare care impune și ea o anumită terminologie — diferențele rămîn neglijabile.

Influența școlii, a radioului, căminului cultural și a televiziunii a jucat un mare rol. Fără a face o anchetă specială, am asistat la cîteva ore de curs și am stat între elevi în recreații. Am constatat o diferență între felul în care vorbesc ei la lecții și în pauze (deci și acasă), dar nu și între felul de a vorbi al fetelor și cel al băieților. Aceasta arată că deosebirile — atîtea cîte mai sînt — apar ulterior și sînt datorate armatei, meseriilor, participării mai active la viața socială.

Cu prilejul unei adunări generale a CAP am constatat că atunci cînd este vorba de un subiect comun, într-o împrejurare dată, care obligă la un limbaj mai elevat și mai tehnic, vorbirea femeilor nu este cu nimic mai săracă decît a bărbaților. Desigur, toate aprecierile generalizatoare se referă la media vorbitorilor, nu la excepții care există din plin, fie ca rezultat al preocupărilor culturale, al inteligenței, mediului, fie al cooperării acestor factori.

Urmărind răspunsurile informatorilor și reacțiile lor verbale, rezultă că pentru ei este cuvînt nou — neologism ¹⁰ — orice cuvînt recent intrat în grai. Cum în momentul de față toate elementele noi provin din limba literară — noi nu am înregistrat nici un exemplu contrariu — înseamnă că pentru grai categoria neologism este atît de largă încît se confundă cu aceea

⁹ S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 345—347. B. Cazacu, *Procesul de diferențiere în graiul unei comune* (Meria — Hunedoara), în *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 118.

¹⁰ Vezi, pentru definiție, *Dicționar de neologisme*, ed. a III-a, București, 1966, p. 5; L. Sfirlea, *Neologismul în poezia lui G. Topolceanu*, în CL, VII, 1962, nr. 1, p. 81, nota 1.

a împrumuturilor din limba literară, indiferent dacă pentru aceasta termenul este sau nu neologism. De exemplu, toți informatorii noștri îl simt pe *timp* ca un element nou, termenul curent fiind *vreme*¹¹. Deși limba literară socotește pe a *inghesui* ca un cuvânt vechi, majoritatea informatorilor îl consideră ca un cuvânt nou, față de *indesa*, termenul curent¹².

Să mai amintim doar că sînt simțite ca noi cuvinte ca *schilod*, *pișca*, *chel*, *pipă*, *răzătoare*, *porumb*, *săruta*, pentru care pînă nu de mult se foloseau numai *schilăvit*, *pișcurea*, *pleș*, *lulă*, *răzală*, *cucuruz*, *țuca*. Și cu aceasta sîntem departe de a epuiza lista. Este însă adevărat, și am mai spus, că nu toți informatorii au aceeași atitudine față de unul și același cuvânt.

Sporirea, în a doua anchetă, a numărului de intervenții explicative de luări de atitudine față de situația unor cuvinte în limbă, este justificată pe de o parte de creșterea numărului de cuvinte noi, dar ea este în același timp rezultatul creșterii conștiinței, a puterii de analiză a vorbitorului. Observații de felul „așa zic domnii”, „așa am învățat la școală”, „așa se zice la oraș”, „zicem și noi acum”, „înțeleg, dar nu zic”, „folosesc tinerii” sînt foarte numeroase și în special la generația în vîrstă. Numărul lor scade la generația medie și tînără, unde adesea apare remarca inversă: „nu se mai spune”, „zic bătrînii”.

În ce măsură este vorba de o înregistrare conștientă a schimbărilor de limbă și, bineînțeles și de viață, ne-o poate arăta următorul pasaj, înregistrat în anul 1968 de la o informatoare de vîrstă medie¹³:

„Că mai de mult, cînd am început șnăidăritul, făceam sucne, chimeș, bluze, țol cu forme și cam atîta; puneam bumbi și pocnitori și gata treaba. Acuma la toată baba-i trebuie fustă cu fermoar, cute duble, cute simple, bluză cu volan și alea tinere mă înnebunesc cuconiș și butoi și mă întrebă o știu eu cum îi aia. Vezi, trebuie să-mi iau îndemîna pe domnește. Mare lucru parcă. Că tiparu-i tot ala, mărșina tot așa merge”.

Prezentarea materialului nostru este mult simplificată de neglijarea unor fapte de limbă înregistrate sporadic și în special de excluderea din discuție a problemelor de ordin fonetic și morfologic, care necesită și merită o discuție aparte.

Mai 1969

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, nr. 21

¹¹ Pentru situația lui *timp* în limbă, cf. S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 366.

¹² Deoarece *indesa* este pronunțat *inghesa*, unul din informatori, cunoscîndu-i forma literară, e de părere că forma corectă pentru *inghesui* e *indesui*.

¹³ Informatoarea e absolventă a 7 clase primare, niciodată plecată pentru mai mult timp din localitate, dar a călătorit adesea în orașele din jur; se ocupă cu croitoria, pe care a învățat-o de la mama ei și este o pasionată telespectatoare.

LEGĂTURI SINTACTICE DE LA STÎNGA LA DREAPTA

DE

D. D. DRAȘOVEANU

Observațiile noastre referitoare la cuvintele relaționale¹ conduc la următoarea clasificare a lor — de natură să scoată, prin ea însăși, în evidență, generalizările care se impun:

conectivă	{	cu regim = subordona- toare	{	substantival	=	poziție necesar intra- propoz.	—	PREPOZIȚIA
		— cazual		verbal	=	poziție necesar inter- propoz.	—	{ CONJ. SUBORD. PRON. REL. ADV. REL.
		fără regim			=	poziție și inter intra	propoz. —	CONJ. COORD.

Reținem pentru ce urmează constatarea că, întrucât conectivăle subordona-
toare regizează de la stînga la dreapta (întotdeauna² termenul
regizat — subordonat — aflîndu-se în dreapta acestor conectivăle), ele leagă de la

¹ Observații asupra cuvintelor relaționale, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19—32.

² Cu excepția situațiilor, mai rare, de care ne ocupăm mai departe.

dreapta la stînga, indiferent de poziția termenului regent față de termenul subordonat :

$T \leftarrow T^3$	$\leftarrow T' T$
om de ispravă vine dacă poate	de ispravă om dacă poate vine

★

În cele de mai jos ne vom ocupa de două situații care fac însă excepție de la această lege.

I. RELAȚIA INTRAPROPOZIȚIONALĂ PRIN DE (\rightarrow)

În ce privește relația prin *de*, va trebui să facem distincție între aparentele (v. *infra* A¹, A²) și realele excepții (v. *infra* B). A. Excepții aparente. 1. Grupul „*astfel + de + subst.*” (*astfel de oameni*). Dacă adverbul *astfel* este atribuit⁴ al substantivului (*oameni*), înseamnă că *de* leagă de la stînga la dreapta. O asemenea interpretare este însă discutabilă. Pentru a avea mai multe elemente de interpretare, situăm grupul respectiv într-o propoziție ca *astfel de oameni există*; încercînd să identificăm subiectul propoziției respective, nu-l vom putea accepta drept subiect pe *oameni*⁵ pentru motivul că stă în Ac₃⁶, regizat de prepoziția *de*. Cu prețul însă — neînsemnat — al unei deglutinări a componentelor adverbului, *ast + fel*, obținem subiectul *fel*, în N₁, legătura păstrîndu-se cea logică, *fel + ← (de) + oameni*, iar ipotetica excepție (Ac₃) de la N₁, a subiectului, rămînd doar o aparență, pe care, de altfel, GLR nici nu o consemnează⁷. Dacă alte considerente, de ordin semantic sau logic, sînt apreciate ca prioritare, atunci *de* va trebui considerat „postpoziție”; a se compara însă, spre constatarea deosebirii certe dintre aparență și realitate, situația discutată aici, cu cea de sub B (*infra*), unde conectivul *de* se află în ipostază inconvertibilă de postpoziție.

2. Grupurile „numeral + *de* + subst.” („*douăzeci de oameni*”) și „adj. art.hot. + *de* + subst.” („*neastîmpăratul de copil*”) prezintă, de asemenea, aparența unei legături de la stînga la dreapta („numeral sau adj. + *de* (\rightarrow) + subst.”), la ambele niveluri — și la al expresiei⁸, și la al conținutului.

³ Folosim simbolurile *T'* și *T* cu semnificația de termen subordonat, respectiv termen regent (v. S. Stati, *Sintagma și locul ei în structura limbii*, în vol. *Elemente de lingvistică structurală* [sub red. lui I. Coteanu], Edit. șt., București, 1967, p. 116).

⁴ Cf. GLR, vol. II, p. 136.

⁵ Nu contestăm prin asta o asemenea interpretare, dacă trebuie să se țină seama de vîrsta și de cunoștințele elevilor din clasele mici.

⁶ Considerăm „caz₃”, cazul cerut de prepoziție, „caz₂”, cazul unui cuvînt acordat, impus de către cuvîntul cu care se face acordul, iar „caz₁”, cazul care realizează flexiunea cazuală, înțeleasă ca deosebită de acord. (V. mai pe larg art. nostru *O clasificare a cazurilor, cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—81).

⁷ Cf. vol. II, p. 90—91. Consider semnificativ și în consens cu interpretarea noastră faptul că pentru situațiile cînd, în latină, adverbul formează subiectul sau complementul direct și este urmat de un genitiv partitiv, M. Menge se simțea obligat să-l investească cu valoare substantivală — „substantivische Adverbien” (*Repertorium der lateinischen Syntax und Stilistik* Wolfenbüttel, 1914, p. 81).

⁸ Formularea : „[Numeralul] de la *douăzeci* înainte ... se leagă prin prepoziția *de* de substantivul pe care îl însoțește” (GLR, vol. I, p. 183) dovedește necesizarea aparenței; uneori aparența este întrezărită : „[numeralul] de la *douăzeci* înainte se comportă ca un substantiv” (GLR, vol. I, p. 183).

Particularitatea grupurilor aici în discuție o consider a fi aceea că, dacă la nivelul expresiei legătura se acceptă mai ușor ca fiind cea normală⁹ — „num., adj. (←) *de* + subst.“ — la nivelul conținutului gândirii, direcția se acceptă mai greu ca aceeași¹⁰, încît se sugerează imaginea unei încrucișări¹¹ a legăturilor celor două planuri. În ultimă analiză însă, la ambele niveluri legăturile sînt de la dreapta la stînga: punînd, pentru interpretare, grupurile respective în propoziție, pe poziția subiectului¹² și reținînd din clasificarea cazurilor (v. nota 6) că cele de ordinul I și III se manifestă în substantive (și pronume), iar cele de ordinul II, în cuvinte acordate cu primele, vom încerca să dovedim ca reală legătura de la dreapta la stînga, concomitent la ambele niveluri, și simultan, pentru ambele grupuri: „num. + subst.” — A, „adj. + subst.” — B.

A

B

a. În *zece*(N₂) *oameni*(N₁) ca și în *neastîmpăratul*(N₂) *copil*(N₁)
lucrează. a *căzut,*

evident, cazul₁ este *T*, iar cazul₂ este *T'*.

b. Eliminînd substantivul, cuvîntul care în a. fusese într-un caz₂, preia cazul₁, ceea ce e totuna cu substantivizarea lui și cu preluarea calității de *T'*¹³, devenind, în exemplele noastre, subiect:

zece (N₁) *lucrează*

neastîmpăratul (N₁) *a căzut*

c. Cum, din punctul de vedere al calității de subiect, nu există nici o deosebire între *zece* și *douăzeci*¹⁴, obținem

douăzeci (N₁) *lucrează,*

adică, numeral cu valoare substantivală, corespunzînd aceluiași adjectiv *substantivizat*, de la nivelul b.,

neastîmpăratul (N₁) *a căzut.*

d. Substantivele noastre — *douăzeci* și *neastîmpăratul* — pot primi, la rîndul lor, ca oricare altele, o determinare atributivă prepozițională, prin asta neavînd de suferit nici calitatea cazului lor₁ și deci nici cea substantivală sau cea de *T*, prepoziția, aici cu regimul ei viabil — substantival *cazual*, împiedicînd inversarea la loc a calității cazurilor, adică făcînd imposibil de acceptat că *neastîmpăratul*, o dată cu dobîndirea unui atribut subs-

⁹ Nu am întîlnit-o formulată.

¹⁰ În exemplele *ticătosul aceluia de Tomșa, treizeci de copii*, atributele, recunoscut ca atare, sînt considerate ca reprezentînd termenul *calificat* respectiv termenul *numărat* (s. n.) — GLR, vol. II, p. 126.

¹¹ „La ultimele... categorii [*ticătosul aceluia de Tomșa, treizeci de copii*] raportul este inversat: termenul care în realitate este determinat devine determinant” (GLR, vol. II, p. 126).

¹² Le-am putea pune pe poziția oricărei părți de propoziție substantive.

¹³ În concepția noastră subiectul este *T* nu numai în raport cu atributul său, ci și în raport cu predicatul (v. art. nostru *Despre natura raportului dintre subiect și predicat*, în CL, III, 1958, p. 175—182).

¹⁴ Cu rezerva deglutinării în *două* (N₂) + *zeci* (N₁), unde *zeci* singur este subiectul.

tantival *de copil, de tine*, a redevenit un N_2 , iar *copil, tine*, un N_1^{15} , ci rămân în continuare :

douăzeci, ca și zeci, neastîmpăratul (N_1, T) + *de* + *oameni copil, tine* (Ac_3, T')

Sîntem, prin urmare, de fapt, în prezența legăturii de la dreapta la stînga, „subst. + ← (*de*) + subst.“, atît la nivelul conținutului un atribut prepozițional substantival al substantivului, exprimînd elementele constitutive (*de oameni*) pe baza cărora s-a constituit abstracția reprezentată prin T , sau concretizarea acesteia (*de copil*), la o adică, un atribut cu conținut limitativ —, cît și la nivelul expresiei : în fața alternativei că un N_1 se subordonează unui Ac_3 (*tine*) sau viceversa, o consider ca unică acceptabilă pe ultima.

B. Excepția reală o prezintă grupul „adverb + *de* + adjectiv sau adverb” (*ea este grozav de harnică, ei lucrează grozav de bine*), unde legătura, după cum se va vedea, este de la stînga la dreapta, atît la nivelul expresiei, cît și la al conținutului. Pentru delimitarea mai exactă a fenomenului, notez că se exclud din discuție grupurile cu „... *de* + subst.” : „adj. + *de* + subst.” (*mort de oboesală*), „adj. + *de* + numeral + subst.” (*înalt de 2 metri*), „adv. + *de* + subst.” (*departe de casă*), unde legătura este de la substantivul (T') precedat și regizat de *de*, la adjectivul sau adverbul¹⁶ respectiv, deci de la dreapta la stînga ; sînt însă total asimilabile celor în discuție grupurile de tipul „subst. + *de* + adj.” (*viperă de rea*), sau „subst. + *de* + numeral + *de* + adj.” (*un gard de 2 metri de înalt*). Cu alte cuvinte, fenomenul este limitat la grupurile — construcții lexicale ca valoare de superlativ — care au ca element final un adjectiv (*harnică, rea, înalt*) sau un adverb (*bine*), precedate de adverbe sau, mai rar, de substantive¹⁷ (exprimînd intensitatea, cantitatea, măsura), u r m a t e de *de*.

Pentru interpretare, spre a dispune de mai multe fapte gramaticale orientative, alegem o construcție în care termenul final să fie adjectivul, iar pentru poziția adverbului urmat de *de*, un echivalent substantival prepozițional : *ea(A) este (B) peste măsură de (C) harnică (D)*.

În ce privește conectivul *de*, consider necesare precizările că : a). el nu constituie un element component al unei ipotetice locuțiuni adverbiale sau prepoziționale, pe care ar reprezenta-o C, pentru că, dacă situăm termenul C după D, *de* dispăre (*harnică peste măsură*) ; situația lui *de* din C nu este de loc analogă sau similară cu a lui *de* dintr-un *aproape de*, unde regizează de la stînga la dreapta și deci leagă de la dreapta la stînga, un substantiv sau un pronume (*el este aproape de mine*, v. și nota 16) ; b).

¹⁵ Ar însemna să se fi restabilit acordul, or, în ce privește grupul cu numeral, acest lucru este evident exclus (v. nota 10 și, în nota 8, citatul al doilea, după GLR ; în ce privește grupul cu substantiv provenient din adjectiv *neastîmpăratul de el*, unde opoziția cu *neastîmpărății de ei* ... ar pleda în favoarea acordului, notăm că acordul în caz nu se realizează).

¹⁶ Dacă grupul „adv. + *de*” are funcție prepozițională *afară de* — direcția legăturii rămîne aceeași, urmînd ca T să devină un alt cuvînt decît adverbul respectiv. În GLR, vol. II, p. 162, *de el*, din grupul *aproape de el*, pe drept cuvînt este considerat complement indirect al adverbului.

¹⁷ Acestea din urmă îl reprezintă pe al doilea termen al unei comparații : *ca vipera de rea* ; în această fază însă — cu comparativul *ca prezent* — direcția legăturii este din nou de la dreapta la stînga, *de rea* fiind complementul limitativ („de relație”) al lui *ca vipera*. Direcția se răstoarnă, prin urmare, numai în absența comparativului.

nu avem de-a face nici cu grupul „prepoziția *de* + *adj.*”, ca în *n-a lucrat de lenes*; ca dovadă, aici el este omisibil o dată cu *lenes*, pe cînd în fenomenul examinat el este omisibil o dată cu C.

Direcția legăturii. Cum direcția legăturii este de la *T'* la *T*, rămîne ca ea să depindă de poziția conectivului față de *T'*: dacă conectivul precedă pe *T'* (dacă se află în stînga ¹⁸ lui), legătura este de la dreapta la stînga, iar dacă conectivul este în dreapta lui *T'*, legătura este de la stînga la dreapta.

În identificarea lui *T* și a lui *T'*, din exemplul nostru, ipoteza că D ar fi *T'*, evident, se exclude, atît prin aceea că D se acordă cu A, fapt care face imposibilă orice altă raportare (a lui D), cît și prin aceea că C este (în raport cu D) termenul omisibil; cum C este *T'* și cum conectivul *de* se află situat în dreapta lui, direcția legăturii o avem de la stînga la dreapta, iar conectivul *de* se dovedește a fi *postpoziție* ¹⁹, ca unul care este omisibil o dată cu C, din stînga lui.

C. *Direcție gramatical echivocă.* Este vorba de grupul foarte puțin frecvent „*adj.* + *de* + *adj.*” (*galben de palid*), în care direcția legăturii dintre cele două adjective ²⁰ este echivocă din cauza acordului fiecăruia din ele cu un substantiv sau pronume: *ea* (A) *este* (B) *galbenă* (C) *de palidă* (D), încît nu putem decît să formulăm cele două variante ale interpretării ²¹:

a. ori D este *T'* în raport cu C și atunci avem „prepoziția *de* + *adj.*” (*de palidă*), deci legătura normală,

b. ori C este *T'* în raport cu D, și atunci sîntem în prezența unui fenomen asimilabil celui discutat sub B (v. supra) — cu „*adj.* (în loc de *adv.* sau *subst.*) + *postpoziția de*” și cu legătura de la stînga la dreapta.

II. RELAȚIA INTERPROPOZIȚIONALĂ PRIN ADVERBE ȘI PRONUME RELATIVE (→)

Legătura de la stînga la dreapta, la nivel interpropozițional o oferă grupul „*verb* + *verb a ști* + *pron.* sau *adv. rel.*” — *s-a dus nu știu unde, i-a spus nu știu cui*, ... — după cum se vede, expresii cristalizate.

În interpretare, pentru a rămîne la fenomenul dat, considerăm excluse procedee care l-ar denatura (sau chiar anula), cum ar fi: răsturnarea poziției termenilor (*nu știu unde s-a dus*), mutarea lui *unde* în fața lui *nu știu* (*s-a dus unde nu știu*), sau recurgerea la un artificiu de punctuație de genul *s-a dus ... nu știu unde ... [s-a dus]*, chiar dacă geneza fenomenului este explicabilă printr-o vorbire suspendată. Considerăm, pe de altă parte,

¹⁸ Deosebirea ce rezultă din formularea că prepoziția este „*adjunct legat la dreapta*” (cf. Laura Vasiliu, *Asupra definiției prepoziției*, în vol. *Elemente de lingvistică structurală*, p. 308) cred că trebuie privită ca o deosebire a punctului de vedere al reprezentării.

¹⁹ Faptul de a nu regiza cazual și nici substantival, ca postpoziția latină *-cum* — în *peste măsură de, măsură fiind regizat de peste* — nu reprezintă o dificultate din punctul de vedere discutat aici, întrucît sînt cunoscute situațiile cînd chiar legendă de la dreapta la stînga, deci ca prepoziție, poate fi urmată de alte clase de cuvinte decît substantivul și cărora le este impropriu cazul (*de + acolo*); în „*de + adjectiv*”, cazul adjectivului continuă a se datora acordului său (cf. *Observații...*, p. 32).

A. Ernout — Fr. Thomas (În *Syntaxe latine*, Paris, 1964, p. 119) vorbesc de *préposition postposée*.

²⁰ Singura care ne interesează aici, adică nu și relația care se stabilește cu substantivul, pronumele, față de care reprezintă un *T'* prin însuși faptul de a se acorda.

²¹ În fiecare din cele două variante, unul din adjective este complementul celuilalt.

ca dată, premisa că la locul dintre cele două verbe nu se manifestă nici o expresie lingvistică a vreunui raport, nici chiar juxtapunerea.

Dirrecția legăturii. În grupul aici discutat, „Vb1 + Vb2 + con.”, *T'* este Vb2, el fiind cel omisibil; calitatea sa de *T'* și însăși specia subordonatei respective ²² o conferă, ca și în cazul legăturii normale, conectivul subordonator interpropozițional chiar dacă acesta, semantic, depinde de Vb₁ ²³:

- 1) *s-a dus nu știu unde*, subordonată de loc
- 2) *i-a spus nu știu cui*, completivă indirectă
- 3) *a venit nu știu cine*, subiectivă

Ca dovadă, în exemplul 1), susceptibil de determinare locală este Vb1 și nu Vb2 sau, în exemplul 2), anticiparea prin *i-* a grupului „Vb2 + con.” confirmă calitatea de completivă indirectă a acestuia. Cum, deci, Vb2 este *T'* iar conectivul se omite o dată cu el și întrucât acesta din urmă este situat în dreapta lui *T'* (postpus), direcția legăturii este, ca la fenomenul discutat sub IB, de la stînga la dreapta.

Mai 1969

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horia, 31

²² „Vb2+con.”, după cum se vede, reprezintă o subordonată.

²³ Acest lucru se întâmplă și în legăturile normale: în *a venit cu ce a putut, cu ce conferă* calitate de subordonată instrumentală, dar nu este complementul instrumental al verbului regizat, ci al verbului regent (*a venit*).

ASPECTE ALE MULTIPLEI SUBORDONĂRI ÎN FRAZĂ

DE

V. HODIȘ

Unii gramatici au ajuns la constatarea că în anumite contexte una și aceeași unitate sintactică (propoziție sau parte de propoziție) poate îndeplini, simultan, două funcții sintactice¹. Spre exemplu, în fr. *j'ai vu avec étonnement votre ami donner de l'argent à ce misérable*, substantivul *ami* este complementul verbului *j'ai vu* și, simultan, subiectul verbului la modul infinitiv (propoziție infinitivală) *donner*².

În sintaxa limbii române au fost semnalate ca susceptibile de a fi purtătoare a două funcții sintactice unele fapte de limbă atât părți de propoziție³, cât și propoziții⁴.

¹ Vezi Brunot, F., *La pensée et la langue*, III-e éd., Masson et C-ie éditeurs, Paris, 1922; Valeria Guțu, *Propoziții relative*, în *Studii de gramatică*, vol. II, Edit. Acad., București, 1957; D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice*, București, 1959 (ed. a II-a 1966); *Gramatica limbii române*, vol. II, ed. a II-a revăzută și adăugită, Edit. Acad., București, 1963 (cităm în continuare GA); Muhin, A. M., *Funkcionalnii analiz sintaksieskih elementov*, Moskva — Leningrad, 1964; Marcus, S., Ed. Nicolau, S. Stati, *Introducere în lingvistica matematică*, Editura Științifică, București, 1966; *Elemente de lingvistică structurală*, Editura Științifică, București, 1967; Stati, S., *Teorie și melodii în sintaxă*, Edit. Acad., București, 1967. (Titlurile sint citate în ordinea aparițiilor.)

² După Brunot, F., *La pensée...*, p. 347.

³ Enumerăm câteva: a) *Elementul predicativ suplimentar*, numit de unii cercetători *atribut circumstanțial*, dacă această unitate sintactică este, în adevăr, dublu-subordonată; b) *Sintagma sau macrostructura ternară* în care (și numai dacă) „fiecare constituent e în relație cu ceilalți doi” (S. Stati, *Teorie...*, p. 233). Unele structuri ternare se confundă cu elementul predicativ suplimentar; c) Pronumele relativ, care, în unele contexte, deși este subordonatei, stă la ea cu un caz oblic cerut de un cuvânt din propoziția regentă. Spre exemplu: *hai fiecare pe la casa e u i ne are...*, *răsplătim pe cine muncește*.

⁴ Vezi, „anomalie” (a) în D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghea, *Analize...*, p. 21—22; par. 751 din GA: „Propoziții subordonate cu mai multe regente” și par. 758 din GA: „Împietirea subordonatei cu regenta”, precum și articolele: Indrea, Al., *Construcții și cuvinte incidente*, în CL, VI, 1961, p. 351—357; Gabrea, Maria I., *Construcții incidente. Aspecte morfologico-sintactice și stilistice*, în LR, XIV, 1965, nr. 5, p. 533—544; Ciobanu, Fulvia, *Există propoziții „incidente legate”?*, în LR, XV, 1966, nr. 6, p. 569—577.

Problema fiind complexă, în limitele prezentului articol ne vom referi numai la posibilitatea unor propoziții subordonate de a avea, în anumite contexte, simultan, două sau chiar mai multe funcții sintactice. Studiile scrise până în prezent, referitoare la acest fenomen în sintaxa frazei românești, au avut în vedere numai dubla subordonare a unei propoziții și, deci, numai dubla funcție sintactică. Problema s-a bucurat de o oarecare atenție în ultima vreme, dar, cu toate acestea sau, poate, tocmai de aceea, rămâne discutabilă, părerile fiind divergente.

Astfel D. D. Drașoveanu⁵, cărui i se alătură Al. Indrea⁶, distinge o categorie de propoziții secundare subordonate de două ori, la două regente care sînt independente sintactic una de alta⁷. Una din aceste propoziții regente, a doua, este o *incidentă legată la urmă* (printr-o conjuncție subordonatoare) în calitate de *supraordonată* a propoziției secundare *dublu-subordonate* care o intercalează⁸. Prezența unei astfel de incidente legate la urmă, ca a doua regentă a uneia și aceleiași subordonate, este, implicit, dovada dublei subordonări.

Alți cercetători neagă existența obiectivă a fenomenului sintactic al dublei subordonări în frază :

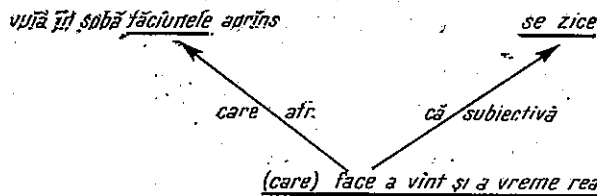
Referitor la fraze de același tip Maria I. Gabrea⁹, deși recunoaște categoria propozițiilor incidente legate la urmă (ca *se zice că* din fraza citată de noi la nota 7), neagă faptul că acestea ar avea vreo valoare sintactică oarecare sau că ar realiza vreun raport sintactic în frază, ajungînd la confuzie¹⁰. În sprijinul părerii sale, Maria I. Gabrea aduce argumentul abstractizării, al golirii de sens suferite de verbul intercalatei legate la urmă, precum și pe acela al accentului în frază : „[...] verbul din propoziția incidentă, pierzîndu-și accentul pe care l-ar fi avut dacă ar fi fost o propoziție regentă, se abstractizează”¹¹. Fiind prin natura lor extragramaticale, considerăm insuficiente și, deci, neconvingătoare aceste argumente. De altfel se recunoaște în cuprinsul articolului imposibilitatea ieșirii din contradicție¹².

Fulvia Ciobanu¹³, plasîndu-se, în această problemă, pe linia *Gramaticii Academiei*¹⁴, nu recunoaște existența propozițiilor incidente legate la urmă,

⁵ Analize ..., p. 21—22.

⁶ Construcții incidente, p. 353—355.

⁷ De tipul : „... via în sobă tăciunile aprîns care se zice că face a vînt și a vreme rea ...”, a cărei analiză este, schematic, aceasta :

⁸ Nu ne preocupă aici diferența specifică pe care o stabilește Al. Indrea (*Construcții incidente...*) între intercalare și incidentă.

⁹ *Construcții incidente...*, p. 541—542.

¹⁰ Cf. și Fulvia Ciobanu, *Există propoziții...?*, p. 576.

¹¹ *Construcții incidente...*, p. 541.

¹² *Construcții incidente...*, p. 542 : „Formal ea [incidenta legată la urmă, n. n. — V.H.] este regenta [!] atributivei pe care dă impresia [!] că o subordonează a doua oară”.

¹³ *Există propoziții...?*

¹⁴ Par. 758, p. 265.

negînd, implicit, fenomenul sintactic al dublei subordonări. Atît Fulvia Ciobanu, cît și *Gramatica Academiei* explică frazele de tipul celei în discuție prin „împletirea subordonatei cu regenta”, analiză care, și după opinia noastră, reprezintă un regres în raport cu unele lucrări anterioare¹⁵.

Menționăm că *Gramatica Academiei* descrie un alt tip de propoziții dublu-subordonate (vezi mai jos).

În cele ce urmează încercăm o ierarhizare a aspectelor pe care le prezintă acest fenomen sintactic, scoțînd totodată în evidență și cîteva aspecte noi ale acestuia. În scopul realizării unei prezentări mai „strînse” a faptelor, considerăm necesar să stabilim de la început următoarele :

a) Subordonarea ca relație sintactică în sine este factorul hotărîtor, cauza, iar apariția funcției sintactice — urmarea, efectul ; cu alte cuvinte, oriunde se recunoaște existența unui raport sintactic de subordonare se recunoaște implicit o funcție sintactică subordonată.

b) Factorii subordonării și „investirii” unei propoziții cu funcție sintactică sînt termenul regent și mijlocul de realizare a raportului. Prin caracteristicile sale morfologice regentul impune întotdeauna genul și adeseori specia subordonatei ; mijlocul de realizare a raportului de subordonare (concretizat în principal prin conective — elemente joncționale) își aduce contribuția, cînd e cazul, doar la precizarea speciei acesteia.

c) Un anumit conectiv poate fi exprimat sau „prezent” prin subînțelegere, nerepetat, redundant¹⁶. A doua posibilitate se realizează în contextele mai multor propoziții secundare coordonate între ele sau, invers, în contextele mai multor termeni regenți (pentru una și aceeași subordonată) coordonați între ei¹⁷.

d) Cînd o propoziție secundară are un singur termen regent și un singur conectiv rezultă un singur raport de subordonare și, deci, o singură funcție sintactică (de subordonare) de un anumit gen și de o anumită specie.

Odată stabilite aceste preliminarii se impune de la sine aserțiunea că prin sporirea numărului de regenți și de conective în unele contexte, pentru una și aceeași subordonată, rezultă mai multe raporturi de subordonare și, în consecință, un cumul de funcții sintactice.

Aspectele subordonării multiple fiind, practic, limitate le vom urmări mai ușor încadrîndu-le în următorul tablou, în care :

— C, C ₁ , C ₂ , C ₃	= conectivul (conectivale) ca mijloc exprimat de realizare a subordonării
— c, c ₁ , c ₂	= conectivale neexprimate, prezente prin subînțelegere,
— 1, 2, 3,	= numărul conectivelor
— I, II, III,	= numărul termenilor regenți
— R, R ₁ , R ₂ , R ₃	= termen regent (termeni regenți)
— S, d.S, t.S,	= subordonată („simplu”), dublu-subordonată, triplu-subordonată

¹⁵ Vezi, în legătură cu aceasta, critica întemeiată, convingătoare, pe care o aduce Maria I. Gabrea (*Construcții incidente...*, p. 542—544) analizei făcute de GA, p. 265.

¹⁶ Vezi, în legătură cu „nerepetarea” conectivului, D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghia, *Analize...*, p. 24—26.

¹⁷ Vezi GA, par. 751, p. 260.

— \uparrow \swarrow \nwarrow \nearrow = raport (raporturi) de subordonare între propoziția (multiplu) subordonată și termenul său regent (termenii săi regenți)
 — ————— = raporturi de coordonare realizate între termenii regenți.

Conective	1	2	3
Regenți			
I	$\begin{array}{c} R \\ \uparrow \\ C \\ \downarrow \\ S \end{array}$		
II	$\begin{array}{ccc} R_1 & \text{---} & R_2 \\ & \swarrow \quad \nearrow & \\ & c \quad C & \\ & \text{d.S} & \end{array}$	$\begin{array}{ccc} R_1 & & R_2 \\ & \swarrow \quad \nearrow & \\ & C_1 \quad C_2 & \\ & \text{d.S} & \end{array}$	
III	$\begin{array}{ccc} R_1 & \text{---} & R_2 & \text{---} & R_3 \\ & \swarrow \quad \nearrow & \uparrow & \swarrow \quad \nearrow & \\ & c \quad C & c & C & \\ & \text{t.S} & & & \end{array}$	$\begin{array}{ccc} R_1 & & R_2 & \text{---} & R_3 \\ & \swarrow \quad \nearrow & \uparrow & \swarrow \quad \nearrow & \\ & C_1 \quad C_2 & c_2 & C_2 & \\ & \text{t.S} & & & \end{array}$	$\begin{array}{ccc} R_1 & & R_2 & & R_3 \\ & \swarrow \quad \nearrow & \uparrow & \swarrow \quad \nearrow & \\ & C_1 \quad C_2 & C_2 & C_3 & \\ & \text{t.S} & & & \end{array}$

Poziția I — I corespunde propozițiilor subordonate „simple”, adică o singură dată, acestea avînd un singur termen regent și un singur conectiv. Tot aici pot fi încadrate subordonatele cu funcții sintactice ambigue, omonimele¹⁸.

Vom ilustra, în continuare, cu un număr minim de exemple, aspectele multiplei subordonări și ale cumulului de funcții sintactice cuprinse în tabloul de mai sus.

Aspectul II — 1: „[...] domniei tale nu se poate și nici nu se cuvine să-ți ascund [...]”. Sadoveanu, O. XIII, 325. Propoziția *domniei tale ... să-ți ascund* determină atât verbul *se poate* cît și verbul *se cuvine*, subordonare dublă care face ca această propoziție să fie *de două ori subiectivă*¹⁹. De cele mai multe ori, însă, termenii regenți sînt eterogeni din punct de vedere morfologic; ca o consecință, propoziția subordonată acestora va întruni, simultan, funcții sintactice distincte, eterogene: „Dorim și e posibil să obținem rezultate mai bune în muncă”. În această frază, propoziția *să obținem rezultate mai bune în muncă* cumulează funcțiile sintactice de

¹⁸ De felul: *Răspunde dacă binevoiești* (regentă + completivă dir.) sau: *Răspunde dacă binevoiești* (regentă + circ. condițion.), variație funcțională dependentă, în bună măsură, de intonație și de topică.

¹⁹ Exemplul și interpretarea aparțin GA, p. 260.

completivă directă a verbului dorim și subiectivă a predicatului regent e posibil.

Specificul acestui aspect îl constituie faptul că termenii regenți sînt, unul față de altul, în raport de coordonare, situație corelată cu regimul conectivului, care, deși exprimat o singură dată, se „manifestă” ca prezent de două ori (față de primul regent e subînțeles).

II—2. Alt aspect tipic al multiplei subordonări și al cumulului de funcții sintactice, cunoscut de autorii unor lucrări precedente, prezentate — unele — de noi mai sus, îl constituie incidența, intercalarea în subordonată a unei propoziții (incidente legate la urmă). Această incidentă conține pe cel de-al doilea termen regent al dublu-subordonatei. Regenții, ca și propozițiile în care aceștia apar, rămîn astfel independenți din punct de vedere sintactic.

„[În scrierile lui Maiorescu vibrează] argintării stilistice de o puritate pe care puțini sînt cei care au realizat-o în literatura română” „Tribuna”, nr. 41 (454), 14 X 1965, p. 3, col. 5, al. 2. Propoziția subordonată, cu toate părțile ei, este pe care . . . care au realizat-o în literatura română; din dubla sa subordonare (o dată față de substantivul puritate, a doua oară față de pronumele cei) reiese dubla sa funcție atributivă.

Menționăm și la acest aspect că cei doi termeni regenți sînt, de cele mai multe ori, neomogeni din punct de vedere morfologic, ceea ce face ca dublu-subordonata să cumuleze funcții sintactice eterogene. Ilustrăm cu un exemplu în acest sens:

„[...] prietena mea nu abuzează niciodată de influența nemărginită ce știe bine că exercită asupra-mi”. Caragiale, O. II, 113. Propoziția ce . . . exercită asupra-mi este o dată atributivă substantivului influența (subordonare ce se realizează prin conectivul ce), iar a doua oară completivă directă a verbului tranzitiv știe (subordonare ce se realizează prin conectivul că).

Acest tip de structuri se distinge de precedentul prin aceea că cei doi termeni regenți fiind, sintactic, independenți, exprimarea celor două conective, cîte unul pentru fiecare regent, devine o necesitate.

Aspectul III—1 este, după cum reiese din materialul lingvistic cercetat, foarte puțin frecvent²⁰. Faptul se datorește, fără îndoială, preferinței pentru stilul neîncărcat, strîns, simplu, preferință pe care o manifestă masa mare a vorbitorilor limbii române.

Aspectul III—2, în schimb, ca, de altfel, și aspectul următor (III—3), este foarte viabil:

„O operă [...] cu un nivel artistic scăzut [...] nu-și îndeplinește menirea pe care trebuie și dorim s-o aibă creația literar-artistică”. „Scînteia”, anul XXXIV, nr. 6624, p. 1, col. 5. Propoziția pe care . . . s-o aibă creația literar-artistică se subordonează regentului menirea (prin conectivul pe care), în calitate de atributivă, a doua oară verbului trebuie (prin s-, conjuncția să) și a treia oară (toț prin să) în calitate de completivă directă verbului dorim.

Tipul de structuri sintactice pe care l-am prezentat aici (sub III-2), în comparație cu cele precedente, se dovedește a fi un aspect mixt al mul-

²⁰ Exemplificabil prin fraze de această structură: „Ce-mi spui tu mie acum am învățat de mult la școală, am văzut în viață și am citit în cărți”. Coordonarea celor trei termeni regenți face posibilă, cel puțin teoretic, realizarea joncțiunii triplu-subordonatei cu regenții săi printr-un singur conectiv exprimat.

triplei subordonări: al doilea și al treilea termen regent, *coordonată* între ei, sînt *incidente*, intercalați în propoziția triplu-subordonată, și ca atare *independenți* față de primul termen regent. Caracterul mixt al acestor structuri constă în faptul că îmbină particularități ale multiplei subordonări realizate prin coordonarea regenților (II-1 și III-1) cu cele ale multiplei subordonări realizate prin incidență (II-2 și, următorul aspect, III-3).

Aspectul III-3: „Se împotmolește în teorii *pe care* rareori vede în ce fel ar trebui să le fructifice”. Propoziția, cu toate părțile ei, *pe care* ... în ce fel ... să le fructifice este, de asemenea, triplu-subordonata regenților:

- teorii (prin conectivul *pe care*), ca *atributivă*
- vede („ „ în ce), ca *obiectivă directă*
- ar trebui („ „ să), ca *subiectivă*.

Prezența, de astă dată, a celor trei conective este reclamată de independența sintactică a celor trei termeni regenți ai propoziției triplu-subordonate (asemenea aspectului II-2).

Structuri sintactice mai complexe, cu un număr mai mare de trei termeni regenți pentru una și aceeași propoziție multiplu-subordonată, sînt practic, greu de găsit deși, teoretic, nu pot fi excluse. Ele au o existență virtuală²¹.

*

Cum s-a putut observa, conectivul poate fi exprimat față de fiecare termen regent al multiplu-subordonatei (II-2 și III-3) sau subînțeleș față de unul (sau unii) din regenții coordonați (II-1, III-1 și III-2). Suma conectivelor exprimate (C) și subînțeleș (c) este o constantă, la același număr de termeni regenți (R): $C + c = R$. De aici se desprinde și ideea că între exprimările și subînțelegerile conectivelor există un raport de inversă proporționalitate.

*

Propozițiile multiplu-subordonate descrise mai sus permit o clasificare după următoarele criterii:

1) după numărul raporturilor de subordonare pe care le satisfac ele vor fi:

- propoziții *dublu-subordonate* și
- „ *triplu-subordonate*, în opoziție cu cele „obișnuite”, care sînt subordonate „simple”, o singură dată, unui singur termen regent.

2) după natura funcțiilor sintactice cumulate aceste propoziții vor fi:

- *omogene*: subiectivă — subiectivă
atributivă — atributivă etc. sau
- *eterogene*: subiectivă — atributivă
atributivă — completivă directă — subiectivă etc.

Propozițiile subordonate unui singur termen regent vor fi excluse din această clasificare.

*

²¹ Vezi definiția „virtualitate” și definițiile adiacente în L. Hjelmslev, *Preliminarii la o teorie a limbii* (traducere de D. Copceag), București, Centrul de cercetări fonetice și dialectale, 1967.

Putem îmbina aceste două criterii cuprinzând și propozițiile principale :

PROPOZIȚII : A. *Principale*

B. *Secundare*: 1) subordonate

2) dublu-subordonate } a) omogene

3) triplu-subordonate } b) eterogene

Subliniem, în concluzie, faptul că fenomenul sintactic al multiplei subordonări și al cumulului de funcții sintactice este cunoscut de structura gramaticală a limbii române. În fraza românească se ajunge la acest fenomen prin sporirea numărului de termeni regenți și de conective. Sporirea acestora pentru una și aceeași propoziție multiplu-subordonată se realizează, după câte cunoaștem pînă în prezent, prin cele trei procedee : coordonarea regenților, intercalarea (incidența) lor, precum și prin îmbinarea acestora în tripla subordonare de tip mixt (aspectul III—2).

Funcțiile sintactice cumulate de propoziția multiplu-subordonată, determinate de valoarea morfologică a termenilor săi regenți, pot fi omogene sau eterogene.

Iunie 1968

*Institutul pedagogic al Univ. „Babeș-Bolyai”
Cluj, Piața Ștefan cel Mare, 4*

ÎNSEMNĂRI DESPRE IMPERATIVELE REGIONALE

„duce-vă-ți”/„duce-vi-ți” ȘI „culeați-vă-ți”/„culeați-vi-ți”*

DE

I. MĂRII

1. Este cunoscut că în unele graiuri dacoromânești imperativul plural al verbelor reflexive se realizează și prin următoarele două tipuri : a) d ū c e - v ă - ț i / d ū c e - v i - ț i și b) c u l e ă ț i - v ă - ț i / c u l e ă ț i - v i - ț i.

2. Numai în aparență „bizare”, aceste imperative regionale au fost cercetate, în treacăt sau cu insistență, de mai mulți lingviști. În explicarea originii lor s-au propus mai multe soluții, pe care le vom discuta mai jos după ce, mai întâi, vom prezenta formele atestate pentru ambele tipuri.

3. a. Pentru primul tip cunoaștem următoarele atestări :

duce-vă-ți — Poiana și Petroman (Banat)¹, Valea Almăjului (Banat)², Straja (R. S. F. Iugoslavia)³, Brașov⁴, Țara Hațegului⁵, Țara Oltului⁶, Clopotiva (Hunedoara)⁷, punctele cartografice : 28 (Cîlnic, jud.

* Într-o primă versiune însemnările de față au fost prezentate, sub formă de comunicare, la cea de a II-a sesiune științifică a cadrelor didactice de la Institutul pedagogic de 3 ani din Baia-Mare (6-7 mai, 1967).

¹ Gustav Weigand, *Der Banater Dialekt*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”, III, 1896, p. 240.

² Emil Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului (Banat)*, în „Anuarul Arhivei de folklor”, III, 1935, p. 113, 114.

³ G. Alexici, *Literatura populară română*, I, *Poesia tradițională*, Budapesta, 1899, p. 4. *Duce-vă-ți* este, de altfel, singura formă pe care am întâlnit-o în ambele volume din această colecție folclorică (volumul al II-lea a apărut, sub îngrijirea lui Ion Mușlea, în 1966).

⁴ S. Pușcariu, *Studii și notițe filologice*, în CONV. LIT., XXXIX, 1905, p. 57 : „La Brașov, și probabil și aiurea, se întrebuintează o curioasă inversiune sintactică la imperativ : *duce-vă-ți* în loc de *duceți-vă*”.

⁵ Ov. Densușianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 50 : „O formă curentă este *dușevăți*, cu intercalarea pronumelui între terminațiune și temă”.

⁶ Titu Dinu, *Graiul din Țara Oltului*, în GS, I, 1924, p. 114; Vasile V. Haneș, *Din Țara Oltului*, București, 1922, p. 61.

⁷ M. Gregorian, *Graiul din Clopotiva*, în GS, VII, 1937, p. 144 : „În forma *dușe-vă-ți* observăm intercalarea pron. reflexiv *vă* în mijlocul verbului. Alături de forma aceasta, apare și *dușe-vi-ți* cu *vă* schimbat în *vi*, probabil sub influența formei de viitor : *v-i-ți dușe* = *vă veți duce*. Ex. *dușe-vi-ți dracului*” (cf. și p. 179, textul LIX).

CL, anul XIV, nr. 2, p. 255-263, Cluj, 1969

Caraș-Severin) și 584 (Hîrja, Bacău)⁸, 2 (Pecenișca, Caraș-Severin), 27 (Glimboca, Caraș-Severin), 29 (Secășeni, Caraș-Severin), 36 (Ghilad, Timiș), 53 (Pecica, Arad), 76 (Chizătău, Timiș), 141 (Micăsasa, Sibiu), 157 (Vinători, Mureș), 172 (Arpașul-de-Jos, Brașov), 182 (Cernatu, orașul Brașov), 192 (Covasna), 235 (Voiniceni, Mureș), 250 (Petrești-de-Jos, Cluj), 284 (Sîmihaiul-Almașului, Sălaj), 353 (Bîrsana, Maramureș), 531 (Luizi-Călugăra, Bacău), 537 (Mircești, Iași), 574 (Mihăileni, Harghita), 605 (Furcenii-Vechi, Galați), 728 (Gura-Sărății, Buzău), 762 (Valea-Lungă-Cricov, Dîmbovița), 784 (Nucșoara, Argeș), 876 (Balș, Olt), 886 (Izbiceni, Olt), 928 (Ghimpați, Ilfov) și 987 (Topraisar, Constanța)⁹;

duce-vi-ți — Clopotiva¹⁰, punctele cartografice : 64 (Ineu, Arad), 102 (Feneș, Alba), 349 (Groși, orașul Baia-Mare) și 833 (Petrița)¹¹;
întoarce-vă-ți — Săcel (Gorj)¹²;
face-vă-ți — Jina (Sibiu)¹³;
plînge-vă-ți — Jina (Sibiu)¹³;
bate-vă-ți — Prahova¹⁴;
șterge-vă-ți — Prahova¹⁴;
tinde-vă-ți — Argeș¹⁴;
ascunde-vă-ți — Vilcea¹⁵;
pune-vă-ți — punctele cartografice : 29, 36, 157, 182, 192, 284, 605 și 682 (Somova, Tulcea)¹⁶;

pune-vi-ți — punctul cartografic 102¹⁶.

În legătură cu răspunsurile înregistrate de ALR II la întrebările 4826 și 3180 sînt necesare următoarele observații :

— cîte două forme, reprezentînd de fapt două tipuri de imperativ, s-au obținut în punctele 53 și 182, *duce-vă-ți* și *duceți-vă*, 833, *duce-vi-ți* și *duceți-vă*, iar, într-un alt punct, *duce-vă-ți* și *duceți-vă*;

— arile acestui tip de imperativ sînt la cele două verbe destul de diferite, ceea ce nu înseamnă, însă, că în punctele în care s-a răsuns *duce-vă-ți*, dar *puneți-vă*, un imperativ *pune-vă-ți* nu există. Interesantă rămîne precizarea unui informator: cu forma *duce-vă-ți* se adresează bărbaților, iar cu *duceți-vă*, femeilor. O asemenea diferențiere în utilizarea celor două tipuri de imperativ am întîlnit-o și la unul din cei 6 informatori din Mănăștur (Cluj) anchetați de noi. Astfel, la prima întrebare („În fața casei duminiciale un grup de copii sau de oameni fac mare gălăgie, se ceartă. Ai dori să te odihnești și nu poți din cauza lor. Cum le spui, le poruncești, să se ducă în altă parte sau la casele lor?”) pe care i-am adresat-o, mi-a răspuns : „dacă-s oameni le spun *duceți-vă*, măi oameni. . . , iar dacă-s copii, *duce-vi-ți*“. Întrebîndu-l de ce copiilor le poruncește cu „vorba” *duce-vi-ți*, iar oameni-

⁸ ALR I, material nepublicat, întrebarea 335 — „Băieți, nu vă culcați aici, culcați-vă mai bine acolo !”

⁹ ALR II, material nepublicat, întrebarea 4826.

¹⁰ M. Gregorian, *Graiul* . . . , p. 144.

¹¹ A se vedea nota 9.

¹² Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folkloristice*, I, București, 1900, p. 349.

¹³ D. Șandru și F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina*, în GS, V, 19, 31, p. 323.

¹⁴ Alexandrina Istrătescu, *Formele de imperativ duce-vă-ți*, în GS, VI, 1934, p. 336.

¹⁵ *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densușianu, Th. D. Speranția, București, 1906, p. 44.

¹⁶ ALR II, s. n., vol. VI, h. 1647 („Puneți-vă . . .”).

lor cu „vorba” *duceți-vă*, mi-a răspuns că : „trebuie să fim respectuoși cu cuvîntul ; cum le zice *dumneata* și *dumneavoastră*. La băieți, porunca e mai apăsată ; la oamenii mari îi mai indulgent cuvîntu”. La toate celelalte verbe a prezentat, menținînd această diferențiere în transmiterea „poruncii” în funcție de destinatar (copii — oameni mari) cîte două forme : *șterge-vi-ți*, *ștergeți-vă* ; *face-vi-ți*, *faceți-vă* ; *pune-vi-ți*, *puneți-vă* etc. Nici unul din ceilalți informatori, printre care și soția informatorului de mai sus, nu au mai făcut această diferențiere, deși doi dintre ei au prezentat cîte două forme pentru fiecare verb urmărit de noi. Ceilalți trei informatori au răspuns cu cîte o singură formă : *duce-vi-ți*, *șterge-vi-ți* etc. Formele acestea sînt curențe și în satul nostru, Toager (jud. Timiș). Dar alături de *duce-vi-ți* circulă și *duce-vă-ți*. Astfel, în timp ce bunica întrebuițează cu consecvență forma *duce-vă-ți*, tata, cu aceeași consecvență, întrebuițează forma *duce-vi-ți*. Mai semnălam, aici, formele înregistrate de la un informator din Așchileul-Mare (jud. Cluj) : *șterge-vă-ți* ; *duceți-vă*, *duce-vă-ți* (se zice și *duce-vi-ți*) ; *întoarceți-vă*, *întoarce-vă-ți* etc. ; precum și cele obținute de la un informator din Ormindea (jud. Hunedoara) : *șterge-vă-ți*, *duce-vă-ți*, *face-vă-ți* etc.

Cum reiese din materialul prezentat aici, primul tip, foarte frecvent de altfel, aparține numai verbelor de conjugarea a III-a.

b. Pentru cel de-al doilea tip cunoaștem, pînă acum, următoarele forme : *culcați-vă-ți* — punctele cartografice : 30 (Ferenția, Timiș), 35 (Banloc, Timiș), 49 (Beba-Veche, Timiș), 79 (Jdioara, Timiș), 122 (Boița, Sibiu), 125 (Sibiu), 136 (Micești, Alba), 186 (Întorsura-Buzăului, Covasna), 231 (Lăureni, Mureș), 582 (Moinești, Bacău), 684 (Niculițel, Tulcea), 695 (Făcăeni, Ialomița), 710 (Săgeata, Buzău) ; 720 (Poiana, Ialomița), 744 (Fîntînele, Prahova), 772 (Fundata, Brașov) și 988 (Sibicora, Constanța) ¹⁷ ;

sculați-vă-ți — Țara Oltului ¹⁸, Prahova ¹⁹ ;

lați-vă-ți — punctul cartografic 682 ²⁰ ;

apropiați-vă-ți — punctele cartografice : 29, 682 și 728 ²¹ ;

spălați-vă-ți — Gorj ²² ;

duceți-vă-ți — Gorj ²² ;

duceți-vă-ți — punctul cartografic 682 ²³.

La aceste forme atestate, adăugăm observațiile rezultate din anchetele noastre. Din cei 6 informatori din Mănăstur, unul singur a răspuns, cu regularitate, ca la verbele de conjugarea a III-a și cu aceeași precizare în utilizarea lor (a se vedea mai sus), cu cîte două forme : *culcați-vă*, *culcați-vi-ți* ; *adunați-vă*, *adunați-vi-ți* ; *vedeți-vă*, *vedeți-vi-ți* ; *opriți-vă*, *opriți-vi-ți* etc. Cu excepția unui alt informator, care, pentru un singur verb, a *culca*, mi-a

¹⁷ ALR I, material nepublicat, întrebarea 335. În punctul cartografic 255 (Fundătura-jud. Cluj), la această întrebare, s-a răspuns : *măi cuopt'ii, nu vîă culcâi aié, V-IZ(T) CULCĂ ACÓLO!*

¹⁸ Titu Dinu, *Graiul...*, p. 114.

¹⁹ Alexandrina Istrătescu, *Formele...*, p. 337.

²⁰ ALR II, material nepublicat, întrebarea 4537.

²¹ ALR II, material nepublicat, întrebarea 4581 bis.

²² T. Gilcescu, *Cercetări asupra graiului din Gorj*, în GS, V, 1931—1932, p. 83 : „Sînt curențe formele : *duceți-vă-ți*, *spălați-vă-ți*”. T. Gilcescu nu notează accentul, încît nu putem ști dacă este *duceți-vă-ți* sau *duceți-vă-ți*.

²³ ALR II, material nepublicat, întrebarea 4826.

dat pe lângă forma *culcați-vă* și forma *culcați-vi-ți*, toți ceilalți informatori din Mănăstur au răspuns numai cu formele obișnuite de imperativ: *culcați-vă*, *vedeți-vă*, *opriți-vă*. Aceeași situație se prezintă și la informatorii din Așchileul-Mare (sugerându-i forma *culcați-vă-ți* mi-a răspuns: „n-am auzit până nimeni să spuie vorba asta la noi“), Ormindă și Toager. În Toager, însă, am întâlnit vorbitori care cunosc și imperativul *culcați-vi-ți*, unui, după cum m-am putut convinge, întrebându-l în mod curent chiar, alții — „cum mă scapă vorba”.

Pe toți acești informatori i-am întrebat dacă cunosc și o formă *duceți-vă-ți*/*duceți-vi-ți* (respectiv *duceți-vă-ți*/*duceți-vi-ți*), „cu doi de *ți*, unul înainte de *vă/vi* și altul după” — precizăm. Răspunsul, întotdeauna și în mod categoric, a fost unul singur: „așa nu se zice”.

Rezultă, deci, că cel de-al doilea tip, mai puțin frecvent, aparține verbelor de conjugarea I, a II-a și a IV-a. Pentru verbele de conjugarea a III-a, construcția *duceți-vă-ți* nu o putem considera, atâta timp cât dispunem numai de cele două atestări, decât ca pe o formă accidentală.

4. Neavînd pretenția că putem formula o concluzie categorică în legătură cu situația celor două tipuri de imperativ în graiurile dacoromânești, îndrăznim, totuși, să afirmăm, mai mult pe baza observațiilor rezultate din anchetele noastre, că în timp ce tipul *duce-vă-ți*/*duce-vi-ți* este, în acele graiuri care cunosc un asemenea imperativ, general (se întâlnește la toate verbele de conjugarea a III-a) și colectiv (cunoscut de toți vorbitorii graiului respectiv), tipul *culcați-vă-ți*/*culcați-vi-ți* nu este colectiv, general și incidental în același timp. În acest sens, nu este lipsit de interes să mai amintim că formele primului tip au fost întrebuate și de unii scriitori²⁴: *deschide-vă-ți* („Ochi! Cînd închiși mă prăpădiți/ Deschiși oar'ce mi-ați face?/ *Deschide-vă-ți* și mă sfîrșiți/ C-astfel să piei îmi place”)²⁵, *duce-vă-ți* („*Duce-vă-ți* pe loc de-i spuneți/ Să le-aducă băntură/ Și-i plătesc eu cît o face/ Cu asupra de măsură”)²⁶, *întoarce-vă-ți* („De vă e teamă... vă voi arăta eu ce ușor e să mori în rîndurile vitejilor!... D-aveți altă socoteală... alta!... *întoarce-vă-ți*, pînă mai e vreme, și vă voi primi cu dragostea...”) ²⁷, *șterge-vă-ți* („Mume cernite, *șterge-vă-ți* plînsu,/ Copiii voștri sunt tot cu voi!”)²⁸.

5. a. Primul care dă o explicație tipului *duce-vă-ți* este G. Weigand²⁹, care, înregistrînd din localitățile Poiana și Petroman forma *dușe-vă-ț*, considera că avem de-a face cu o metateză. Explicația lui G. Wei-

²⁴ Formele întâlnite la scriitori au fost semnalate de Leca Morariu în „Codrul Cosminului”, IV—V, 1927—1928, p. 63—64.

²⁵ Iancu Văcărescu, apud. L. Morariu, „Codrul Cosminului”..., p. 63.

²⁶ Șt. O. Iosif, *Versuri*, București, 1952, p. 81.

²⁷ B. Delavrancea, *Opere*, II, *Teatru*, București, 1954, p. 247. Citatul este din *Luceafărul*. Reținem că o singură dată, pe tot parcursul dramei, B. Delavrancea folosește o asemenea formă verbală pentru imperativ. În rest, atît pentru verbele de conjugarea a III-a, cit și pentru verbele celorlalte conjugări, întrebunțează doar imperativul „literar”: „*stringeți-vă* împrejurul meu, umpleți golul *înmulțiți-vă*, vin vedeniile [...]” (p. 255); *sculați-vă* (p. 260); „Du-te... *Duceți-vă*... și luați seama de brazil [...]” (p. 261) etc.

²⁸ Alexandru Macedonski, *Opere*, I, *Poezii*, București, 1939, p. 20. (Această formă ne-a fost semnalată de colegul Valentin Tașcu.)

²⁹ G. Weigand, *Der Banater*..., p. 240.

gand, este, cum arăta J. Byck³⁰, inacceptabilă, dar, precizăm noi, nu atât pentru că o asemenea metateză nu ar fi posibilă, cât pentru faptul că, după cum vom vedea, în cazul de față nu poate fi vorba de un fenomen de fonetică accidentală.

b. L. Morariu, căutînd să explice formele întîlnite la scriitori și care toate aparțin numai primului tip, arată că ele au fost „promovate, desigur, și de optativul (*deschide-v-ați*) îmbinat cu conjunctivul imprecăției (*să vă deschideți*)”³¹. Un asemenea amalgam nu poate fi acceptat.

c. O soluție care a fost mai mult sugerată decît afirmată este cea pe care a propus-o, cum ne informează Alexandrina Istrătescu, Ov. Densusianu într-o ședință a Institutului de filologie romanică a Facultății de litere din București. Ov. Densusianu, arată Alexandrina Istrătescu, „se gîndea la o explicare pornind de la forma inversată de viitor *duce-vă-veți*, care ar fi favorizat schimbarea lui *duceți-vă* în *duce-vă-ți*”³². Asupra acestei explicații vom reveni în finalul articolului nostru.

d. Al. Istrătescu explica tipul *duce-vă-ți* prin forma de optativ invers : „Cum *duce-v-ați*, *face-v-ați*, *întoarce-v-ați* sînt des întrebunțați în expresiuni ca *duce-v-ați mai repede*, *întoarce-v-ați mai curînd*, s-a putut ușor să devie imperative, cît timp ideea de dorință putea duce spre ideea de poruncă”³³ sau, într-un alt articol, „*duce-vă-ți* a fost provocat direct de optativul *duce-v-ați*”³⁴. Soluția nu se susține pentru că : 1) este dificil, dar nu imposibil, de explicat, formal, pe *duce-vă-ți* prin *duce-v-ați* ; 2) *duce-vi-ți*, și într-o asemenea soluție, rămîne neexplicat ; 3) ideea de dorință exprimată de optativ rămîne dorință și nu „poruncă”.

Reținem însă faptul că, în finalul celui de-al doilea articol, Alexandrina Istrătescu, în explicarea tipului *duce-vă-ți*, face, datorită și formei *duce-vi-ți* semnalată de M. Gregorian din Clopotiva, o concesie viitorului : „... mai ales că în regiunile pe care eu le socotesc locul de origine al fenomenului *duce-vă-ți* < *duce-v-ați* el putea fi favorizat (s. n. — I. M.) și de forma de viitor *v-ați duce* < *v-eți duce* < *vă veți duce* și care, inversată, *duce-v-ați*, avea aspect fonetic apropiat. Chiar ca sens nu apare imposibilă influența în oarecare măsură a acestui viitor”³⁵.

Alexandrina Istrătescu încearcă, pentru întîia dată, să soluționeze și formele aparținînd celui de-al doilea tip, pe care-l consideră, just, ca fiind posterior tipului *duce-vă-ți*. Pe *duceți-vă-ți* din Gorj îl explică ca pe o formă hibridă³⁶, rezultată „din întîlnirea acelor care pronunțau *duceți-vă* cu aceia care aduceau forma *duce-ți-vă* (recte *duce-vă-ți* — n.n.)”³⁷. Celelalte

³⁰ J. Byck, *Sur l'imperatif en roumain*, în BL, III, 1935, p. 56 ; idem, *Studii și articole*, București, 1967, p. 133. În continuare toate trimiterile se vor face la acest volum, în care a fost inclus, în traducerea lui Mihai Nasta, și articolul *Imperativul în limba română* (p. 131—142).

³¹ Leca Morariu, „Codrul Cosminului”..., p. 63—64.

³² Alexandrina Istrătescu, *Formele...*, p. 336.

³³ Alexandrina Istrătescu, *Formele...*, p. 337.

³⁴ Alexandrina Istrătescu-Tzurea, *Cu privire la imperativul duce-vă-ți*, în GS, VII, 1937, p. 300.

³⁵ Alexandrina Istrătescu-Tzurea, *Cu privire...*, p. 303.

³⁶ Alexandrina Istrătescu, *Formele...*, p. 337.

³⁷ Alexandrina Istrătescu-Tzurea, *Cu privire...*, p. 302.

forme, *culcați-vă-ți* etc., se explică, după Alexandrina Istrătescu, prin faptul că „mai târziu, *vă-ți* s-a simțit ca desinență a pers. a 2-a pl.”³⁸. Și asupra acestei explicații vom reveni în finalul articolului.

e. Deși, probabil datorită ideii și bogatei demonstrații brodate în jurul ei, explicația lui J. Byck a avut cea mai mare putere de convingere³⁹, nouă ni se pare, dimpotrivă, cea mai puțin convingătoare. Considerând inexacte toate soluțiile de pînă acum, J. Byck, spre deosebire de Alexandrina Istrătescu, care pornea de la tipul *duce-vă-ți* spre tipul *culcați-vă-ți*, pleacă de la tipul *culcați-vă-ți* (*duceți-vă-ți* cum este numit în studiul său) spre tipul *duce-vă-ți*.

Formele *culcați-vă-ți*, *vedeți-vă-ți*, *opriți-vă-ți*, *duceți-vă-ți* au apărut, după J. Byck, pentru că — „de vreme ce în forma *duceți-vă* terminația nu mai este *-ți* [...], ci *-vă*”⁴⁰ („prunumele reflexiv adăugat făcea să dispară noțiunea de persoană și de număr”⁴¹) — „s-a simțit nevoia de a sublinia ideea de persoană, ceea ce a determinat adăugarea lui *-ți*, *duceți-vă-ți*”⁴².

O dată explicat acest tip, pe care-l consideră, deși pentru verbele de conjugarea a III-a nu era cunoscută decît forma semnalată (din Gorj) de T. Gîlcescu, ca fiind general, adică cunoscut verbelor de toate conjugările, J. Byck trece la soluționarea tipului *duce-vă-ți* la originea căruia „avem construcția *duceți-vă-ți*”⁴³. Întrebîndu-se de ce numai *duceți-vă-ți* a putut să devină *duce-vă-ți*, pe cînd *culcați-vă-ți*, *vedeți-vă-ți*, *opriți-vă-ți* nu au devenit *culca-vă-ți*, *vedea-vă-ți*, *opri-vă-ți*, forme de imperativ ce nu există și nici nu pot exista în limba română⁴⁴, J. Byck găsește răspunsul în poziția accentului: „Accentul — după cum reiese clar — se găsește la trei din cele patru conjugări, pe antepenultima: numai la conjugarea a III-a accentul cade pe silaba a patra (începînd de la sfîrșitul cuvîntului)” și, în continuare: „Aici intervine tendința de uniformizare: accentul din *duceți-vă-ți* a fost deplasat pe antepenultima. Pentru a se ajunge acolo s-au urmat două căi diferite: pe de o parte, accentul a fost deplasat, cum am văzut în *duceți-vă-ți* și, pe de altă parte, accentul a fost menținut în detrimentul lungimii cuvîntului: lui *duceți-vă-ți* i s-a amputat o silabă, *duce-vă-ți*, prin disimilare silabică. Cu acest prilej se evita un număr prea mare de silabe după accent”⁴⁵. În rezumat, acestea sînt explicațiile date de J. Byck, pe care noi, cum afirmasem la început, le considerăm, în ciuda demonstrației, neconvingătoare. Mai întîi se greșește, credem, cînd se încearcă să se explice aceste imperative prin tendința limbii române de a marca net persoana, aducîndu-se în sprijinul ideii și alte fapte⁴⁶. Desigur

³⁸ Alexandrina Istrătescu, *Formele...*, p. 337.

³⁹ Cf. Leo Spitzer, *Duceți-vă-ți > duce-vă-ți*, în BL, IV, 1936, p. 180—182; Ștefan Pașca, *Morfologia limbii române* (curs ținut la Facultatea de filologie din Cluj în anul universitar 1951—1952); Florica Dimitrescu, *Studiu introductiv la J. Byck, Studii...*, p. 24.

⁴⁰ J. Byck, *Studii...*, p. 137.

⁴¹ J. Byck, *Studii...*, p. 96.

⁴² J. Byck, *Studii...*, p. 137.

⁴³ J. Byck, *Studii...*, p. 140.

⁴⁴ Cf. J. Byck, *Studii...*, p. 134.

⁴⁵ J. Byck, *Studii...*, p. 141.

⁴⁶ Imperativele *scolii*, *incepti*, *cobori*, *zbori*, *plingi* pentru (sau alături de) imperativele *scoală*, *incepe*, *coboară*, *zboară*, *plinge* nu se explică prin tendința limbii române de a sublinia marca persoanei (v. Al. Graur, *Note asupra persoanei a II-a sg. a imperativului în românește*, în SCL, XII, 1961, nr. 2, p. 159—161).

că imperativul nu *zicereți* sau forme ca *am cîntatără, sîntără, a lăudatără, crarăm* etc. se explică prin această tendință⁴⁷, dar, în toate aceste cazuri, desinența *-ți* sau sufixul *vă*, semne ale pluralului, au apărut pentru a evita ceea ce am putea numi „omonimie morfologică”, adică pentru a în-lătura confuzia între formele devenite identice ale singularului și pluralului. Or, în cazul imperativelor *culcați-vă, vedeți-vă, duceți-vă* etc. nu poate fi vorba de o „omonimie morfologică”. Dimpotrivă, pluralul este foarte diferit de singular, iar persoana este bine precizată (*-vă* este, în limba română, numai persoana a II-a și numai la plural), încît nu înțelegem de ce mai era necesar ca ea să fie subliniată prin adăugirea desinenței *-ți*⁴⁸, mai ales că, citîndu-l pe J. Byck, în limba română „se evită un rumăr prea mare de silabe după accent”. Explicația, cum observa judicios încă Alexandrina Istrătescu, este de două ori neconvingătoare și în plus (cusurul ei principal) este fundamentată pe o premisă falsă, pre existența unui imperativ de tipul *dúceți-vă-ți* (adică *culcați-vă-ți*) pentru verbele de conjugarea a III-a. Dar, cum rezultă din paragrafele anterioare, verbele de conjugarea a III-a nu cunosc decît în mod cu totul accidental un asemenea tip de imperativ. Pentru verbele de conjugarea a III-a caracteristic este tipul *duce-vă-ți*, care nu poate fi explicat printr-un *dúceți-vă-ți*, cită vreme, în același grai și la același vorbitor, coexistă formele *duce-vă-ți, face-vi-ți, duce-vi-ți* alături de formele *ducéți-vă, făcéți-vă, dúceți-vă* sau (în punctele cartografice 2 și 928 din ALR II) *duce-vă-ți* alături de *ducéți*. În finalul acestor observații, mai trebuie să arătăm că J. Byck nici nu a luat în discuție formele *duce-vi-ți, culcați-vi-ți* etc.

6. Preluînd tot ceea ce este pozitiv, după părerea noastră, în explicațiile de pînă acum, vom încerca, în continuare, să formulăm o nouă soluție în explicarea originii celor două tipuri regionale de imperativ. Sintem întru totul de acord cu afirmația lui J. Byck că „aceste două tipuri de imperativ nu pot fi separate”, dar nu putem subscrie la alte două afirmații ale sale prin care se arată că „este imposibil să găsim o explicație lui *dúceți-vă-ți* plecînd de la *duce-vă-ți*” și că „nu ne putem imagina crearea independentă a tipului *duce-vă-ți*”⁴⁹. Imposibil este, considerăm noi, să-l explicăm pe *duce-vă-ți* / *duce-vi-ți*, printr-un accidental *dúceți-vă-ți*. Cele două tipuri de imperativ nu pot fi, într-adevăr, separate, dar ele pot fi și trebuie să fie, o cere realitatea lingvistică, diferențiate: unul, *duce-vă-ți* / *duce-vi-ți*, este, cum am arătat, general și colectiv, adică o construcție „sănătoasă”, iar celălalt, *culcați-vă-ți* / *culcați-vi-ți*, nu este colectiv, dar este general și incidental în același timp, adică o construcție „bolnavă”. Cum *duce-vă-ți* / *duce-vi-ți* este tipul cel „sănătos”, vom începe cu el. Ov. Densusianu arătase că forma inversă a viitorului, *duce-vă-veți*, ar fi favorizat trecerea lui *dúceți-vă* > *duce-vă-ți*, influență pe care, „într-o oarecare măsură”,

⁴⁷ Cf. J. Byck, *Studii...*, p. 135—137, 96—97; Al. Procopovici, *Din morfologia și sintaxa verbului românesc. Aoristul în raport cu celelalte timpuri și moduri*, în „Revista filologică”, II, 1928, p. 33; Al. Graur, *Une nouvelle marque de pluriel dans la flexion verbale roumaine*, în BL, III, 1935, p. 181; idem, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 247; I. Măriș, *Erărăm, erásăm*, în LR, XVII, 1968, nr. 3, p. 215.

⁴⁸ Ne-am putea întreba, desigur, de ce nu și la formele persoanei a doua singular a imperativului verbelor reflexive nu se manifestă această preocupare de marcarea netă a persoanei.

⁴⁹ J. Byck, *Studii...*, p. 140.

o admite și Alexandrina Istrătescu. Noi considerăm, însă, că atât *duce-vă-ți*, cât și *duce-vi-ți* nu descind din *duceți-vă* prin influența viitorului, ci ele sînt, de fapt, formele populare autentice ale viitorului I : *vă veți duce* > *v-ăți duce* / *v-iți duce* iar, inversate, *duce-v-ăți* / *duce-v-iți*. Funcțional (sau mai bine zis semantic) ambele forme au ajuns, favorizate și de poziția accentului, să aibă, în graiurile în care apar, atunci cînd nu sînt întrebunțate în propoziții interogative⁵⁰, numai o valoare de imperativ, fapt ce nu trebuie să ne surprindă din moment ce se știe că „viitorul I se întrebunțează adesea cu sens de imperativ, atît sub forma lui literară (*vei face, te vei duce* etc.), cât și sub formele familiare și populare (*o să faci, ai să te duci*)”. Mai mult, arată, în continuare, acad. Iorgu Iordan, „sensul imperativ al viitorului I este mai puternic chiar decît al imperativului propriu-zis, din cauză că extinde sfera «poruncii» dincolo de momentul vorbirii: cine folosește viitorul I dă a înțelege că dispune de ființa celui căruiia îi «poruncește» nu numai în prezent, cînd enunță «porunca», ci și în viitor”⁵¹.

Recunoscînd în imperativele *duce-vă-ți* / *duce-vi-ți* formele inverse ale viitorului, mai trebuie să răspundem la două întrebări : a) cum s-a ajuns ca ele să fie întrebunțate cu o asemenea valoare de imperativ și b) de ce numai la verbele de conjugarea a III-a formele inverse ale viitorului I reflexiv au ajuns să dobîndească această valoare ? Răspunsul la prima întrebare credem că trebuie căutat în preocuparea evidentă a vorbitorilor de a imprima o anumită nuanță „poruncii” (în sensul ei foarte larg), de a o grada în funcție de „gradul” ascultătorilor (auditorilor sau destinatarilor) cărora le este adresat, sub forma de „poruncă”, mesajul. Spre acest răspuns ne-au condus nu numai precizările celor doi informatori, cel din punctul cartografic 478 și cel din Mănăstur (Cluj), ci și coexistența, în unele graiuri și la același individ, a celor două tipuri de imperativ, cel popular (*duce-vă-ți* / *duce-vi-ți*) și cel comun tuturor dialectelor românești (*duceți-vă*), la care, nu o dată, se adaugă, din aceleași motive de nuanțare a „poruncii”, și conjunctivul, modul cel mai apropiat, ca sens, de imperativ. În graiurile în care nu este cunoscut decît tipul regional, *duce-vă-ți*, respectiv *duce-vi-ți*, acesta s-a impus în detrimentul lui *duceți-vă* tocmai datorită sensului imperativ mult mai puternic pe care-l exprimă, după cum a arătat acad. Iorgu Iordan, viitorul.

La întrebarea a doua a răspuns, de fapt, J. Byck, care arăta că „o formă de imperativ *arunca vă ți* nu există și nici nu poate exista în română”⁵², datorită poziției accentului, care, cum am arătat, este alta la verbele de conjugarea I, a II-a și a IV-a decît la cele de conjugarea a III-a. Un

⁵⁰ De genul : *duce-v-îți cu iei* ? *aduce-l-îți-aici* ? etc. (comunicate de Gr. Rusu din comuna Sîeu-Măgheruș, jud. Bistrița-Năsăud). În această situație formele inverse ale viitorului au numai o valoare de viitor. La fel trebuie interpretate și formele „*duce-vă-ți cu iei* ? *duce-ne-ți* ? *aduce -le-ți* ?” semnalate de Titu Dinu, *Graiul...*, p. 116.

⁵¹ Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 430. Pentru valoarea de imperativ a viitorului, cf. și *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, București, 1963, vol. I, p. 240 ; vol. II, p. 31.

⁵² J. Byck, *Studii...*, p. 134.

viitor *culca-v-ăți/ culca-v-iți* cu sens de imperativ nu este deci posibil⁵³. Edificator, în acest sens, este, credem, răspunsul dat de informatorul din Fundătura (Cluj) la întrebarea 335 (din ALR I): *măi copii, nu vă culcați aici, V-IȚI CULCĂ* (și nu * *CULCĂ-V-IȚI* — n.n.) *acolo!*

Formele „bolnave” ale celui de-al doilea tip, *culcați-vă-ți/ culcați-vi-ți*, au apărut prin analogie, probabil din aceeași nevoie de nuanțarea „poruncii”, cu formele „sănătoase” ale verbelor de conjugarea a III-a: „*v-ăți*” și nu „*vă-ți*” a ajuns, cum remarcă Alexandrina Istrătescu, să fie simțit ca desinentă a persoanei a 2-a plural. Mai mult, în unele graiuri în care sînt întrebuițate imperativele discutate de noi aici, această „desinentă” o regăsim și la gerunziu: *bucurîndu-vă-ți*, formă înregistrată de ALR II, întrebarea 4646, din punctele cartografice 29 și 728.

În ceea ce privește forma *duceți-vă-ți* (respectiv un **duceți-vă-ți*), ea este, așa cum arătase Alexandrina Istrătescu, o formă hibridă, născută din încrucișarea lui *duceți-vă* (respectiv *duceți-vă*⁵⁴) cu *duce-vă-ți* (acesta, însă, nu e obligatoriu să fie adus „în traistă” din alte regiuni), după cum *spușăi, zisăi, pușăi*, de exemplu, se explică prin întîlnirea (contaminarea) formelor *spuș, zis, puș*, cu *spusei, zisei, pusei*.

7. În finalul însemnărilor noastre, mai semnalăm din materialul ALR II cîteva forme de asemenea imperative în care, însă, în locul pronumei reflexiv, întîlnim, de data aceasta, pronumele personale neaccentuate *ne* și *mă*: *făce-ne-ți* — punctele cartografice 105 (Dobra, Hunedoara), 141, 172, 235 și 574; *făce-ni-ți* — 53, 64, 95 (Gîrda-de-Jos, Alba), 102, 157, 250, 284, 353, 728 și 833⁵⁵; *ascultăți-mă-ți* — 728⁵⁶. Sînt singurele forme, de acest gen, pe care le cunoaștem și pe care le interpretăm la fel ea și pe cele discutate în paragrafele anterioare.

8. În loc de concluzii, vom arăta că, dacă explicațiile noastre nu vor întîmpina obiecții, cel puțin formele ce aparțin primului tip vor trebui ortografiate nu „*duce-vă-ți*” | „*duce-vi-ți*”, ci *duce-v-ăți/ duce-v-iți*.

Aprilie 1969

Institutul de lingvistică și istorie literară,
Cluj Str.E. Racoviță, nr. 21

⁵³ El există însă, cu sens de viitor în propoziții interogative: *culca-v-iți la noi?* sau *culca-v-iți aici?* (forme comunicate de Gr. Rusu). Formele inverse ale viitorului I activ au însă, pe lîngă valoare de viitor, *mîncea-iți? ara-iți?* (comunicate de Gr. Rusu), și o valoare de imperativ. Cel puțin așa ne lasă să înțelegem particularitatea nr. 12 din prima monografie dialectală românească datorată junimistului bihorean Miron Pompiliu: „Multe verbe de conj. 1, 2 și a 3-a se aud la imperativ, pers. 2 plur. cu *aveți, eveți* în loc de *ați, eți*: *mînceveți, beveți, mergereți* (sic!)” (Miron Pompiliu, *Graiul românesc din Biharea*, în CONV. LIT., XX, 1887, p. 1002; idem, *Literatură și limbă populară*, ediție îngrijită de V. Netea, București, 1967, p. 236). *Mînceveți, be-veți, merge-veți* (*mergereți* este o greșală de tipar, credem), sînt, desigur, formele inverse ale viitorului I activ: *veți mîncea, veți bea, veți merge*.

⁵⁴ *duceți-vă* s-a înregistrat, la aceeași întrebare (4826) din ALR II, în următoarele puncte cartografice: /279, 310, 316, 325, 334/ /514, 520, 551/ /791, 812, 836, 848, 872/ iar *duceți* (întrebarea 4728, material nepublicat): /279, 310, 316, 325, 334/ /2, 836, 848, 872, 876/ /386, 514, 531/ și, izolat, 705 și 928. Pentru *puneți-vă* cf. ALR II, s. n., vol. VI, h. 1647. Numai în aceste graiuri — în care (la imperativ persoana a II-a plural, indicativ prezent și conjunctiv prezent persoanele I și a II-a plural) accentul verbelor de conjugarea a III-a a fost deplasat, prin analogie cu formele corespunzătoare de la celelalte conjugări, de pe temă pe terminație (v. și Ion Gheție, *Pe marginea unei hărți din ALR (spûnem — spunem)*, în FD, IV, 1962, p. 243—250) — este posibil, dar nu obligatoriu, un **duceți-vă-ți* și care, se subînțelege credem, nu poate fi (nici el) explicat, așa cum procedează J. Byck, printr-un *duceți-vă-ți*.

⁵⁵ ALR II, material nepublicat, întrebarea 4827. *Făceți-ne* s-a înregistrat în punctele cartografice: /279, 310, 316, 325, 334/ /219, 365, 414, 520, 551/ /2, 836/ și, izolat, 705, 762 și 791..

⁵⁶ ALR II, s. n., vol. VI, h. 1586 — „Fraților, ascultați-mă!”

CATEGORIA GRAMATICALĂ A ASPECTULUI VERBAL (I)

DE

ANDREI MIȘAN

În câteva studii și articole scrise în ultimul timp de către lingviști români se susține că limba română are aspect verbal, așa cum este el înțeles și cunoscut în limbile slave, adică ca o categorie gramaticală distinctă a verbului. Originea „aspectului verbal” românesc este căutată și explicată în mod diferit: unii îl explică printr-o evoluție internă a limbii, ca o moștenire din latină, iar alții îl consideră ca fiind unul din rezultatele influenței slave asupra limbii noastre. Sintem de părere că nici una din aceste ipoteze nu este întemeiată și justificată. Pentru a dovedi acest lucru, în prima parte a studiului nostru ne vom ocupa de aspectul verbal slav în general, definindu-l și subliniindu-i trăsăturile caracteristice (servindu-ne în majoritatea cazurilor de exemple din limba rusă), iar în a doua parte, care va apărea ulterior, vom arăta că nu este posibilă delimitarea și definirea unei categorii gramaticale a aspectului la verbul românesc.

I. ASPECTUL ÎN LIMBILE SLAVE

Aspectul verbal este una din cele mai caracteristice categorii ale sistemului verbal al limbilor slave. Vorbind despre importanța sa în limbă, A. M. Peškovskij spunea : „Aspectele constituie tezaurul gramatical și stilistic al limbii noastre, iar utilizarea lor rațională și conștientă va îmbogăți și preciza stilul elevului și înțelegerea de către acesta a textului literar, îl va ridica pe o astfel de culme gramaticală, de la înălțimea căreia toate celelalte deosebiri gramaticale i se vor părea elementare, căci aspectele sînt, fără îndoială, cele mai grele dintre toate”¹.

Întregul sistem verbal al limbilor slave este subordonat aspectului, care, spre deosebire de alte categorii (mod, timp, persoană etc.), este caracteristic tuturor formelor verbale ; fiecare verb, în orice context, aparține

¹ A. M. Peškovskij, *Russkij sintaksis v naučnom osveščeni*, ed. a 7-a, Moscova, 1956 p. 77 CL, anul XIV, nr. 2, p. 265—278, Cluj, 1969

unuia din cele două aspecte : perfectiv sau imperfectiv. Categoria gramaticală a aspectului este foarte complexă, datorită unei serii întregi de particularități, ce țin de originea și dezvoltarea sa, de interacțiunea cu alte categorii verbale, precum și de modul concret de întrebuințare a sa în vorbire.

Pentru început se impune clarificarea noțiunilor de bază ale aspectologiei. Este vorba, în primul rând, de noțiunea de *aspect* (rus. *vid*, germ. *Aspekt*) și *Aktionsart* (rus. *sposob dejstviija*), adică felul acțiunii. În multe lucrări de specialitate între aceste două noțiuni nu se făcea și mai continuă să nu se facă nici în prezent distincția necesară, ele fiind tratate împreună în cadrul aspectului verbal, deși ele sînt categorii deosebite : aspectul este categorie gramaticală (morfologică), iar *Aktionsart* este categorie lexică. Faptul că în prezent se face distincția între ele (asupra căreia a atras atenția încă în secolul trecut A. A. Potebnja) constituie, fără îndoială, un veritabil și incontestabil progres în studiul verbului în general și în studiul aspectului verbal slav în special. Acest lucru permite trasarea cu o mai mare precizie a granițelor aspectului și a întregului ansamblu de probleme ce țin de el, spre deosebire de alte fenomene cu care aspectul vine în contact doar în procesul vorbirii.

Atenția principală a lingviștilor de-a lungul timpurilor a fost îndreptată în special asupra aspectului, neglijîndu-se, uneori aproape total, categoria *Aktionsart* și particularitățile sale.

Deși literatura de specialitate cunoaște o serie întreagă de definiții ale aspectului, care au fost elaborate în decursul timpurilor, nici pînă în prezent nu s-a ajuns la una general acceptată. Aceasta se datorește și faptului că în lingvistică nu este încă suficient de bine precizată și definită însăși accepția termenului de *aspect*, mai ales în privința situației din limbile neslave. Ca prototip al acestei categorii este considerată, pe de o parte, opoziția binară de *perfectiv* și *imperfectiv* din limbile slave, iar pe de altă parte, corelația trimembră a temelor *prezentului*, *aoristului* și *perfectului* din limba greacă veche. Dar mulți lingviști consideră aspectuale și alte opoziții gramaticale ale unor limbi, ca de exemplu : opoziția temelor *infec-tului* și *perfectului* din limba latină, formele așa-numitului *Continuous* și *neContinuous* din engleză, opoziția *estoy escribiendo* : *escribo* din spaniolă sau chiar opozițiile din cadrul timpului trecut ale unor limbi, cum ar fi : *imparfait* : *passé simple* (și *composé*) din limba franceză, precum și *imperfect* : *perfect* din limba română².

1. Aspectul verbal—categorie gramaticală

Problema definirii aspectului verbal este fundamentul pe care se sprijină toate celelalte laturi ale categoriei în discuție și de la care, în mod firesc, trebuie să pornim în analizarea faptelor. „*Aspectul verbal este categoria gramaticală care arată (exprimă) deosebirile în modul de prezentare a desfășurării acțiunii și care își găsește expresia într-un sistem de forme gramaticale opuse ale perfectivului și imperfectivului* (обработать — обрабатывать,, a prelucra”, „a cultiva”, решить — решать,, a hotărî”, „a rezolva”) sau în

² Vezi I. S. Maslov, *Voprosy glagol'nogo vida v sovremennom zarubežnom jazykoznanii*, în vol. *Voprosy glagol'nogo vida*, Moscova, 1962, p. 7—8.

opozitia unor verbe deosebite (ex. посидеть „a şede puţin” şi сидеть „a şede”, „a fi”, „a se afla”, „a se găsi”, шуметь „a începe a face gălăgie”, „a începe a fremăta” şi шуметь „a face gălăgie”, „a fremăta”), precum şi în asemenea cazuri ca ринуться „a se năpusti”, a se arunca” şi противоречить „a contra-zice”³; „Aspectul în genere este capacitatea verbului de a exprima atitudinea vorbitorului faţă de acţiunea reală, preceptută ca un întreg sau dimpotrivă”⁴.

Reţinem, în primul rând, ideea că aspectul verbal este o categorie gramaticală⁵ şi nu una lexico-gramaticală sau de formare a cuvintelor, așa cum consideră unii lingvişti. Prin categorie gramaticală înţelegem „un sistem de forme gramaticale opuse, dar cu un sens asemănător, o unitate dintre un anumit conţinut semantic şi sistemul mijloacelor gramaticale care servesc pentru exprimarea lui”⁶. Faptul că avem de-a face cu o categorie gramaticală este incontestabil şi rezultă din toate trăsăturile ce-i sînt specifice aspectului:

Aşa după cum reiese şi din definiţie, aspectul îşi are morfemul său specific, se bazează pe un sistem riguros de mijloace morfologice, care servesc la exprimarea sa formală. Acestea sînt, în primul rând, mijloacele de imperfectivare — sufixele, şi apoi mijloacele de perfectivare — prefixele.

Aspectul (în limbile în care există) cuprinde absolut întregul lexic verbal, el este caracteristic şi tuturor formelor verbale: infinitivului, participiului şi gerunziului⁷.

Opoziţia de aspect se realizează în cadrul unuia şi aceluiaşi sens lexical, ca urmare verbul respectiv se schimbă după aspect, în principiu, la fel cum se schimbă după timp, mod, persoană şi număr⁸.

Majoritatea formelor verbului sînt corelative din punct de vedere al aspectului, adică formează așa-numitele *perechi aspectuale*, sau serii de tipul применять — применить „a aplica”, „a adapta”, „a întrebuiţa”, применял — применил, применяй — примени, применявший — применивший, применяя — применив etc. Acest fapt conferă aspectului un caracter paradigmatic.

Categoria aspectului are un sens foarte abstract. Sensul fiecărui aspect nu este o generalizare, o sumă a sensurilor unor grupuri lexicale, a unor Aktionsart⁹.

2. Aktionsart — categorie lexicală

La început se impun cîteva precizări şi cu privire la termenul de *Aktionsart*. Pînă în momentul de faţă în lingvistică încă nu există un termen de uz general internaţional, acceptat de către toţi lingviştii pentru a denumi felul acţiunii verbale. La diferiţi lingvişti întîlnim diverşi termeni,

³ A. V. Bondarko — L. L. Bulanin, *Russkij glagol*, Leningrad, 1967, p. 11.

⁴ A. Dostál, *Studie o videovem systému v staroslověnsštine*, Praga, 1954, p. 18, apud A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v сопоставленii s slovackim*, II, *Morfologia*, Bratislava, 1960, p. 132.

⁵ Vezi şi A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj...* p. 139; I. S. Maslov, *Voprosy...*, p. 9.

⁶ A. V. Bondarko — L. L. Bulanin, *Russkij glagol...*, p. 4.

⁷ Spre deosebire de limba română, unde infinitivul, participiul şi gerunziul sînt considerate moduri (неpersonale), în limba rusă acestea sînt forme verbale.

⁸ I. S. Maslov, *Morfologija glagol' nogo vida v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke*, Moscova—Leningrad, 1963, p. 3.

⁹ A. V. Bondarko — L. L. Bulanin, *Russkij glagol...*, p. 46—47.

însă cu un conținut identic sau aproape identic. Primul termen folosit în lingvistica rusă a fost acela de *subaspect* (*podvid*) (de exemplu la A. A. Šachmatov, în *Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S.* etc.), apoi *nuanțe aspectuale* (*vidovyje ottenki*) la : L. A. Bulachovskij, V. M. Nikitevič ș.a.). Alți lingviști, dimpotrivă, nu folosesc nici un termen special, vorbind doar de sensuri ale verbelor în cadrul aspectului perfectiv și imperfectiv (G. K. Ul'janov, F. F. Fortunatov ș.a.). În afara granițelor U.R.S.S.-a folosit și se folosește termenul german *Aktionsart*, care însă la mulți lingviști este întrebuințat și cu sensul de aspect. Pentru prima dată conținutul și valoarea acestui termen au fost precis delimitate și opuse celui de aspect de către lingvistul polonez S. Agrell¹⁰ în anul 1908. Mai recent A. V. Isačenko 'a propus termenul *soveršajemost' glagol'nogo dejstivja* (slovac. *akcia*, ceh. *akce*)¹¹. Termenul acesta și, în parte, concepția autorului în această problemă nu sînt acceptate de către lingviștii sovietici¹². În lingvistica sovietică s-a încetățenit termenul de *sposob dejstivja*¹³. În lipsa unui termen corespunzător românesc, vom folosi și noi termenul *Aktionsart*, întrucît *felul acțiunii*¹⁴ sau *modul acțiunii*¹⁵ ar putea să dea naștere la unele confuzii și analogii nedorite¹⁶. Conform definiției lui I. S. Maslov, „*prin Aktionsart se înțeleg acele particularități comune (adesea, dar nu în mod obligatoriu, exprimate cu ajutorul unor mijloace de formare a cuvintelor) ale sensului lexical al verbelor, care se referă la desfășurarea acțiunii verbale în timp și care se reflectă în particularitățile comune ale funcționării acestora în limbă, și anume în domeniul productivității formării cuvintelor, aspectului și întrebuințării sintactice*”¹⁷. I. S. Maslov subliniază însă în alt loc¹⁸ că *Aktion-*

¹⁰ S. Agrell, *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte*, Lund, 1908; vezi extrase din această lucrare în vol. *Voprosy glagol'nogo vida...*, p. 35—38.

¹¹ A. V. Isačenko, *Gramatičeskij stroj...*, p. 209—210.

¹² Vezi recenzia lui A. V. Bondarko la cartea citată a lui A. V. Isačenko, în „*Voprosy jazykoznanija*”, 1962, nr. 5.

¹³ Vezi I. S. Maslov, *Glagol'nyj vid v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke (Značenie i upotreblenie)*, în vol. *Voprosy grammatiki bolgarskogo literaturnogo jazyka*, Moscova, 1959; id., *Sistema osnovnyh ponjatij i terminov slavjanskoj aspektologii*, „*Voprosy obščego jazykoznanija*”, Leningrad, 1965, p. 70—79.

¹⁴ Frieda Edelstein, *Observații cu privire la aspectul verbal în limba maghiară*, în „*Studii și cercetări științifice*” — Cluj, VI, 1955, nr. 3—4.

¹⁵ G. P. Klepikova, *Funcțiile prefixelor de origine slavă în dialectul istroromân, Fonetica și dialectologie*, vol. II, 1960, p. 83.

¹⁶ Neglijarea timp îndelungat a categoriei *Aktionsart*, faptul că a fost confundată mult timp cu aspectul verbal și că nu a fost cercetată separat și sistematic se reflectă negativ și în terminologie. Se face din ce în ce mai simțită nevoia de ordine și sistematizare în domeniul denumirilor, întrucît situația actuală, cînd doar cîteva tipuri de *Aktionsart* au o singură denumire, pentru celelalte existînd cîte doi pînă la patru termeni, produce greutăți serioase în cercetare. O încercare de precizare și sistematizare a termenilor lingvistici slavi este începută deja de către Comisia internațională de terminologie de pe lîngă Comitetul internațional al slavistilor. Sperăm că dictionarul terminologic normativ și comparativ aflat deja în lucru va rezolva această dificilă problemă. În scopul selectării și includerii în dicționar a celor mai potrivite denumiri, în presa de specialitate au și apărut unele materiale care analizează terminologia diferitelor domenii ale slavisticii, cum este de exemplu, articolul lui I. S. Maslov, *Sistemul noțiunilor și termenilor de bază ai aspectologiei slave*, în care sînt descrise cca douăzeci și cinci de tipuri de *Aktionsart*. Aproximativ aceleași tipuri se întîlnesc și la A. V. Isačenko, la A. V. Bondarko — L. L. Bulanin pentru limba rusă, precum și la S. Agrell pentru limba poloneză.

¹⁷ I. S. Maslov, *Zametki o vidovoi defektivnosti*, „*Slavjanskaja filologija*”, Editura Universității din Leningrad, 1964, p. 83.

¹⁸ I. S. Maslov, *Sistema osnovnyh ponjatij i terminov slavjanskoj aspektologii*, p. 71.

sart sînt grupări pur semantice și nu de alt tip, de exemplu de formare a cuvintelor, căci, așa după cum arată și E. Koschmieder, „numai unele din ele au mărci formale, dar și acestea nu sînt comune pentru toate verbele grupei respective”¹⁹. Dimpotrivă, în definiția lingviștilor A. V. Bondarko și L. L. Bulanin, pe care o reproducem, alături de caracterul semantic definitoriu al acestor grupări de verbe, se insistă și asupra caracterului lor de formare a cuvintelor. „*Aktionsart reprezintă grupări semantice (în parte și de formare a cuvintelor) de verbe care se delimitează pe baza comunității tipului de desfășurare a acțiunii*: comp. de exemplu *разбушеваться* (pf.) „a se dezlănțui” (despre furtună, mare), „a se înfuria”, „a turba de mînie” (despre om), *размечтаться* (pf.) „a se lăsa dus de visuri”, *разболеться — разбаливаться* (pf-ipf.) „a se îmbolnăvi”, „a cădea bolnav” sau *verbele stării*: *стоять* (ipf.) „a sta în picioare”, *дремать* (ipf.) „a dormita”, „a ațipi”, *гордиться* (ipf.) „a se mîndri”, *злорадствовать* (ipf.) „a se bucura de nenorocirea altuia ș.a.”²⁰.

Așadar *Aktionsart* este o categorie ce ține de domeniul deosebirilor lexicale (semantice) între verbe, el se delimitează în limbă pe baza asemănării sau identității tipului de desfășurare și repartizare a acțiunii verbale în timp. Verbele derivate, aparținătoare unui *Aktionsart* sau altuia, nu pot fi considerate forme gramaticale ale verbului inițial simplu. În cazul verbelor de tipul *запеть, спеть, пропеть* etc. acestea nu sînt forme corelative ale verbului neprefixat *петь*, tot așa cum *закричать* *покричать* etc. nu sînt forme ale lui *кричать*. Aici avem unități lexicale independente din punctul de vedere al sensului, între ele există legătură numai din punctul de vedere al formării.

Aktionsart nu are caracter paradigmatic și se află pe un alt plan în comparație cu aspectul verbal. Comparîndu-le, observăm că între ele există deosebiri, dar și asemănări. Este vorba, în primul rînd, de două categorii diferite: categorie morfologică în cazul aspectului și categorie lexicală în cazul *Aktionsart*. Deosebirea dintre ele pe planul expresiei o constituie lipsa morfemelor, a unor mărci care să fie specifice unor *Aktionsart* sau grupuri de *Aktionsart*, lipsa caracterului paradigmatic la nivel gramatical, precum și imposibilitatea, în cazul unor *Aktionsart*, de a forma opoziții de largă cuprindere, așa cum am văzut că se realizează în cadrul aspectului.

Dar deosebirile pe planul expresiei nu exclud unele asemănări și apropieri pe planul conținutului. Din acest punct de vedere *Aktionsart* se apropie de aspect, se poate spune chiar că „se referă în general la unul și același domeniu larg de semnificații: și aspectul și *Aktionsart* reflectă, exprimă unele deosebiri în tipul, felul de desfășurare a acțiunii verbale sau în modul de prezentare a acestei desfășurări de către vorbitor”²¹. Din

¹⁹ E. Koschmieder, *Očerki nauki o vidach pol'skogo glagola*, în *Voprosy glagol'nogo vida*, Moscova, 1962, p. 108.

²⁰ A. V. Bondarko — L. L. Bulanin, *Russkij glagol*, p. 11. Pentru limba rusă, de exemplu, se pot stabili trei tipuri de *Aktionsart*: 1) *Aktionsart marcat formal*: *incoativ*, marcat prin prefixele *za-*, *po-*, *uz-* (*vs-*), *voz-*; *limitativ*, (restrictiv sau delimitativ), care cuprinde verbe perfective tantum derivate cu prefixul *po-*; *special rezultativ* ș.a. 2) *Aktionsart nemarcat formal*: *evolutiv* (verbele dezvoltării); *stării* etc. Acest tip de *Aktionsart* se exprimă numai lexical: caracterul desfășurării acțiunii este element al sensului verbului. 3) *Aktionsart inconsecvent marcat*: *multiplicativ*, *rezultativ-terminativ* etc.

²¹ I. S. Maslov, *Glagol'nyj vid v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke*, p. 160.

această cauză ele se află într-o strînsă și permanentă interacțiune, care se materializează în modul lor specific de funcționare și în influența pe care o exercită Aktionsart (semantica verbului) asupra aspectului. Această influență se reflectă, în primul rînd, în așa-numita defectivitate de aspect, iar, în al doilea rînd, în întrebuintarea concretă a aspectelor în limbă.

Aspectul verbal, deși este o categorie morfologică, nu este absolut independent de lexic, spre deosebire, de exemplu, de categoria genului la adjective. De Aktionsart depinde în mare măsură posibilitatea ca un verb să aibă forme corelative pentru ambele aspecte (perechi aspectuale) sau numai pentru un singur aspect (verbele defective de aspect). „Nu orice sens lexical este compatibil cu ambele aspecte, fapt datorită căruia, deși fiecare formă verbală aparține unui aspect oarecare, nu fiecare verb se schimbă după aspect”²². Astfel, în toate limbile slave există: 1. *verbe cu paradigma aspectuală completă*: дать — давать, сдать — сдавать, приотворить — приотворять, приоткрыть — приоткрывать ș.a. și 2. *verbe defective de aspect*, care nu au corespondente directe de aspect opus: a) *verbe perfectiva tantum* — au forme și sens numai de aspect perfectiv: потанцевать, закричать, отшуметь etc. b) *verbe imperfectiva tantum* — cu formă și sens numai de aspect imperfectiv: иметь, сидеть, спать, лежать, любить.

O altă particularitate a interacțiunii dintre aspect și Aktionsart constă în faptul că unele tipuri de Aktionsart sînt reprezentate de verbe corelative de aspect — доиграть — доигрывать ș.a. — în timp ce altele cuprind numai verbe uniaspectuale — покашливать (numai ipf.) „a tuși din cînd în cînd”. În multe cazuri însă la unul și același Aktionsart aparțin atît verbe corelative de aspect, cît și verbe necorelative, ca în cazul tipului de Aktionsart special-rezultativ: закупить — закупать (подарков), наесться, — наедаются, накурить — накуривать, доиграться — доигрываются; измучиться, доголодаться, достучаться, загнать, затаскать.

Ultima particularitate a acestei interacțiuni asupra căreia mai insistăm se referă la modul specific de funcționare a acestor două categorii, de exemplu în limba rusă. Diferitele mijloace ale limbii care concură la exprimarea caracterului desfășurării acțiunii verbale, înțeles în sensul larg al cuvîntului, interacțiunea acestora în procesul vorbirii ne permit să vorbim de o categorie specială funcțional-semantică denumită *aspectualitate*²³.

Aspectualitatea cuprinde în sine în primul rînd aspectul verbal ca nucleu morfologic al ei și Aktionsart, iar în al doilea rînd o serie de mijloace lexicale, precum și acei indici sintactici care participă la exprimarea caracterului desfășurării acțiunii verbale. Printre mijloacele lexicale cu acest rol se numără: *cuvintele care exprimă prin sensul lor repetarea acțiunii*: часто „adesea”, обычно „de obicei”, каждый день „în fiecare zi”, по временам „din timp în timp”, „uneori” etc; *cuvintele care exprimă durata acțiunii*: долго „mult timp”, всё время „tot timpul”, весь день „toată ziua”; *cuvintele care exprimă caracterul continuu al acțiunii*: постоянно „în permanență”, „incontinuu”, непрерывно „mereu”, „neîncetat”, „ne-

²² I. S. Maslov, *Morfologija glagol'nogo vida v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke*, p. 3.

²³ A. V. Bondarko, *K problematike funkcional'no-semantičeskich kategorij (Glagol'nyj vid i aspektual'nost' v ruskom jazyke)*, „Voprosy jazykoznanija”, 1967, 2.

conținut", „într-una", беспрестанно „fără încetare" „neîncetat", „continuu"; *cuvintele care exprimă caracterul momentan al acțiunii* : мгновенно „într-o clipă", одним махом „într-o clipită", „într-un suflăt", „dintr-o mișcare" etc.; *cuvintele care exprimă tempoul desfășurării acțiunii* : быстро „repede", медленно „încet" etc.

Spre deosebire de Aktionsart, la care exprimarea felului acțiunii, a caracterului desfășurării ei, este o particularitate a sensului însuși al verbului, acestea fiind inseparabile una de alta, în cazul aspectualității lexicale (neverbale) situația este cu totul alta. Indicii lexicali caracterizează acțiunea „din exterior", dar pot adesea să lipsească, întrucât ei sînt de ordin secundar, suplimentar.

Mijloacele sintactice ale propoziției (ca : mijloacele de legătură, corelația și ordinea părților componente ale frazei, topica etc.), atunci cînd exprimă caracterul desfășurării acțiunii, constituie de asemenea elemente externe și suplimentare ale aspectualității. Așadar, aspectualitatea este o categorie mult mai cuprinzătoare decît aspectul. În cadrul ei se realizează permanenta interacțiune între toate mijloacele de exprimare a caracterului desfășurării acțiunii verbale : aspect, Aktionsart, mijloacele lexicale mijloacele sintactice.

Nu numai în privința teoriei generale a aspectului nu există încă unitate de păreri, ci și în privința stabilirii conținutului și valorii aspectelor perfectiv și imperfectiv. Acest lucru reiese și din marea număr de definiții ale acestor două aspecte care au fost formulate de către slaviiști din diverse țări din trecut și pînă astăzi. Unele din aceste definiții s-au apropiat mai mult de esența fenomenului, altele mai puțin, ele au avut puncte comune, unele au cunoscut o mai largă circulație și s-au menținut mai mult timp în uz, altele dimpotrivă.

Unii autori în elaborarea teoriei lor s-au bazat în primul rînd pe definirea aspectului imperfectiv, care ar exprima acțiunea durativă, în opoziție cu care perfectivul exprimă acțiunea nedurativă. Alții, dimpotrivă, au pornit de la definirea perfectivului, considerînd acțiunea acestuia terminativă, rezultativă, iar cea a imperfectivului neterminativă, nerezultativă. Pentru definirea deosebirilor dintre cele două aspecte mulți lingviști au avut în vedere diferitele etape, momente, ale desfășurării acțiunii, iar alții au recurs la comparații grafice, redînd conținutul imperfectivului printr-o linie, iar al perfectivului printr-un punct. Esențialul pentru alții l-a constituit caracterul limitat sau nelimitat în timp al acțiunii verbale, în timp ce teoria cea mai răspîdită în prezent are la bază ideea limitei interioare a acțiunii verbale. În sfîrșit, ultima teorie consideră că opoziția binară de aspect se bazează pe prezența sau absența unui indice semantic la elementele opoziției. O prezentare, chiar și sumară, a acestor teorii credem că ar fi necesară și suficientă totodată pentru a întregi imaginea privitoare la aspectul verbal.

Așa după cum arătam mai sus, mulți lingviști consideră că valoarea principală a imperfectivului este durata acțiunii ²⁴. Acad. Al. Rosetti spune

²⁴ G. K. Ul'janov, *Značeniia glagol'nyh osnov v litovsko — slavjanskom jazyke*, č. II, *Osnovy, oboznačajuščije različija po vidam*, Varșovia, 1895; A. A. Potebnja, *Iz zapisok po ruskoj grammatike*, IV, Moscova — Leningrad, 1941, p. 75; A. M. Peškovskij, *Russkij sintaksis*

Că „prin aspect al unui verb se înțelege însușirea verbului de a exprima durata acțiunii. Astfel, imperfectivul exprimă o durată fără termen, o acțiune care durează și se dezvoltă, pe când perfectivul exprimă un fragment din această durată, procesul în sine, fără considerație față de durată. În acest sens am putea spune că *a căuta* este imperfectiv, întrucât exprimă o acțiune fără termen, pe când *a găsi* este un perfectiv, pentru că exprimă durata definitivă a unei acțiuni”²⁵. Se pune întrebarea : ce trebuie să înțelegem prin aceea că „perfectivul exprimă un fragment din această durată, procesul în sine, fără considerație față de durată”? Cum poate fi exprimat un fragment din durată fără considerație față de durată? Referirea la categoria timp (durata sau nondurata) nu poate să ne ajute în definirea aspectelor, deoarece este evident că și cea mai scurtă acțiune verbală, fie ea chiar și momentană, necesită un anumit interval de timp pentru desfășurarea ei. De exemplu verbul *пережить* (pf.) are ca sens principal „a trăi”, „a exista”, „a dăinui”, a dura cîtva timp”²⁶ : *Он пережил ужасный момент* sau *Дереья в этом году пойдут очень хорошо, так как они уже пережили одно лето и принялись* (A. P. Cehov). Observăm că acțiunile exprimate de verbele perfective pöt să se desfășoare în intervale de timp foarte scurte (însă nu fără o oarecare durată), dar și în intervale de timp mai îndelungate, ca în exemplul al doilea sau în următorul : *Все свои семнадцать с половиною лет они прожили* здесь, на этой улице „toți cei șaptesprezece ani și jumătate ei i-au petrecut aici, pe această stradă” (Gorbatov). Pe de altă parte se neglijează faptul că verbele imperfective nu exprimă totdeauna acțiuni numai durative, ci adesea exprimă acțiuni terminative sau terminate : *Вас вызывали?* (ipf.). *Зачем вы приезжали?* (ipf.). „V-au chemat? De ce ați venit?”.

Idăea de durată a acțiunii se întilnește în definițiile pe care le prezintă și alți cercetători români, după care aspectul „ne dă posibilitatea exprimării felului în care se desfășoară acțiunea verbului : cuprinde tot ce se referă la durata și gradul de realizare a procesului exprimat de verb : repetiția, încetineala, frecvența, iuțeala, instantaneitatea, stadiul în care se găsește acest proces”²⁷.

Una din definițiile tradiționaliste care încă mai cunoaște o destul de largă circulație, mai ales în manualele școlare, aparține lui Fr. Miklosich, care consideră că valoarea principală a perfectivului este exprimarea acțiunii terminate, isprăvite. Imperfectivul exprimă durata desfășurării acțiunii, continuitatea ei, fără referire la caracterul terminativ : „acțiunea se prezintă fie ca durativă, fie ca terminativă”²⁸. Mai târziu el adaugă la aceasta

v naučnom osvješčenii, Moscova, 1956, p. 105 ș.u. ; A. A. Šachmatov, *Očerik sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, ed. 4, Moscova, 1941, p. 180 ; A. Brugmann, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der albulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*, Heidelberg, 1919, p. 215 ; V. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, II, Göttingen, 1928, p. 274 ; A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, I, p. 183.

²⁵ AL. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 305.

²⁶ *Slovar' russkogo jazyka*, vol. III, Moscova, 1959, p. 83.

²⁷ M. Clopoșel, *Despre „aspectul” verbal în graiurile băndărene*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series *Philologia*, fasc. 1, 1964, p. 122 ; C. Poghire, *Cu privire la aspectul verbal în limba română*, LR, II, 1953, 6, p. 17 ; Fl. Dimitrescu, *Asupra caracterului impersonal și aspectiv al locuțiunilor verbale*, SCL, VIII, 1957, 2, p. 151.

²⁸ Fr. Miklosich, *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*, Viena, 1883, p. 274.

că perfectivul exprimă rezultatul acțiunii. De fapt ideea rezultatului, atingerii scopului, exprimată de verbele perfective, fiind foarte apropiată de ideea de terminare a acțiunii este acceptată de către mulți alți lingviști, ca : A.A. Sachmatov, S. Karcevskij etc. S. Pușcariu afirmă că „imperfectivă e o acțiune verbală când în vorbitor deșteaptă ideea unei continuități care nu e întovărășită de ideea unui început sau a unui sfârșit (rezultat). De aceea un verb imperfectiv poate fi întregit prin noțiuni temporale ca: «o zi întreagă», «un an», «un ceas» etc. [...]. Perfective sînt verbele acelea care pentru vorbitor sînt întovărășite de ideea unui rezultat (sfârșit); ele nu pot fi întregite printr-o expresie ca: «toată ziua», «un ceas întreg» etc.»²⁹. La cele de mai sus se pot face cîteva obiecții. În primul rînd, atunci când se vorbește de terminarea, de desăvîrșirea unei acțiuni verbale se are în vedere numai ultima fază a acțiunii, lăsîndu-se la o parte începutul și desfășurarea propriu-zisă a acesteia. Or, se știe că noțiunea de terminare, încheiere, poate fi caracteristică și începutului acțiunii, și anume când este vorba despre verbele perfective, care exprimă terminarea sau încheierea fazei inițiale (începutului) a acțiunii, cum sînt, de exemplu, verbele: *заиграть, запеть, засвистеть, заговорить* (perfective) „a începe a cînta la un instrument”, „a începe a juca”; „a începe a cînta”, „a începe a fluiera”, „a începe a vorbi”. Nu trebuie de asemenea să uităm că, în mod logic, despre o acțiune terminată (încheiată) putem vorbi numai în cadrul formelor de trecut.

În altă ordine de idei, trebuie să observăm că acțiunea terminativă nu este caracteristică numai pentru aspectul perfectiv. Și verbele imperfective exprimă adesea acțiuni terminative, încheiate. Ex. : *Княгине Вере я писал. Получила ли она письмо моё?* „Prințesei Vera eu i-am scris. O fi primit ea oare scrisoarea mea?” (A. S. Pușkin). De asemenea cu ajutorul verbelor imperfective pot fi exprimate adesea și acțiuni rezultative : *Свои работы он всегда сдавал (ipf.) в срок* „El și-a predat întotdeauna lucrările la timp”; *Каждый день на курорте я прочитывал (ipf.) несколько газет* „În fiecare zi, cît am stat în stațiune, eu am citit (citeam) cîteva ziare”. În sfârșit, această definiție, prin sublinierea caracterului rezultativ, al atingerii scopului acțiunii, duce la confundarea aspectului cu tipul de Aktionsart rezultativ. Această teorie a avut mulți adepți, care au încercat pe toate căile să-i aducă unele îmbunătățiri, însă aceste strădani au rămas fără rezultat³⁰.

A existat și o teorie conform căreia aspectele exprimă diferitele etape, momente ale acțiunii : perfectivul — începutul și sfârșitul acțiunii, iar imperfectivul — mijlocul acțiunii. Această teorie are un caracter cu totul limitat, întrucît înafara cadrului pe care îl oferă ea rămîn o serie de verbe, ca, de exemplu, verbele perfective prefixate, care exprimă acțiuni limitate în timp, acțiuni ce se desfășoară de obicei în intervale scurte de timp : *посидеть* „a sta un timp oarecare”, *поиграть* „a se juca puțin, un timp oarecare”. Pe de altă parte ea are în vedere nu atît conținutul categoriei de aspect, cît mai ales sensurile cele mai generale ale prefixelor.

²⁹ S. Pușcariu, *Studii istoromâne*, vol. II, București, 1926, p. 251. Frieda Edelstein afirmă că atît perfectivul, cît și imperfectivul implică o anumită anticipare a vorbitorului cu privire la rezultatul acțiunii, pe care o consideră drept realizată sau nerealizată, drept încheiată sau neîncheiată” (*Observații*, . . . , p. 15).

³⁰ Vezi V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk*, Moscova — Leningrad, 1947, p. 493.

Mulți lingviști au încercat să redea conținutul aspectului perfectiv printr-un punct (acțiune-punct) în care sfârșitul se unește cu începutul, iar cel al imperfectivului printr-o linie (acțiune-liniară, cursivă). Gh. Nedioglu, de exemplu, spune că verbele cu „acțiune-punct” sau „stare-punct” exprimă lucrări sau stări de o durată scurtă, uneori chiar foarte scurtă, care nu țin decât „o clipă”. Ele pot fi figurate printr-un punct : *a tresări, mi-a dat un junghi prin inimă*. Dimpotrivă, verbele cu acțiune sau stare-linie comportă o durată de o întindere oarecare și, ca atare, pot fi figurate printr-o linie : *a lucra, a te ține un junghi*. Autorul trage concluzia că în limba română avem „pe de o parte verbe cu aspect momentan, zis și instantaneu sau punctual, iar pe de altă parte verbe cu aspect durativ, zis și linear sau cursiv. „Aspectul primelor două verbe — spune autorul — se mai numește și perfectiv, pe când aspectului ultimei perechi de verbe i se mai zice și imperfectiv”³¹. Printre adepții acestei teorii se numără și lingviști, ca : A. Brugmann, K. Delbrück, Fr. Kopečný, F. I. Buslaev, A. A. Potebnja, A. M. Peškovskij și alții. Acad. V. V. Vinogradov spune că această teorie a fost „preluată de către F. de Saussure și A. Meillet, iar de la ei a trecut la toți rusiștii școlii franceze”³².

Dacă în unele cazuri se poate reda sensul celor două aspecte cu ajutorul liniei și punctului, așa cum propun autorii acestei concepții, он переписывает (—) „el transcrie”, он переписал (·) „el a transcris”, nu este mai puțin adevărat că există un număr foarte mare de verbe al căror conținut semantic nu este în nici un fel compatibil cu o asemenea reprezentare grafică. Astfel sînt verbele, ce aparțin tipului de Aktionsart rezultativ (de aspect perfectiv) cu prefixele *пере-, по-*, care exprimă acțiuni ce constau dintr-o serie de acte similare, răsfrînte asupra unei serii întregi de obiecte, sau care pornesc de la mai multe obiecte : *переломать все игрушки* „a sparge, a distruge toate jucăriile” (cu sens de acțiuni succesive), *перепадать, переженить, пооткрывать, побытаживать, покусать*.

Baza teoriei elaborate de către F. F. Fortunatov o constituie ideea limitării în timp a acțiunii verbelor perfective și a nelimitării acțiunii verbelor imperfective. „În cadrul aspectului perfectiv slav acțiunea se exprimă în raport cu timpul limitat, scurt sau lung, în desfășurarea sa, în timp ce la aspectul imperfectiv aceeași acțiune este privită în afara oricărei precizări (limitări) a timpului în desfășurarea sa”³³. P. S. Kuznecov spune că aspectul „exprimă raportul acțiunii față de desfășurarea ei în timp”³⁴. Aspectul imperfectiv exprimă o acțiune fără referire la realizarea, la terminarea acțiunii, în schimb perfectivul exprimă acțiuni terminate, limitate în timp.

Conform părerii acad. V. V. Vinogradov valoarea fundamentală a aspectului perfectiv o constituie ideea de „limitare (îngrădire) sau de înlăturare a reprezentării de durată a acțiunii, concentrarea atenției asupra unuia din momentele procesului ca limită a acestuia”. Sensul de bază al imperfectivului îl constituie „exprimarea acțiunii în desfășurarea sa, nestingherită

³¹ Gh. Nedioglu, *Aspectul verbal*, „Cum vorbim”, IV, 1952, 4, p. 11.

³² V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk...*, p. 495.

³³ F. F. Fortunatov, *Otčēt o dejatel'nosti oldelenija russkogo jazyka i slovesnosti Akademii nauk za 1910 g.* (1910, p. 17) și *Otčēt o prisuždenii Lomonosovskoj premii v 1895 g.* Sankt-Peterburg, 1897, p. 90, apud V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk...*, p. 496.

³⁴ P. S. Kuznecov, *O principach izučenija grammatiki*, Moscova, 1961, p. 47.

de ideea limitării procesului ca întreg”³⁵. Această teorie este acceptată de către foarte mulți lingviști și se poate întâlni în multe manuale și cursuri universitare³⁶. *Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S.* dă o caracterizare pozitivă ambelor aspecte: imperfectivul prezintă acțiunea „în curs, în procesul săvârșirii, deci o acțiune durativă sau care se repetă”; perfectivul prezintă acțiunea ca „limitată, concentrată într-un punct al săvârșirii ei, indiferent dacă acesta este momentul apariției, începutului acțiunii sau momentul desăvârșirii, rezultatul ei”³⁷. O definiție asemănătoare este dată și în *Gramatica limbii române*³⁸, definiție care în ediția a doua (1963) nu mai apare, deoarece se spune că „limba română nu are categoria morfologică a aspectului la verb”³⁹.

Nici această teorie nu definește suficient de precis și de clar sensul aspectului perfectiv. Și în acest caz, ca și în multe altele, se confundă aspectul cu Aktionsart: atingerea scopului (realizarea acțiunii) este însușirea caracteristică a verbelor ce aparțin tipului de Aktionsart rezultativ — написал, разделя, dar este îndoielnic dacă un asemenea sens poate fi caracteristic unor verbe ca: остановился (pf.) „s-a oprit”, закричал (pf.) „a început să strige, a scos un strigăt” etc. Același lucru se poate spune și despre caracterul limitativ al acțiunii sau despre „înlăturarea ideii de durată a acțiunii”. Încercarea de a tălmăci sensul perfectivului ca o negare (înlăturare) a sensului imperfectivului („durată”) este în contradicție cu o altă afirmație imediat următoare a acad. V. V. Vinogradov că „imperfectivul, exprimând o acțiune-stare necalificată (Šachmatov), este baza neutrală a corelației aspectuale”⁴⁰, văzînd pe bună dreptate în aspectul imperfectiv elementul nemarcat al corelației de aspect. Sensul de „limită interioară” este caracteristic, pe de altă parte, și verbelor terminative din alte limbi, care nu cunosc aspectul perfectiv și imperfectiv.

Considerăm că cea mai interesantă și mai aproape de adevăr este concepția în care opoziția de aspect se bazează pe existența sau absența unui indice semantic la elementele opoziției respective. Aspectul perfectiv exprimă acțiunea ca un întreg indivizibil (целостность действия), iar imperfectivul este caracterizat negativ.

Această teorie își are originea încă în secolul trecut, cînd filologul Em. Černyj afirma pentru prima oară că aspectul perfectiv „prezintă acțiunea în totalitatea sa, compact, concis și sumar”⁴¹. Cu cîțiva ani mai tîrziu L. P. Razmusen afirma că perfectivul „exprimă inițial acțiunea care își atinge scopul (limita), iar apoi, în general, acțiunea privită ca un întreg (începutul, mijlocul și sfîrșitul împreună)”, iar imperfectivul exprimă „inițial acțiunea ca o pregătire pentru atingerea scopului, iar apoi în general ac-

³⁵ V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk...*, p. 498.

³⁶ Vezi, de exemplu: V. M. Nikitevič, *Grammatičeskije kategorii v sovremennom russkom jazyke*, Moscova, 1963, p. 116—125; N. Mangul, V. Vascenco, I. Oită, *Limba rusă literară contemporană*, București, 1962, p. 314; A. Zacordoneț, *Problema existenței aspectului verbal în limba română*, „Analele Universității Al. I. Cuza din Iași”, VII, 1961, p. 90.

³⁷ *Grammatika russkogo jazyka*, vol. I, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1953, p. 426.

³⁸ *Gramatica limbii române*, vol. I, 1954, p. 254.

³⁹ *Gramatica limbii române*, vol. I, ed. a 2-a, 1963, p. 40.

⁴⁰ V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk...*, p. 498.

⁴¹ Em. Černyj, *Ob otnošenii russkogo glagola k grečeskim vremenam*, Sankt-Peterburg, 1877, p. 9. 13, „он представляет действие собирательно, сомкнуто, в совокупности, в сжатом виде”. (Vezi V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk...*, p. 497).

țiunea privită numai din punctul de vedere al trăsăturilor materiale (semnificative), fără exprimarea integralității sale”⁴². Din păcate aceste idei valoroase nu au fost luate în considerație de către specialiști, s-a trecut cu prea multă ușurință pe lângă ele, rămânând foarte mult timp nevalorificate. Numai în anul 1922 F. de Saussure vorbește din nou despre faptul că perfectivul exprimă procesul „în integralitatea sa”⁴³. Mai târziu asupra acestor idei revin și alți lingviști, și anume ideea *limitei acțiunii* a fost preluată de către V. V. Vinogradov, iar ideea integralității acțiunii verbale perfective a fost preluată și dezvoltată de către A. Dostál și I. S. Maslov.

Am precizat mai sus că aspectul verbal este o categorie gramaticală. „Orice categorie gramaticală este o opoziție: perfectivul se opune imperfectivului, sînt opuse unul altuia modul indicativ, imperativ și condițional-optativ, formele de persoana întâi și a doua celei de a treia. Categoriile gramaticale sînt bimembre (categoria aspectului) și polimembre (categoria modului și persoanei), care constau din trei elemente”⁴⁴. Opozițiile în limbă sînt și ele diferite: *opoziii echivalente* (identice) ale căror elemente sînt egale între ele, cum este, de exemplu, opoziția dintre imperativ și condițional-optativ; *opoziii privative*, în care distingem un *element marcat* (element puternic), care poartă o anumită încărcătură semantică, un anumit indice (A), și un element nemarcat (slab) care se caracterizează prin absența mărcii, el nu spune nimic despre prezența lui A, fiind oarecum indiferent față de acesta. El se folosește în primul rînd pentru exprimarea unui indice opus: „nu A”. Dar chiar dacă nu exprimă sau nu semnalizează prezența mărcii A, chiar dacă este indiferent față de ea, nu înseamnă că o și exclude⁴⁵. O astfel de opoziție este și cea de aspect. Din aceasta rezultă că „este suficient să definim unul din elementele (membrii) opoziției de aspect ca avînd acest indice, pentru a caracteriza pe cel de-al doilea element negativ, ca neconținînd indicele respectiv”⁴⁶. Este deci inutil să încercăm o caracterizare a aspectelor pe baza a două sau mai multe particularități, iar sensul aspectelor nu are nimic comun cu limitarea sau nelimitarea în timp a acțiunii. Factorul „timp” nu are ce căuta aici, spune A. Dostál⁴⁷.

Elementul puternic (marcat) în cadrul opoziției aspectuale îl constituie perfectivul: „Din punctul de vedere al semanticii, al sensului gramatical, fără îndoială, aspectul perfectiv apare ca element pozitiv, puternic, în opoziție cu imperfectivul, care reprezintă în sine doar fondul, baza neutră a corelației aspectuale”⁴⁸. Anume, perfectivul este acela care are un

⁴² L. P. Razmusen, *O glagol'nych vremenach i ob otnošenii ich k vidam v russkom, nemec-kom i francuzskom jazykach*, ZMNP, 1891, iunie, p. 379 apud V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk...*, p. 497.

⁴³ F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1922, p. 162.

⁴⁴ A. V. Bondarko — L. L. Bulanin, *Russkij glagol...*, p. 6.

⁴⁵ A. V. Bondarko — L. L. Bulanin, *Russkij glagol...*, p. 6-7.

⁴⁶ A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj...*, p. 130-131.

⁴⁷ A. Dostál, *Studie...*, p. 18.

⁴⁸ I. S. Maslov, *Rol' tak nazyvajemoj perfektivacii i imperfektivacii v processe vozniknovenija slavjanskogo glagol'nogo vida*, „Issledovanija po slavjanskomu jazykoznaniju”, Moscova, 1961, p. 169, și V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk...*, p. 498, A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj...*, p. 131.

conținut clar pozitiv, are sensul gramatical de „integralitate indivizibilă a acțiunii”⁴⁹, în timp ce imperfectivul exprimă „acțiunea, starea necalificată”⁵⁰.

Astfel primate lucrurile, putem spune că „aspectul perfectiv prezintă (exprimă) acțiunea ca pe un întreg indivizibil, în timp ce imperfectivul nu conține în semantica sa nici un indiciu privitor la integralitatea acțiunii”⁵¹. Observăm, deci, că imperfectivul nu este și nu trebuie definit pozitiv, ci numai ca o opoziție a perfectivului⁵². Se impune să precizăm că prin acțiune privity ca un întreg indivizibil înțelegem imposibilitatea segmentării, fragmentării acțiunii verbale în faze (acte) separate, izolate. Din acest motiv verbele perfective nu se pot îmbina niciodată cu verbe de tipul начать, продолжать, кончить etc., întrucât „formele aspectului perfectiv nu se împacă cu ideea de început, continuare și sfârșit al procesului”⁵³. Putem spune он начал (продолжал, кончил) работать, читать „el a început (a continuat, a terminat) de lucrat, de citit” etc., dar sînt inadmisibile construcțiile начинаю (начну) заговорить, поговорить, написать etc., продолжаю, кончаю, написать. Încercînd să explice esența aspectului verbal slav, A. V. Isačenko spune : „Exprimînd procesul cu ajutorul formei de imperfectiv (ex. я переписывал, я переписываю), vorbitorul se află, într-un fel, în interiorul însuși al procesului. El nu vede nici începutul, nici sfârșitul și, ca atare, nu poate exprima acest proces ca pe un fenomen compact, integru. Punctul de vedere al vorbitorului în acest caz poate fi comparat cu cel al unui participant la manifestația de 1 Mai. Acesta se mișcă cu mulțimea, el nu vede nici începutul, nici sfârșitul coloanei. Exprimînd procesul cu ajutorul formelor aspectului perfectiv (ex. я переписал), vorbitorul se află în afara procesului exprimat de forma verbală; prin urmare el privește procesul în ansamblul său, ca un tot întreg. Punctul de vedere al vorbitorului în acest caz amintește de cel al persoanelor care în timpul parăzii stau în tribună : ei văd și începutul și sfârșitul coloanei, astfel încît parada le lasă acestora o impresie de ansamblu (integră). Grafic aceste puncte de vedere asupra procesului pot fi redată în felul următor :

Aspectul imperfectiv :

————— X —————
vorbitorul
se află în interiorul (în decursul)
procesului.

Aspectul perfectiv :

————— X —————
vorbitorul
se află în afara procesului, privindu-l
în ansamblul său”⁵⁴.

În încheiere, iată cum arată definiția completă a aspectului : „Aspectul verbal este categoria gramaticală care reprezintă nucleul morfologic al

⁴⁹ I. A. Maslov, *Rol' tak nazyvajemoj...*, p. 170, L. P. Razmusen, *O glagol'nyh vremenach...*, p. 379, Em. Černyj, *Ob otnošenii...*, p. 9, A. Dostál, *Studie...*, p. 15—18.

⁵⁰ A. Šachmatov, *Sintaksis russkogo jazyka*, ed. a 2-a, Leningrad, 1941, p. 472.

⁵¹ A. V. Bondarko — L. L. Bulanin, *Russkij glagol...*, p. 31.

⁵² Vezi A. Dostál, *Studie...*, p. 15.

⁵³ A. M. Peškovskij, *Russkij sintaksis...*, p. 108.

⁵⁴ A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj...*, p. 133.

aspectualității, fiind în strânse raporturi cu alte elemente ale acesteia, în primul rând cu *Aktionsart*. Categoria aspectului își găsește expresia într-un sistem de forme opuse ale perfectivului și imperfectivului sau în opoziția unor verbe diferite, atât unite în perechi aspectuale, cât și neperechi. Categoria aspectului exprimă deosebiri în modul de prezentare a desfășurării acțiunii: acțiunea exprimată de verb este prezentată în integralitatea sa indivizibilă (aspectul perfectiv) sau fără referire la această integralitate (aspectul imperfectiv)”⁵⁵.

În concluzie, reținem că :

1. aspectul este o categorie gramaticală, aflată într-o strânsă interacțiune cu categoria lexicală de *Aktionsart*,
- 2 există doar două aspecte, care sînt opuse unul altuia în cadrul opoziției de aspect — perfectiv : imperfectiv,
- 3 elementul marcat al opoziției de aspect este perfectivul.

Aprilie 1969

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie, Cluj,
str. Horia, 31

⁵⁵ A. V. Bondarko — L. L. Bulanin, *Russkij glagol...*, p. 75.

STATUTUL FONOLOGIC AL VOCALELOR o, e și ă ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE

DE

GR. RUSU

Graiurile dacoromâne se caracterizează, în general, printr-un mare număr de vocale. Îndeosebi vocalele de al doilea și al treilea grad de apertură (atât cele din seria anterioară, cât și cele din seria centrală și posterioară) se realizează într-o gamă foarte bogată și variată de nuanțe, datorită cîmpului lor larg de dispersiune¹. *Atlasul lingvistic român* a înregistrat un număr impresionant de astfel de nuanțe : [i, i, i, e, e, e, e, e, ă, e, e, i, i, â, â, â, â, â, u, u, ü, o, o, o, ö, o] etc. La acestea se adaugă apoi nuanțele diftongoide și cele notate suprapus, care redau, după cum se știe, sunete vocalice intermediare între o serie și alta de localizare. Astfel, vocala [o] se realizează în unele graiuri, în anumite contexte fonetice, cu un timbru labial mult mai slab decât un [o] obișnuit, intermediar între [o] și [ă], notată [ă] sau [ă]. Uneori labializarea lui [o] dispare cu totul, acesta realizându-se ca [ă].

Și vocala [ă], precedată de un element bilabial, de pildă de un /u/, se labializează, trecînd din seria centrală în cea posterioară de realizare.

Apariția acestor nuanțe vocalice e determinată de mai mulți factori, printre care putem aminti : prezența sau lipsa accentului, poziția în cuvînt, timbrul consoanei precedente, precum și cel al silabei următoare. În unele cazuri pot să acționeze simultan doi sau mai mulți dintre factorii amintiți. Dintre aceștia, însă, o importanță deosebită o are, în graiurile dacoromâne, timbrul consoanei precedente, fapt subliniat în repetate rînduri de către mulți dintre lingviștii români². Iată un exemplu în acest sens. Foarte

¹ Privitor la această problemă, vezi André Martinet, *Économie des changements phonétique. Traité de phonologie diachronique*, Berna [1955], p. 47.

² Vezi E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, în SCL, I, 1950, fasc. 2, p. 172—232; idem, *Probleme de fonologie*, în SCL, VIII, 1957, nr. 1, p. 68; Al. Graur, *Evoluția limbii române. Privire sintetică*, București, 1963, p. 58; E. Petrovici și I. Stan, *Schiță a sistemului fonologic al graiului țecuțean*, în CL, III, 1958, p. 119—134; Petru Neiescu, *Schiță a sistemului fonologic al unui grai din sudul Banatului*, în CL, VIII, 1963, p. 207—213; Gr. Rusu, *Este limba română o limbă de tip consonantic?*, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 97—108.

mulți dintre cercetători consideră, și pe bună dreptate, că vocalele [ö] și [ü] sînt străine spiritului limbii române. Din această cauză în cuvintele împrumutate din alte limbi, conținînd aceste vocale, ele nu s-au menținut, ci au fost înlocuite cu vocale caracteristice limbii române: [ö] cu [e] sau cu [o] (fr. *chauffeur* > *șofer*, fr. *saboteur* > *sabotor*), iar [ü] cu [i] sau cu [u] (fr. *bureau* > *birou*, fr. *allure* > *alură*)³.

Printre rarele cazuri în care vocalele amintite se pronunță în unele graiuri dacoromâne e citat un exemplu din *Textele dialectale* ale lui E. Petrovici⁴, *vöüfiž* „vornicei la nuntă”, considerat ca un element recent împrumutat din limba maghiară (ung. *vőfély*, idem)⁵.

Privitor la acest caz trebuie să facem următoarea remarcă. El nu poate fi considerat un element al vocabularului aceluși grai din Crișana, în care a fost înregistrat. Informatorul din Chiniz (punctul cartografic 325 din *ALR II*), bun cunoscător al limbii maghiare, a întrebuințat termenul maghiar, în rostirea în care cuvîntul este întrebuințat și de către consătenii lui unguri (diferit de pronunțarea acestora e numai accentul). Prin urmare acesta este un cuvînt străin și, după cum se știe, orice cuvînt intrat într-o limbă și neadaptat sistemului fonetic (și morfologic) al limbii respective nu poate fi considerat ca făcînd parte din tezaurul lexical al acelei limbi.

Prezența vocalelor [ö] și [ü] se constată însă în alte graiuri, care nu au nimic de-a face cu influențe străine, fiind întrebuințate nu în cuvinte noi, împrumutate, ci în elemente vechi din fondul principal lexical al graiului. Un astfel de grai este, printre altele, cel vorbit în localitatea Valea Lungă-Cricov, județul Dîmbovița, punctul cartografic 762 din *ALR II*⁶. Iată cîteva exemple foarte frecvente în graiul amintit: *lăödrăcă*, *albișödră*, *șkiăpă*, *picüörü*, *șüorü*, *biüü* (forma articulată de la *biü*), *cüü* (forma articulată de la *cüü*).

Fără îndoială că apariția acestor vocale labiale cu o puternică nuanță anterioară se datorește consoanelor labio-palatalizate care le precedă⁷.

De timbrul consoanei precedente, intermediar între cel palatal și cel velar, depind și nuanțele vocalice de tipul [i] (între *i* și *î*) sau cele de tipul [ä, ě, ă] (între *e* și *ă*)⁸.

★

Prima clasificare a vocalelor românești, bazată pe un criteriu fonologic, o datorăm, după cum se știe, academicienilor Al. Graur și Al. Rosetti⁹. Cei doi autori au în vedere numai cele 7 vocale-foneme și opozițiile realizate între ele, fără a se ocupa și de variantele acestora, variante determinate de diversele contexte fonetice în care sînt întrebuințate (vocalele).

³ Vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 143.

⁴ E. Petrovici, *Texte dialectale. Suplement la ALR II*, Sibiu - Leipzig, 1943, p. 143.

⁵ Andrei Avram, *Asupra clasificării vocalelor românești*, în *SCL*, VI, 1955, nr. 3-4; p. 218, nota 1.

⁶ Vezi Gr. Rusu, *Sistemul fonologic al unui grai din Muntenia*, în *CL*, XII, 1967, nr. 1, p. 53-62.

⁷ Vezi Gr. Rusu, *Sistemul...*, p. 55.

⁸ Îndeosebi africatele *č*, și *ğ* posedă, în graiurile din Maramureș și din nordul Crișanei, un timbru intermediar între cel palatal și cel velar. Un astfel de timbru are, în unele graiuri, și consoana *ș*.

⁹ *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în *BL*, VI, 1938, p. 5 și urm.

O altă clasificare, avînd la bază tot un criteriu fonologic, deosebit însă de cel al lui Al. Graur și Al. Rosetti, este cea făcută de E. Petrovici. Tabloul prezentat de E. Petrovici conține 12 vocale dintre care 7 (*a, e, o, i, ă, î, u*) sînt considerate tipurile fundamentale ale fonemelor-vocale din limba română, iar 5 (*â, â, ă, ô, û*) sînt variante ale celor dintîi, determinate de caracterul consoanei precedente¹⁰. Precizăm că atît descrierea lui Al. Graur și Al. Rosetti, cît și cea a lui E. Petrovici vizează numai sistemul vocalic al limbii literare.

Andrei Avram, ocupîndu-se de vocalismul limbii române și incluzînd în investigațiile sale și graiurile regionale, prezintă o clasificare fonetică, cu un număr de 35 de vocale, dintre care 7 sînt considerate tipuri fundamentale, „puncte de reper”, făcînd parte din trei care pot fi numite principale, iar celelalte sînt calificate „nuanțe vocalice” avînd un timbru intermediar între cele dintîi, determinat de o schimbare fie în ce privește locul, fie în privința modului de articulare și care se încadrează tot în trei serii numite secundare¹¹.

I. Coteanu, descriînd dialectele limbii române, întocmește cîte un tablou pentru fiecare din aceste dialecte¹². D-sa nu precizează însă care dintre aceste vocale îndeplinesc funcțiuni lingvistice, și sînt deci foneme, și care sînt numai variante. Printre vocalele date de I. Coteanu figurează, în unele dialecte¹³, și [o] și [e], fără a fi amintită vocala [ă]. (În tabloul prezentat de Andrei Avram sînt trecute toate aceste trei vocale, fiind încadrate între nuanțele vocalice intermediare.)

După *ALLR* ariile de răspîndire ale vocalelor [o, e, ă] sînt diferite. Aria cea mai întinsă o formează [e] (Banatul, Crișana, Maramureșul, Transilvania, fără partea de sud, și aproape întreagă Moldova), după care urmează [o] (Crișana, Maramureșul, Transilvania, fără partea de sud-est, și o mică parte din vestul Moldovei — punctele 571, 573, 578). Aria cea mai mică o formează [ă] (Banatul și partea de nord a Transilvaniei). Precizăm că în anchetele efectuate pentru *ALLR* — *Maramureș*, atît vocala [ă], cît și vocala [o] au fost auzite și notate în toate cele 20 de localități cercetate. Ținînd deci seama și de datele acestei anchete aria de răspîndire a celor două vocale se mărește și devine mai compactă¹⁴.

Interpretarea fonologică a acestor vocale este diferită la diverși cercetători. Andrei Avram, cu toate că nu discută valoarea lor fonologică, le dă totuși o interpretare: le include în seriile secundare, considerîndu-le,

¹⁰ Vezi E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în SCL. III, 1952, p. 127—185.

¹¹ Vezi Andrei Avram, *Asupra clasificării...*, p. 210.

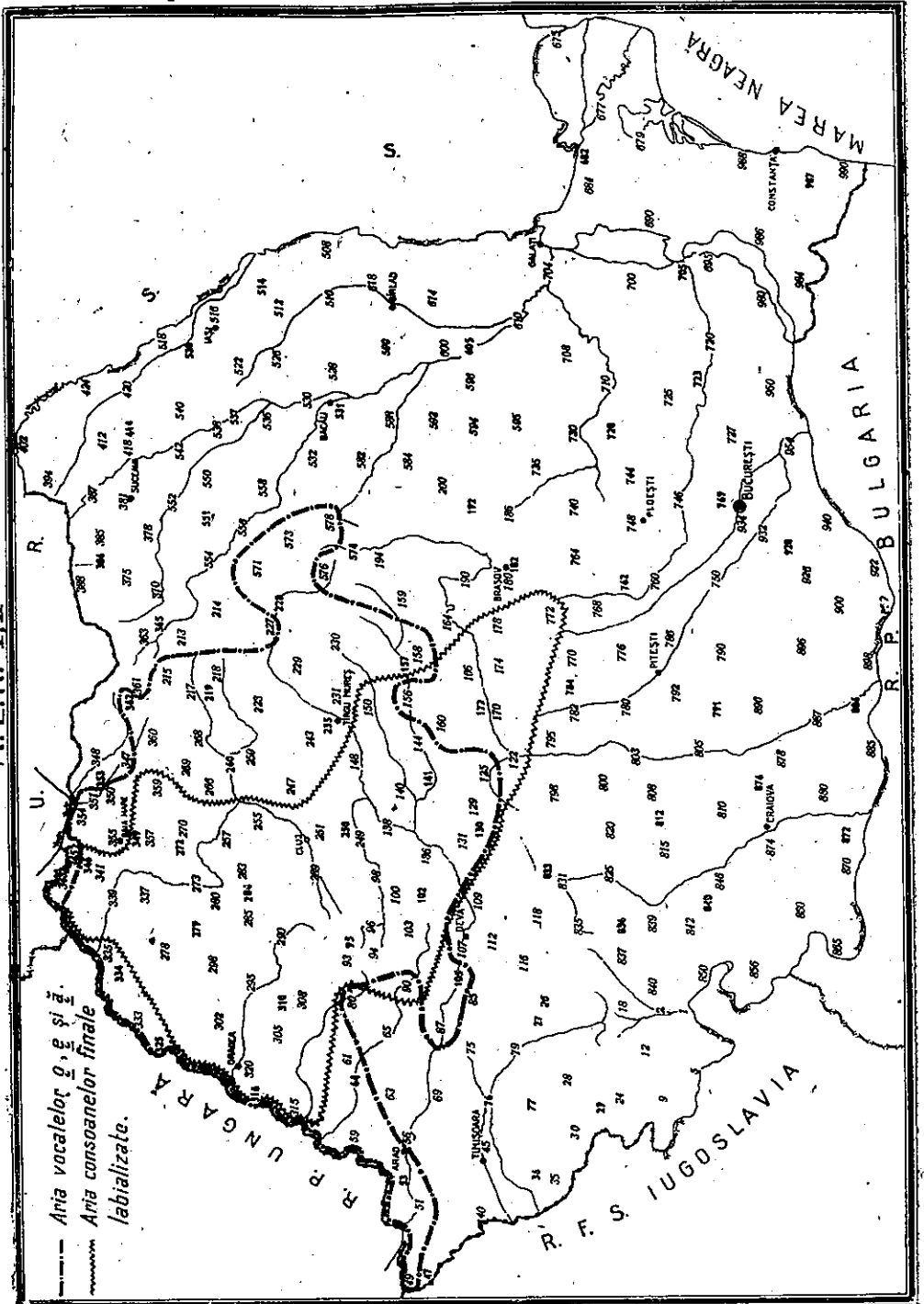
¹² Vezi I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 75, 83, 90, 98.

¹³ I. Coteanu numește dialecte unitățile teritoriale din cadrul dacoromâniei, considerate de către alți lingviști subdialecte.

¹⁴ Deși vocala e are o mare răspîndire în graiurile dacoromâne, pe harta noastră am trasat numai aria comună pentru toate cele trei vocale care formează obiectul cercetării noastre.

A.L.R. I, II

— Area vocalelor *o, e și i*
 ~~~~~ Area consoanelor finale
 labializate.

așa cum am arătat și mai sus, nuanțe intermediare ale tipurilor fundamentale. După locul de articulare, $[\text{e}]$ este trecut în seria anterioară, $[\text{ă}]$ în seria medio-anterioară, iar $[\text{ø}]$ în seria posterioară; ca grad de deschidere sînt situate între e , ă , o și a .

P. Neiescu, descriind sistemul fonologic al unui grai din sudul Banatului, constată prezența vocalelor $[\text{e}$, $\text{ă}]$, dar numai în interiorul cuvîntului, în silabă accentuată. Le consideră variante ale fonemului $/\text{ă}/e/$. Cele două vocale se află în distribuție complementară, deoarece $[\text{ă}]$ apare după consoane neutre, iar $[\text{e}]$ după consoane palatalizate. Întrucît $[\text{e}]$ se opune lui $[\text{e}]$ într-o singură pereche minimală, iar $[\text{ă}]$ nu se opune niciodată lui $[\text{ă}]$, cele două vocale constituie elemente marginale, în afara sistemului ¹⁵.

Sub aspect fonetic, vocalele $[\text{e}]$ și $[\text{ø}]$ sînt discutate și de către Teofil Teaha ¹⁶ și R. Todoran ¹⁷. Ambii autori le consideră variante poziționale.

Teofil Teaha arată că $[\text{e}]$ corespunde pe de o parte unui e în silabă accentuată, urmat în silaba următoare de un alt e (*cameșe*, *verde* etc.), iar pe de altă parte diftongul ea la sfîrșit de cuvînt în unele cuvinte și în unele forme gramaticale (*a me*, *vre*, *purșe*, *ste* etc.).

După R. Todoran, această vocală, frecventă în graiul satului Vîlcele, studiat de d-sa, s-a dezvoltat în urma reducerii diftongului ea , final și sub accent, la $[\text{e}]$ (*purșe*, *gre*, *ste* etc.).

Vocala $[\text{ø}]$ este interpretată de cei doi cercetători ca variantă a lui oa , din care provine ¹⁸.

I. Pătruș consideră că vocala $[\text{ø}]$, caracteristică subdialectului crișean, s-a dezvoltat din diftongul monofonematic oa sub influența maghiară. Ungurii, neavînd în rostire acest diftong, l-au înlocuit cu vocala lor $a = [\text{ø}]$ ¹⁹.

Vocala $[\text{ă}]$ nu este amintită de nici unul din cei trei cercetători.

Privitor la dezvoltarea lui $[\text{e}]$ din $-\text{ea}$ precizăm că fenomenul este vechi în graiurile dacoromâne. Textele din secolul al XVI-lea îl atestă. Fiind deci frecvent în primele noastre texte provenind din Maramureș, nordul Transilvaniei și al Moldovei ²⁰, regiuni în care se întîlnește și astăzi, putem presupune că evoluția a început încă în etapa de dinaintea apariției textelor scrise.

Schițînd sistemul fonologic al unui grai regional, graiul bistrițean ²¹, am ajuns la concluzia că vocalismul acestuia este format din 10 foneme, cu trei serii de localizare și patru grade de apertură, vocalele $[\text{ø}$, e , $\text{ă}]$ formînd gradul al doilea de deschidere. Ele sînt compacte față de $[\text{o}$, e și $\text{ă}]$, dar sînt difuze față de $[\text{a}]$; posedă deci două trăsături distinctive. La aceleași constatări s-a ajuns și în urma cercetărilor de fonetică experimentală ²².

¹⁵ Vezi Petru Neiescu, *Schiță...*, p. 209.

¹⁶ *Graiul din Valea Crișului Negru*, București, 1961, p. 34, 54.

¹⁷ *Graiul din Vîlcele*, în „Materiale și cercetări dialectale”, I, [București], 1960, p. 36.

¹⁸ Vezi Teofil Teaha, *Graiul...*, p. 54; R. Todoran, *Graiul...*, p. 36.

¹⁹ Vezi I. Pătruș, *Influențe maghiare în limba română*, în SCL, IV, 1953, p. 212.

²⁰ Vezi acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 501—502.

²¹ Vezi Gr. Rusu, *Schiță a sistemului fonologic al graiului bistrițean*, în CL, IV, 1959, 1—2, p. 61—73.

²² Vezi Maria Mărdărescu, *Observații asupra structurii acustice a vocalelor $[\text{ø}]$ și $[\text{e}]$ din graiurile dacoromâne*, în SCL, XVII, 1966, nr. 4, p. 419—422.

În interpretarea pe care am dat-o vocalelor amintite, ca foneme autonome, ne-am bazat atît pe distribuția lor, cît și pe funcțiunile pe care le îndeplinesc în sistemul graiurilor respective. În privința distribuției am constatat că ele pot să apară în toate pozițiile, inclusiv în poziție inițială, considerată poziție forte (*est'a, el'a, olă, omîn, ore* „oare”), fără să fie deci determinate de contextul fonetic în care se află. Prin opozițiile în care intră cu vocalele de celălalte grade de apertură, îndeosebi cu vocala [a], gradul I de apertură, și cu vocalele [o, e și ă], gradul al III-lea de apertură, se realizează deosebiri atît între unele forme gramaticale, cît și între unele cuvinte. Astfel, opoziția între vocala /a/ și /e/, /ă/ deosebește următoarele forme gramaticale: singularul de plural la unele substantive și adjective feminine ([față — feță, masă — meșă, șt'arsă — șt'ersă]) etc.; persoana a III-a singular a indicativului prezent de aceeași persoană a conjunctivului ([lasă — să leșă, învață — să înveță, să țasă — țăsă]) etc. Vocala /o/ opusă vocalei /a/ deosebește o serie de cuvinte, ca de pildă [part'e — să por'e, mare — more, să radă — să rodă, cără — çră] etc. Vocalele /e/, /ă/, gradul al II-lea de apertură, opuse vocalelor /e/, /ă/, gradul al III-lea de apertură, deosebesc persoana I a indicativului prezent de aceeași persoană a imperfectului: [bem — beș, avem — aveș, ținém — ținêș, ved'em — ved'êș, șad'em — șad'êș], precum și persoana a II-a de la aceleași timpuri: [beș — beș, tăieș — tăieș] etc. Vocala /o/ opusă vocalei /o/ distinge persoana I a indicativului prezent de aceeași persoană a imperfectului de la verbul *a lua*: [lom] „luăm” — [lôm] „luam”.

Arătam mai sus că vocalele /o/ și /e/ apar și în poziție inițială. Ocu-rența vocalei /ă/ în această poziție nu am constatat-o nici în graiul amintit mai sus, studiat de noi, și nici în graiurile la care ne vom referi în continuare. Dar faptul că un fonem nu apare într-o poziție oarecare nu este un motiv de a-i nega această calitate. Se știe că limbile nu folosesc întotdeauna toate posibilitățile lor combinatorii. Să luăm de pildă limba română literară. Vocala [ă], în poziție inițială, apare în foarte puține cazuri, numai în formele *ăsta, ăia, ăl, ăla, ălora, ălalant, ăloralți, ălorialte*, forme întrebuintate însă într-un anumit stil al limbii literare, în stilul familiar, în limba vorbită în cercuri mai intime. Ținînd seama de acest fapt trebuie să recunoaștem că ocurența vocalei [ă], la inițială de cuvînt, nu e posibilă în limba română literară. Cu toate acestea toți lingviștii sînt de acord că [ă] este un fonem autonom, cu trăsături distinctive bine precizate și cu funcțiuni importante în cadrul sistemului limbii române.

Se știe că întregul sistem fonologic al limbii române, începînd din latina tîrzie și pînă în zilele noastre, s-a constituit pe baza unor transformări fonetice care au avut loc în cursul evoluției limbii. Evoluția fonetică a limbii noastre nu s-a făcut, însă, în mod uniform în toate regiunile locuite de români. În unele dintre acestea schimbările fonetice s-au oprit la un anumit stadiu, în timp ce în altele ele au mers mult mai departe. Așa se explică o serie de arhaisme fonetice într-o seamă de graiuri dacoromâne, față de unele inovații datorate evoluțiilor ulterioare, deosebite de alte graiuri.

Tot unor transformări fonetice, petrecute pe terenul limbii române, se datorește și dezvoltarea, în ariile pe care le-am amintit mai sus, a vocalelor [o, e și ă].

Într-o perioadă relativ veche de dezvoltare a limbii române, anterioară apariției primelor noastre texte, aproximativ prin secolul al XIV-lea, vocala *a* a început să fie afectată de fonemele cu care era în contact, atît de cele precedente, cît și de cele care o urmau. Una dintre cele mai importante transformări ale lui *a* este trecerea lui la *e* atunci cînd se afla sub accent și între două elemente cu timbru palatal : *leage* > *lege*, *mviare* > *mviere*, *mease* > *mese*, *oiarî* > *oierî* (și mai tîrziu, într-o mică arie din Muntenia, în urma depalatalizării lui *r*, *oier*) etc. Această lege fonetică a acționat și asupra elementelor slave pătrunse în limba română : sl. *obyčaj* > *obicei*, sl. *boljarinŭ*, pl. *boljare* (vezi DLRM s. v.) > *boierî* (respectiv *boier*, în aria din Muntenia).

Trecerea de la *a* la *e* nu s-a făcut însă în mod brusc, ci a cunoscut mai multe stadii. Unul dintre acestea e cel reprezentat de rostirea [e], cunoscută pe aproximativ jumătate din teritoriul lingvistic dacoromân. Numai graiurile din sud (Oltenia, Muntenia, Dobrogea și sudul Moldovei) cunosc ultimul stadiu al acestei evoluții, rostirea [e]²³.

Transformarea fonetică amintită mai sus, deși e considerată ca una dintre cele mai generale în cadrul limbii române, nu a avut loc în toate cazurile care îndeplineau condițiile ca ea să se producă. Astfel, în unele graiuri regionale din sudul țării, îndeosebi în cele din Muntenia, precum și în limba literară, vocala *a* se menține în cîteva forme gramaticale, ca de pildă, la persoana a II-a plural a indicativului prezent, la persoana a III-a singular și plural a indicativului imperfect și la imperativul unor verbe de conjugarea I, cu tema în /i/ (iod) sau în /k/, /g/, de tipul *incuia*, *tăia*, *ingenunka*, *vega*, deși se află între două elemente palatale : [(voi) tăiați, incuiați, ingenunkați, veगाți] (ind. prez.), [tăiați, tăiați] etc. (ind. imperf.), [tăiați, incuiați, ingenunkați, veगाți] (imperat.).

În schimb, în graiurile din nord, vocala *a* s-a palatalizat, trecînd în seria anterioară, [e] sau [e], și atunci cînd era numai precedată (nu și urmată) de un element cu timbru palatal. Astfel, în grupul constituit dintr-o consoană palatalizată sau palatală (muiată) + *a*, vocalei *a* îi corespunde [e] (sau [e]) în formele de infinitiv, imperfect, perfectul compus și participiul verbelor de conjugarea I, de infinitiv și imperfect ale verbelor de conjugarea a II-a, în formele de imperfect ale verbelor de conjugarea a III-a și a IV-a și la singularul unor substantive și adjective feminine.

Evoluția lui [a] la [e] a mers deci paralel atît în interiorul cuvintelor (tipul *leage*, *mviare* > *lege*, *mviere*), cît și la finala unor forme gramaticale și a unor cuvinte (tipul *incuia*, *vedea*, *purcea*, *stea* > *incui*e, *vede*, *ste*, *pur*e).

Prin urmare, și într-un caz și în altul, vocala [e] s-a dezvoltat dintr-un [a] în contextele fonetice amintite mai sus. Părerea potrivit căreia [e], în cuvinte de tipul *lege*, *geme*, *vede* etc., s-ar fi dezvoltat dintr-un [e], în urma deschiderii acestuia, nu corespunde realității. E greu de presupus că evoluția lui [a], seria centrală de localizare și gradul maxim de deschidere, spre seria anterioară și un grad mai mic de deschidere să fi atins stadiul final de dezvoltare în toate graiurile dacoromâne și apoi din nu știm ce motive să se deschidă din nou (deci ['a'] > [e] > [e]).

²³ După ultimele cercetări rostirea *e* în Muntenia ar fi de dată recentă. Ion Gheție (*Contribuții la istoria trecerii lui ea la e (leage > lege). Prezența lui ea în Muntenia la începutul secolului al XVIII-lea*, în LR, XVII, 1968, nr. 6, p. 501—508) ajunge la concluzia că, la începutul secolului al XVIII-lea, diftongul *ea* nu trecuse încă la *e* în toate graiurile munteneste.

În același fel trebuie pusă problema și a cazurilor în care astăzi întâlnim rostirea [a] sau $\begin{bmatrix} \text{ă} & \text{a} \\ \text{a} & \text{ă} \end{bmatrix}$ (sunete intermediare între *a* și *ă*) pentru [ă] în poziție protonică, în cuvinte de tipul *bărbat*, *pădure* etc. Formele cu $\begin{bmatrix} \text{ă} & \text{a} \\ \text{a} & \text{ă} \end{bmatrix}$ reprezintă, după părerea noastră arhaisme, stadii intermediare în evoluția $a > \text{ă}$ (lat. *barbatus* > *bărbat*) și nu evoluții ulterioare, [ă] > [a] ($\begin{bmatrix} \text{ă} & \text{a} \\ \text{a} & \text{ă} \end{bmatrix}$ [bărbat > bărbat > barbat > barbat])²⁴.

Asupra vocalei *a* au acționat nu numai consoanele palatalizate, ci și cele labializate. Acestea din urmă au transmis timbrul lor labial vocalei *a* labializând-o și transformând-o în [ɔ]. Fenomenul a fost înregistrat, după cum am arătat și mai sus, pe o arie destul de întinsă, arie care acoperă întreaga parte de nord-vest a teritoriului dacoromân.

È probabil că evoluția lui *a* la [ɔ] să fi fost favorizată și de cauze externe, alături de cele interne, în cazul acesta de influența maghiară, așa cum presupune I. Pătruț²⁵. Dar chiar dacă această influență a avut o oarecare contribuție la producerea fenomenului, rolul ei a fost totuși infim față de tendințele interne care au existat în interiorul limbii române și care s-au manifestat nu numai în aceste graiuri, ci și în graiurile din sudul țării, în care, după cum am mai subliniat, nu poate fi vorba de influențe. Cazuri cu un *a* labializat (de tipul [â] sau chiar [ɔ]), precedat însă de un element semivocalic, [ɔ] sau [ɥ], sînt foarte numeroase, și au fost înregistrate de ALR, și în afara ariei despre care am vorbit²⁶. Precizăm că, la stabilirea ariei lui [ɔ] (în care am inclus și pe [â], care de fapt e același sunet), am avut în vedere numai acele puncte în care anchetatorii nu au notat nimic între consoană și vocală.

Am văzut mai sus cum vocala *a*, între două elemente palatale sau, în unele graiuri, cînd era numai precedată de un element palatal, a evoluat spre [e], vocală din altă serie de localizare și de un grad diferit de deschidere. O evoluție paralelă a avut vocala *a* și în cazurile în care se afla între două elemente labiale, ca de pildă în cuvinte de tipul *două*, *nouă*, *vouă*, *plouă* etc. I. Pătruț, studiind fenomenul, arată în mod amănunțit cum a decurs procesul și fazele prin care s-a trecut pînă la labializarea completă a lui *a*²⁷.

În evoluția $a > o$: *doao*, *noao*, *voao* sau *doă*, *noă* (formele înregistrate în textele noastre vechi²⁸) > *două*, *nouă*, *vouă* se constată, ca și în cazul evoluției $a > e$, o fază intermediară, [ɔ] ([dɔuă, nɔuă, vɔuă]).

Rostirea cu [ɔ], în cuvinte de tipul [dɔuă, nɔuă] etc., formează aproximativ aceeași arie ca și rostirea [ɔ], în cuvinte de tipul [pɔrtă, mɔră] etc., și cuprinde, în general, graiurile din nord. Graiurile din sud (Oltenia, Muntenia și sudul Moldovei) cunosc faza ultimă în evoluția $a (^o) > o$, rostirea o : *două*, *nouă* etc.

²⁴ Așa cum presupune acad. Iorgu Iordan, *Un fenomen fonetic românesc dialectal: ă neaccentual > a*, în „Revista filologică”, I, 1927, p. 117—154; R. Todoran, *Despre un fenomen fonetic românesc dialectal: ă protonic > a*, în SCL, V, 1954, nr. 1—2, p. 63—85; Al. Graur, *Cu privire la ă > a în românește*, în SCL, IX, 1958, nr. 2, p. 263—264.

²⁵ Vezi I. Pătruț, *Influențe...*, p. 212.

²⁶ Vezi ALRM, I, vol. II, h, 294, 369, 405; ALRM II, vol. I, h 212.

²⁷ Vezi I. Pătruț, *Rostirea nouă, două* etc., în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 661—665.

²⁸ Vezi I. Pătruț, *Rostirea...*, p. 662, unde sînt indicate toate izvoarele din care au fost extrase exemplele respective.

Vocala [ă] s-a dezvoltat din [e] în urma velarizării acesteia datorită acțiunii unor consoane precedente dure, ca de exemplu, *t, s, z, ș, j* și, în unele cazuri, *r* și grupul *st*: [tăpe] „tepe”, [tăze (tăve)] „teavă”, [săt'e] „sete”, [zășe (zășe)] „zece”, [tușășt'e] „tușește”, [jăle] „jele”, [rășe (rășe)] „rece”, [stărpe] „sterpe”, [viță] „vițea”, [căță] „cățea”, [lopătă] „lopățea”, [plăsă] „plăsea”, [măsă] „măsea”, [auză] „auzea”, [incălză] „incălzea”, [șă] „șa”, [mnelușă] „mielușea”, [frumușă] „frumușea”, [ingrășă] „ingrășa”, [ingrijă] „ingrijea”, [cură] „curea” etc.

Privitor la această vocală se poate ridica următoarea obiecție: întrucât [ă] corespunde unui [e] și s-a dezvoltat din acesta, ar putea fi interpretată ca o variantă combinatorie, în distribuție complementară cu [e]. Interpretând însă în acest fel vocala [ă] ar trebui să considerăm drept variante și vocalele [â] și [i] care, în multe cazuri s-au dezvoltat, după cum se știe, dintr-un [e], respectiv dintr-un [i], prin velarizarea acestora, velarizare datorată, de asemenea, acțiunii unor consoane precedente dure.

Trebuie să avem apoi în vedere faptul că, în graiurile în care se întâlnește vocala [ă], consoanele amintite mai sus, îndeosebi *s, z, t, ș, j*; nu posedă decât timbrul velar, după ele neputând să apară niciodată vocala [e]. Prin urmare problema distribuției uneia sau alteia dintre aceste două vocale nu se mai poate pune. Alternanța *ă/e* nu există în nici un cuvânt și în nici o formă gramaticală care conține o astfel de consoană, indiferent dacă vocala e accentuată sau neaccentuată, dacă se află în interiorul cuvântului sau la finala acestuia. Timbrul vocalei [ă], determinat de consoana precedentă, nu este influențat nici de silaba următoare, chiar dacă aceasta este palatalizată sau palatală (cf. [tăpe, tăze, săt'e, zășe, tușășt'e] etc.)

Prin urmare, în stadiul actual de dezvoltare a unora dintre graiurile dacoromâne, vocala [ă] trebuie considerată un sunet independent, cu trăsături distinctive bine precizate și făcând parte din seria centrală de localizare, față de [e], care aparține seriei anterioare²⁹.

Iată deci cum, datorită unor transformări fonetice, care au avut loc în consonantismul anumitor graiuri dacoromâne, s-au dezvoltat vocalele [o, e, ă], elemente noi în vocalismul acestor graiuri, față de situația dintr-un stadiu mai vechi de dezvoltare al lor și față de celelalte graiuri, vocale intermediare ca grad de deschidere între [o, e, ă] și [a].

★

Apariția acestor vocale a produs modificări nu numai în inventarul fonemelor vocalice al graiurilor respective, ci a avut, la rîndul ei, urmări importante asupra sistemului consonantic. Așa, de exemplu, transferarea timbrului labial al consoanelor asupra vocalei *a*, care le urma, a cauzat, pe de o parte, apariția vocalei [o], iar pe de altă parte a determinat, după cum vom vedea mai jos, transformarea în variante poziționale a întregii serii a fonemelor consonantice labializate și a celor labio-palatalizate.

Prin urmare procesul de apariție a unor elemente noi într-un compartiment al sistemului, în cazul nostru în vocalism, a dus la eliminarea unor elemente din celălalt compartiment, din consonantism.

★

²⁹ Nu putem împărtăși părerea lui Andrei Avram, *art. cit.*, p. 220, care plasează vocala [ă] în seria de localizare medio-anterioară. Această vocală se deosebește de [ă] numai prin gradul de deschidere, ambele făcînd însă parte din aceeași serie de localizare, seria centrală.

Să vedem dacă cele trei vocale, [o, e] și [ă], reprezintă tot atâtea foneme în toate graiurile în care au fost înregistrate sau dacă atribuirea statutului de foneme autonome comportă deosebiri de la un grai la altul. Vom examina în primul rând situația vocalei [o] și, legat de aceasta, și a celorlalte două vocale.

E cunoscut faptul că elementele care constituie sistemul unei limbi sînt strîns legate între ele și se influențează reciproc. „O schimbare a unui amănunt într-unul din compartimente — arată acad. Al. Graur — antrenează alte schimbări în același compartiment sau în alte compartimente”³⁰.

Din urmărirea procesului de dezvoltare a vocalelor [o, e] și [ă] au rezultat legăturile care există între cele două compartimente ale sistemului fonologic, vocalismul și consonantismul, și consecințele care au decurs în urma diverselor transformări petrecute în unul din acestea: evoluția într-un anumit sens a unor consoane a dus la apariția vocalelor respective, fapt care a avut noi repercusiuni asupra consonantismului. Deci pentru a degaja valoarea fonologică a unui sunet, într-un anumit idiom, în cazul nostru în graiurile în care cele trei vocale au fost înregistrate, trebuie să avem în vedere întregul sistem al idiomurilor respective.

Am precizat mai sus, pe de o parte, aria pe care o formează vocala [o], iar pe de altă parte faptul că aceasta s-a dezvoltat dintr-un *a* asupra căruia consoanele labializate precedente au transmis, întregul lor timbru labial. În urma acestui proces, consoanele, din foneme cum erau înainte, au devenit variante poziționale.

Dar peste o parte din aria în care s-a înregistrat vocala [o] se suprapune aria unui alt fenomen fonetic și fonologic, aria în care la finala absolută a cuvintelor consoanele își mențin încă timbrul labial, redat în transcriere fonetică de obicei printr-un *u*, scris sus la umărul consoanei. Dacă în această arie timbrul labial al consoanelor se menține în poziție finală absolută trebuie să admitem existența acestui timbru și în interiorul cuvîntului, chiar dacă tonalitatea consoanei a coborît la nivelul tonalității lui [o].

O serie de fapte ne duc la concluzia că procesul de dispariție a labializării a început să se manifeste în primul rînd în poziție finală. Astfel avem situația din limba literară și din unele graiuri regionale în care consoanele au pierdut timbrul labial la finala absolută a cuvintelor, dar îl mențin în interiorul acestora.

Situații asemănătoare avem și în ce privește pierderea sau menținerea timbrului palatal al unor consoane. Așa, de pildă, într-o arie din Munții Apuseni (punctele 93, 94, 96, 100, 103, 289, 290 din *ALR I* și 95 din *ALR II*) consoanele *s, z, ț*, pe care le-am amintit și mai sus, s-au durificat în poziție finală, dar nu și în interiorul cuvîntului. Iată cîteva exemple: [tu auz], dar [auziș]; [jarunț], dar [n-o amorțit o mînă]; [vă culcaș], dar [culcaș-i-vă] etc. (Exemplele sînt din punctul 93, Arieșeni-Turda. Ele sînt numeroase și dispunem de astfel de exemple și din celelalte puncte.) Același fenomen l-am înregistrat și în dialectul istroromân.

Din cele arătate rezultă că în graiurile în care labializarea se menține în poziție finală absolută, ea există și în interiorul cuvîntului.

³⁰ Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 19.

Prin urmare, în cadrul ariei cu consoane finale labializate, deși se rostește vocala [o], ea nu este decât o variantă labializată (puternic labializată) a fonemului /a/. Funcția de a deosebi între ele unele forme gramaticale sau diversele cuvinte o îndeplinesc, și în interiorul cuvintelor, ca și în poziție finală, consoanele cu timbru labial.

Același statut, de variante ale lui /a/, trebuie să-l acordăm, în această arie, și vocalelor [e] și [ă]. Dând o altă interpretare acestor vocale ar însemna să admitem existența unui sistem asimetric :

i	î	u
e	ă	o
	ă	—
	a	

cu numai două grade de apertură în seria vocalelor posterioare și cu trei grade în celelalte serii, fapt care nu a fost constatat în nici una din descrierile fonologice făcute pînă în prezent, atît asupra limbii literare, cît și asupra unor graiuri regionale ³¹.

În perioada actuală, limba română se caracterizează printr-o simetrie perfectă în întregul său sistem fonologic, atît în vocalism, cît și în consonantism. Astfel, vocalelor din seria anterioară de localizare, de un anumit grad de deschidere, le corespund, în celelalte serii de localizare, vocale de același grad de deschidere.

De asemenea consoanele sînt grupate în perechi după diversele lor trăsături distinctive. Așa de pildă perechile surd-sonor există în toate seriile de localizare : labiale : *p — b, f — v*; dentale : *t — d*; africcate : *t̥ — ȝ*; șuierătoare : *ʃ — ʒ*; siflante : *s — z*; velare : *k — g*; oclusive palatale : *k̟ — ȝ̟*.

Această simetrie se constată și în morfologie. Astfel formei de singular, la substantive și adjective, îi corespunde o formă de plural : *lup — lupi, cerb — cerbi, casă — case, scump — scumpi, slab — slabi, bună — bune* etc. ; formei de persoane I a indicativului prezent îi corespunde o formă de persoana a II-a : *scap — scapi, fac — faci, dorm — dormi, fug — fugi* etc. ; formei de persoana a III-a a indicativului prezent îi corespunde o altă formă la aceeași persoană a conjunctivului : *vine — să vină, ară — să are, învață — să învețe* etc. E adevărat că multe din graiurile dacoromâne posedă o singură formă atît pentru singular, cît și pentru plural, la unele substantive și adjective cu tema terminată în anumite consoane, precum și la persoana I și a II-a indicativ prezent sau la persoana a III-a a indicativului și la aceeași persoană a conjunctivului prezent a unor verbe : [buză] (sg. și pl.), [frunză] (sg. și pl.), [căsuță] (sg. și pl.), [frumoasă] (sg. și pl.), [visăz] (I și II), [cruț] (I și II), [îngraș (îngrăș)] (I și II), [cruță — (să) cruță], [îngrașă (îngrașe) — (să) îngrașă (îngrașe)] etc. Situații similare întîlnim, în cîteva cazuri, și în limba literară : [arici] (sg. și pl.), [ochi] (sg. și pl.), [unchi] (sg. și pl.), [pui] (sg. și pl.), [(eu) tai — (tu) tai], [(el)

³¹ Unii cercetători presupun că limba română în prima ei perioadă de dezvoltare (româna comună) s-ar fi caracterizat printr-un sistem asimetric, cu numai o vocală în seria centrală (vocala *a* fiind considerată neutră din punctul de vedere al localizării), și cu două vocale în celelalte serii. Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 381; Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 43.

taie — (el să) taie], [(eu) încui — (tu) încui], [(el) încuie — (el să) încuie] etc. Cu toate acestea esența problemei nu se schimbă, principiul simetriei rămânând valabil.

În afara ariei consoanelor finale labializate rămân încă două arii în care e caracteristică rostirea [ɔ]: una care acoperă jumătatea de nord-est a Ardealului și întreg Maramureșul și alta, mai mică, în partea de sud a Crișanei (punctele 49, 51, 59, 61, 65, 87 din *ALR* I și 53, 64, 105, din *ALR* II), în care nu există consoane finale labializate. În aceste graiuri după cum am arătat mai sus, consoanele și-au pierdut timbrul labial nu numai în poziție finală, ci și în interiorul cuvântului, acest timbru trecând în întregime asupra vocalei *a*, labializând-o. Funcțiunea distinctivă, care înainte o dețineau fonemele consonantice labializate, a fost preluată de vocală. În perechi de cuvinte ca [rad'e — ɔd'e], [mare — mɔre], [part'e — (să) pɔrt'e], [are — ɔre] etc. funcțiunea distinctivă o îndeplinește opoziția /a/ — /ɔ/, deși în formele [ɔd'e, mɔre, pɔrt'e] consoanele *r*, *m* și *p* sînt labializate, dar nu în mai mare măsură decît vocala următoare [ɔ].

Așadar, în aceste din urmă graiuri, vocala [ɔ] este un fonem autonom cu funcțiuni lingvistice importante în cadrul sistemului. Fonemul vocalic /ɔ/, împreună cu vocalele /e/ și /ă/, de asemenea foneme autonome (funcțiunile pe care acestea le îndeplinesc au fost arătate mai sus) formează seria vocalelor de gradul al II-lea de deschidere în cadrul sistemului vocalic.

Prin urmare aceste graiuri posedă un sistem vocalic simetric, mai bogat însă decît al celorlalte graiuri și decît al limbii literare, cu un număr de 10 foneme:

i	î	u
e	ă	o
ɛ	ă	ɔ
	a	

Din analiza faptelor privitoare la apariția și existența vocalelor /ɔ/ /e/ și /ă/ în unele unități dialectale dacoromâne se desprind următoarele concluzii:

Deși unele sunete sînt caracteristice mai multor graiuri, interpretarea fonologică nu poate fi în toate cazurile aceeași, ci uneori diferă de la un grai la altul.

Pentru a atribui statutul de fonem autonom unei realități fonetice concrete, trebuie să avem în vedere întregul complex al sistemelor graiurilor respective, contextul fonetic în care aceste realități apar și funcțiunile pe care le îndeplinesc, atît pe plan morfologic, cît și pentru diferențieri lexicale.

Sistemul fonologic al oricărei unități dialectale din cadrul dacoromânei trebuie privit în strînsă legătură cu sistemele celorlalte unități.

Mai 1969

Institutul de lingvistică
și istorie literară Cluj,
str. E. Racoviță, Nr. 21

PARTICULARITĂȚI DIALECTALE BĂNĂȚENE
ÎNTR-UN MANUSCRIS DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI
AL XIX-LEA (I)*

DE
R. TODORAN

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România posedă, sub cota 5520, secția de manuscrise românești, un manuscris deosebit de interesant în privința conținutului său și, deopotrivă, din punct de vedere lingvistic: *Cronica lui Nicolae Stoica*. Cunoscută de istorici de mai de mult¹, ea e utilizată în ultima vreme ca un document de preț pentru cunoașterea unor evenimente și realități din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului următor, descrise cu amănunte de autor, ca unul care le-a auzit sau, în cele mai numeroase cazuri, le-a trăit, prin participarea directă la ele². Textul acestei cronici nu s-a bucurat de atenție din partea lingviștilor.

* Abreviații:

- ALR I = Sever Pop, *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I... de ~, Cluj, 1938—.
- ALRM I = Sever Pop, *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I... de ~, Cluj, 1938—.
- CANDREA CONST. = I.-A. Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, în „Grai și suflet”, I, fasc. 2, 1924, p. 169—200.
- PETR. ALMĂJ = E. Petrovici, *Folclor din Valea Almăjului (Banat)*, în „Anuarul Arhivei de folclor”, III, 1935, p. 25—158.
- ȘAN. ALMĂJ' = *Enquêtes linguistiques du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest. V. Vallée de L'Almăj (Bănat)*, în „Bulletin linguistique”, V, 1937, p. 125—189.
- ȘERB. CĂT. = V. Șerban, *Fapte de limbă bănățene în culegerile de folclor ale lui George Cătană*, în „Analele Universității din Timișoara”, Seria științe filologice, III, 1965, p. 273—286.
- WEIG. BD = Gustav Weigand, *Der banater Dialekt*, Leipzig, 1896.

¹ Cf. Patriciu Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, vol. 1—3, Caransebeș, 1899; N. Iorga, *Observații și probleme bănățene*, București, 1940, p. 97 ș.u.; Aurel Bugariu, *Cronica lui Nicolae Stoica de Hațeg*, în „Revista Institutului social Banat-Crișana”, XV, 1946, p. 16—53 ș.a.

² Cf. Bujor Surdu, *Înfiinșarea grantăi militare bănățene descrisă de un martor ocular (1768—1773)*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, IV, 1961, p. 257—266; idem,

Nicolae Stoica (1751 — 1832) s-a născut în Mehadia, ca fiu de preot. A studiat la Timișoara, unde a învățat sîrbește și nemțește. A fost utilizat ca tîlmaci la un regiment de graniță și, mai apoi, solicitat să se facă ofițer. Deoarece părinții s-au opus la îmbrățișarea carierei militare, N. Stoica primește însărcinarea de a reorganiza școlile din satele de graniță. Ajunge învățător, apoi preot, preot militar și, în urmă, protopop în Mehadia, localitatea sa de baștină. Ca preot militar a participat la războiul austro-turc din 1788—1790, pe care îl descrie cu lux de amănunte ³.

Cronica sa a fost scrisă la bătrînețe, între 1825, an menționat la sfîrșitul prefeței, și 1827, an menționat în încheiere, cînd autorul avea 76 de ani. Varietatea și abundența amănuntelor, precum și numeroasele date calendaristice, au impus, întemeiat, constatarea că autorul, la redactarea cronicii sale, a trebuit să folosească un fel de jurnal personal, cu însemnări zilnice. În relatarea evenimentelor, autorul insistă asupra unor momente și scene, face uz de vorbirea directă, reproduce dialoguri, caracterizează persoane și situații și descrie, pe alocuri, ororile războiului (jafuri, pribegii, incendii, execuții, măceluri ș.a.). Toate acestea fac din *Cronica* lui Nicolae Stoica nu numai un izvor istoric de date inedite, ci, așa cum s-a afirmat, o lucrare care „reprezintă cele dintîi m e m o r i i d e r ă z b o i c u n o s c u t e p î n ă a c u m î n l i t e r a t u r a r o m ă n ă” ⁴.

Cronica lui Nicolae Stoica are, fără îndoială, și o importanță lingvistică. Ea constituie un document de limbă pentru epoca în care s-a scris. Ceea ce surprinde de la primul contact cu textul *Cronicii* este sintaxa neobișnuită, greoaie, a propozițiilor și frazelor, modelată mai cu seamă după limba germană. Descriind războiul austro-turc, la care au participat și regimentele de graniță românești, autorul face uz de numeroși termeni militari germani. Cităm cîtiva dintre ei, după glosarul alcătuit de B. Surdu ⁵: *adutant* „aghiotant < germ. *Adjutant*, *alirt* „aliat” < germ. *Allierte*, *armee* „armată” < germ. *Armee*, *canon* „tun” < germ. *Kanon*, *canoner* „artilerist” < germ. *Kanonier*, *divizion* „divizie” < germ. *Division*, *dragon* „soldat din cavalerie” < germ. *Dragoner*, *erzherzog* „arhiduce” < germ. *Erzherzog*, *gheneralitet* „corpul generalilor” < germ. *Generalität*, *ghemainer* „soldat simplu” < germ. *Gemeiner*, *glid* „rînd” < germ. *Glied*, *helmă* „coif” < germ. *Helm*, *lazaret* „spital” < germ. *Lazarett*, *munizioni* „muniție” < germ. *Munition*, *pasirui* „a trece” < germ. *passieren*, *plezirui* „a răni” < germ. *blesieren*, *profiant* „merinde, provizii” < germ. *Proviant*, *retiradă* „retragere” < germ. *Retirade*, *retirui* „a se retrage” < germ. *retirieren*, *șturm* „atac” < germ. *Sturm*, *țug* „pluton” < germ. *Zug* etc., etc. Unii dintre acești termeni și alte cuvinte din text (ca, de exemplu: *audienție*, *capitulație*, *execuție*, *expres*, *fourage*, *monarh*, *plan*, *proșes*, *raport*, *rezidenție*, *victorie* ș.a.) intere-

Știri noi despre Visarion Sarai, în „Acta Musei napocensis”, II, 1965, p. 695—700 (în anexe, texte din *Cronica* lui N. Stoica: p. 698—700); idem, *Desfășurarea războiului austro-turc din 1788—1790 pe teritoriul Banatului, descrisă de un contemporan*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, X, 1967, p. 43—128 (în anexe, texte din *Cronica* lui N. Stoica: p. 55—116).

Materialul utilizat de noi este cel publicat de B. Surdu ca anexe la ultimele sale studii, citate mai sus; cifrele din paranteze indică paginile.

Facem precizarea că nu am respectat întru totul transcrierea așa cum a fost aplicată textului de B. Surdu, interpretînd-o în funcție de sistemul de transliterație întrebuintat de acesta.

³ Cf. Bujor Surdu, *Desfășurarea războiului austro-turc...*, p. 43 ș.u.

⁴ Cf. Bujor Surdu, *Desfășurarea războiului austro-turc...*, p. 44.

⁵ Cf. Bujor Surdu, *Desfășurarea războiului austro-turc...*, p. 124—127.

sează problema istoriei neologismelor românești. Dar din punct de vedere lingvistic, *Cronica* lui Nicolae Stoica este importantă mai ales prin elementele populare și dialectale pe care le cuprinde. Autorul, fără o cultură deosebită, trăind în Banat, pe care nu l-a părăsit niciodată, a întrebuițat, în mod inconștient unele particularități ale graiurilor bănățene. Preluând o idee a acad. E. Petrovici⁶, am putea spune că a existat un *koiné* al intelectualilor bănățeni, care se caracteriza printr-o serie de elemente populare și regionale ca cele întâlnite în *Cronica* lui Nicolae Stoica.

Ne propunem, în articolul de față, să relevăm aceste elemente dialectale.

Particularități fonetice

Vocalism

Vocala *a* neaccentuată > *ă*: *căfea* (57,86), *căfeaoa* (57); *căzanele* (87). Cuvintele *dători* (87) și *dătorie* (73) prezintă fonetismul popular.

Vocala *e*, accentuată sau neaccentuată, cu sau fără rol morfematic, > *ă*, după diverse consoane sau grupuri consonantice⁷:

— după *b*: *zbăg* (67), *zbăguri* (71, 74);

— după *s*: *săcuri* (112), *săcerișului* (59); (subst. pl.) *visă* (88), *coasăle* (699); *adunasă* (58), *îl arsă* (59), *să dusără* (62), *să dusă* (68, 83), *să pusă* (56), *plăcusă* (60), *plecasă* (56), *rîsă* (59), *răspunsă* (78), *scăpasă* (63), *spusă* (56), *zisără* (58) etc.;

— după *z*: (pl.) *frunză* (88), *buzăle* (89, 108);

— după *ț*: *înțalesă* (75), *au înțales* (105), (pl.) *făgăduință* (63), (pl.) *lață* (70), *mîțale* (84), *șanțale* (58,81);

— după *r*: (pl.) *cară* (79,62), *cosoară* (116), (conj. prez., 3 sg.) *să coboară* (69), *să-i omoară* (99);

— după *tr*, *pr*: *cătră* (59,62), *întră* „între” (63,64, 75,98), *pintră* (70,99), *întrăbă* (61,104), *trăcea* (95), *trăcură* (97). *trămurau* (66), *să cutrămură* (98); *pră* (83, 96, 98), *prăstă* (99);

— după *st*: *ostăniți* (63, 65, 70); *oastă* (96).

Vocala *e* neaccentuată > *i*: *disagi* (70, 86, 90, 92), *nepėptinași* (72), *să spargi* (115), *galbini* (86,92), *ceasornicile* (92), *capetile* (63, 74), *frati-meu* (105), *frățini-meu* (85), *undi-i* [satu] (73); fenomenul se întâlnește frecvent, aproape consecvent în *de* și *pe*, cînd acestea constituie primul element al unor prepoziții compuse (*de pe*, *de la* și *pe la*): *di pe care* (60), *di pe Alion* (62, 107, 111), *di pe cal* (65, 74), *di pe dealu* (66), *di pe cleanțuri* (69), *di pe Dunăre* (71), *di pe Pogonici* (81), *di pe foale* (97), *di pă deal* (96); *di la Tufări* (64), *di la Timișoara* (88); *pi la companii* (56), *pi la Porceni* (61), *pi la răitării* ... (64), *pi la Palanca* (76), *pi la Srediste* (77), *pi la icoane* ... (81), *pi la Corni* (82), *pi la Beserica Albă* (83), *pi la sălașă* (84), *pi la el* (109), *pi la Timișoara* (699)⁸.

⁶ Cf. E. Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre naționale*, în „Limba română”, IX, 1960, nr. 5, p. 61.

⁷ Cf. ȘAN. ALMĂJ 137; ȘERB. CĂT. 274.

⁸ Fenomenul în *pe la* > *pi la* e atestat într-o însemnare pe care N. Iorga (în *Observații și probleme bănățene* ... , p. 96) o crede din 1680. Pentru situația în graiurile bănățene actuale, cf. WEIG. BD 29 și PETR. ALMĂJ 37, 38, ȘAN. ALMĂJ 137.

Vocala „u final” apare la cuvintele terminate în *-tor*, *-ar* și *-er*: *ajutoriu* (57, 61, 70), *înșelătoriu* (59), *negustoriu* (56, 59, 60), *trîmbiceriu* (100), *felinariu* (56), *militariu* (66), cf., înșă, *cuptori* (88), *povățuitori* (71).

Semivocala *y > v*: *nov*, *noavă*, *novi*, *noave*: *fortul nov* (83), *beserica noavă* (82), *saci novi* (93), *cuptoare noave* (60)⁹.

Diftongi

Diftongul *ea* se reduce la *a* după:

st: *stagu* (92, cf. *stăgariu* 92)¹⁰,

z: *să păzască* (82),

m: *să margă* (56, 61),

tr: *întrabă* (113).

Diftongul *ie*, după consoane labiale, se reduce la *e*: *beji* (64), *bejilor* (65), *betu* (700), *fer* (62, 64, 66), *ferbea* (88), *peptăna* (87), *peptenînd* (87), *perdea* (116)¹¹.

Diftongul *iî* se reduce, prin contragere, la *i*: (pers. 1 sg.) *veni* (64), *vi*, „vii”: *copii vi* (91); (pers. 2 sg.) *să ști* (69).

Pronunțarea dură a consoanei *r*, în grupul consonantic *vr*, ca și în alte cazuri, cauzează apariția variantelor *vro* (<*vr̥o*) (59, 70, 698) și *vr̥un* (<*vr̥un*) (698), *vr̥unu* (103), *vr̥unii* (67)¹².

Aceeași reducere a diftongului *io* în *o* apare în cuvîntul *ploștită* „ploștită” (698).

Consonantism

Cea mai caracteristică particularitate pentru graiurile bănățene, dintre cele privitoare la consoane, *n* < *n* + *e*, *i* în hiat sau *n* în elemente străine, se găsește atestată în numeroase exemple: *bănilă* (116), *bădîni* (88), *căsoane* (55, 66), *căsoanea* (60), *Fundoane* (63, 69, 82), *lămîne* (89), *nemțoane* (75), *nemțoni* (94), *săpoane* (92), *spunîndu-le* (66), *unguroane* (90), (înd. prez., 2 sg.) *vini* (66), (conj. prez., 2 sg.) *să vini* (74), *vine* (98), *vinea* (66, 91, 92), *vini* (64, 66, 90, 91, 96, 98, 116), *vinile* (95, 96, 97), *vinilor* (70); cf., înșă, *întîi* (60) și *săpoaie* (97)¹³.

⁹ Fenomenul se găsește și în *luvat* (a. 1814, satul Prigor), într-o însemnare publicată de N. Iorga, în *Observații și probleme bănățene...*, p. 92. Pentru atestarea în graiurile din Banat, cf. WEIG. BD 22, PETR. ALMĂJ 37, ȘAN. ALMĂJ 138.

¹⁰ Cf. CANDREA CONST. 187; PETR. ALMĂJ 53, 57; ȘAN. ALMĂJ 139; M. Petrișor, *Graiurile bufenilor din Banat* (II), în „Limba română”, XVII, 1968, nr. 3, p. 220.

¹¹ Cf. ALR I, vol. 1, h. 39.

¹² Cf. PETR. ALMĂJ 83, 84.

¹³ Cf. WEIG. BD 19; ȘERB. CĂT. 274; ȘAN. ALMĂJ 139; ALRM I, vol. 1, h. 90; Galina Ghițu, *Consoana muiată n în graiurile limbii române*, în „Fonetica și dialectologie”, II, p. 131 ș.u. Fenomenul e atestat și în *Bucvariu pentru pruncii ceii rumânești cari să află în crăita ungurească și hotarele ei împreunate*, Viena, 1781, în cuvîntul *strigoni* (p. 21). Despre această lucrare, O. Ghibu (în *Din istoria literaturii didactice românești*, I, *Bucavnele*, București, 1916, p. 42) crede că e tradusă din nemțește și că este o ediție nouă a *Bucvariului* din 1777 (cf. p. 37), din care nu se cunoaște nici un exemplar. Se știe că acest *Bucvariu* s-a tipărit în 10 000 de exemplare și s-a trimis gratuit școlilor din Banat. În privința traducătorului, O. Ghibu crede a fi, probabil, T. Iancovici (p. 37) sau Mihail Roșu Martinovici (p. 42). Particularitățile lingvistice ale *Bucvariului* ne indică cu certitudine un bănățean. Cf., în această privință, și nota 45.

Fonetismul cu $\acute{g}$ se găsește doar la un singur cuvânt: *încungiurară* (69), *a-l încungiura* (80), *i-au încungiurat* (81), *încungiurați* (100), *încungiurînd* (108)¹⁴.

Consoana $v > \acute{u}$: *prau* „praf de pușcă” (98), *prăurăria* „pulberăria” (111), cf. însă *pravu* (82)¹⁵.

Cuvintele *ăla*, *at* și *acov* se pronunță cu aspirație, devenind astfel *hăla* (61), *hat* (97) și *hacov* (67, 90)¹⁶.

Consoanele finale $\acute{s}$ ⁱ și $\acute{t}$ ⁱ se pronunță dure, fără „i final”: *însuș* (60), *cămăș* (62); *toș* (89), *alț* (77, 101), *mulț* (62, 76), *suliț* (66), *munț* (81), *lepădaț* (99), *scăpaț* (64), *cunoașteț-o* (86), *îț* (88), *aț* (85), *veț* (61, 75).

Cîteva fonetisme se datoresc accidentelor generale:

a) prin contracție, se explică: *find* (<fiind) (55, 67, 69), *findcă* (84); *înștiință* (<înștiință) (62, 68), *să înștiințează* (57); *neștiind* (<neștiind) (56); *vind* (<viind) (698);

b) prin acomodare: *sk > sk̄*: *deșchisă* (56, 116), *deșchisese* (56), *le-au deșchis* (86), *să deșchidea* (89), *a deșchide* (103); *șc > șc̄*: *cășcioară* (90); *vn > mn*: *pimniță* (58, 77, 108), *pimnițele* (82);

c) prin asimilare: *b - v > b - b*: *bibol* (87), *biboli* (71);

d) cuvintele *înlăuntru* (70) și *dinlăuntru* se întîlnesc în două variante: *înlontru* (68, 77, 101) și *dinlontru* (71, 100), explicîndu-se prin evoluția grupului vocalic *ău* la *o* (*ău* > *ou > *oo > *o*), și *înluntru* (112), *înluntru* (85), *dinluntru* (70), care se explică prin evoluția aceluiași grup vocalic la *u* (*ău* > *uu* > *u*).

Prin fonetică sintactică se explică:

a) dispariția unor vocale finale în cuvintele:

pănă > păn, mai frecvent cînd e urmată de altă prepoziție (*la*, *în*, *pre*): *păn la Brdășița* (66), *păn la podu mare* (91), *păn la apa Săracovi* (98), *păn la Topleți* (99), *păn la Lipova* (699), *păn în noapte* (71), *păn în Cheia* (95), *păn în 12 april* (111), *păn pre capitanu* (80), *păn acas* (92), *păn jos* (110), *păn seara* (114), *păn au văzut* (56), *păn n-avea* (58), *păn m-am supărat* (87)¹⁷;

fără > făr, numai în compunere cu *de*: *făr de vărsări de sînge* (56), *făr de veste* (57, 67, 73, 80, 85, 91), *făr de legumi* (58), *făr de capete* (63), *făr de știre* (66), *făr de cale* (67), *făr de milă* (68), *făr de apă* (69, 91), *făr de carne* (73), *făr de cavalerie* (80), *făr de morți* (80), *făr de lăzăret* (86), *făr de bani* (86), *făr de așternute* (87), *făr de vin* (90), *făr de cap* (92), *făr de lemne* (95), *făr de sabie* (98), *făr de cai* (106), *făr de comandă* (107), *făr de slobozenia*, ... (115), *făr de un vînt* (115), *făr de vite* (116)¹⁸;

acasă > acas: *acas venii* (55), *acas să stea* (67), *să duce acas* (68), *acas îi întoarsă* (71), *acas s-au dus* (82), *acas duceau* (87), *alergai acas* (89), *păn acas nu să opresc* (92), *ducînd sacii acas* (93), *acas au murit* (102), și *veneau acas* (112), *acas au venit* (114)¹⁹;

îndată > îndat: *îndat batailonu ... sus ... eși* (100);

¹⁴ Cf. ȘAN. ALMĂJ 140.

¹⁵ Cf. WEIG. BD 31; PETR. ALMĂJ 37; ȘAN. ALMĂJ 140.

¹⁶ Cf. ȘAN. ALMĂJ 138.

¹⁷ Cf. PETR. ALMĂJ 52; 153.

¹⁸ Cf. PETR. ALMĂJ 83, 88, 89.

¹⁹ Cf. PETR. ALMĂJ 52, 82, 84.

bine > *bin* : *mînca*, *bin bea și odinea* (107) ;

b) dispariția lui *-d* în formele de gerunziu : *scofîn vergea* de piștoale (73) ;

c) adverbul *cam* > *can*, mai întîi cînd era urmat de o dentală sau o velară (ca, de exemplu, în *cam tare* > *can tare*) și apoi s-a generalizat : *după ce să can curățiră, să spălară* (87), *can prea sus* (97), *can vro 40 șai* (99), *să can făgăduiască* (103) ;

d) pronumele conjunct *îmi* > *îm*, *-mi* > *-m* : *îm dedese* (55, 75), *îm spune* (59), *îm povestiră* (65), *îm povesti* (79), *îm făcu* (88), *îm fu* (88), *îm spunea* (90), *îm arătă* (99), *îm veni* (105), *îm înșințează* (105), *îm scrie* (108) ; *dă-m în scri[s]* (59), *adunîndu-m* (62), *a-m cumpăra* (73), *dîndu-m* (77), *ce-m adusese* (79), *de-m va duce* (86), *nu-m plăcu* (88) ²⁰ ;

e) numeralul *doao* > *do* : *dē do ori* (67) ²¹.

f) Prin haplogogie în fonetică sintactică se explică împrumut < în împrumut : *să-i dau bani împrumut* (86).

O serie de cuvinte prezintă un fonetism particular adesea arhaic : *dirept* (99) ²², *fănină* (93, cf., însă, *făină* 55, 79, 95) ²³, *grajdi* (64) ²⁴, *implu* (69, cf., însă, *le-au umplut* 82), *implături* (97), *se îmfă* (88) ²⁵ ; *încătro* (71, 92, 94, 107, 112), *dîncătro* (112), *mănunță* (69) ²⁶ ; *mulțami* (61) ; *năsip* (92) ; *noor* (56, 80, 94) ²⁷, *s-au rădicat* (70), *să rump* (88), *tinăru* (69), *tinără* (113) ²⁸, *uloagă* (75).

Particularități gramaticale

Cu privire la *s u b s t a n t i v*, remarcăm următoarele fenomene dialectale, existente în graiurile bănățene :

Se impune a fi semnalat pluralul cîtorva substantive :

pentru substantivul *mumă* se atestă pluralul arhaic *mumîni*, înregistrat și astăzi în graiurile bănățene ²⁹ : *la un loc a sta puși prunci nainte* a *mumînilor la rînd ca și mumînilor* (58) ; *pre copii de 5 — 6 ani de la un bordei pînă la altul prin dudău mare, pădure, mumînilor îi perdea* (116) ;

substantivul *casă* are la pl. *căși* ³⁰ : *să stea prin căși să păzească* (82) ;

mai multe substantive neutre fac pluralul în *-e*, în loc de *-uri*, obișnuit la aceste substantive în celelalte graiuri și în limba literară : *ceas* — pl. *cease* : *la 3 cease* (61), *la 9 cease* (62) ; *pămînt* — pl. *pămînte* : *bune pămînte* (82), *... în pămînte ce se cheamă Macoviștea* (82) ; *șanț* — pl. *șanțe* : *ei erau în șanțe, iar noi în drumu larg* (95), *șanțele aci le lăsară* (98, cf. 103) ³¹.

²⁰ Cf. PETR. ALMĂJ 87, 97.

²¹ ȘAN. ALMĂJ 141 înregistrează *dă dă uori* „de două ori”.

²² Cf. R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în „Limba română”, V, 1956, nr. 2, p. 44, harta nr. 5.

²³ Cf. WEIG. BD 13.

²⁴ Cf. PETR. ALMĂJ. 94 ; E. Petrovici, *Corespondențele românești ale grupurilor bulgare și, zd*, în „Limbă și literatură”, II, 1956, p. 285—292, harta nr. 1.

²⁵ Cf. WEIG. BD 22 ; PETR. ALMĂJ 95 ; ȘAN. ALMĂJ 138.

²⁶ Cf. *manuntă* (PETR. ALMĂJ 151).

²⁷ Cf. WEIG. BD 22.

²⁸ Cf. WEIG. BD 24 ; ALRM I, vol. II, h. 253.

²⁹ Cf. L. Costin, *Graiul bănățean (Studii și cercelări)*, Timișoara, 1926, p. 142.

³⁰ Cf. WEIG. BD 18, 36 ; ȘAN. ALMĂJ 141.

³¹ Pl. *pămînte* e atestat în ȘAN. ALMĂJ 141 ; M. Borecilă îmi comunică din *Cuptoare*, jud. Caraș-Severin, pluralele *șasă și pămînce*.

Substantivele feminine cu pluralul în *-i*, precum și cele masculine terminate în *-ă*, cu aceeași desinență de plural, prezintă la genitiv-dativ singular, ca în majoritatea graiurilor dacoromâne, articolul contras cu desinența cazuală; o evoluție asemănătoare, datorită unor schimbări fonetice, au și substantivele ale căror desinențe de plural sint *-e* sau *-le*:

apă — *api*: *podu api* (60, 65, 69); *beserică* — *beserici*: *păreți beserici* (84); *casă* — *căși*: *gazda căși* (78), *locu ... căși* (116), *casă* — *casi*: *locul casi* (109), *profesu casi* (114); *mulțime* — *mulțimi*: *mijlocu mulțimi* (699); *pașă* — *pași*: *închinându-să pași* (71); *preoteasă* — *preotesi*: *casa părinților preotesi* (113); *taică* — *taichi*: *nu spune taichi* (90); *zi* — *ziii*: *raza ziii* (62); *Dunăre* — *Dunări*: *apa Dunări* (83), *podul Dunări* (112); *Rușava* — *Rușavi*: *companiile Rușavi* (62); *Elisabeta* — *Elisabeti*: *fortu Elisabeti* (62); *Teregova* — *Teregovi* (74) etc.

La plural, substantivele masculine, de asemenea, au articolul contras cu dezinența: *păreți*: *păreți beserici* (84); *turci*: *turci ... oile tae* (81); *răitari*: *las răitari să alerge* (77); *militari*: *militari noștri ... băură* (94) etc.

Relativ la a r t i c o l, remarcăm două fenomene dialectale care includ în aria lor și Banatul:

a) Articolul hotărît enclitic *-l* în foarte numeroase cuvinte nu e notat, deoarece el dispăruse sau era pe cale de dispariție, la începutul secolului al XIX-lea, în Banat: *în vârful muntelui* (55), *în cvartiru ofițeresc* (55), *împrejuru Rășavi* (55), *anu trecut* (56), *după calendariu nou* (56), *la turcu Izmail* (57), *calu încăleacă* (59), *prințu Franți* (59), *garnizonu turcesc* (60), *ispravnicu Ștuică* (61), *rumînu trimis* (61), *dealu negru* (62), *ogașu Jupalnicului* (63), *din vârful Cheii* (64), *cătră drumu mare* (65), *la generalu nostru* (66), *calu își ducea* (67), *oberșteru nostru* (68), *cu întunerecu* (69), *cînd unu, cînd altul* (70), *în dealu vinilor* (70), *propiteru regimentului* (71), *miezul nopți* (103), *mijlocu mulțimi* (699) etc., etc.³²

b) Articolul p o s e s i v este în numeroase exemple neacordat, autorul cronicii manifestînd tendința de a întrebuița o singură formă — *a* — pentru masculin și feminin, pentru singular și plural: *dînd frățîni-meu cal bun, find a lui stab ...* (85), *calu lui cu a mieu lăsat* (87); *nu da armele, ... că-s a lui* (57), *cele două companii a noastre* (60), *4 companii a noastre* (63) ș.a.

La n u m e r a l e, relevăm numeralul nehotărît cîtea „cîteva, puține”: *alergai acas, zîși cîtea prune uscate să fiarbă* (89)³³.

Cîteva p r o n u m e ne rețin atenția:

ceea „cealaltă”: *de cea parte pe drum* (62);

hăla „acela”: *dar ce să rîde jupînu hăla ?* (61);

nima „nimeni”: *în Șopot pruni încărcați, dulci, satele fugite, nima* (72)³⁴;

niscai „niște”: *niscai domni proști pot fi vorbit* (113).

V e r b u l ne prilejuiește relevarea unor particularități dintre cele mai interesante.

În legătură cu i m p e r f e c t u l, apar două probleme care se impun a fi semnalate:

a) La persoana a 3-a plural se întîlnesc obișnuit formele arhaice și etimologice, în același timp, fără dezinența *-u*, caracteristice și altor graiuri

³² Cf. WEIG. BD 36; ȘAN. ALMĂJ 143.

³³ Cf. WEIG. BD 122; PETR. ALMĂJ 148.

³⁴ Cf. PETR. ALMĂJ 152; ȘAN. ALMĂJ 141.

dacoromâne ³⁵. Din mulțimea exemplurilor cităm câteva: *soldatii ... n-avea carne* (58), *ei cerea să le dau* (58), *ei vorbea* (59), *soldatii, doriji de carne, lua, mânca* (60), *turcii cu mâna stîngă pe ochi, cu dreapta întră ei intra și tăia* (63), *turcii în mijloc a ne masacri ne încungiurară; tăia, pușca, prindea* (69), *ei nu cuteza* (97), *mii de oameni și copii îl petrecea* (699), *flămînzi ca el umbra și ce zicea asculta* (699) etc., etc.

Rar se întîlnesc și forme cu dezinența -u: *mulțime cădeau* (63), *parale făceau* (82), *cu pistoalele să pocăluiau* (94), *casele nu să vedeau* (116) etc.

b) Imperfectul verbelor de conjugarea a IV-a prezintă forme vechi: (pers. 1 sg.) *auziam* (99), *eșiam* (73), *prînziam* (110), *slujiam* (90); (pers. 3 sg.) *auzia* (68), *să auzia* (64), *grijiia* (112), *să năcâjiia* (61), *pășia* (97), *păzia* (113);

(pers. 1 pl.) *auziam* (67, 104).

Aceste forme etimologice se găsesc în dacoromâna veche, regional, astăzi, în Maramureș și în dialectul istroromân ³⁶. Cercetările dialectale în Banat n-au semnalat astfel de forme, fapt care ne face să credem că avem de-a face cu arhaisme dispărute în decursul unei perioade de peste o sută de ani.

La pers. 1 sg. a perfectului simplu al verbelor de conjugarea a III-a se întîlnesc numai forme „tari”, care fac astfel dovada că la începutul secolului al XIX-lea acestea erau curențe în graiurile bănățene. Asemenea forme verbale, precum se știe, au existat în anumite regiuni ale vechii dacoromâne ³⁷ și există astăzi în dialectul aromân și meglenoromân ³⁸ și în Banat ³⁹. În graiurile bănățene se pare că ele sînt mai frecvente în cele de sud, adăugîndu-se altor arhaisme ale subdialectului bănățean. Am întîlnit următoarele forme „tari” de perfect simplu:

aduși: la șpital în Bozovici alergam și veneam și preoteasa la mine o aduși (90);

ajunși: mînezi din Borloveni la Bozovici ajunși (87);

deșchiși: în 25 Mart ... deșchiși cortul beserici (89);

duși: la epi[sco]pu mă duși (55), *eu la el mă duși, îl întrebai* (76), *le duși în școala unde am învățat* (79), *eu le duși pre ulița jidovilor, cu foale vechi, putrede, rupte, aninate* (79), *eu îl duși la maioru Rachicevici* (85), *mînezi de noa[p]te mă duși la Băni* (89), *și eu încălecînd drept la graf Olerfi îi duși* (93), *eu mă duși la el văzînd că n-are arme* (99), *eu îi mulțămii și înainte mă duși la apa Săracovi* (99), *eu la ei mă duși* (100), *eu mă duși* (111), *a 3-a zi vrînd a pleca mă duși la arhimandritu Moisi Vasilevici* (113);

culeși: eu culeși urzici (110);

³⁵ Cf. Ion Gheție și Mirela Teodorescu, *În legătură cu desinența -u a pers. 3 pl. a imperfectului indicativ*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XVI, 1965, nr. 1, p. 87—101; Ion Gheție și Mirela Teodorescu, *Asupra desinenței -u a pers. 3 pl. a indicativului imperfect. Noi contribuții*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XVII, 1966, nr. 2, p. 175—183.

³⁶ Cf. I. Pătruș, *Uniformizarea în sistemul morfologic. Despre imperfectul românesc*, în „Cercetări de lingvistică”, IX, 1964, nr. 2, p. 227—231.

³⁷ Cf. O. Densusianu, *Istoria limbii române*, II, București, 1961, p. 140—141; Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, [București], 1968, p. 546.

³⁸ Cf. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, 1932, p. 459—463; Th. Capidan, *Meglenoromânii. I. Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 164—166.

³⁹ Cf. WEIG. BD 45—46; PETR. ALMĂJ 38 și glosarul, p. 146 ș.u., *passim*; ȘAN. ALMĂJ 142.

înțăleși : eu, lângă drum fiind, graiul *înțăleși* (59);
merși : ... cu carii *merși* la Vartensleben (102);
puși : la un loc a sta *puși* prunci naintea mumînilor, ca și mumînilor
 (58), *îmi dete, puși pe cal* (77);
rămași : și *rămași* pe Mehadia (115), trasta ce aveam cu brînză, slănină
 mi-au furat-o, de rămaș flămînd (72), eu, văzîndu-i tineri, negustori, vorbi-
 tori, rămași îndărăt la lăitnantul și îi spuși că știu rumânește (99);
răspunși : eu tare bine le răspunși și le spuși că vin[e] batalionu (73);
scriși : Așa au scris Natalii mele la Vilagoși (79), scriși mulțămîta
 (95), o scriși, o dădeți (115);
spuși : eu spuși de oberșteru (66), eu tare bine le răspunși și le spuși
 că vin[e] batalionu (73), eu de a-m cumpăra bucate jos la Sasca spuși că
 mă duc (73), eu spuși oberșterului și eșiră la ei (73, cf. 76), spuși că-s de la
 Corni (79), eu spuși și toți să mirară (89), eu, văzîndu-i tineri, negustori,
 vorbitori, rămași îndărăt la lăitnantul și îi spuși că știu rumânește (99), și
 ajungîndu-l îi spuși (100), prînzînd la mine, le spuși de casa părinților preo-
 tesii mele din Sebeș (113), eu un darab deasupra de rost îl spuși (114), îi spuși
 că am adus singhilia (115), eu îi spuși că și eu lui aceeași i-am scris (115);
storși : luați o jumătate de lămîne mai bună și storși must acru, în nas,
 în gură (89), iară storși must în ochi, în nas, în gură (89);
strînși : mînile îi îndoiți, picioarele îi strînși (89);
trimiși : trimiși copilul (88), eu trimiși preoteasa la oberșteru după
 zupă (89), pre rumâni la Clerfi îi trimiși (95);
ziși : eu îi ziși (55), mînezi dimineața eu la oberșteru ziși (55), eu ziși
 (58, cf. 85, 111, 114), eu ziși cătră mueri (59), eu îi ziși să ne încredem
 în Mihai Ștucă (59, cf. 60), eu veni aproape și le ziși (64), plecarăm, ziși,
 scăparăm în Mehadia (66, cf. 76), dîndu-m, ziși (77), a doa zi de dimineață
 ziși să-m facă zupă (88), alergai acas, ziși cîteva prune uscate să fearbă (89),
 ziși să-i dea țoalele (99).

Perfectul compus se construiește la persoana a 3-a plural
 cu auxiliarul *or*. După Atlasul lingvistic român, forma de tipul *or cîntat* se
 găsește în Banat⁴⁰. Trebuie să menționăm că această formă este concuroasă
 în Cronica lui Stoica de cea obișnuită în graiurile dacoromâne de sud și în
 limba literară. Cîteva exemple : *s-or adus* (75), *s-or ascuns* (98), *or făcut-o* :
în Lipova mai sezînd, o cruce mare de lemn or făcut-o cu el și pre o coaste
de deal, săpînd groapă, au înfipt-o (699), *s-or îmbătat* (110), *s-or înșălat*
(98), s-or lucrat (56), *s-or predat* (76), *or pușcat* (84), *nu l-or văzut* (65), *s-or*
coborît : *cu togheneralitatea călărește jos s-or coborît, naintea cetăți s-au des-*
călecat (104).

Mai mult ca perfectul se întilnește construit în două feluri :

a) din perfectul compus al auxiliarului *a fi* și participiul verbului
 respectiv : *au fost ajuns* (81), *s-au fost întors* (57), *au fost spînzuratu-i* (80),
au fost spus (114), *au fost trimis-o* (64);

b) din perfectul compus al auxiliarului *a fi* și gerunziul verbului res-
 pectiv : *au fost cîntînd* (70), *i-au fost suduînd* (71), *l-au fost petrecînd* (82)⁴¹.

⁴⁰ V. R. Todoran, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, în „Cercetări de lin-
 gvistică”, VI, 1961 nr. 1, p. 65, harta nr. 10. Pentru explicarea auxiliarului *or*, cf. p. 67, nota 1;
 ȘAN. ALMĂJ 142. Această formă de perfect compus e atestată și în Bucvariu pentru pruncii
 cîii rumânești... (v. nota 13) : *s-or vorbit ca să pedepsească pre Petru* (p. 18).

⁴¹ Cf. ȘAN. ALMĂJ 142.

Viitorul, de asemenea, prezintă, alături de forma literară, frecvent întrebuințată, două forme vechi și dialectale, alcătuite din :

a) prezentul auxiliarului *a vrea*, în formele lui scurte, și conjunctivul : (pers. 3 sg.) *va să înceapă* (87), (pers. 1 pl.) *vom să rețerim* (76) ;

b) prezentul auxiliarului *a vrea*, în formele lui scurte, cu *v-* dispărut, și infinitivul : (pers. 1 pl.) *n-om da : de nu veți da voi în noi, nici noi n-om da* (104), (pers. 3 pl.) *s-or putea* (104)⁴².

O formă de viitor anterioare construită cu așa-zisa formă populară a auxiliarului : (pers. 3 sg.) *s-o fi dus* (699).

Subjonctivul perfect, ca și în limba veche, prezintă forme cu auxiliarul flexionat : (pers. 3 pl.) *să vă fie întâlnit* (85)⁴³.

Cunoscută graiurilor bănățene este întrebuințarea reflexivă a unor verbe care obișnuit sînt intransitive, tranzitive folosite absolut sau chiar tranzitive propriu-zise⁴⁴ :

a se rîde : *gheneralu în hohot s-au rîs* (61), *dar ce să rîde jupînu hăla ?* (61), *ei să rîdea* (66), *ne rîsărăm* (73) ;

a se glumi : *turcii văzînd că Iusuf nu să glumește ...* (81) ;

a se întîrzia : *se temea că s-au întîrziat* (100) ;

a se descăleca : *eu vrui să mă descălesc* (94), *naintea cetăți s-au descălecat* (104) ;

a se făgădui : *Giumanca cu Olteanu și capitanu Merzici să can făgăduisă lui Vartensleben și Sava Demelici că vor lua fortu Elizabet* (103).

Verbe derivate cu prefixe „aspectuale” :

iz-

izăflat „inventat, născocit, scornit” : *minciuni izăflăte, scornite* (59) ;

prc-

proface : „a face din nou, a reface” : *carele luund cartea ce o profăcusăm în mîină, în dete cea venită rumânească mie, să o cetesc rumânește* (92) ;

prorupt atestat numai ca participiu-adjectiv, uneori cu valoare adverbială, în forma negativă *neprorupt* „neîncetat, neîntrerupt” : *cară cu zăhărele, fără de grîu, orzi, cucuruz, ovăs, după oaste aducea neprorupt* (69), *turcii di pe Dunăre din șaiche cu canone mici foc neprorupt da* (99)⁴⁵.

ză-

a zăposti : „a posti” : *Corneni fug și ea cu ei în zbăg în vîrfu muntelui Cerni, vîr au zăpostit* (67) ;

a zăuita : „a uita” : *în sobă lui Chiosa Mustafa Aga zăuitai vergeao de pistoale* (62), *el zisă : „Zăuitai, dară cu b să începe cuvîntul”* (106) ;

⁴² Cf. I. Coteanu, *v mobil de la auxiliarul viitorului bănățean*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XI, 1960, nr. 4, p. 851—853 ; ȘERB. CĂT. 276 ; ȘAN. ALMĂJ 142—143.

⁴³ Cf. O. Densusianu, *Istoria limbii române*, II, București, 1961, p. 143.

⁴⁴ Cf. Iorgu Iordan, *A se rîde*, în „Revista filologică”, II, 1928, nr. 3, p. 277—279 ; ȘAN. ALMĂJ 142.

⁴⁵ Cf. Maria Clopoțel, *Despre „aspectul” verbal în graiurile bănățene*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Philologia, 1964, fasc. 1, p. 122—128 ; I. Rizescu, *Prefixele pro- în limba română*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, IV, p. 23—30 ; I. Rizescu, *Prefixele regionale dacoromânești ză- și do-*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, IV, p. 31—36 ; ȘAN. ALMĂJ 129.

E interesant să semnalăm că prefixul *do-* apare la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, mai exact în anul 1781, în chiar titlul *Bucvariului* citat în nota 13, pe care îl reproducem aici în întregime, împreună cu toate datele bibliografice : *Bucvariul pentru pruncii ceii rumânești carii să află în crăiia unguerească și hotarele ei împreunate. Cu dovoirea stăpînitorilor. S-au tipărit în Beciu la Iosif de Kurțbec, Răsăritului tipograf de la Curte, la anul 1781.*

Vom menționa, în continuare, câteva forme specifice unor verbe, existente în graiurile bănățene și, în unele cazuri, în arii mai largi ⁴⁶:

aduce: (imperativ, pers. 3 pl.) *ado*: *Sofronie, vin bun, mai bun, bătrîn, încoacea ado!* (77);

da: (perfect simplu, pers. 3 pl.) *deteră* (57); (mai mult ca perfect, pers. 3 sg) *dedese* (55, 72);

fi: (prezent indicativ, pers. 3 pl.) *mi-s*: *eu mi-s cu el* (59), *eu nu mi-s lăudăros* (113), *așadar mi-s preot* (699), *eu mi-s Nicola Turciia* (700); (pers. 3 sg., forma conjunctă) *-i*: *alerga să vază Vârșățu cumu-i* (83), *l-i mai scumpă* (93); (pers. 2 pl.) *vi-s*: *din ce sate vi-s?* (700); (pers. 3 pl.) *îs, -s*: *bureții iuți-iuți îs dulci* (68) ... *cunoscîndu-le ce-s* (104);

făgădui: (ind. prez., pers. 1 sg., fără sufix morfologic verbal) *făgădui*;

fugi: (gerunziu) *fugînd* (70, 74, 91, 699);

lua: (gerunziu) *luund* (57, 63, 68, 69, 71, 80, 85, 94, 101, 698 etc.), *luundu-și* (57, 92, 699), *luundu-l* (59, 78) (cf. *luîndu-l* 59), *luund-o* (91);

mîncea: (ind. prez., pers. 2 sg.) *mîncei* (699), (pers. 3 pl.) *mîncă* (699); (conj. prez., pers. 1 sg.) *să mînce* (64), (pers. 3 sg.) *să mînce* (94);

pomeni: (ind. prez., pers. 3 sg., fără sufix morfologic verbal) *să poméne* (98);

prînzi: forme fără sufixul morfologic verbal: (conj. prez., pers. 1 sg.) *să prînd* (89), (pers. 3 pl.) *să prîndă* (89);

scăpa: (ind. prez., pers. 2 sg.) *scăpi* (699);

scrie: (infinitivul) *a scri* (92), *a-l scri* (115), *nu vor mai scri* (93); (mai mult ca perf., pers. 3 sg.) *scriiasă* (109), (conj. prez., pers. 2 pl.) *să scriți* (69);

trimite: (perf. simplu, pers. 3 sg.) *trimeasă* (58, 59, 74) (cf. și *trimisă* 58), (imperativ, pers. 2 sg.) *trimete* (55);

veni: (imperativ, pers. 2 sg.) *veno* (77, 700).

Formele iotacizate ale verbelor apar uneori, în concurență cu cele neiotacizate: *să-i prinză* (56), *să șază* (71) (cf. însă, [eu] *șed* 60), *să vază* (60, 65), *să se vază* (60); *puînd* (58, 61), *puîndu-le* (56), *rămînd* (57, 107); *spuînd* (55), *spuîndu-le* (66) (cf., însă, *spunîndu-i* 68); *viînd* (58, 72), *viîndu-i* (57) (cf., însă, *venînd* 55, 56, 105), *să nu vină* (66).

Alte părți de vorbire merită a fi menționate, fiindcă se găsesc în graiurile bănățene, uneori în variante specifice:

A d v e r b e: *încoacea* (60, 70, 101, 699), *dincoacea* (107), *îndărăpt* (71) (cf., însă, *îndărăt* 73), *îndeșert* „înzadar” (89), *mînezi* „mîfine” (55, 59, 73, 77, 87, 92), *naînte* (63, 98), *napoi* (98). Mai deosebite, prin originea și întrebuițarea lor, sint: *an* „anul trecut”: *familiile ce fugisă an la Arad* (93); *îndeseară* „spre seară, către seară”: *îndeseară îndărăt s-au retras*

⁴⁶ Pentru atestarea unora dintre ele, cf. PETR. ALMĂJ. 146 ș.u., ȘAN. ALMĂJ 143, ȘERB. CĂT. 276.

O formă prefixată cu *pro-* e atestată într-un text bănățean din 1813: *proscălat* (sic!), care trebuie interpretat *prosculat* (cf. N. Iorga, *Observații și probleme bănățene* ..., p. 67).

(70), *îndeseară în Sebeș au ajuns* (114), cf. 61; s-a format din *în + deseară* (<*de + seară*); *îndeseară* apare și substantivat: *în îndeseara* (84); *maido* „aproape”: *era maido mort* (100)⁴⁷.

Prepoziții: *pre* (60, 70) și *pră*: *pră cei din Clisură* (83), *di pră deal* (96), *pră aripa dealului* (96); *o bombă turcească pră un raitar ... întră ochi îl lovi* (98), cf. și *pe* (97); *pin* „prin” (81, 91); *pintră* (70, 99); *preste* (60, 62, 86) și *prăstră* (99); *pingă* „pe lingă”: *trimete străji pingă Dunăre* (55), *neștind locul pingă porțile deschisă, în jos au trecut* (56), *pingă riu* (96, cf. 62, 65, 67, 70, 79, 83, 92 etc.) și *pringă*: *de la Mehadia în jos aflai o cârțită cu doi cai și un ofițer călare cu vro 10 soldați pringă caru cu cei morți* (106); *dingă* „de lingă”: *dingă armiașia noavă văzurăm un turc* (63), *3 muschetiri dingă ghegeneralu Fabri pre loc ucisă* (98)⁴⁸.

Conjuncția *au* este în corelație cu *sau*: *iară 6 inși au viu sau mort îl aveau* (64), *au încoacea vor veni prin păduri sau preste munți în Hal-măji vor trece* (65).

Interjecții: *haida* (92), *fa*: *scoală-te, fa, du-te că-i păcat de te așteaptă* (114).

Cu privire la derivație, vom remarca mai întâi câteva verbe care se întrebunțează, spre deosebire de limba literară, neprefixate:

- boldi*: *toți boldiră* (78);
- bolnăvi*: *eu mă bolnăvii* (88);
- cerca*: *des cerca* (105);
- cruntat* (70);
- plini*: *Papila 4 zile își plini* (61);
- sănătoșă*: *mirosu mă sănătoșea* (88);
- spăimînta*: *epuru pre leu nu spăimîntă* (60);
- tinde*: *văzui struguri pre mas[ă] tinși* (76);
- vinui*: *ce-l vinuia* (65).

Derivate cu prefixe:

- des-* (*dez-*): *dezbumbîndu-și* (59), *despecetlui* (93);
- iz-*: *izăflat* (59), v. p. 300
- în-* (*im-*): *îmbumbat* (73), *i-au întărcuî* (83);
- pro-*: *profăcusăm* (92), *neprorupt* (69, 99), v. p. 300
- ză-*: *au zăpostit* (67), *zăuitai* (62, 106), v. p. 300

Derivate cu sufixe:

- ai*: *măsai* (101);
- ar* (*-er*): *trîmbicer* (100, 101), *umbrar* (90);
- aș*: *brînaș* (115), *junelaș* (86);
- ăi*: *pușcăi* (71);
- ălui*: *pușcălui* (64, 67), *pocălui* (94, 96);
- ări*: *pușcări* (63);
- ătură*: *mîncătură* (64, 74);

⁴⁷ Pentru această formație interesantă, cf. I. Rizescu, *Prefixele regionale dacoromânești ză- și do-...*, p. 34.

⁴⁸ Pentru explicarea lui *pingă* și *dingă*, cf. S. Pușcariu, în „Dacoromania”, X₂, p. 286–287; S. Pușcariu, *Limba română*, II, București, 1959, p. 179.

- cică : *pruncică* (77);
- cte : *lătete* (89), *molete* (87);
- eț : *croșneț* (91);
- -i : *berbeci* (95), *curmezi* (55), *gosti* (56), *hălăi* (74), *halalăi* (74), *mări* (114), *scrumi* (83), *șoi* (94), *vîrzobi* (97);
- ice : *ședulice* (60);
- ie : *căsăpie* (58), *lotrie* (90), *morminție* (82);
- it : *cutrit* (80), *lomit* (70);
- iță : *protopopiță* (114), *capitanită* (700);
- os : *vînturos* (98).

Prin derivare i m p r o p r i e , s-a format *zăpost* (699), ca postverbal, de la *zăposti*.

Iunie 1969

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

NOTE AROMÂNE (I)

DE

PETRU NEIESCU

Aromâna este limbă sau dialect?

Sînt cunoscute discuțiile purtate la noi cu cîțiva ani în urmă privitoare la limba română și la dialectele ei, ca și argumentele care s-au adus atît în sprijinul cît și împotriva ideii că aromâna, meglenoromâna și istroromâna sînt dialecte ale limbii române sau limbi aparte.

Se știe, de asemenea, că nu există principii sigure, general valabile, cu ajutorul cărora să se stabilească dacă un idiom este limbă sau dialect.

Sînt frecvente cazurile în care comunități de oameni care, deși vorbesc idiomuri foarte apropiate, se consideră națiuni aparte, care vorbesc limbi diferite (cehii și slovacii, sîrbii și croații etc.).

Nu cunoaștem însă nici un caz în care două grupuri mari de oameni care își denumesc cu același cuvînt originea etnică, apartenența națională și idiomul cu ajutorul căruia comunică între ei, să vorbească limbi diferite și nu dialecte ale aceleiași limbi.

Așadar, aromânii, care și azi folosesc aceleași cuvinte ca și dacoromânii pentru originea lor etnică și pentru idiomul pe care îl vorbesc, precum și meglenoromânii și istroromânii, care nu de mult au pierdut aceste cuvinte, vorbesc aceeași limbă, nu limbi diferite.

aseără (aséră)

În dialectul aromân din Macedonia am notat pentru *ieri*, *alaltăieri*, *aseară*, *alaltăseară*, *deseară*, *azi*, *mîine*, *poimîine* următoarele forme: *aseără* (Crușova = C), *aséră* (Beala de Sus = B) = *ieri*; *a²áltăd* = *alaltăieri*; *ásăr seără* (C), *~séră* (B) = *aseară*; *ajér seără* (C), *~séră* (B) = *alaltăieri*; *áză* sau *ástăd* = *azi*; *astără* = *deseară*; *măni* = *mîine*; *păimăni* = *poimîine*.

Așadar, *aseără* (*aséră*) a primit sensul de *ieri*, înlocuind pe *ajér*, care s-a păstrat numai în sintagma *ajér seără* (C), *~séră* (B) = *alaltăseară*.

Ca dovadă că lucrurile se prezintă astfel dăm următoarele forme : *aseără tahină* = ieri de dimineață (*tahină* = în zori, de dimineață); *aseără dăua* = ieri, în timpul zilei; *aseără ti prăju* = ieri la prânz; *aseără pi nîngă seără* = ieri pe înserat; *aseără nșeără* = ieri seară; *aseără noăptea* = ieri noapte (C).

T. Papahagi, în *Dicționarul dialectului aromân*, dă pentru *aseară* numai sensul pe care cuvîntul îl are și în dacoromână.

încăleca

Aromânul, tip mobil, călătorește mult. Cum căile de comunicații în Peninsula Balcanică erau și mai sînt destul de puține, în special în zonele muntoase, el, ca și albanezul, călătorește mai ales călare pe cal sau pe catir. De aceea el *încălică* și *discălică* foarte des. Cînd folosește alt mijloc de comunicație : car, tren, autobuz, camion, vapor sau chiar avion, el *încălică* și pe acesta, cînd se urcă, și *discăleacă*, cînd se coboară. Aromânul se *suie în deănă, pi mînti*, și *încălică* și *discălică* pe și din orice mijloc de locomotie. A *încăleca* a primit deci în dialectul aromân din Albania, prin extensiune de sens, un înțeles nou, neatestat pînă în prezent în lucrările anterioare.

măsă, meăsă

După cum se știe, în dialectul aromân se păstrează „diftongul *ea*” și după labiale (*feătă, peănă, meăsă* etc.).

În graiurile aromânilor nomazi, din Albania, sau în ale celor care pînă nu de mult au fost nomazi, ca și în unele graiuri din Macedonia, am notat forma *măsă, măsî* pl. În restul dialectului aromân există forma *meăsă*.

În *măsă* nu avem de-a face cu depalatalizarea labialei *m* (sau cu monoftongarea diftongului *ea*), ca în majoritatea graiurilor dacoromânești, ci cu cuvîntul *masă*, de origine bulgărească. Evident că în bulgară cuvîntul este de origine românească.

Prin urmare aromânii deveniți nomazi, renunțînd la tot ce era complicat de transportat și nu era strict necesar pentru practicarea păstoritului și a țesutului, au renunțat și la *masă*, pierzînd apoi și termenul care denumea acest obiect. Reașezîndu-se, o dată cu obiectul, au împrumutat și cuvîntul *masă* din graiurile bulgărești. Deci cuvîntul *meăsă* în dialectul aromân este de origine latinească, în timp ce *măsă* e de origine bulgărească. În legătură cu aceasta reproducem răspunsul la întrebarea nr. 32, *masă*, obținut de la informatorul III din Gopiș : *măsă*, [K] *m^hăsă*; *m^hăsi*, *măsă* *ăsti* *vurgărești*.

român, românie

Se știe că o caracteristică fonetică importantă a dialectului aromân este proteza lui *a*. Un *a* inițial se adaugă cuvîntelor care încep cu consoană, la majoritatea aromânilor, exceptîndu-i pe cei din Albania, unde proteza lui *a* este mai puțin obișnuită. Acești aromâni se numesc pe ei *români* (*rămân, rmăn, rmen*), la unele grupuri cu *o* (*r* uvular). Din această cauză, pe bună dreptate, acad. Al. Rosetti și-a intitulat studiul său *Cer-*

cețări asupra graiului românilor din Albania (în „Grai și suflet”, vol. IV, 1929, fasc. 1, p. 1 — 83).

Aflindu-mă la un grup de călive de aromâni nomazi, care erau la iernatic pe malul Mării Ionice, de la care am cules texte pe benzi de magnetofon, întrebați fiind de unde sînt, mi-au răspuns prompt și în grup: *-dî-ayá = de aici*.

Am întrebat din nou: *-dî ȳu dî-ayá, cum dî-ayá? = de unde de aici, cum de aici?*, la care mi s-a răspuns: *noi him ȣmăń, dît ȣmăńiȣe, sus-hima, n-ávem căsi, casá pi cal = noi sîntem români, din romănie, sus-jos, n-avem case, casă pe cal*.

O femeie, dintr-un sat din sudul Albaniei, de 82 de ani, îngrijitoare la un muzeu în aer liber, mi-a spus printre altele cu melancolie *K'irú ȣmăńiȣa = pieri romănia*. Cerindu-i să-mi explice cum *K'irú ȣmăńiȣa*, m-a întrebat dacă eu nu văd că acum oamenii nu mai au oi, că nu mai practică păstoritul sub formă nomadă, că au intrat în diverse servicii, ca ea, sau au devenit agricultori. A completat apoi cu aceeași melancolie că părinții ei au fost *ȣmăń*, că și ea a fost în tinerețe *ȣmăńá*. Tot ea mi-a spus că este și o țară care se numește *ȣmăńiȣa*, și care este lingă *Başkımi Sovietic* (= *Uniunea Sovietică*).

O altă femeie, originară din Biliști, care mi-a spus că este căstrăneoată, după ce mi-a povestit în mod amănunțit cum trăiau cînd erau păstori, cum lucrau cu oile și cum preparau produsele lactate, la constatarea mea că se pricepe foarte bine în ale oieritului, a completat: *him ȣmăń, me-a te-aȣá l'i ȣcim tuti-aȣisti = sîntem români și de aceea le ȣtim toate acestea*.

Din cele de mai sus reiese că *romăń* în dialectul aromăń din Albania și-a îmbogățit sensul de aromăń (termen generic pentru diversele grupuri ca fărșeroȣi, căstrăneoȣi, muzăchiar, voscopoleni etc.) cu acela de păstor (nomad), ca și *vlah*, iar *romănie*, cu cel de păstorit, sensuri neatestate pînă în prezent.

E de menționat faptul că albanezii, care îi denumesc pe aromâni cu termenul *vlah*, zic despre ei că sînt *ȣubéń-ȣubán*. Cuvîntul poate fi o traducere a sensului pe care îl are *ȣmăń* sau *vlah*.

Iunie 1969

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviȣá, 21

NUME PROPRII DE ANIMALE ÎN ZONA PORȚILOR DE FIER

DE

ILEANA NEIESCU și AURELIA STAN

Într-unul din articolele noastre anterioare ne-am ocupat de unele aspecte ale onomasticii din zona Porților de Fier, și anume de criteriile după care au fost acordate prenumele¹. Pentru aprofundarea fizionomiei graiului din această regiune și pentru a aduce o contribuție la tezaurul de nume proprii românești, am considerat că nu ar fi lipsită de interes studierea numelor proprii date animalelor din comunele anchetate pentru monografia lingvistică a regiunii Porților de Fier².

Numele respective au fost culese cu ajutorul unei întrebări cuprinse în *Chestionarul onomastic*³. Întrebarea se referă la numele proprii date următoarelor categorii de animale: a) vaci, b) boi, c) ciini, d) capre, e) cai, f) pisici, g) oi și berbeci, prin urmare cam toate felurile de animale care există, în mod obișnuit, într-o gospodărie individuală țărănească. Aproape pentru toate aceste categorii de animale avem exemple de nume proprii, din toate localitățile. Nu avem astfel de nume din Ts pentru capre, cai, pisici și oi, din T pentru pisici, din E pentru pisici și oi, din V pentru pisici. Este destul de curios faptul că în aceste localități nu au nume proprii în primul rând pisicile, care trăiesc mai aproape de gospodărie comparativ cu restul animalelor care, după cele spuse de informatoare⁴, nu au de asemenea nume proprii.

¹ Vezi CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 211—217.

² Dăm numele localităților precum și siglele lor, pe care le-am utilizat în studiul nostru: Tufări = T, Coramnic = C, Jupalnic = J, Eșelnița = E, Dubova = D, Plavișevița = P, Tisovița = Ts, Virciorova = V. De asemenea, vom nota și categoriile de animale cu următoarele sigle: a = vaci, b = boi, c = ciini, d = capre, e = cai, f = pisici, g = oi și berbeci.

³ Publicat în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 239—261.

⁴ Chestionarul antroponimic, care include și întrebările referitoare la numele proprii de care ne ocupăm, în localitățile din zona Porților de Fier, de altfel ca și în toate celelalte localități unde colectivul de onomastică de la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj a făcut cercetări de onomastică, a fost adresat numai femeilor.

Inexistența unor nume proprii în localitățile amintite este neglijabilă dacă avem în vedere restul datelor de care dispunem. Materialul onomastic respectiv este bogat și variat. Faptul se datorește, în parte, unor caracteristici de natură economico-geografică ale regiunii de care ne ocupăm. Așezarea ei pe o fișie îngustă de pământ, între Dunăre, la sud, și un lanț de munți calcaroși la nord face ca pământul arabil să fie destul de puțin și să fie compensat oarecum de prezența unor văi și platouri bune pentru pășune. În aceste condiții una din principalele posibilități de existență ale oamenilor de aici este creșterea vitelor.

Datorită acelorăși caracteristici de ordin economic și geografic aici nu au putut lua ființă unități agricole cooperatiste și au rămas vechile gospodării individuale.

Creșterea vitelor și a altor animale utile gospodăriilor individuale la sate fiind strins legată de viața oamenilor, numele proprii ale animalelor prezintă interes și prin faptul că depășesc sfera exclusiv lingvistică, dezvăluind aspecte care sînt legate de ocupațiile, psihologia, cunoștințele culturale etc. ale locuitorilor din regiunea respectivă. Acest material onomastic demonstrează totodată legătura, interferența sau chiar apartenența onomasticii la alte ramuri ale lingvisticii, cum sînt: lexicologia, gramatica, dialectologia etc. El ne oferă o imagine în plus a particularităților structurale ale elementelor lexicale și a particularităților fonetice caracteristice graiului cărora ele aparțin.

În consecință, numele proprii ale animalelor nu este cazul să fie neglijate și omise din cercetările de onomastică, avînd în vedere, pe lîngă cele arătate mai sus, faptul că și prin ele se manifestă foarte pregnant și elocvent posibilitățile de „creație onomastică” ale oamenilor⁵.

Diversitatea problemelor puse de numele proprii ale animalelor nu este egalată, după părerea noastră, decît în cazul categoriei poreclelor și a supranumelor⁶. Dintre aceste probleme amintim următoarele: varietatea numelor proprii acordate unei anumite categorii de animale, cum sînt vacile, sau mai multor categorii de animale, cum sînt caii, cîinii, caprele, oile și pisicile; originea lor și caracteristicile pe care le reliefează sau le anticipează; sistemul, procedeul de formare a unor nume proprii din categoria celor de care ne ocupăm.

Pentru a putea avea o privire de ansamblu asupra tuturor acestor aspecte am considerat că studierea numelor proprii de animale ar fi mai eficientă dacă am avea în vedere criteriile după care au fost ele acordate, indiferent de categoria căreia aparține animalul. Totuși, chiar dacă acesta este principiul de bază al orientării noastre în studierea materialului onomastic, respectiv, ori de cîte ori numele proprii ne vor permite, vom face incursiuni și în problematica amintită mai sus.

Semnalăm, înainte de a trece la analizarea criteriilor după care au fost date numele proprii animalelor, că acestea, spre deosebire de prenume, nu se acordă, neapărat, imediat ce animalele au văzut lumina zilei. Sau

⁵ După cum arată și W. Tašickij, *Mesto onomastiki sredi drugih gumanitarnyh nauk*, în „Voprosy jazykoznanija”, 1961, nr. 2, p. 3—11.

⁶ Cf. Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 152, unde se menționează că „criteriile după care se aleg numele ce se dau animalelor sînt aceleași pe care le-am remarcat la supranume și într-o măsură la numele de botez”.

chiar dacă a fost dat un nume propriu sau altul unui animal, acesta poate fi schimbat, în funcție de anumite considerente de ordin obiectiv sau subiectiv ⁷.

Indiferent de momentul în care au fost date astfel de nume proprii, ele respectă — așa cum am mai arătat — anumite criterii. Aceste criterii în zona Porților de Fier sînt variate și destul de capricioase, dovedind o bogată imaginație a celor care au creat sau au atribuit numele proprii. De altfel informatoarea noastră din E a precizat că asemenea nume se dau „după simțu omului”. Este evidentă, deci, referirea la faptul că numele proprii ale animalelor sînt alese după bunul plac al cuiva.

Criteriile după care au fost date numele proprii animalelor sînt, așa cum am mai arătat, variate :

1. După numele zilelor în care s-au născut.
2. După aspectul fizic : a) culoarea părului sau a lîinii pe toată suprafața corpului sau pe o suprafață redusă, sau b) alte caracteristici de natură fizică.
3. După particularități de natură psihică : temperament, deprinderi, năravuri.
4. Prenume sau forme hipocoristice ale unor prenume.
5. Nume comune din domeniul faunei, pentru a ilustra asemănarea fizică sau psihică cu un animal sau pentru a ilustra o trăsătură caracteristică tocmai opusă acestuia.
6. Nume comune din domeniul florei, referindu-se în mod metaforic la anumite particularități, de obicei de natură fizică.
7. Nume proprii provenite de la nume de orașe.
8. Diverse.
9. Nume a căror proveniență nu s-a putut stabili.

Bineînțeles, nu avem pretenția să considerăm categoriile de mai sus ca fiind singurele care pot ajuta la stabilirea originii numelor proprii de animale din zona Porților de Fier și la interpretarea lor semantică. Totuși, faptul că după numele comune și antroponime, care stau la baza numelor proprii ale animalelor, au putut fi stabilite astfel de categorii, cu toată diversitatea lor, ne permite să vorbim și despre trăsăturile tipologice ale acestui microsistem de nume proprii ⁸ și care face parte integrantă, prin toate problemele pe care le pune, din **macro sistemul denominației românești**.

⁷ În comportamentul unui animal pot interveni schimbări, poate să cîștige deprinderi noi, pot interveni evenimente străine de animal, independente, care să ducă la schimbarea numelui lui propriu. Ca o curiozitate arătăm că și la oameni am întîlnit cazuri în care prenumele dat la naștere, înregistrat în actele de stare civilă, este uitat sau schimbat în mod voit cu altul, care pare mai frumos. Astfel, în materialul antroponomic cules de noi în Valea Bistriței — Bicăz din registrele de stare civilă și cu chestionarul antropomic, întocmit în anul 1955 de către prof. Ștefan Pașca, am întîlnit următoarele două cazuri : în Buhalnița, unei fetițe al cărei prenume oficial era *Florica* i se spunea *Rodica* ; în Ceahlău, tot unei fetițe i se spunea *Aguriș*, dar prenumele ei în registrul de stare civilă era *Axinia*.

⁸ Am utilizat aici termenul de *microsistem*, deși ar putea părea impropriu. Considerăm, însă, că el sugerează mai bine decît oricare altul faptul că numele proprii ale animalelor se încadrează și se integrează în sistemul general al numelor proprii din limba română.

1. Prima categorie de care ne ocupăm este aceea a numelor proprii date după numele zilelor din săptămână. În acest caz putem vorbi de respectarea, într-o anumită măsură, a criteriului calendaristic. Asemenea nume sînt următoarele: **Lunăie**⁹ (a - C, E) < *luni* + suf. -*ai*, **Lunăica** (a - Ts) < *luni* + suf. -*ica*, **Luñilă** (b - V) < *luni* + suf. -*ilă*; **Martúica** (a - C, J, D, P, Ts, V) și **Mărtúica** (a - E) < *marți* + suf. -*ui* + -*ca*; **Mércea** (a - J) și **Mierca**¹⁰ (a - C, D) < *mierc(uri)* + -*a*, **Miereușa** (a - Ts) < *miercu(ri)* + suf. -*șa* sau < *mierc(uri)* + suf. -*ușa*, **Miereuța** (a - D) < *mierc(uri)* + suf. -*uța*; **Jofána** (a - C, J, E, P, Ts, V) < *joi* + suf. -*ana*, **Jóica** (a - C, T, J, D) < *joi* + suf. -*ca*; **Viñereán** (b - V) < *vineri* + suf. -(e)*an*, **Viñuora**, **Viñora** și **Viñóra** (a - C, T, J, E, D, P, Ts) < *vin(eri)* + suf. -*oara*; **Simba** (a - J) < *sîmb(ătă)* + -*a*, **Simbola** (a - V) < *sîmb(ătă)* + suf. -*ola*; **Simboiica** (a - E) < *sîmb(ătă)* + suf. -*oi* + -*ca*, **Simbúica** (a - C, D, Ts) < *sîmb(ătă)* + suf. -*ui* + -*ca*; **Domán** (b - V) și **Domána** (a - C, J, E, D, P, Ts) forme contrase din *duminecă* + suf. -*ana*.

Este interesant faptul că numele proprii derivate de la numele zilelor din săptămână se dau exclusiv vacilor și boilor, deci s-au stabilit la aceste categorii de animale¹¹. După cum am menționat mai sus, în cazul atribuirii acestor nume putem să ne referim la respectarea criteriului calendaristic, într-o oarecare măsură. Remarcăm varietatea sufixelor precum și a accidentelor care au determinat formarea unor asemenea derivate interesante și neașteptate.

2. Bogată și variată este cea de-a doua categorie a numelor proprii de animale, anume cea care se referă la particularitățile de natură fizică. După faptul vizat de numele propriu și avînd în vedere sensul de bază al cuvintelor de la care provin, avem două subcategorii:

a) nume proprii care se referă la culoarea părului sau a linii de pe toată suprafața corpului sau numai de pe o suprafață redusă: **Albúșa** (d - D) < adj. *alb* + suf. -*ușa*, **Albúta** (f - J) < adj. *alb* + suf. -*uța*; **Bála**¹² (g - C, T, D), **Bálu** (g - P) < adj. *bál*, -*ă* „cu o pată albă în frunte sau cu o dungă albă pe bot”, **Báluța** (g - C, D) < adj. *bál* + suf. -*uța*; **Breázu** și **Brézu** (b - C, D), **Bréza** (a - D, P) < adj. *breaz*, -*ă* „cu o pată albă în frunte sau cu o dungă albă pe bot”; **Gálbina** (d - P, V), < adj. *galben*, -*ă*¹³; **Grivéi**, nume propriu foarte obișnuit și cunoscut pentru cîini (c - C), < adj. *griv*, -*ă* „pătat cu alb și negru, pestriț”; **Láica** (g - C,

⁹ În majoritatea cazurilor numele proprii înregistrate în zona de care ne ocupăm le-am notat cum au fost ele rostite de către informatoarele. Le dăm și în studiul nostru tot în acest fel tocmai pentru a demonstra cele spuse mai sus, anume că și în rostirea numelor proprii ale animalelor sînt prezente particularitățile fonetice caracteristice unui grai.

¹⁰ Ambele variante fonetice sînt de fapt o formă realizată prin contragere din *miercuri* + -*a* sau din *miercurea*.

¹¹ Cercetările de onomastică întreprinse și în alte regiuni din țara noastră, ca Valea Bistriței - Bicăz, Valea Sebeșului, Valea Jiului, Maramureș, Valea Arieșului Mic etc., ne-au permis să remarcăm faptul că astfel de nume proprii se dau exclusiv vacilor și boilor.

¹² Pentru numele proprii provenite din cuvinte înregistrate în DA și DLM, chiar dacă sînt regionale sau populare explicarea sensurilor am făcut-o conform celor menționate aici, cînd nu ni s-au dat alte explicații din partea informatoarelor. În unele cazuri explicațiile informatoarelor în legătură cu un nume sau altul sînt identice cu cele pe care le găsim și la Frédéric Damé, *Încercare de terminologie populară română*, București, 1898, p. 27 și urm.; Cf. și Ștefan Pașca, *Nume de persoane...*, p. 149, 156 și 353-370.

¹³ Cf. sensul „blond” despre părul oamenilor.

J, D) < adj. *lai*, -e + suf. -ca (pop.) „negru sau negru amestecat cu alb”; **Múrgu** (e - T, P, V) < adj. *murg*, -ă „de culoare închisă, castaniu închis, brun”; **Múseura** (f - D) < adj. *muscur*, -ă „cu botul alb cu pete negre”; **Négru** (e - V) < adj. *negru*, *neagră*; **Oákeşa**, **Oákişa** și **Uákeşa**¹⁴ (g - T, J) < adj. *oacheş*, -ă „cu pete negre în jurul ochilor”; **Pístra** (g - j), **Pístru** (f - P) < adj. *pistru*, -ă (reg.) „alb cu pete negre pe bot”¹⁵; **Priá** și **Priia**¹⁶ (b - T, Ts), **Priána** și **Priána** (a - T, D, P, Ts) < adj. *prian*, -ă (reg.) „cu una sau cu mai multe pete sau cu dungi albe”; **Surán** (b - J) < adj. *sur*, -ă + suf. -an „cu părul de culoare cenușie sau amestecat alb cu negru”; **Vináta** (d - V) și **Vinátu** (g - V) < adj. *vinát*, -ă „cenușiu bătînd în albastru, cenușiu”.

Amintim în cadrul acestei categorii și numele propriu **Lámpi** (a - J, D, P), pe care-l dăm, însă, cu oarecare rezervă. Este drept, explicația informatoarei din D cum că numele respectiv se dă unui animal „dacă este alb în jurul ochilor” pare verosimilă și are contingente și cu un fapt absolut identic în unele graiuri maghiare. Remarcăm însă că în zona studiată de noi nu trăiește decît un număr infinit de mic de persoane de naționalitate maghiară¹⁷.

Avînd în vedere tot particularități ale culorii părului sau linii au fost date și următoarele nume proprii: **Braşira** (d - C, T, J) < *brăcire* (pronunțat în regiunea respectivă *brăşiri*) „brîu” (despre acest animal informatoarea a precizat că are un brîu alb); **Caramida** (d - J) < *cărămidă*¹⁸, **Carbúna** (d - P) < *cărbune*; **Senúsa** (f - J) < *cenuşă*; **Marzéla** (d - T) < *mărgele*. De altfel, în cazul acestui din urmă nume propriu, informatoarea ne-a spus că „are parcă *marzél’* e la gît”.

Din subcategoria acestora considerăm că fac parte și următoarele nume: **Stéla** (e - C, P) și **Stelúta**¹⁹ (a - P și g - C).

b) Nume proprii care se referă la alte trăsături caracteristice de natură fizică: **Cornúta** (d - J și g - C, T, D, P, V) < adj. *cornut*, -ă „care are coarne, de obicei mari, bine dezvoltate”; **Cúrta** (c - D) < adj. *curt*, -ă „cu coada scurtă, tăiată, ciuntită”²⁰; **Míeu**, (e - d) < adj. *mic*, -ă; **Şúta** (d - J, D, P) < adj. (reg.) *şut*, -ă „fără coarne”; **Şuturíca** (d - C) < adj. *şut* + suf. -urá + -icá.

Numele proprii din această categorie, mai puţin numeroase decît cele care se referă la particularități privitoare la culori, reliefează caracteristici naturale deosebite, care marchează individualitatea unui animal.

¹⁴ S-ar putea ca sensul „brunet” cunoscut pentru oameni, să se fi extins și la animale astfel că *Oakeşa* și celelalte variante să numească o oaie cu lina neagră pe tot corpul sau pe o parte mai întinsă de corp, nu numai în jurul ochilor.

¹⁵ Cf. *pistru* și *pistri* (reg.) „berbec alb cu pete negre pe bot”. Numele s-a extins aici, după cum se poate observa, și la altă categorie de animale.

¹⁶ Nume realizat prin trunciere (apocopă).

¹⁷ Cf. magh. *lâmpás(ló)* = cal cu pete albe în jurul ochilor, formînd aproape un cerc; Cf. și Șt. Pașca, *Nume de pers...*, p. 362.

¹⁸ Culoarea în unele din aceste cazuri este sugerată prin numele care este absolut identic cu substantive care denumesc produse avînd în mod consecvent aceleași culori. În ceea ce privește rostirea acestor nume remarcăm că în unele localități din regiunea respectivă *ă* pronomic se pronunță *a*.

¹⁹ Ambele aceste nume sînt date, de obicei, cailor care au o pată albă în frunte; cf. magh. *csilagós(ló)* = cal cu o pată în formă de stea în frunte. Cf. și numele propriu *Cltos* < magh. *csilós*, formă contrasă din *csilagós*.

²⁰ Cf. magh. *kurta*.

3. Numele proprii inspirate de anumite particularități de natură psihică, cum sînt: temperament, deprinderi etc. sînt puțin numeroase în regiunea Porților de Fier. Numărul lor redus se explică probabil prin faptul că asemenea nume necesită o observare mai atentă și mai îndelungată a comportamentului animalelor cărora le sînt atribuite. Astfel de nume sînt următoarele: *Cavaléru*²¹ (c - Ts) < subst. *cavaler*, *Coeșna* (d - D) < subst. *cucoană*, *Hótu* (c - V) < subst. *hoț*, *Mindra* (a - D) < adj. *mîndru*, -ă; *Mindrúța* (a - D) < adj. *mîndru*, -ă + suf. -ușă.

4. Numeroase sînt numele proprii de animale identice cu prenume, forme hipocoristice - derivate sau prescurtate ale unor prenume. Unii informatori, de altfel, au ținut să sublinieze ei înșiși acest lucru: „se dau animalelor nume după nume de oameni” (J, T), „cîinilor li se dau nume și ca la oameni” (T), „herbecilor li se mai pun nume de oameni”. Astfel de nume sînt: *Árpad* (c - C, J), *Dóina* (e - C, J și c - T), *Dóru* (e - E), *Dúcu* (c - D), *Fífi* (f - D), *Firúța* (g - P), *Flóreța* (b - C, J, E, D, Ts și c - C, E, D, P), *Florián* (d - D), *Flórița* (c - C, D și f - P), *Florișica* (d - J și g - P), *Gélu* (e - D), *Ghíța* (g - D), *Gréta* (e - J), *Giúri* (b - D), *Iáncu* (f - C), *Mariána* (c - T și d - D), *Marișóra* (f - P), *Márcu* (f - C, D), *Mariși* (f - P și g - T), *Mínea* (b - J), *Míșu* (e - E), *Mița* (e - J), *Núța* (a - P), *Petrica* (a - P), *Pícu* (e - P), *Púiu* (e - C, T, D, P), *Púșa* (d - E), *Róza* (a - P), *Șándor* (g - P), *Șándru* (e - J), *Șári* (e - P), *Tárzan*²² (c - D), *Tíla*²³ (a - P), *Vílma* (e - J), *Viorél* (b - V).

Remarcăm faptul că prenumele sau formele hipocoristice din care provin numele proprii din categoria celor de mai sus sînt foarte variate: prenume românești, forme hipocoristice derivate sau abreviate, forme hipocoristice provenite din substantive comune la origine, prenume maghiare sau hipocoristice ale acestora etc. Diversitatea și varietatea lor credem că exclude considerentul că ar fi o depreciere a numerelor de persoană respective. Mai degrabă înclinăm spre părerea că asemenea nume proprii sînt date din motive afective, cu nuanță familiară.

5. Numele proprii provenite din substantive comune la origine, indicînd elemente din domeniul faunei sînt date pentru a sugera, în mod metaforic, particularități de natură fizică sau psihică: *Căprioára* < subst. *căprioară* (d - J), *Flútura* (d - D, P) < subst. *fluture* (pronunțat în regiune *flutur*), *Fúcsa*²⁴ (e - D) < subst. germ. *Fuchs* = vulpe, *Gíscă*²⁵ (d - E) < subst. *gîscă*, *Golímba* (d - P) < subst. reg. *golímb*, -ă = porumbel, *Iéपुरa* (d - C) < subst. *iepure* (pronunțat *iepur*), *Lébáda*

²¹ În cazurile în care nu am indicat sensurile cuvintelor de bază - adjective sau substantive - de la care provin numele proprii, înseamnă că ne-au lipsit precizările informatorilor, iar dicționarele consultate (DA și DLM) dau mai multe sensuri care ar putea explica numele.

²² După numele eroului din cunoscutele filme de aventuri.

²³ Cf. magh. *cila*, subst. comun, hipocoristic pentru pisică. Este interesant că în acest caz îl întâlnim ca nume propriu de vacă.

²⁴ În regiunea de care ne ocupăm îl găsim în forma *Fucs*, înregistrat ca nume de familie la români. Este posibil ca numele *Fucsă* să provină din germ. *Fuchs* = roib (cal), mai ales că es te atestat în localitate ca nume de cal.

²⁵ Informatoarea ne spune că „a compărat-o cu numele ăsta de la Ogrădețea”.

(d - D și f - P) < subst. *lebădă*, **Léu** (c - P) < subst. *Leu*, **Lísa**²⁶ (c - P), **Lísu** (c - D, Ts), **Lúpu** (c - P), **Măișoacă** (f - D) < subst. reg. *mășóc*, *măișóc* = motan, **Miuára**²⁷ (g - J), **Muskíța**²⁸ (f - J), **Ūrsa** (c - T), **Ūrsu** (c - P), **Vídra** (c - E, P).

Marea majoritate a acestor nume proprii provin de la nume comune de animale care sînt cunoscute în mod nemijlocit, trăind în țara noastră. O singură excepție reprezintă numele propriu *Leu*, animalul cu numele respectiv fiind cunoscut din literatură și din filme. Numele proprii din această categorie pot fi date datorită fie unei asemănări fizice, fie unei asemănări psihice cu animalul care poartă numele comun respectiv.

6. Puțin numeroase sînt numele proprii provenite de la substantive comune din domeniul florei: **Bujóra** (a - D), < subst. *bujor*²⁹, **Míxa** (d - P) < subst. reg. *mixă* = zambilă, **Múra** (f - C) < subst. *mură*. Am putea cuprinde aici și numele propriu *Lăcrămúșă*, care ar putea proveni din subst. *lăcrămioară*, dar nu este exclusă proveniența lui din subst. *lacrimă* + suf. *-ușă*.

De obicei numele din această categorie sînt date pentru a ilustra o particularitate fizică, mai ales culoarea părului sau a lînii, prin analogie cu culoarea florei sau a plantei care stă la baza numelui. Alteori este, însă, și numai o alegere absolut arbitrară, neexistînd nici o asemănare, cît de vagă, cu floarea sau cu planta care are numele respectiv.

7. Sînt cu totul neobișnuite cele două nume proprii provenite de la nume de orașe: **Brézlaú** (e - P) și **París** (c - D).

8. Destul de bogată este categoria numelor proprii care au proveniență diversă și diferită de a numelor din categoriile de care ne-am ocupat mai sus. Aceste nume sînt următoarele: **Aráp**³⁰ (c - V) < subst. *harap*, fiind evidentă referirea la culoarea neagră a părului, **Bomboníca**³¹ (d - C) < subst. *bomboană* + suf. *-ica*, **Boján** (b - P, J) < numele de persoană slav *Bojan*³², **Drăgálin** (d - P) < adj. *drag*, *-ă* + prenumele feminin *Lina*, aici formă masculinizată prin căderea lui *-a*, **Călugăreánu** (e - P) < subst. *călugăr* + suf. *-ean*³³, **Țúți** (f - P), o formă hipocoristică diminutivă provenită de la un prenume feminin³⁴, **Măgureán**³⁵ (b - V) <

²⁶ Cf. srb. *liša* = vulpe.

²⁷ Nume care ar putea proveni și de la prenumele feminin identic.

²⁸ Neobișnuită este substituția de sufixe *-ușă* cu *-iță*: *musculă* - *muskiță*.

²⁹ Numele propriu *Bujóra* ar putea fi și forma feminină a numelui masculin *Bujor*. Avînd în vedere mențiunea făcută de informatoare că este roșie, ne-am gîndit, în primul rînd, la floarea cu acest nume.

³⁰ Cf. Șt. Pașca, *Nume de persoane...*, p. 353; cf. și M. Hiecke, *Die Neubildung der rumänischen Tiernamen*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache”, Leipzig, II, 1906, p. 141.

³¹ Pe care am întîlnit-o în cercetările noastre mai ales ca formă hipocoristică pentru o persoană de sex feminin.

³² Cf. DA, s. v.

³³ Nu este exclusă o referire la culoarea neagră a părului, prin analogie cu culoarea neagră a îmbrăcămîntei călugărilor, nefiind exclusă și posibilitatea provenienței lui de la numele de familie respectiv.

³⁴ Ar putea proveni de la mai multe prenume.

³⁵ În general numele proprii derivate cu sufixul *-(e)an* indică proveniența locală.

subst. *măgură* + suf. *-ean*, *Țăpăna* (d — P) < subst. *țap* + suf. *-oană*, *Mozóc* (c — J) < subst. reg. *mozóc* „ciine mare, ciobănesc”, *Ciobán* (c — D) < subst. *cioban*, probabil cu referire la faptul că este ciine ciobănesc.

O serie de nume sînt de-acum consacrate pentru a fi date anumitor animale și care nu se pot încadra în nici una dintre categoriile de care ne-am ocupat: *Búbi* (e — D), *Bușulica* (d — C), *Azorică* (c — E) și *Zorică* (c — P), *Lăbúș* (c — C), *Ghidrán* (e — D, P, V), *Jac* (c — D) și *Rex* (c — D și e — P).

9. În sfîrșit ultima categorie de nume proprii pe care am stabilit-o este aceea a căror proveniență nu e clară și care nu sînt, după cunoștințele noastre, nume consacrate acestor specii de animale: *Bári* (c — P), *Mazica* (c — P), *Modqála* (c — T), *Múki* (c — J), *Pínt'i* (e — P), *Púki* (c — J) și *Zála* (b — C), despre care informatoarea ne spune că „a fost cumpărat cu acest nume din regat”. Cele mai multe din aceste nume au fost date ciinilor.

Analizînd această părticică din tezaurul onomastic, constatăm că în marea lor majoritate numele proprii de animale provin din lexic. Dar nu numai prin geneza lor, ci și sub alte aspecte, aceste nume rămîn legate de lexicul general al limbii.

Cea mai bogată, așa cum de altfel am mai arătat, este categoria numelor proprii care ilustrează particularități fizice. Fără nici o excepție, despre numele proprii de animale din această categorie putem spune că sînt fie adjective, fie substantive. De asemenea, unele nume proprii care ilustrează particularități psihice, temperament etc., sînt la origine adjective sau substantive. Unele dintre ele au o întrebuițare curentă în limbă, altele sînt fie derivate ale acestora, fie variante fonetice regionale, fie cuvinte specifice lexicului graiului din regiunea de care ne-am ocupat.

Nu putem încheia observațiile noastre asupra acestei categorii de nume proprii fără a reveni la constatarea că există preferința de a se da unele nume exclusiv unei singure categorii de animale, cum e cazul celor provenite de la numele zilelor, pe de o parte, sau de a se atribui aceleași nume mai multor categorii de animale, pe de altă parte, dar în localități diferite. Factorul subiectiv, bazat pe capriciul și pe fantezia celui care dă numele, joacă, alături de tradiție, un anumit rol, fără a aduce prejudicii sistemului care s-a cristalizat în fiecare localitate.

Din materialul prezentat mai sus se desprind două constatări care ni se par interesante:

1. Spre deosebire de numele proprii purtate de oameni, la care în general semnificația este ștearsă și care pe lângă faptul că identifică, trimit numai la *genus proximum*, numele proprii de animale identifică și păstrează și sensul cuvintelor comune de la care provin prin legătura evidentă cu acestea.

2. În cazul categoriei numelor de animale nu se poate face întotdeauna o delimitare categorică între numele comune și numele proprii. Ală-

turi de procesul, destul de activ în limbă, de trecere a numelor proprii în nume comune, se petrece și procesul invers — mult mai intens, după părerea noastră — de trecere a numelor comune în nume proprii. În special la acesta din urmă ne referim când spuneam că se poate vorbi de „mobilitatea și lipsa de stabilitate a liniilor de demarcație dintre categoria numelor comune și a celor proprii”³⁶.

Iunie 1969

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Racoviță, 21*

---

³⁶ Cf. O. Ș. Ahmanova, *Le „nom propre” en tant que catégorie linguistique*, în Cl., III, 1958, supliment.

NOTE DE TOPONIMIE

DE

M. HOMORODEAN

În cele ce urmează, discutăm câteva nume de locuri, mai puțin explicate pînă acum (și care relevă aspecte ale istoriei limbii române).

Coștila. Termenul *coștilă* a fost înregistrat în satul Căstău, din împrejurimile Orăștiei, cu semnificația de „loc mai ridicat; coastă”: „*pisc îi zicem la o coștilă între două ape*”; „*Cățile Praharului îi un loc ca o cheie, între două coștile*”; „*Podu Beriului îi un loc arător, mai sus, o țără coștilă*”. Neînregistrat de DA¹, nu l-am întîlnit (ca nume comun sau propriu) nici în principalele lucrări de toponimie românească². Fără doar și poate, *coștilă* este un derivat, cu suf. -*ilă*, de la termenul geografic *coastă* „versant” (cf., tot în această regiune, *Gropiile*, „loc g r o p o s , cu gropi”, în marginea satului Beriu : *gropiță* „groapă (mică), adîncătură” DA)³. Credem că la un

¹ În acest articol au fost utilizate următoarele abrevieri : CHEST.IV = *Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbei române. Chestionarul IV. Nume de loc și nume de persoane*, Cluj, 1930 (Cifra arabă indică numărul de ordine al localității); Csánki, V = Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza. A Hunyadiak korában*. V kötet, Budapest, 1913; DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, tom. I—, București, 1913—1948; DGR = George Ioan Lahovari, *Marele dicționar geografic al României, înlocmit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe*, vol. I—V, București, 1898—1902; DLR = Academia Republicii Socialiste România, *Dicționarul limbii române* (literele A—L, manuscris); DM = Academia Republicii Populare Române, Institutul de lingvistică din București, *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei, 1958; DOR = N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei, 1963; DR = „*Dacoromania*”, *Buletinul „Muzeului limbei române”*, Cluj, anul I, 1920—1921, și urm.; FD V = *Fonetica și dialectologie*, Academia Republicii Populare Române, Institutul de lingvistică din București, vol. V, 1963.

² Vezi, în acest sens, cu deosebire Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei, 1963; N. Drăganu, *Români în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933.

³ Schimbarea lui s în ș s-a putut efectua sub influența unor forme ca *prăștilă*, *feștilă* etc.; cf. însă și *Coștiș* (= *costiș*), coastă de deal (Căstău). Pentru valoarea și originea suf. feminin -*ilă*, vezi Mioara Avram, *Sufixezele -ilă masculin și feminin*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea, București, Editura Academiei, 1960, p. 150—178.

atare apelativ se poate raporta numele *Coștila* al unei cunoscute culmi (2490 m) din Munții Bucegi, la sud-est de vârful O m u (cf., tot acolo, și *Plaiu Coștilei, Valea Coștilei*)⁴.

În *Apărate*, parte a hotarului satului Paroș (Țara Hațegului). După relatările localnicilor, locul numit astfel a fost oprit, interzis, un timp îndelungat de a fi pășunat de vite. În consecință, numele în discuție trebuie explicat prin adj. *apărat*, -ă (aici substantivat), la origine participiu al verbului *apără* „a opri, a împiedica, a interzice”. După cum se știe, acest sens, azi învechit, este întâlnit, destul de des, în textele din secolul al XVI-lea și al XVII-lea (cf. DA, s.v.; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 579)⁵.

Strugar(i), Strugu. Numele *Strugar(i)* a fost înregistrat prin Transilvania (cu deosebire în partea de sud-vest) și Moldova: *Vîrou Strugarului* (1559 m), pe dreapta R u ș o r u l u i, afluent al R î u l u i M a r e (Rîu de Mori — Țara Hațegului: FD, V, 61); vezi, totodată, în același loc, și *Pădurea Strugarului, Poiana Strugarului, Părîu Strugarului* (FD V, 61); *Strugari*, „munte” [= pășune] și stîină, pădure și cătun locuit de m ă r g i n e n i; aparține, în cea mai mare parte, satului Sereca (Orăstie); *Strugari*, sat pe Valea Pianului (Sebeș - Alba). Cf., apoi, *Valea Strugarului* și *Poiana Strugarului* (Poiana Ilvei — Năsăud)⁶ și, în sfîrșit *Strugari*, sat (Moinești: cf. DGR V, 485). Iorgu Iordan (*Toponimia românească* . . . , p. 230), referindu-se la forma *Strugari* (Sebeș - Alba și Moinești), o explică prin *strungar* (cu varianta mai veche și moldovenească *strugar*) „meșteșugar care lucrează lemnul sau metalele la strung”. Totodată, în notă, menționează că „varianta cu -n-, dacă ar exista în toponimie, ar putea fi interpretată și ca un derivat de la *strungă*: *strungar* = *strungaș* «ciobănașul care mîină oile una cîte una în strungă, spre a fi mulse»”; amintește, de asemenea, de existența, în toponimie, a dubletului în -aș: *Strungașu* (Gilort). Nu este exclus ca unele din numele citate să fie create de la un nume de persoană *Strugaru* (: *strugar* — strungar). Pe de altă parte însă, aspectul fonetic al numelor *Strugar(i)* (de fiecare dată fără -n-), aria lor de răspîndire, ca și natura locurilor la care ele se referă (nu numai localități, ci și munți și cursuri de apă) fac plauzibilă și o raportare la apelativul *strug*, înregistrat de DLR (ms.) prin Bucovina⁷ cu înțelesul de „tulpină tîritoare, rug” (cf. și DM)⁸. Să se vadă, de altfel, *Strugu*, munte (Cîmpul lui Neag — Valea Jiului: CHEST. IV/147), și, tot acolo, *Izvoru Strugului, Părîu Strugului*⁹. În consecință, cel puțin pe alocuri,

⁴ Pentru amănunte de ordin geografic, vezi, de exemplu, I. Ionescu-Dunăreanu, *Drumuri de munte. Călăuză turistică*, [București], Editura de Stat, 1947, ediția a II-a, p. 33, 49, 50; Valeria Micalovich-Velcea, *Masivul Bucegi. Studiu geomorfologic*, București, Editura Academiei, 1961, p. 130, 132, 133, 141.

⁵ Menționăm că, cu o oarecare îndoială, Iorgu Iordan (*Toponimia românească* . . . , p. 308, 309) raportează nume ca *Apărdoarea* și *Apărătura* și la *apărătura*, localitate (pășune, pădure) oprită pentru accesul lumii”; „loc de pădure oprit pentru accesul oamenilor sau vitelor”.

⁶ Comunicate de Al. Cristureanu, după informațiile obținute de la Pop I. Floare, din Poiana Ilvei — Năsăud.

⁷ După S. Fl. Marian, *Nunta la români*, București, 1890, p. 588, și revista „Șezătoarea”, XXI, 50, cf. XX, 20.

⁸ Originea lui *strug* nu este precizată de nici unul din aceste izvoare.

⁹ În împrejurimile aceleiași localități, Cîmpul lui Neag, harta „Munții Retezatului și Tarcu-Godeanu”, publicată de Oficiul național de turism „Carpați” (*Munții noștri*, 4, Retezat) menționează un afluent pe dreapta al Jiului Românesc, v. *Strugului*.

numele de loc *Strugar(i)* poate reprezenta un derivat (colectiv) în *-ar(i)* de la *strug*, cu accepțiunea menționată¹⁰.

Tulișa, Tulea. *Tulișa* este numele unui munte (1795 m) din Munții Retezatului. Făcînd parte din culmea care formează cumpăna apelor între Strei și Jiu Romănesc și fiind situat, anume, la nord de comuna Uricani din Valea Jiului și la sud de satul Uric din Țara Hațegului, muntele în cauză constituie, totodată, un loc de întîlnire a mai multor plaiuri de legătură dintre aceste două regiuni vecine. Ca atare, el este bine cunoscut atît de locuitorii de pe valea Jiului Romănesc (din Cîmpu lui Neag, Uricani, Lupeni, Bărbătenii de Sus, Vulcan), cît și de cei din Țara Hațegului (din Uric, Rîu-Bărbat și Livadia de Cîmp). Semnificativ în acest sens este și faptul că unele părți ale Tulișii (ca, de exemplu, *Vîrva Tulișii*) fac parte din hotarul Uricanilor, pe cînd altele, din cel al Uricului (cf. *Borzii Tulișii*, *Gura Tulișii* etc.). Pornind de la o constatare a lui R. Vuia — semnalată mai sus și de noi, — anume că în muntele Tulișa „se unesc toate plaiurile între Valea Hațegului și Bazinul de la Petroșeni și toate drumurile ce duc pe la stîne”, S. Pușcariu (DR, V, 422, 423) pune în legătură acest toponimic cu verbul *tulî*, cu sensul vechi, păstrat în regiunile muntoase ale Carpaților, de „a veni în jos, a coborî”. Pentru acesta, trimite și la *tuliște* „locul unde se adună oile” (Spătac — Blaj : Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, extras din, „Analele Academiei Române”, Memoriile Secțiunii literare, seria II, tom. XXIV, 1906), ca și la megl. *tulariști* „locul unde se strîng [oamenii] în sat”. Ca origine, verbul *tulî* este raportat la sîrb. *tuliti* „a buciurma”, „a urla” (a cărui dezvoltare semantică, de la „a produce zgomot” la „a coborî”, este similară cu cea a lui *urlá* și *tuná*). Este posibil însă, adăugăm noi, ca, cu toate aceste apropieri tentante, toponimicul în discuție să aibă și o altă explicație. El poate fi raportat, în speță, la numele de persoană *Tulea*, înregistrat ca poreclă la Pădureni (Iosif Popovici, *Rumänische Dialekte. I. Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat*, Halle, 1905, p. 45), pătruns, de asemenea, în toponimie: *Tulea*, deal și vale (Ludești — Orăștie), deal (Ghelari)¹¹; *Tulanu* (*Hudița lui ~*) (Beriu — Orăștie), *Tulești*, sat în fostul județ Tutova (DGR, ap. DR V, 422, nota 4); cf. și *Tul(e)*, *Tulea*, *Tulești*, (s. v. *Antonie*), *Tuli(a)* (s. v. *Apostol*) (DOR). În sfîrșit, pentru derivarea (cu suf. *-iș-*) *Tulișa* < *Tulea*, cf., printre altele, *Oprîș(a)* < *Oprea* (cf. Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 143, DOR, s.v. *Oprea*).

Mai 1969

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, nr. 31

¹⁰ Această valoare a suf. *-ar(i)* este bine cunoscută; în astfel de împrejurări, el formează derivate cu deosebire de la nume de plante — cf. *afinar(i)*, *feregar(i)*, *urzicar(i)* etc.

¹¹ Un „locus *Thulya*, in pertinentiis castris nostri (marchionis Hunyad, prope aquam Feyerwiz in poss. Byrtz” este menționat, în anii 1509, 1515, de Csánki (V, 47).

CERCETAREA STILISTICĂ A PĂRȚILOR DE VORBIRE

DE

E. CÂMPEANU

I. Prin însăși constituirea ei ca disciplină autonomă, stilistica avea să genereze discuții dintre cele mai aprinse și felurite, cu deosebire în privința raportului ei cu gramatica, cu morfologia, în special. Obișnuiți cu ideea limitării obiectului stilisticii la limba vorbită, discipolii lui Ch. Bally au rămas tot mai fermi, depășindu-și maestrul¹, pe poziția identificării fenomenului stilistic cu abaterea de la norma gramaticală. Dacă primele decenii ale secolului nostru sînt dominate de asemenea concepții limitative², ca rezultat al valorificării parțiale a fenomenelor și mijloacelor stilistice — atrag atenția, mai ales, procedeele stilistice aparținînd vorbirii comune —, ultimele decenii afirmă tot mai insistent și clar, în înviorarea preocupărilor de acest ordin, relațiile strînse pe care stilistica le are cu gramatica. Unii o fac cu înflăcărare³, alții își mărturisesc adeziunea la această orientare negînd „acea clasificare ce opune atît de categoric Gra-

¹ Ch. Bally, în *Traité de stylistique française*, vol. I—II, ed. a 2-a, Heidelberg - Paris, Winter, 1921, afirmă nu numai excluderea gramaticii din cadrul stilisticii: „faptele gramaticale ... nu comportă nici o valoare afectivă” (vol. II, p. 182), ci îngăduie și apropierea celor două discipline: „nu există o limită categorică... între faptele gramaticale pur logice și acelea care comportă o nuanță afectivă” (vol. II, p. 183); „dacă majoritatea faptelor de gramatică... sînt logice în esența lor, noi pretindem că există, la marginile gramaticii, un vast teritoriu, foarte puțin cunoscut încă, conținînd întregul ansamblu al categoriilor gramaticale prin care sentimentele încearcă să se exprime” (vol. I, p. 261); iar exemplele date pentru a ilustra ideea că există „fapte de gramatică care, alături de valoarea lor logică, au o valoare afectivă” (vol. II, p. 185) sînt mai concludente, poate, decît oricare afirmație teoretică a sa: *Oh! le joli enfant!; Tu veux partir? Et la promesse?; Oh! ees savants!*

² H. Frei, în *La grammaire des fautes*, Paris, Genève, Leipzig, 1929, continua să considere expresivitatea ca rod al contrastului dintre „semnul gramatical, adică conform cu norma gramaticii, și semnul agramatical” (p. 238).

³ Yves Le Hir ia drept moto al cărții sale *Rhétorique et stylistique de la Pléiade au Parnasse*, Paris, Presses Universitaire de France, 1960, cuvintele lui Baudelaire: „La grammaire, l'aride grammaire elle-même devient comme une sorcellerie évocatrice”.

matica și Stilistica, ca două maluri ale aceluiași riu”⁴, împărțirea teoretică într-o „lume a Gramaticii = valori logice” și „lume a Stilisticii = valori afective”, căci realitatea limbajului „își bate joc de o asemenea distincție care ... ar fărâma ... unitatea”⁵ limbii, sau afirmând, fără nici o rezervă, că, în principiu, nu există cuvânt neutru⁶, afirmație pe care am extinde-o, pentru a fi consecvenți, din domeniul lexicului și în acela al gramaticii.

Dar însăși structura gramaticală a limbii, considerată din punctul de vedere al istoricului culturii sau al filozofului, de pildă, nu opune rezistență la invitațiile stilisticii de a o servi. Gramatica este, în ultimă analiză, rezultatul unei generalizări pe care limba o creează în timpul dezvoltării sale ca instrument de comunicare socială și de expresie individuală; „gramatica reprezintă ... drepturile tradiției, de care limba ... se eliberează reînnoindu-se și transformându-se continuu”⁷. Ca atare, prin chiar natura ei, gramatica rămâne veșnic receptivă și la intențiile expresive ale limbajului, pe care le include în sistemul categoriilor sale. Ca instrument de realizare a culturii unui popor, limba își manifestă și dezvoltă întreaga sa capacitate expresivă. Iar dacă raportăm categoriile gramaticale la cele logice, paralelismul logico-gramatical, impus uneori în manualele de gramatică, va trebui să cedeze în fața constatării că „diferitele limbi n-au nici aceleași forme, nici aceleași categorii”⁸, că universalității logicii, chiar dacă-i atribuim o doză de arbitraritate, îi corespunde o imensă varietate a limbii și că, deci, rațiunea general umană este complinită în fiecare act lingvistic de comportamentul specific național și particular (psihologie al individului. Se poate vorbi și de o „valoare extra-noțională (expresivă sau impresivă) a diferitelor elemente ale formei gramaticale”⁹, pe lângă conținutul lor logic, sau de o „expresivitate semantică” și o „expresivitate formală”¹⁰, gramaticală, deși, în acest caz, se primejduiește explicarea și motivarea elementului afectiv¹¹.

2. Constituirea cuvintelor în diferite grupe, clase, părți de vorbire marchează nu numai frământările și dezvoltarea morfologiei de-a lungul veacurilor, încercarea de a surprinde în formule, mai mult sau mai puțin izbutite, mecanismul viu al limbii, ci și prilejul, poate cel mai potrivit, al unei permanente comparații, confruntări a părților de vorbire, cu asemănările și distincțiunile ce decurg de aici și pe care stilistica le exploatează cu cel mai mare profit.

Apartenența unui cuvânt la o parte de vorbire „este un caz limită de caracterizare”¹² logică și afectivă. Așa, de exemplu, ca adjectiv, *frumos* subordonează calitatea unui nume (determinat), împreună cu care alcă-

⁴ Dámaso Alonso, *Saggio di melodi e limiti stilistici*, Bologna, il Mulino, [1965], p. 297 (traducere din limba spaniolă).

⁵ D. Alonso, *Saggio...*, p. 300.

⁶ Al. Rosetti, *Despre unele probleme ale limbii literare*, București, E.S.P.L.A., 1955, p. II (Mica bibliotecă critică).

⁷ G. Bertoni, *Lingua e cultura*, Firenze, Leo S. Olschki, 1939, p. 59.

⁸ P. Guiraud, *La grammaire*, Paris, Presses Universitaires de France, 1964, p. 51.

⁹ P. Guiraud, *La stylistique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1954, p. 65.

¹⁰ H. Frei, *La grammaire...*, p. 34.

¹¹ În orice împrejurare, afectivitatea și expresivitatea trebuie să fie raportate inițial, chiar dacă în sine operațiunea respectivă nu aparține stilisticii, după cum constata încă Ch. Bally, la conținutul logic și gramatical al faptelor de limbă analizate, care le precedă și le susține.

¹² Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a 3-a, Berne, A. Francke S. A., 1950, p. 92.

tuieste o unitate logico-expresivă, în timp ce ca substantiv, *frumosul* sau *frumusețea*, prin derivare sau articulare, exprimă cu intensitate sporită și în mod independent, mai abstract totodată, însușirea respectivă. Aceasta explică de ce adjectivul (*frumos*) poate primi în context valori pe o scară foarte întinsă, de la superlativul său pînă la un punct ce, eliminînd plusul de bunăvoință care se adaugă din partea vorbitorului, îl apropie de antonimul său (*frumușel = urît*)¹³, în timp ce substantivul corespunzător (*frumosul, frumusețea*) nu acceptă o asemenea degradare a conținutului său. De aceea este preferabil să se înceapă chiar prin studierea „cuvintelor din aceeași categorie gramaticală”¹⁴.

Lăsînd în afara discuției noastre posibilitatea includerii părților de vorbire în categoriile sintactice¹⁵, trebuie să constatăm nu numai că „schema europeană a părților de vorbire nu are valoare universală”¹⁶, ci și arbitraritatea terminologiei, a criteriilor de clasificare a cuvintelor¹⁷. Terminologia românească rămîne și ea tributară unei asemenea carențe. Pentru noi aceste oscilații și căutări sînt însă departe de a fi un inconvenient; dimpotrivă, ele remarcă și oferă, chiar dacă uneori în măsură mai mică, variate puncte de inițiere a interpretării stilistice în lumina apartenenței unui cuvînt la o clasă sau alta. Părțile de vorbire „posedă cel puțin în mod potențial o valoare expresivă tipică a lor: verbele indică de preferință mișcări și vitalitate, substantivele staticitate, adjectivale impresia pe care obiectul de care e vorba o produce asupra vorbitorului, adverbul un mod de stare în formă abstractă: predominarea unei părți de vorbire sau a alteia într-o limbă sau într-o frază e dovada unei viziuni a lumii sau a unei stări sufletești particulare”¹⁸.

Încă de la primele clasificări ale antichității greco-romane, două sînt considerate părțile de vorbire fundamentale: substantivul și verbul, „subiectul” și „predicatul”, „numele” și „enunțurile”¹⁹ (verbele), dihotomie mereu recunoscută și refăcută pînă în zilele noastre²⁰. Dintr-un alt punct de vedere, acela al plinătății conținutului, un filolog ca englezul James Harris (*Hermes*, 1751) va face distincție între „cuvinte independente

¹³ Vezi E. Câmpeanu, *Contribuții la stilistica gradelor de comparație*, în „Cercetări de lingvistică”, XI, 1966, nr. 1, p. 79.

¹⁴ Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, vol. I, p. 140.

¹⁵ St. Ullmann, în *La sémantica*, Bologna, il Mulino, 1966, p. 61 (traducere din limba engleză), întrevede o asemenea posibilitate pe baza faptului că „părțile de vorbire sînt diferențiate cu mijloace sintactice, ca flexiunea și ordinea cuvintelor”.

¹⁶ V. Bröndal, *Les parties du discours*, Copenhaga, 1948 (ediția întâi a cărții apăruse în 1928), p. 23. „Chiar clase destul de răspîndite, și pentru noi destul de centrale, ca acelea a numelui și a verbului, lipsesc spre exemplu în multe familii de limbi americane și în chineză” (id., *ibid.*).

¹⁷ V. Bröndal, *Les parties...*, p. 30. Lingvistul danez observă astfel că în timp ce unii termeni caracterizează „situația pur exterioară a cuvintelor în frază, spre exemplu *prepoziție*”, alții au în vedere „unele particularități de flexiune (germanul *Zeitwort...*)”, „întrebuințarea lor în frază (*adverb...*)” sau o „analiză a conținutului lor conceptual” (germ. *Eigennamen*).

¹⁸ Carla Schick, *Il linguaggio. Natura, struttura, storicità del fatto linguistico*, Torino, G. Einaudi, 1960, p. 255.

¹⁹ V. Bröndal, *Les parties...*, p. 24 și urm., ne dă o foarte utilă prezentare istorică a teoriei părților de vorbire.

²⁰ A. Panzini și A. Vicinelli, *La parola e la vita*, ed. a 28-a, Milano, Edizioni scolastiche Mondadori, 1959, p. 88, adună în jurul celor două „cuvinte fundamentale ale vorbirii” pe de o parte familia numelor, cu: substantivul, adjectivul, articolul, pronumele și prepoziția, iar pe de alta pe aceea a verbelor, cu adverbul și conjuncția.

sau expresive" (numele și pronumele, verbele și adverbele) și „cuvinte dependente sau accesorii" (articolele, prepozițiile și conjuncțiile), distincție ce poate fi formulată și în alți termeni, și anume: „între cuvintele grele și cuvinte ușoare, între cuvinte bogate și cuvinte sărace în conținut" ²¹, între „1. cuvinte pline: a) vii (verbe); b) moarte (nume, pronume, adjective, numerale)" și „2. cuvinte goale (particule etc.)" ²², cum procedează gramaticile chinezești, sau între „cuvinte care au semnificații în sine" ²³ ori „autosemantice" ²⁴, după o direcție modernă în lingvistică, „în timp ce articolele, prepozițiile, conjuncțiile, pronumele, adverbele pronominale și altele similare sînt « sinsemantice », adică semnificative numai cînd recurg în același timp la alte cuvinte" ²⁵, sau « pseudocuvinte », pentru a sublinia astfel „caracterul lor hibrid" ²⁶. Pe baza aceluiași criteriu al autonomiei clasifică cuvintele și Pierre Guiraud ²⁷. Alteori lingviștii se opresc doar asupra „părților principale de vorbire" ²⁸ (substantiv, adjectiv, verb și adverb), considerîndu-le pe celelalte „prea speciale" sau „fără nici o viață proprie în frază" ²⁹ pentru a putea fi comparabile. Ori schematizarea maximă ce recunoaște existența unor cuvinte declinabile (numele), conjugabile (verbele) sau lipsite de flexiune ³⁰ (particulele).

Indiferent însă de modul în care filozofii și lingviștii au grupat și regrupat părțile de vorbire, reînnoind și aprofundînd continuu tradiționala clasificare transmisă nouă din antichitate prin mijlocirea manualelor lui Dionysios Thrax ³¹, diversele clasificări, realizate după criterii mai mult sau mai puțin diferite unele de altele, pledează în mod convingător pentru luarea în considerare a tuturor acestor particularități de conținut, formă și funcțiune atunci cînd cuvîntul este urmărit în întrebuintărea sa vie, ca expresie a gândirii și a simțirii noastre. Dacă rațiunea umană simte nevoia și posibilitatea unei exprimări atât de variate, recurînd cînd la o parte de vorbire cînd la alta, exploatîndu-le resursele, cu atît mai mult delicatele mișcări ale sufletului vor căuta și vor găsi de fiecare dată în limbaj cel mai bogat și expresiv instrument al lor.

3. Evident, deosebirea dintre diferitele părți de vorbire, atît de clar afirmată în manualele de gramatică, este mult mai „puțin marcată în realitate" ³², căci, „ca toate instituțiile umane, cuvîntul este prea variabil

²¹ V. Bröndal, *Les parties...*, p. 73.

²² C. Tagliavini, *Introduzione alla glottologia*, ed. a 5-a, vol. II, Bologna, Casa editrice prof. Riccardo Pàtron, 1963, p. 179-180.

²³ Br. Snell, *La struttura del linguaggio*, Bologna, il Mulino, 1966, p. 97 (traducere din limba germană).

²⁴ St. Ullmann, *La semantica*, p. 76.

²⁵ St. Ullmann, *La semantica*, p. 76.

²⁶ St. Ullmann, *La semantica*, p. 76.

²⁷ P. Guiraud, *La grammaire*, p. 40.

²⁸ Alf Lombard, *Les constructions nominales dans le français moderne. Etude syntaxique et stylistique*, Uppsala—Stockholm, Almqvist et Wiksells Boktryckeri — A. B., [1930], p. 42.

²⁹ Alf Lombard, *Les constructions...*, p. 42.

³⁰ V. Bröndal, *Les parties...*, p. 70.

³¹ V. Bröndal, *Les parties...*, p. 24-30. Celor opt părți de vorbire deosebite de Dionysios Thrax; nume, articol, pronume, verb, participiu, adverb, prepoziție și conjuncție, romanii le adaugă interjecția, eliminînd în același timp articolul, care nu exista în latină, iar gramaticienii evului mediu reunesc participiul cu verbul și împart numele în substantiv și adjectiv (cf. C. Tagliavini, *op. cit.*, p. 178).

³² A. Sauvageot, *Les procédés expressifs du français contemporain*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1957, p. 44.

și prea insesizabil pentru a fi etichetat cu precizie”³³. De aceea, „un substantiv, spre exemplu, nu este ținut de noțiunea de « substantă », el poate suporta o idee de « calitate » (ex. *frumusețea*) sau de « proces » (*venirea*); un adjectiv poate conține o idee de « substantă » (producția *livresc* a Germaniei), un verb o idee de « calitate » (*a se înroși*) etc.”³⁴. Fără a exagera însă relativitatea clasificării părților de vorbire, așa cum fac, de pildă, unii adepți ai teoriei crociene, afirmând că „expresia e un tot indivizibil”, „singura realitate lingvistică e propoziția” și că „e fals că numele sau verbul se exprimă în cuvinte determinate, distinctibile într-adevăr de altele”³⁵, trebuie să constatăm că asemenea treceri dintr-o categorie într-alta, „uzurpări”³⁶ reciproce ale părților de vorbire sînt determinate mai cu seamă de afectivitate și de expresivitate, de sensibilitatea și fantezia vorbitorului sau a scriitorului, care asociază valorii fundamentale și oarecum permanente a cuvintului o alta de circumstanță și de complinire, secundară, dintr-o motivare strict psihologică. A intrat de mult timp în uzanța gramaticilor descriptive obiceiul de a cuprinde într-un capitol, subcapitol sau, măcar într-un paragraf aparte asemenea fenomene gramaticale și a le da o explicație de natură stilistică.

4. Deși sînt definite obișnuit după conținutul lor, „părțile de vorbire sînt în realitate categorii formale care... nu reprezintă... decît o parte a formelor a căror totalitate constituie gramatica”³⁷. Ca atare, ca orice categorie gramaticală, ele intră într-un anumit sistem de opoziții, însuși gradul zero fiind opozant, reușind în acest fel să-și valorifice mai bine caracteristicile pe planul expresivității. Dacă lipsa de opoziție marcantă între diversele părți de vorbire întrebuițate de scriitor produce o oarecare simetrie și monotonie sau creează un efect stilistic univoc³⁸, includerea concomitentă în aceeași unitate contextuală și expresivă a cuvintelor cu apartenență morfologică felurită contribuie la realizarea bogăției și varietății imaginilor, a unor efecte stilistice „la toate nivelurile”, așa cum procedează și Baudelaire în poezia sa *Spleen (Les Fleurs du mal, LXXVIII — 1857)*, unde, „datorită senzațiilor alese, vizuale, tonale, sinestezice, statice, dinamice...”, a reușit să recreeze o lume halucinantă și misterioasă”³⁹.

Libertatea alegerii individuale a părților de vorbire este însă limitată de „determinismul statistic al ansamblului”⁴⁰ gramatical, iar aceasta cu cît contextul este mai larg. Astfel, dacă între fragmente foarte scurte alcă-

³³ Ed. Sapir, *Le langage*, Paris, Payot, 1953, p. 116 (traducere din limba engleză).

³⁴ H. Frei, *La grammaire...*, p. 133.

³⁵ S. Cavaciuti, *La teoria linguistica di Benedetto Croce*, Milano, Marzorati, 1959, p. 113.

³⁶ Ed. Sapir, *Le langage*, p. 113.

³⁷ P. Guiraud, *La grammaire*, p. 27.

³⁸ Astfel este utilizarea preponderentă a verbelor pentru realizarea dinamismului expresiei, a substantivelor și adjectivelor pentru obținerea caracterului static al descrierilor și portretelor, a numeralelor în scopul sporirii notei de precizie a comunicării, a pronumelor pentru personalizare și personificare ș.a.m.d.

³⁹ Yves Le Hir, *Analyses stylistique*, Paris, Librairie Armand Colin, 1965, p. 239—240.

⁴⁰ P. Guiraud, *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, Dordrecht (Olanda), D. Reidel Publishing Company, 1959, p. 21. Autorul arată că „un foarte mic număr de cuvinte convenabil alese acoperă (prin repetarea lor) aproape totalitatea unui text oarecare; astfel: primele 100 de cuvinte acoperă 60% dintr-un text, primele 1000...85%, primele 4000...97,5%...Restul (40 la 50 000 de cuvinte) acoperă numai 2,5% din text...” (p. 93); sau: „într-un text foarte scurt (100 de cuvinte) aproape toate cuvintele sînt diferite, iar pentru un text foarte lung (100 de milioane de cuvinte) vocabularul încetează să se reinnoiască” (p. 85).

tuite doar din câteva fraze diferența de structură, din acest punct de vedere, poate fi foarte mare, elocventă și caracterizantă, la o extindere considerabilă a contextului ce merge pînă la cuprinderea unei opere întregi a scriitorului deosebirea se atenuează foarte mult, dispar chiar, iar noi pierdem în același timp una din posibilitățile de definire a stilului. Așa, de exemplu, substantivul intrunește în următoarele patru tragedii ale lui Corneille o frecvență ce poate fi considerată identică: 18,9% în *Le Cid* și 18,5% în fiecare din piesele: *Horace*, *Cinna* și *Polyeucte*⁴¹. Aceste constatări, apreciindu-le în posibilitatea generalizării lor, impun utilizarea metodei statisticii părților de vorbire cu precădere în analiza stilistică a unor fragmente de text relativ scurte, iar dintre toate genurile literare poezia va fi desigur aceea care, datorită întinderii sale reduse și deci mai marelui sale varietăți lingvistice, va profita cel mai mult de aplicarea metodei.

Determinarea cantitativă a textului prezintă un interes deosebit și atunci cînd se are în vedere preferința autorului pentru anumite cuvinte, „cuvintele-cheie”, acelea care „prezintă o mare frecvență relativ la cea normală”⁴², analiza numerică dezvoltîndu-se într-una calitativă. S-a observat astfel preferința lui M. Eminescu pentru anumite adjective⁴³, utilizarea frecventă a interjecției de către I. Creangă ca mijloc de realizare a oralității stilului *Amintirilor* sale sau afinitatea prozei lui G. Bogza pentru superlativul adjectivului, corelat cu o intensitate la fel de ridicată a verbului și substantivului, în pasionantele pagini ale reportajelor sale. Sensibilități și temperamente distincte, prin filtrul cărora expresia își câștigă particularitatea sa, potențele stilistice ale categoriilor gramaticale ale limbii devin instrumentele ei de realizare concretă.

5. În structura expresivă a limbii părțile de vorbire se diferențiază și după cantitatea de informație pe care ne-o dau. În ceea ce privește sensul informației, clasificarea morfologică tradițională, completată de comentariul permanent al lingviștilor, stabilește o ierarhizare destul de evidentă și semnificativă. Împărțirii în cuvinte noționale și cuvinte nenotionale sau instrumente gramaticale i se adaugă alta menită să adîncească și mai mult deosebirea. Ultimele apelează copios și la criteriul sintactic, în timp ce cuvintele din prima categorie rămîn mai îndelung în sfera de caracterizare a conținutului lor. Substantivul și verbul ne oferă informația semantică cea mai bogată; adjectivul, numeralul și adverbul își întregesc conținutul prin determinarea, variată și specifică, pe care o realizează; pronumele este tributar în cea mai mare măsură contextului, iar interjecția păstrează calitatea rudimentară, senzorială a expresiei. Rezultă de aici o primă diferențiere, fundamentală de altfel, pe care stilisticianul o are în vedere atunci cînd urmărește transpunerea valorilor de pe planul obiectiv, logic pe acela al afectivității.

Informația nu are însă numai un sens, ci și o „valoare: informația semantică . . . primește după indivizi și împrejurări o importanță mai mare sau mai mică, suscită un interes mai mult sau mai puțin puternic” și „un

⁴¹ P. Guiraud; *Problèmes...*, p. 17.

⁴² P. Guiraud; *Problèmes...*, p. 91.

⁴³ Vezi T. Vianu, *Epitetul eminescian*, în „Studii și cercetări lingvistice”, V, 1954, nr. 1-2, p. 190-195, și G. I. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, București, Editura științifică, 1965, p. 86-100.

ordin de mărime independent de sens și de valoare”⁴⁴. Dacă, în general, sensul mai bogat al cuvântului oferă posibilități mai largi de utilizare a lui și pe plan expresiv, valoarea și mărimea informației unui mesaj oarecare sînt elemente extrem de variabile și supuse în cel mai înalt grad subiectivității vorbitorului. În special aici scriitorul are prilejul să răstoarne ierarhia stabilită anterior și să împrășteze, după forța talentului său, sistemul stilistic al limbii naționale. Sensurile obiective ale cuvintelor sînt supuse unui insistent proces de primenire, scriitorul obligîndu-le să satisfacă, în relațiile contextuale originale ce constituie opera literară, îndemnurile, sensibilitatea și imaginația sa artistică.

6. Expresivitatea cuvîntului poate fi pusă în raport și cu dimensiunea sa. Dacă frazele compuse din cuvinte scurte sînt apte pentru „a da o impresie fie de conciziune și laconism, fie de vioiciune, grabă și minie”, cuvintele lungi sînt întrebuițate „cu predilecție pentru a exprima: durata, întinderea, solemnitatea, soliditatea, insistența”⁴⁵. Constatarea e valabilă evident numai cînd volumul cuvîntului este corelat cu capacitatea sa semantică sau, cum va spune un cunoscut structuralist italian, cînd „versiunea cantitativă a structurii este definită în mod calitativ”⁴⁶. Un astfel de acord expresiv se poate constata în cazul scurtimii unor cuvinte ca: *prompt*, *scurt* (*scurt pe doi*, expresie alcătuită în întregime din monosilabe), *fugi!*, *stai!*, *nu*, *da* sau al lungimii lui *imensitate*, *durabilitate*, *mastodont* etc.; ori utilizarea formelor pronominale lungi, în opoziție cu cele atone, pentru exprimarea insistenței, procedeu care asociază repetiției, atunci cînd ea apare, dimensiunea sporită a formei respective.

După statistica alcătuită de Kaeding, cele mai frecvente cuvinte sînt cele mai scurte⁴⁷. Grupa monosilabelor este reprezentată în modul cel mai deplin de cuvintele unelte gramaticale sau accesorii, a particulelor. Cuvintele noționale adaugă, de regulă, unui conținut semantic mai bogat și o formă mai consistentă, ce rezultă fie ca o preferință a tradiției lingvistice, fie ca rod al flexiunii, derivării sau compunerii. Este acesta un nou prilej de a oferi vorbitorului sau scriitorului nu numai cuvinte de volum foarte inegal, de la monosilabele care uneori „riscă de a părea insuficiente pentru a conține o idee de seamă”⁴⁸ pînă la cuvintele de șase și șapte silabe, ce par deseori a împiedica exprimarea sensului, ci și posibilitatea de a le spori sau reduce întinderea, încorporînd elemente gramaticale, morfeme ale mo-

⁴⁴ P. Guiraud, *Problèmes...*, p. 65.

Astfel, exemplifică autorul, prin complexul sonor *plouă* se transmite o idee, un sens; acesta are o anumită valoare în funcție de circumstanțe și indivizi, iar mărimea sau cantitatea informației „depinde în mod esențial de cunoștința pe care noi o avem despre fenomenul” respectiv: „dacă eu știu deja că plouă, informația este nulă; dacă mă aștept să plouă, ea nu este foarte mare; ea devine așa din contră dacă aveam motive să mă gîndesc că nu va plouă”.

⁴⁵ J. Marouzeau, *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris, „Les belles lettres”, 1935, p. 92—93, 99; dintre exemplele menționate de autor le amintim pe următoarele: *prompt*, *bref*, *vile*, iar cu valoare contrară pe *gigantesque*, *énormilè*, *mastodonte*.

⁴⁶ L. Heilmann, *Statistica linguistica e critica del testo*, în *Studi e problemi di critica testuale*, Convegno di Studi di Filologia italiana nel centenario della Commissione per i Testi di Lingua (7—9 aprilie), Bologna, Casa Carducci, 1961, p. 182.

⁴⁷ P. Guiraud, *Problèmes...*, p. 30, reproduce rezultatele compilației lui F. W. Kaeding (*Häufigkeits Wörterbuch der d. S.*), după care cele 11 milioane de cuvinte se distribuie astfel: 5 426 326 cuvinte de o silabă, 3 156 448 de două silabe, 1 410 484 de trei silabe, 646 971 de patru silabe ș.a.m.d.

⁴⁸ J. Marouzeau, *Traité...*, p. 99.

durilor, timpurilor, persoanelor, numărului, cazului și genului sau sufixe și prefixe. Substantivul, verbul și adjectivul vor profita cel mai mult de acest avantaj logic și expresiv totodată. Așa, de exemplu, substantivizarea adjectivului *bun*, *trist* cu ajutorul sufixului *-ătate*, respectiv *-ețe*: *bunăătate*, *tristețe*, adaugă la intensificarea noțiunii respective extinderea capacității fonice a cuvântului; sau morfemul gerunzial, apreciat în general pentru calitățile sale sonore, care, în cazul unor verbe ca: *mormăind*, *scrișnind*, *tropăind* etc., „suprapune funcțiunii gramaticale proprii... o valoare afectivă”⁴⁹ evidentă bazată pe simbolismul fonetic al celor trei gerunzii. În întrebuintarea sa vie cuvântul este întotdeauna perceput concomitent cu întreaga sa încărcătură, gramaticală și afectivă, apare ca „o unitate de reprezentare”⁵⁰, analizabilă însă.

Raportul dintre volumul cuvântului și expresivitatea sa se poate observa și atunci când urechea este obligată să înregistreze o succesiune de monosilabe. Obişnuită să le asocieze între ele sau cu cuvinte polisilabice în cazul frecvent al uneltelor gramaticale, dificultatea apare, pentru ureche și gândire, dacă monosilabele inserate sînt fiecare „purtătoare ale unui sens de seamă”⁵¹, dacă sînt cuvinte noționale cu un grad mai mare de independență. În acest caz, debitul normal al vorbirii trebuie să fie încetinit, durata pronunțării monosilabelor se prelungește, apare un interval sporit între cuvintele care devin astfel nu numai inteligibile, ci și, dacă sînt rodul unei intenții poetice, mult mai expresive decît în situația lor obișnuită⁵². Asemenea constatări rămîn valabile desigur pentru limbile polisilabice, cum este și româna, căci în cadrul limbilor monosilabice aprecierile sînt diferite, în acord cu tipul lingvistic.

Volumul maxim îl ating compusele, care și-au îmbogățit și sensul „prin însuși faptul reunirii a două cuvinte simple”⁵³. Analiza stilistică a părților de vorbire relevă specificul și potențialul diferit pe care îl au acestea de a-și crea compuse. Cel mai bine reprezentat și de data aceasta rămîne substantivul, urmat de adjectiv, verb. ș.a.

Dar lungimea compuselor, ca și a derivatelor, se deosebește esențial de aceea a celorlalte cuvinte mai ales prin posibilitatea, pe care ne-o oferă majoritatea dintre ele, de a fi analizabile. Un astfel de compus sau derivat este disociat în elementele sale alcătuitoare aducînd o motivare morfologică și semantică a formei lui. Motivarea este mai mică și de altă natură decît în cazul onomatopeei, de pildă. Oricum însă, în procesul psihologic de a pătrunde și interpreta transparența cuvîntului — tendință vizibilă în ceea ce e obișnuit cunoscut sub numele de „etimologie populară” — rezidă un element subiectiv apt a fi dezvoltat cînd intervine intenția expresivă a vorbitorului. Există o preferință pentru introducerea și utilizarea terme-

⁴⁹ M. Cressot, *Le style et ses techniques*, ed. a 2-a, Paris, 1951, p. 38. Autorul ilustrează funcțiunea dublă, gramaticală și afectivă, a unor sufixe prin: *criailler* („a crii”, „a tot striga”), *vantard* („lăudăros”), *noblaillon* („om de noblețe îndoielnică”).

⁵⁰ M. Gressot, *Le style...*, p. 38.

⁵¹ J. Marouzeau, *Traité...*, p. 99.

⁵² J. Marouzeau, *Traité...*, p. 99, exemplifică ideea prin următorul vers din V. Hugo: *Monts, ifs, mer, tout s'enfuit*, unde, datorită procedurii discutate, primul emistih, alcătuit din cele trei cuvinte monosilabice, dobîndește o extindere mult mai mare decît emistihul al doilea, de structură normală. Dimensiunea este astfel meșteșugit corelată cu conținutul stilistic al celor două emistihuri.

⁵³ J. Marouzeau, *Traité...*, p. 95.

nilor transparenți (motivați) sau opaci (nemotivați), preferință ce poate caracteriza evoluția unui idiom⁵⁴ sau stilul unui scriitor într-un anumit moment, context al realizării sale concrete. Relația transparent — opac sau motivat — nemotivat, raportându-se, prin însăși natura ei, și la gradul de abstractizare și gramaticalizare a cuvintelor, pune la îndemna vorbitorului sau scriitorului un mijloc prețios de diferențiere a părților de vorbire sau a grupurilor de cuvinte și după aceste calități ale lor. Așa se explică, de exemplu, expresivitatea locuțiunilor, mult mai mare decât a cuvintelor simple corespunzătoare: locuțiunea *cîștigă un volum sporit*, creează o anumită motivare, transparență a conținutului ei, chiar dacă aceasta este numai de natură stilistică, și se sustrage în același timp în mare parte tendinței de abstractizare pe care limba o exercită prin constituirea ei ca instituție socială.

7. Introducerea de neologisme satisface și ea, parțial, această tendință expresivă a limbii române de a-și spori formele sale opoziționale, de a îmbogăți capacitatea de diferențiere a fondului ei lexical, creînd serii continuate în diferitele părți de vorbire; „se crede că oricărui verb îi poate corespunde un substantiv, că tot ceea ce este făcut poate fi desfăcut, refăcut; că un adjectiv poate avea negativul său etc.”⁵⁵. Dictionarul de neologisme al limbii române⁵⁶ atestă încercarea de extindere a cuvîntului nou în diversele compartimente ale morfologiei: vb. *a determina*, adj. *determinant*, adj., s.n. *determinativ*, s.n. *determinism*, adj., s.m., f. *determinist*; vb. *a izola*, s.n. *izolament*, adj., s.m. *izolant*, adj. *izolator*, s.f. *izolație* ș.a.m.d.

8. Din întrebuintarea variată a tuturor acestor posibilități pe care morfologia le pune la dispoziția scriitorilor, din „preferința sau alegerea” în cadrul „normei unei limbi naționale”, dintr-o „utilizare diferită a claselor de cuvinte”⁵⁷ se constituie stilurile individuale, căci „orice stil se așază pe sistemul comun față de care fiecare stil și fiecare dialect nu sînt decît variații . . .”. „Norma este alfa și omega oricărei stilistici și oricărei dialectologii ca și a întregii lingvistici în general”⁵⁸. Interesante încercări de caracterizare a stilurilor limbii literare de pe o asemenea poziție, prin aplicarea metodei statistice, au fost făcute în ultima perioadă și în lingvis-

⁵⁴ St. Ullmann, *La semantica*, 152 și urm., relevă caracterul mai opac al englezei și francezei — aceasta din urmă fiind raportată la latină — în comparație cu germana, unde compusele indigene ce se substituie termenilor internaționali fac mult mai transparente, dar și mai aproximative, formele respective (*telefon* — *Fernsprecher* „vorbitor la distanță”, *avion* — *Flugzeug* „lucru zburător”, *gară* — *Bahnhof* „curtea liniilor ferate” etc.) sau cu maghiara, „limbă în mod ridicat motivată”. Limba română modernă, larg deschisă în tendința sa de prîmenire și îmbogățire neologismelor romanice, se caracterizează tot mai mult, asemenea francezei și englezei, prin întrebuintarea de cuvinte opace, evitînd formele transparente construite pe elemente indigene.

⁵⁵ M. Cressot, *Le style...*, p. 58.

⁵⁶ Florin Marcu și Constant Maneca, *Dictionar de neologisme*, București, Editura științifică, 1961.

⁵⁷ V. Bröndal, *Les parties...*, p. 151. Autorul își pune de pe atunci întrebarea — ediția întâi a cărții sale apăruse în 1928, lăsînd să se întrevadă un răspuns pozitiv, „dacă nu ar fi aici, în domeniul stilului, vreun raport între doctrina claselor de cuvinte și psihologie” (p. 150).

⁵⁸ V. Bröndal, *Les parties...*, p. 162.

tica românească⁵⁹. Autorii cercetărilor au izbutit, diferențiind, cu scopul de a stabili paternitatea operei, texte literare aparținând unor scriitori diferiți⁶⁰, să demonstreze, prin cifre concludente, că stilul poate fi definit și prin măsura în care folosește diversele părți de vorbire în alcătuirea sa.

Ideea anticipată cu mult timp înainte de marele lingvist danez — „Diferitele moduri de a face uz de clasele de cuvinte ale unei norme date creează în acest fel o serie de stiluri diferite: subiectiv și obiectiv, substanțial și formal, abstract și concret, și un număr practic infinit de nuanțe pot natural rezulta din combinarea lor”⁶¹ este astfel concretizată și confirmată de rezultatele obținute cu ajutorul metodei lingvistice moderne. Este de-acum un loc comun pentru stilisticieni constatarea caracterului obiectiv al stilului realist, gradul înalt de subiectivitate a scriitorilor romantici, abstractizarea ridicată a stilului intelectualist; ori stilul abstract al prozei franceze moderne — ca o trăsătură distinctivă la nivelul limbii literare naționale —, în care se întâlnesc mereu particule cumulate de tipul: *il y en a... , que l'on, s'en* sau construcții ca: *Qu'est-ce que c'est que cela?*⁶². Prin aplicarea aceleiași procedeu matematic se va putea dovedi participarea diferențiată și specifică a claselor de cuvinte sau a părților de vorbire la constituirea particularităților unui asemenea stil⁶³. Aceasta, firește, ca o primă apreciere, care nu exclude necesitatea aprofundării studiului sub toate aspectele oferite de textul analizat.

Care este, așadar, relația părților de vorbire cu stilistica? Extrem de maleabilă și complexă, determinată în ceea ce privește structura sistemului morfologic și liberă în privința modului de utilizare a acestui material, a alegerii lui în funcție de intenția expresivă, de temperamentul și formația scriitorului. Categoriile sau clasele morfologice intervin în alegerea stilistică, unele într-o măsură mai mare (interjecțiile, onomatopeele, adjectivale apreciative etc.), altele într-o proporție redusă (prepozițiile, conjuncțiile, articolele etc.), dar toate într-un mod specific lor și nesubstituibil⁶⁴, adăugându-se calităților expresive ale lexicului. Morfologia divide astfel cu stilistica, asemeni celorlalte discipline lingvistice, participarea la constituirea limbajului ca expresie vie și permanentă a sufletului uman.

Octombrie 1968

Universitatea „Babeș-Bolyai” Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

⁵⁹ Vezi B. Kelemen, *Cu privire la caracteristicile stilurilor limbii în lumina statisticii lingvistice*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XVII, 1966, nr. 1, și Ileana Neiescu, Aurelia Stan și Ioan I. Stan, *Noi contribuții statistice la studiul paternității „Cîntării României”*, în „Cercetări de lingvistică”, IX, 1964, nr. 2.

⁶⁰ Autorii ultimului articol menționat în nota precedentă au comparat opere literare aparținând lui A. Russo și opere istorice scrise de N. Bălcescu.

⁶¹ V. Bröndal, *Les parties...*, p. 162.

⁶² V. Bröndal, *Les parties...*, p. 158.

⁶³ Contextului trebuie să i se acorde atenție și „pentru ceea ce nu zice”, căci „tăcerea contextului literar poate valora ca mărturie negativă” a preferințelor autorului (Aurelio Roncaglia, *Valore e giuoco dell'interpretazione nella critica testuale*, în *Studi e problemi di critica testuale*, Bologna, Casa Carducci, 1961, p. 51).

⁶⁴ Bruno Snell consideră că „fiecărei cuvînt, oricărei clase i-ar aparține, reunește în sine cele trei elemente, al acțiunii, al expresiei și al imitației”: fiecare cuvînt atrage atenția ascultătorului asupra unui fapt „precis și determinat”, exprimă ceva din individualitatea vorbitorului și pentru amîndoi reprezintă o stimulare și imaginației pe baza căreia faptul comunicat există „în mod obiectiv” *La struttura...*, p. 98) — calități cu vădite implicații în domeniul stilului.

GENERALUL ȘI PARTICULARUL ÎN INFORMAȚIA LEXICALĂ DIN PUNCT DE VEDERE STILISTIC

DE

FELICIA ȘERBAN

Încercînd să definim specificul liricii populare românești în comparație cu poezia cultă, un aspect care ne reține atenția este caracterul lexicului în ceea ce privește concentrația informației în text.

Pornind de la premisa că forma poetică este dictată de conținut, am ales pentru comparație texte lirice cu o tematică relativ unitară, și anume, exclusiv poezie de dragoste, urmînd ca cercetări ulterioare să arate ce alte specii poetice și în ce măsură au aceleași particularități lexicale.

O primă constatare se referă la raportul dintre cuvintele pline și cele vide, care în lirica populară se prezintă în favoarea cuvintelor vide, spre deosebire de poezia cultă. O statistică a lui P. Guiraud¹ arată că în general în limbă cuvintele pline constituie jumătate din numărul total al lexemelor, fapt confirmat pentru limba română de Sanda Golopenția și Toma Pavel². Limba literaturii beletristice, după cum arată B. Kelemen³ și N. Saramandu⁴, conține în medie 62,2% cuvinte pline. În lirica populară românească procentul cuvintelor pline este de 48,8, față de 47,8 în poezia populară epică⁵ și 47,8 în limbajul popular non-poetic⁶.

În al doilea rînd, se remarcă faptul că vocabularul liricii populare înregistrează cu precădere cuvinte de cea mai largă circulație. În primele

¹ *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris, 1954, p. 36.

² *Statistica și stilurile limbii*, în „Limba română”, IX, 1960, nr. 4, p. 58.

³ *À propos des caractéristiques des styles de la langue à la lumière de la statistique linguistique*, în „Revue roumaine de linguistique”, IX, 1964, nr. 6, p. 623.

⁴ *Considérations sur la structure statistique du vocabulaire de la poésie descriptive*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée”, IV, 1967, p. 220.

⁵ După colecțiile lui I. Birlea, *Cîntece poporane din Maramureș*, (București, 1924), și *Balade, colinde și bocete din Maramureș* (București, 1924). Lungimea textului luat pentru statistica noastră: 4 000 de cuvinte.

⁶ După *Texte dialectale culese* de E. Petrovici. Supliment la *Atlasul lingvistic român. II*, Sibiu—Leipzig, 1943.

2 000 cuvinte-text din culegerea Jarník-Birseanu⁷, aparțin fondului principal lexical 56% dintre substantive și 76,4% dintre verbe după listele date de Al. Graur⁸.

Marea majoritate a cuvintelor pline utilizate în lirica populară de dragoste au un conținut semantic larg și o mare bogăție de sensuri.

J. Marouzeau releva două tendințe în operele literare: 1) cea care vizează cuvântul propriu, riscând tehnicitatea, rarul, străinul, și 2) cea care preferă generalul, cu riscul de a se îndepărta de pitoresc, de trăit, de real, modalitate preferată de estetica franceză clasică⁹. Reținem terminologia lui Marouzeau — general și particular — pentru a desemna cele două tipuri de lexeme, pe care Ch. Bally le numește „cuvinte-genuri” și „cuvinte — specii”, incluzând în prima categorie acele cuvinte care poartă caracterele unei serii sinonimice, caractere totdeauna de natură intelectuală, care nu afectează cu nimic sensibilitatea¹⁰. Cuvintele particulare, deși par mai independente față de context, întrucât conturarea sensului lor depinde mai puțin de precizări exterioare, intră curent numai în anumite combinații, și orice modificare devine un fapt stilistic: *palid* indică o anumită culoare a feței omenesti (*palida frunte*, EMINESCU, O. * 40); utilizarea lui pe lângă alt fel de substantive este de natură poetică: *te văzui într-o palidă haină* (EMINESCU, O. 41); *Cărările-nvelite-s cu palide-oseminte* (ARGHEZI, VERS. 73). Trebuie să precizăm de la început faptul că, deși sub raport numeric vocabularului liricii populare de dragoste îi este specific caracterul general al elementelor constitutive (schema nr. 1), și vom indica în cele ce urmează care anume categorii predomină, nivelul lui de generalizare este mediu în comparație cu limbajul cultivat: de exemplu *stea* se află pe o treaptă intermediară față de *luceafăr* — termen situat spre polul particular — și *astru* — spre polul general (schema nr. 2). Poezia cultă face uneori incursiuni în domeniul înaltelor generalizări, dar nu în momentele de mare lirism (*Și bogat în sărăcia-i ca un astru el apune*. EMINESCU, O. 32).

poezia populară	general
poezia cultă	particular

Schema nr.1— Raportul numeric între general și particular în poezia erotică

⁷ I. U. Jarník și A. Birseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, București, 1968.

⁸ *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, [București], 1954, p. 48—55

⁹ *Précis de stylistique française*, ed. V revăzută, Paris, 1963, p. 107.

¹⁰ *Traité de stylistique française*, vol. I, ed. II, Heidelberg, 1921, p. 104—109.

*Lista de abrevieri

- ALECSANDRI, P. = V. Alecsandri, *Opere complete. Poesii*, București, 1875.
 ARGHEZI, VERS. = T. Arghezi, *Versuri*, [București], 1959.
 BLAGA, P. = L. Blaga, *Poesii*. Ediție îngrijită, revăzută și adăugită de G. Ivașcu, București, 1967.
 BÎRLEA, C. P. = I. Bîrlea, *Cîntece poporane din Maramureș. Descîntece, vrăji, farmece și desfaceri*, București, 1924.
 CU CÎT = *Cu cît, atîta sînt*. Antologie a liricii populare. Ediție îngrijită de O. Papadima, București, 1963.
 EMINESCU, O. = M. Eminescu, *Opere*. Ediție critică îngrijită de Perpessicius, vol. I: *Poesii tipărite în timpul vieții*, București, 1939.
 JARNÍK-BÎRSEANU, D. = I. U. Jarník și A. Birseanu, *Doine și strigături din Ardeal*. Ediție definitivă de A. Fochi, București, 1968.

poezia cultă		general
poezia populară		
poezia cultă		particular

Schema nr. 2—Raportul calitativ între general și particular în poezia erotică

Situându-ne, după cum ne-am propus, pe poziții stilistice, includem în rîndul cuvintelor generale următoarele categorii :

1. Cuvinte care constituie arhilexeme (unități care corespund întregului conținut al unui cîmp lexical¹¹). Față de acestea, cuvintele particulare aduc unul sau mai multe seme (trăsături semantice pertinente¹²) în plus. Spre exemplu, *pămînt*, utilizat de predilecție în lirica populară, e un termen general, în raport cu care *țărîină* și *glie* au fiecare o sferă mai restrînsă :

$$p\grave{a}m\grave{i}nt = \left\{ \begin{array}{l} \text{„materie din care} \\ \text{se compune scoarța} \\ \text{planetei noastre”} \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} + \left\{ \begin{array}{l} \text{„fărimată”} \\ \text{mărunt”} \end{array} \right\} = \text{țărîină} \\ + \left\{ \begin{array}{l} \text{„fișie,”} \\ \text{brazdă”} \end{array} \right\} = \text{glie} \end{array} \right.$$

Diferențierea aceasta este utilizată cu efecte artistice într-o poezie a lui Lucian Blaga :

„Dragostele mele bune,
Cum le-a măcinat *pămîntul* !
Cum pieiră pe subt iarbă .
Frumuseța și cuvîntul !

Dragostele mele rele,
Cîte au căzut și ele !
Dragostele bune, rele,
Ce-a rămas sub *glij* din ele ?
Țărîină numai și inele .”

(BLAGA, P. 318)

Față de factura populară a poeziei, dată de caracterul general al lexicului, nota distinctă o aduce tocmai această diferențiere sinonimică.

Seriile de sinonime sînt în general mai sărace în lirica populară decît în limbajul cultivat. Pentru noțiunea de „frumos” de exemplu, O. Ducháček și R. Ostrá¹³ au găsit în limba română 73 de termeni pornind de la 29 de radicali. Cîntecele de dragoste din culegerea Jarník-Bîrseanu cuprind numai 10 termeni din acest cîmp semantic, pornind de la 9 teme¹⁴. În opera

¹¹ După definiția dată arhilexemului de E. Coseriu (*Lexicalische Solidaritäten*, în „Poezia”, I, 1967, nr. 3, p. 293—294).

¹² Cf. B. Pottier, *Vers une sémantique moderne*, în „Travaux de linguistique et de littérature”, tom. II, 1964, p. 117.

¹³ *Étude comparative d'un champ conceptuel*, în „Études romanes de Brno”, V, 1965, nr. 1, p. 148—157.

¹⁴ Acești termeni sînt : *arătos, drăguț, dulceșor, frumos, frumușel, gingășel, mîndru, a se găti, a se împodobi, a-i sta bine*. Menționăm că *dulceșor* (derivat de la *dulce*) și expresia *a-i sta bine* au fost omise din studiul citat, ca și substantivele *mîndru* și *mîndră*, atît de frecvente în poezia populară.

literară a lui M. Eminescu am găsit, din același câmp semantic, 57 de cuvinte, derivând de la 39 de teme, dintre care 36 de cuvinte apar în proza literară și 40 în poezie. Poezia erotică a lui Eminescu include 28 de cuvinte, derivate de la 23 de teme¹⁵.

2. Pot fi considerate ca avînd un caracter mai general cuvintele căroră le lipsește pe plan sincronic legătura dintre conținut și expresie. Cuvintele nemotivate sînt mai abstracte¹⁶, capabile să intre cu ușurință în contexte foarte variate: *a suna* este utilizat și pentru „a foșni” (*mătasa sună sub picior*, EMINESCU, O. 117: *uscat foșni mătasa pe podele*, EMINESCU, O. 154) ca și pentru „a șuiera”, „a răpăi” etc.

Pentru cuvintele cu motivare indirectă (derivate, compuse) trebuie făcută o diferențiere. Aria lor semantică este condiționată atît de radical, cît și de afix. Ele pot fi particulare: *cenușiu* „sur (ca cenușa)”/grî, sau generale: *nesfîrșit* „care nu are sfîrșit (în timp sau în spațiu)”/etern „infinite în timp”; *mierlă* indică numai specia, *mierloi* precizează că e vorba de bărbătuș, *mierliță* aduce nuanța de afecțiune.

Cele mai multe cuvinte particulare din lirica populară aparțin acestei categorii.

3. Caracterul general sau particular al lexemelor este determinat și de situația lor față de solidaritățile lexicale. Folosim aici termenul de *solidaritate lexicală* în accepția dată de E. Coseriu: „determinare a conținutului unui cuvînt printr-o clasă, un arhilexem sau un lexem . . ., și anume din punctul de vedere dacă o anumită clasă, un anumit arhilexem sau un anumit lexem funcționează în conținutul cuvîntului respectiv ca trăsătură distinctivă. Cu alte cuvinte: este vorba de faptul că o clasă, un arhilexem sau un lexem aparține, pe planul diferențelor minimale de sens, definiției conținutului cuvîntului respectiv”¹⁷. De exemplu: *bălai* și *blond* sînt particulare pentru că se utilizează numai în legătură cu părul omului, spre deosebire de *galben*, care este general. Scoaterea unui asemenea cuvînt din solidaritatea lui aduce o expresie aparte, chiar dacă nu este încă figurată: *luna cea bălaie* (ALECSANDRI, P. I, 6), *Nilul mișcă valuri blonde* (EMINESCU, O. 43): aici nu este vorba de o metaforă, întrucît nu intervine o personificare.

4. Raporturi lexicale general — particular se pot stabili și între cuvinte cu o sferă semantică largă, ale căror diferite *sensuri* s-au cristalizat în anumite solidarități. De exemplu: *a cădea* și *a se scutura*; *a cădea*, în sensul de „a se desprinde din locul său” se poate referi la dinți, păr, fulgi, frunze etc.; *a se scutura* cu acest sens nu intră în solidaritate decît cu „frunze”, este prin urmare particular în raport cu *a cădea* (*Se scutur frunzele de nuc*, EMINESCU, O. 235); *a scobori* cu acest sens este neobișnuit (*Poate că este ceasul, de vreme ce scoboară / Din arbori toată frunza . . .* ARGHEZI, VERS. 52).

¹⁵ După *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, București, 1968.

¹⁶ Cf. S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, ed. II, Berne, 1959, p. 132–146.

¹⁷ E. Coseriu, *Lexicalische Solidaritäten*, p. 296.

Data fiind marea preponderență a cuvintelor cu cea mai largă circulație, lirica populară recurge la exploatarea posibilităților polisemice de acest fel, constând în scoaterea lexemului din solidaritatea uzuală: *glas* („voce omenească”) e utilizat cu sensul „sunet de instrument muzical” (*Ceterucă, mîndru glas, | Scoate pe mîndra-n prilaz.* BÎRLEA, C. P. 120); cuvîntul apare în aceeași poezie și cu sensul „cîntec de pasăre” (*Ceterucă, glas de cuc, | Scoate pe mîndră la nuc; | gură devine „cîntec de pasăre” (Primăvara, cînd înfrunde, | Gura cucului s-aude) și, în continuare, e utilizat cu sensul propriu, „organ al vorbirii”: Dar cîndu-i colo, toamna, | Nu s-aude nimica; | Numai mîndra cu gura (JARNÍK-BÎRSEANU, D. 224).*

Acest procedeu apare uneori și în poezia cultă: *țară* utilizat în loc de „pămînt” (*Aerul o strînge. Cerul | O dogoare și-o sărută. | Unde trece-n cîmp, ca fierul, | Țara caldă face-o cută.* ARGHEZI, VERS. 34); *greu* cu sensul de „masiv, compact, numeros” ia, în contrast cu contextul, prin sensul principal („care are greutate mare”), un aspect glumeț: *Vezi bejării de albine, | Armii grele de furnici (EMINESCU, O. 100).*

5. În afara sensului cu care se utilizează în text, cuvîntul aduce cu sine o întreagă încărcătură semantică, rezultată din prezența în conștiința vorbitorului și a celorlalte sensuri ale lui: *a cădea* (despre frunze) este asociat cu ideea mișcării de sus în jos, *a se scutura* — cu aceea de clătinare scurtă și rapidă; cel dintîi se încadrează mai bine în tonul de adîncă gravitate al versurilor: *Ziua Crucii nu-i departe, | Frunza de pe codru cade, | Codru prinde-a se rări, | Noi așa n-om mai trăi (BÎRLEA, C. P. 114).*

Cuvintele generale aduc în text asocieri mai vagi, mai difuze, cele particulare — asocieri mai precise: *a troieni* cu sensul de „a îngrămădi, a aduna” dă versului plasticitate, întrucît are ca sens principal „a îngrămădi zăpadă”: *troieni-va teiul floarea peste noi (EMINESCU, O. 100).* Cuvîntul particular poate genera, datorită asocierilor precise, imagini complexe, într-o formă concentrată și subtilă: *a troieni* în versul *Ne-or troieni cu drag aduceri aminte (EMINESCU, O. 101)* aduce trei valori: 1) sensul propriu „a îngrămădi”; 2) imaginea creată de sensul său particular „a îngrămădi zăpadă” și 3) valoarea metaforică pe care i-o conferă contextul (*aduceri aminte*). Alt exemplu: *Dafini, duzi și migdali | Erau plini de papagali. | Le-au căzut aripi și pene, | Fulgii, alene | Și pe-ndeletele. | Le-au rămas în arbori scheletele (ARGHEZI, VERS. 232 — 233):* în afara sensului imediat, adică a planului „exprimat și manifest”, după cum spune T. Vianu¹⁸, adică „pomii erau plini de păsări multicolore” ș.a.m.d., există un al doilea plan, „latent și profund”¹⁹, adică „pomii erau plini de frunze multicolore care au căzut treptat, rămînînd numai crengile goale”. În plus, caracterul particular al unor cuvinte — *migdali, dafini, papagali* — evocă un tablou exotic, sugerînd prin aceasta ineditul peisajului autumnal față de aspectul lui obișnuit în timpul verii.

Asemenea efecte se obțin uneori și în lirica populară: *Și ne-om sui în căruț | Ș-om trece peste dialuț. | Unde-n-florie(ște) piperiul | Și se ostoaie dorul ... | Unde-nflorie(ște) tămîia | Și s-ostoaie dragostea (BÎRLEA, C.*

¹⁸ *Quelques observations sur la métaphore poétique*, în „Iașul literar”, 1961, nr. 10, p. 56—60.

¹⁹ T. Vianu, *Quelques observations...*, p. 57.

P. 112); drumul imaginat cu „carul de flori” nu este lung, ci numai pînă dincolo de deal, dar atmosfera exotică creată de substantivele *piper* și *tămîie* ca nume de plante plasează regiunea într-un tărîm îndepărtat și minunat unde se poate alina dorul.

6. Prezintă un caracter general cuvintele limbii comune neutre din punctul de vedere al stilurilor, față de cuvintele care au o coloratură particulară datorită stratului lexical cărui îi aparțin (regionalisme, arhaisme, termeni argotici etc.) și care sînt susceptibile să creeze efecte prin evocare²⁰. Utilizate cu o anumită intenție stilistică, ele tind să contribuie la reconstituirea cadrului în care este plasată acțiunea; aducînd, pe lîngă conținutul lor semantic, și un plus de informație. Procedul se remarcă mai ușor în proză, deoarece poezia cultă românească și-a creat ca stil un specific lexical în bună parte luînd drept surse tocmai limba veche, cea populară și neologismele²¹. Un arhaism sau un regionalism poate apărea aici și pentru a respecta autenticitatea vorbirii personajelor, dar și în discursul poetului: „*Lîngă cortu-i, unul dintre fiii falnicului domn | Sta zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriînd o carte, | S-o trimiță dragei sale, de la Argeș mai departe: «De din vale de Rovine, | Grăim, Doamnă, cătră Tine, Nu din gură, ci din carte, | Că ne esti așa departe»*” (EMINESCU, O. 148—149). Uneori poezii depășesc totuși limitele stilului poetic: *bănat* „supărare” (idem, *ibid.*, 146), *muiere* „femeie” (ARGHEZI, VERS. 141); aspectul lexical reține însă mai puțin atenția în comparație cu cel gramatical, în care sîntem obișnuiți ca poezia să prezinte formele literare: *Nu se prinde! strigă cei cu bei — | Te-am văzutără cîteștrei | Cum l-ai pornit! — Măi! | Să-i saie ochii? — Să-i!* (idem, *ibid.*, 154).

Lirica de dragoste este, cu rare excepții, unitară din punctul de vedere al stratificării lexicale, așa încît cuvintele particulare din această categorie au numai funcție poetică. Lirica populară erotică nu dispune de această sursă, sistemul creațiilor se încadrează fie în sistemul unui grai, fie în al limbii comune naționale²².

★

Raportul lexical general — particular în textul poetic poate fi de două tipuri:

1) Fondul poeziei poate fi constituit din cuvinte generale și, prin urmare, mesajul este rarefiat. În poezia populară, concentrația informației este și mai scăzută datorită numărului mare de cuvinte vide. Această maximă simplitate a formei lasă ca întreaga lumină să cadă asupra conținutului și dă posibilitatea unei largi rezonanțe pentru ideile și sentimentele exprimate. Chiar cele mai simple figuri de stil dobîndesc aici un relief deosebit; într-un text mai dens, atenția se dispersează, procedeele discrete sînt estompate.

2) Textul poetic poate cuprinde un număr ridicat de lexeme particulare (și poezia cultă vizează mai cu seamă cuvîntul particular, care este în același timp, din punctul de vedere al circulației, mai rar). Ele au avan-

²⁰ Dăm acestui termen o accepțiune mai largă decît Gh. Bally (cf. *Traité...*, p. 203—249).

²¹ Cf. G. Ivănescu, *Limba poetică românească*, în „*Limba și literatură*”, II, 1956, p. 214.

²² Ne referim la faptul că, prin circulație de la o regiune la alta, producțiile populare pot vehicula elemente lexicale dincolo de granițele dialectale.

tajul preciziei și, prin modificarea contextului obișnuit, dau o exprimare aparte, fără a recurge la tropi. Frecvența cuvintelor particulare corespunde diferenței între poezia de m o t i v a r e (legată de afectivitate, de pasiune) și poezia de caracterizare (legată de judecata discriminatorie, de intelect), diferență marcată, după cum constata Guiraud, și de bogăția vocabularului²³. În lirica de dragoste se recurge adesea la cuvântul general, pentru ca poezia populară erotică, expresie prin excelență a sentimentelor, să constituie limita extremă; sentimentele adinci, notele grave se exteriorizează prin tendința spre general în lexic, particularul apărind mai cu seamă pentru a marca gingașia sau umorul. Reprezentarea axei general — particular poate fi completată în felul următor :

poezia populară de sentiment		general
poezia cultă de sentiment		
poezia cultă de idei		particular

Schema nr. 3 — Raportul general — particular în poezie din punct de vedere numeric

Poezia populară uzează de expresia analitică pentru a reda ceea ce poezia cultă exprimă prin cuvântul particular. Când Eminescu spune *marmorele brață* (EMINESCU, O. 172), *marmoreu* înseamnă aici concomitent „alb”, „neted”, „rece” și „strălucitor” (ca marmora). Poezia populară utilizează acumulări de lexeme: *Mîndra mea-i ca un păhar, / Albă e ca laptele, / Curată ca soarele* (CU CÎT, 207).

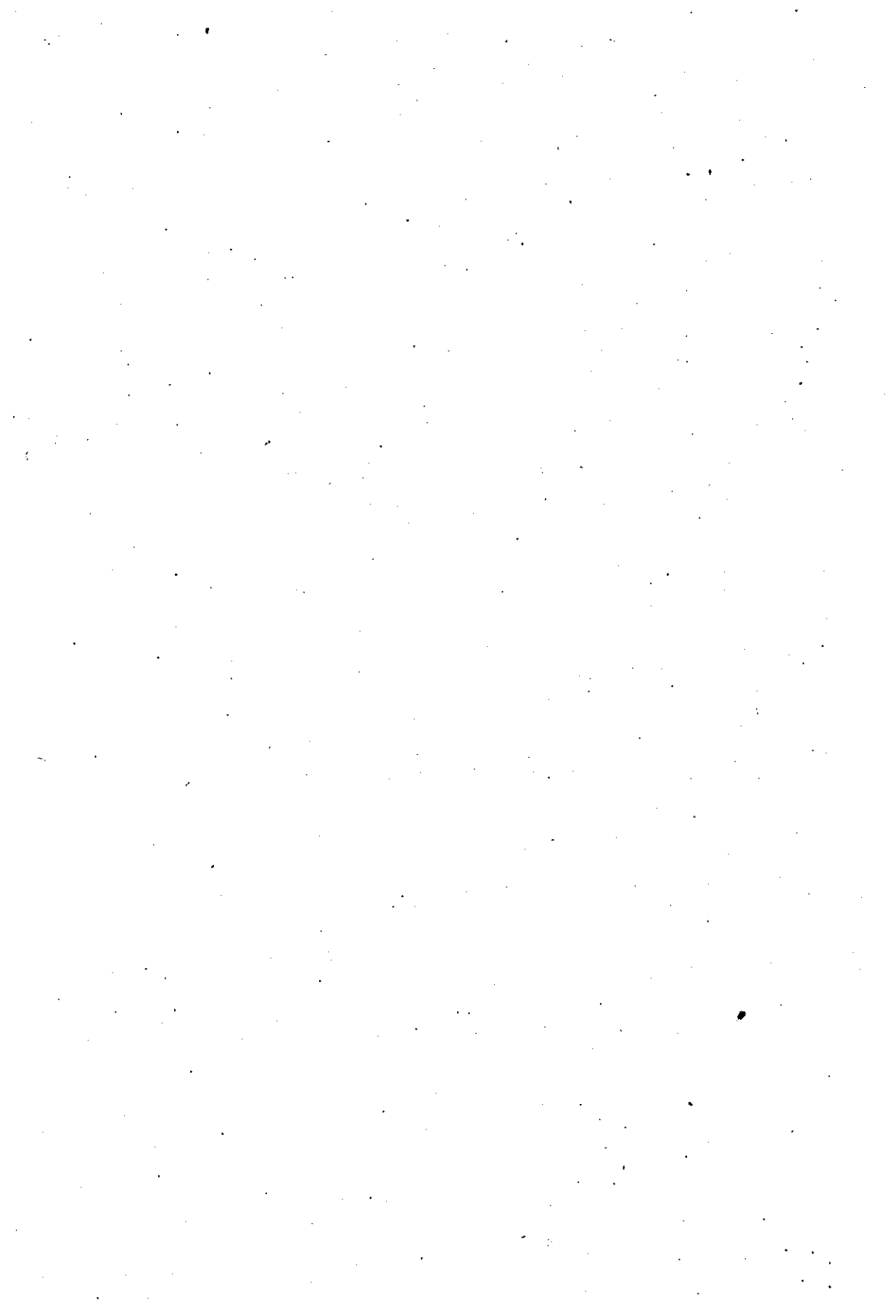
Introducerea unui cuvînt general în locul celui particular, reclamat de context, sau înlocuirea unui cuvînt cu altul, din același cîmp semantic, dar avînd o altă solidaritate lexicală specifică, constituie procedee stilistice: să se compare *Sură-i sara cea de toamnă* (EMINESCU, O. 83) — exprimare rară — cu *gara cenușie* (ARGHEZI, VERS. 88).

Utilizarea categoriilor lexicale de general și particular, adecvată conținutului poetic, poate genera procedee stilistice simple în comparație cu figurile de stil, sobre, întrucît le lipsește cu totul aspectul ornamental, subtile totodată și delicate.

Mai 1969

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj,
str. E. Racoviță, 21

²³ P. Guirand, *Les caractères...*, p. 78.

NOTE PE MARGINEA UNUI DICȚIONAR STILISTIC (II)

DE

MIRCEA BORCILĂ

1. Indiferent de felul în care s-ar defini conceptul de stil și s-ar circumscrie sfera disciplinei stilisticii, este evident că o lucrare lexicografică nu poate aspira să realizeze o explorare stilistică exhaustivă. Dimpotrivă, toți esteticienii și lingviștii sînt astăzi de acord, în pofida diverselor orientări generale, că în creația literară elementele lingvistice dobîndesc „valoarea” lor particulară numai în întregul expresiv din care fac parte. Pentru o concepție rigid „structuralistă”, un *dicționar stilistic* ar trebui considerat, deci, aprioric, ca o operă fără speranță: silit prin natura lui să disloce elementele din *structură* și să le prezinte separat, el ar anihila din capul locului, prin însăși această operație, posibilitatea oricărei exegeze stilistice ulterioare. Chiar dacă vom identifica însă domeniul stilului cu aria textului organizat (cum procedează unii reprezentanți ai stilisticii poloneze¹) sau cu spațiul macrolingvistic (ca școala stilistică americană²) și vom admite că elementele lexicale nu constituie componentele sale esențiale, utilitatea unui dicționar stilistic apare, în principiu, întemeiată în sfera cercetării acestor elemente. Aceasta pentru că cuvintele constituie, totuși, niște obiecte stilistice, în sensul profund pe care Sartre îl acordă acestui termen³.

O discuție întreprinsă pe baza primului nostru dicționar stilistic, *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (DE), ar putea prilejui unele considerații de natură mai generală privitoare la justificarea teoretică și finalitățile practice ale unei asemenea lucrări.

¹ Cf. W. Górný, *Text structure against the background of language structure*, în *Poetics, Poetyka, Poetica*, Varșovia, 1961, p. 25—33.

² Sumare expuneri sintactice ale acestei orientări la A. A. Hill, *Introduction to Linguistic Structures*, New York, 1958, p. 406—409, și W. O. Hendricks, (rec.) S. R. Levin, *Linguistic structures in poetry*, în „Language”, 42, 1966, nr. 3, p. 639—643.

³ J. -P. Sartre, *Qu'est-ce que la littérature?* (Paris), Gallimard, 1948, p. 12—18.

2.1. Am încercat⁴ să argumentăm ideea că un asemenea tip de cercetare nu poate aspira „să fixeze” „etapa” pe care o atinge scriitorul „în dezvoltarea limbii literare”, fapt recunoscut de altfel, indirect, și de Tudor Vianu, atunci când afirma că „din punctul de vedere al istoriei limbii beletristice, dicționarul eminescian nu poate fi considerat decât ca o lucrare pregătitoare, pe care urmează s-o completeze cercetarea limbii scriitorilor care au creat înainte sau după marele poet”⁵. Cu alte cuvinte, nu-i putem pretinde acestei lucrări, așa cum ar dori, de pildă, Gh. N. Dragomirescu⁶, să discrimineze între ceea ce e specific eminescian și ceea ce aparține fondului general al limbii poetice. Mai mult decât atât, DE nu poate fi judecat nici măcar ca un *studiu stilistic propriu-zis*, aplicat creației eminesciene, cum îl tratează greșit intervențiile critice din unele reviste literare. El este în primul rând un „instrument de lucru”, adică o bază de plecare și un punct de referință pentru asemenea studii. În acest sens, el ar putea fi socotit, într-adevăr, ca un „lexicon poetic eminescian” sau, mai exact, ca un „lexic al scriitorului” (în accepția cu care circulă termenul în stilistica franceză), întrucât oferă, în limitele impuse, un repertoriu complet al materialului lexical utilizat de scriitor în scopurile sale expresive.

2.2. Un dicționar stilistic nu se poate reduce însă la un simplu repertoriu lexicografic, ci el trebuie să devină un „tabel de valori”⁷ — și DE aspiră să fie un asemenea dicționar. Intenția autorilor săi a fost aceea de a distinge „valorile poetice particulare” pe care le-au primit cuvintele în opera lui Eminescu și de a oferi un material „interpretat lingvistic și stilistic în linii esențiale” (DE, p. 6, 7; spațierea noastră — M.B.).

3. Problema centrală a oricărui dicționar stilistic rezidă, așadar, în rezolvarea raportului dintre modul de a concepe noțiunea de „valoare poetică”, un adevărat nod gordian al esteticii și stilisticii teoretice, și soluțiile practice promovate pentru disocierea și definirea lexicografică a „valorilor”.

În situația în care conceptul de bază nu apare clar definit — cum e cazul DE —, soluționarea acestei probleme poate fi urmărită prin prisma structurii specifice a dicționarului.

3.1. Pentru a putea aprecia, mai întâi, cât mai obiectiv gradul de prelucrare a materialului în dicționar am recurs la un mic test statistic. Față de numărul cuvintelor-titlu înregistrate la literele C și D (856), numărul „valorilor poetice” consemnate este de 682; dintre acestea, 376 sînt numai indicate, iar 306 comportă definiții sau explicații stilistice suplimentare.

Și numai pe baza acestor cifre laconice va trebui să conchidem, de la început, că în articolele dicționarului materialul lingvistic apare, în cea

⁴ M. Borcîlă, *Note pe marginea unui dicționar stilistic (I)*, în „Cercetări de lingvistică”, XIV, 1969, nr. 1, p. 145—151.

⁵ T. Vianu, *Jurnal*, București, Editura pentru literatură, 1961, p. 185, și în DE, p. 4.

⁶ Cf. Gh. N. Dragomirescu, *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, în „Limba română”, XI, 1962, nr. 1, p. 17.

⁷ G. Antoine, *La Stylistique française. Sa définition, ses buts, ses méthodes*, în „Revue de l'enseignement supérieur”, 1959, nr. 1, p. 55.

mai mare parte a sa, prelucrat după criterii stilistice și că această „prelucrare” se referă aproape în egală măsură la delimitarea valorilor poetice și la explicarea sau interpretarea acestora.

3.2. În organizarea materialului lexical la nivelul ansamblului său, autorii DE au optat pentru criteriul cel mai comod — cel al dispunerii alfabetice, care prezintă însă dezavantajul esențial că nu ține seama de ierarhia „valorilor stilistice” și de afinitățile lor în sistemul expresiv dat. Această deficiență se încearcă să fie contracarată prin indicarea frecvenței în text și prin utilizarea trimiterilor reciproce. Cea mai însemnată contribuție a dicționarului în această privință o constituie însă stabilirea unui număr considerabil de „serii metaforice”, care circumscriu veritabilele *cîmpuri stilistice*: 57 din cele 237 de construcții metaforice și 11 din cele 112 metafore numărate sînt corelate în serii sinonimice pe baze onomasiologice (vezi 5.1.)

3.3. Practic, dicționarul marchează „valori poetice” în opera lui Eminescu în primul rînd în dreptul figurilor de stil din retorica clasică. Dintre acestea sînt urmărite numai tipurile principale (repetiția, comparația, personificarea, metafora). Restricția este compensată, în intenția redactorilor, prin încercări de restructurare a compartimentării clasice și prin introducerea unor categorii noi. DE consemnează, astfel, unele tipuri intermediare (*element de personificare, metaforic*), utilizînd pe de altă parte noțiunea de metaforă într-un sens mai larg, prin includerea în aceeași categorie a sinecdocilor și metonimiilor. Concomitent, se consideră în rîndul „valorilor poetice” și unii indici privind atitudinea scriitorului (glumeț, ironic, depreciativ, sarcastic).

Inițiativa regrupării sintetice a „figurilor de stil” apare motivată de autori prin referire la obiectivele dicționarului. Regretabilă ni se pare oricum, indistincția între *metaforă* și *metonimie*, care anulează, *ab initio*, o fecundă posibilitate de caracterizare stilistică⁸. Un merit incontestabil al lucrării îl constituie, însă, introducerea categoriilor de *context figurat* și *construcție metaforică*, definite într-un mod original. După opinia noastră aici trebuie căutat cel mai important aport de principiu al acestui dicționar. Cele două categorii menționate atestă de fapt o extindere a conceptului de „valoare poetică” de la elementul lexical, așa cum se manifestă prin „figurile de stil” tradiționale, la *construcția sintactică*; și, ceea ce este esențial, tocmai aceste categorii impun caracterul specific al lucrării: din totalul de 682 valori poetice înregistrate pe cele 100 de pagini de dicționar, 381 — adică 55,86% — reprezintă „contexte figurate” și „construcții metaforice”. Această pondere deosebită ne determină să afirmăm că *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* este în primul rînd un dicționar de grupări și construcții metaforice și numai după aceea un dicționar stilistic propriu-zis lexical.

4. Această circumscriere inițială a structurii generale a dicționarului dezvăluie virtualități reale pentru concilierea criteriului stilistic cu cel

⁸ Cf. R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*. Traduit de l'anglais et préfacé par Nicolas Ruwet, [Paris], Edition de Minuit, [1964], p. 62—63.

lexicografic în prelucrarea materialului. O serie de dificultăți se ridică însă la nivelul soluțiilor practice promovate de autorii DE pentru delimitarea și definirea valorilor. Definiția de lucru adoptată de dicționar postulează că atunci „cînd [...] sensurile figurate sînt specifice stilului poetic marcăm acest lucru prin semnul grafic special ●” (DE, p. 9). În această definire, conceptul instrumental de bază implică o serie de limite în realizarea concretă a obiectivelor lucrării.

4.1. Disocierea valorilor poetice în dicționar este legată direct de ierarhizarea sensurilor în interiorul cuvintelor polisematice — una dintre problemele cele mai dificile ale lexicografiei. Autorii DE pornesc de la premisa justificată că între „acceptiile comune” și „valorile poetice” nu există o „separație netă”, integrîndu-le pe acestea din urmă în „țesătura semantică” a cuvintelor. Din păcate descrierea microstructurilor semantice se bazează pe principiul raportării permanente la termenul limbii comune, principiu care derivă din concepția generală a lucrării. Conform acestei orientări, „acceptiile poetice” sînt „grefate” pe „semnificația obișnuită” în așa fel încît să se evidențieze „trecerea, uneori treptată, alteori directă, de la sensul comun la sensul metaforic al unui termen” (DE, p. 6).

Nu vom reveni asupra motivelor pentru care considerăm nepertinentă definirea elementului stilistic prin raportarea la o „normă” generală „comună”, reconstituită și aceasta prin procedee neverificabile riguros (dat fiind stadiul semanticii istorice și descriptive pe care îl reflectă lucrarea). Ne mărginim aici să subliniem doar că, în absența unor criterii precise după care să distingem între sensurile „de bază” și cele „derivate”, între sensurile „proprii” și cele „figurate”, procedura adoptată de autori nu se poate dovedi pe deplin întemeiată. Asemenea criterii nu ne sînt oferite nici de DE⁹, autorii mulțumindu-se să preia modalitatea de ierarhizare din dicționarele tradiționale ale limbii, care organizează diferitele sensuri prin apelul la factorul filiației istorice și la principiile logice moștenite din tradiția aristotelică (opozitia abstract — concret, analogia, specializarea, generalizarea etc.). Or, aceasta diminuează sensibil posibilitatea fructificării dicționarului în cercetări stilistice analitice.

Mai întîi, prioritatea acordată criteriului istorico-etimologic, în dauna celui funcțional și al frecvenței actuale în limbă, înlătură însăși posibilitatea comparării directe cu frecvențele sensurilor în „limba comună”¹⁰. Nu trebuie uitat, pe de altă parte, că cuvîntul ca unitate izolată, așa cum e definit el în dicționarele limbii, nu este decît o abstracție sau un fapt de „limbă”, în terminologia lui Saussure; el posedă ca atare un sens foarte general, vag, mai mult o „virtualitate semantică”. A încerca, prin urmare,

⁹ Mai recent, la noi, D. Chițoran (*Colocație și sens*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XVI, 1965, nr. 5, p. 662 și urm.) propune sugestii fecunde în această privință, pornind de la anumite eucereri ale lingvisticii britanice și pe baza promovării unor metode distributive și transformaționale în analiza lexicului.

¹⁰ Dicționarul de frecvență al limbii române va fi alcătuit, cum se știe, „în plan riguros sincron” (I. Coteanu, *Pentru un dicționar de frecvență al limbii române*, în „Limba română”, XV, 1966, nr. 4, p. 339; cf. și Gh. Bolocan, *În legătură cu unele aspecte ale dicționarului de frecvență al limbii române*, în *loc. cit.*, p. 341—344; M. Seche, *Dicționarul de frecvență al limbii române ca dicționar semantic*, în *loc. cit.*, p. 345—348; I. Farcaș și E. Iliescu, *Asupra dicționarului de frecvență al limbii române*, în „Limba română”, XVI, 1967, nr. 1, p. 83).

să deduci semnificațiile poetice (delimitate într-un context eminescian concret) din acest sens foarte general, pe baza unor procese semantice tot atât de generale (ca cele ale semanticii istorice tradiționale), ni se va părea un demers, dacă nu fatal unei analize stilistice riguroase, în orice caz supus unor riscuri majore¹¹.

Prezența în DE a numeroaselor definiții pentru sensurile „comune” neatestate de redactori în textul eminescian (ex. CAPIȘTE s. f. Templu închinat zeilor antici. ◉ (Construcție metaforică) Capiștea spoelii = loc unde predomină superficialitatea și ignoranța. *Au la Sybaris nu suntem, lângă capiștea spoelii, Nu se nasc glorie pe stradă și la ușa cafenelei?* O.I 150 /1([V. 1]; CAR² s.n. Vehicul. ◉ (Construcție metaforică). A statelor greoaie cară = ansamblul complicat al instituțiilor statului feudal și burghez. *A statelor greoaie cară trebuie mpinse.* O.I 56/23 [V. 1] etc.) ne apare, din această perspectivă, fără utilitate practică certă.

4.2. Urmărind să depisteze numai „sensurile figurate specifice stilului poetic” (spațierea noastră — M.B.), dicționarul nu marchează sensurile proprii poetice. Observația a fost intuită în legătură cu interpretarea unor citate ilustrative din macheta supusă discuției¹², dar, cu toate micile corecturi introduse¹³, ea poate fi reluată și extinsă la nivelul întregului dicționar. Faptul este cel mai ușor sesizabil în cazul așa-ziselor „cuvinte originare” sau „primordiale”¹⁴, al cuvintelor „poetice” ca atare, „poetice prin corpul lor sonor și prin sarcinile de semnificație ce le poartă”¹⁵. Este aprioric greu de admis că unele cuvinte ca *alean, amar, balsam, bard, divin, fantasmă, feerie, freamăt, nălucire, tenebră, văzduh, vuiet, zvon* ș.a., considerate de diferiți autori drept specifice stilului nostru beletristic, nu ar avea nici o „valoare poetică” în textul lui Eminescu, așa cum rezultă din DE.

O analiză stilistică minuțioasă a contextelor din care au fost extrase citatele pentru aceste cuvinte, ca și a altor numeroase cazuri (privind, bunăoară, contextele în care apar *adia, adora, argintos, oasă, aur, auros, oasă, cer, codru* etc.) va descoperi cu siguranță valori poetice neconsemnate în dicționar. O operație de acest gen a fost întreprinsă, de fapt, de Vianu însuși, într-un studiu exemplar bazat chiar pe DE¹⁶, în care se con-

¹¹ O încercare de acest gen, vizând să urmărească „modul cum poetul a depășit limita impusă de asociațiile stabilite pe baza sensului din limba comună”, a fost întreprinsă de Flora Șuteu, *Observații stilistice pe baza Dicționarului poetic eminescian*, în „Limba română”, XIV, 1965, nr. 1, p. 46—47, dar de pe poziții mult nuanțate. Indiferent de felul în care se rezolvă această tentativă, ceea ce ne interesează aici este faptul că autoarea se vede nevoită „să ignore” tocmai acele „rigori metodologice” ale dicționarului care privesc trasarea acestei „limite”.

¹² Gh. N. Dragomirescu, *Dicționarul...*, p. 19; N. Mihaescu, *Observații cu privire la unele extrase din Dicționarul limbii poetice a lui Mihail Eminescu*, în „Limba română”, X, 1961, nr. 6, p. 591.

¹³ Cf. DE, p. 35, 37, 38 (art. *apărător, aprinde, aramă*).

¹⁴ Mikael Dufrenne, *Le Poétique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1963, p. 28—29.

¹⁵ L. Blaga, *Trilogia culturii*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1944, p. 288—390—391. O bună motivație lingvistică a existenței „cuvintelor poetice” oferă M. Riffaterre (cf. *Încercări de definire lingvistică a stilului*, în *Probleme de stilistică*, București, Editura științifică, 1964, p. 72—73).

¹⁶ T. Vianu, *Expresia juvenilului la Eminescu*, în „Limba română”, XIII, 1964, nr. 1, p. 13—14.

stată că cuvîntul *jun*, -ă, deși este întrebuintat întotdeauna „în înțelesul lui propriu” (întîlnindu-se o singură dată într-o comparație), trebuie considerat totuși ca un cuvînt „caracteristic” pentru vocabularul lui Eminescu, prin „potențele” sale poetice.

4.3. Un caz special îl constituie situația cuvintelor instrumente gramaticale în dicționar. Dintr-o statistică anterioară¹⁷, se desprinde constatarea că numărul total al valorilor poetice asumate de „conective” este extrem de mic în raport cu cel consemnat la „cuvintele pline”. Urmărind aceste „valori”, observăm că ele reprezintă aproape întotdeauna fapte de repetiție (cf. *ca*¹, *că*, *cînd*, *cum*² etc.), într-un singur caz — articolul adjectival *cel* — înregistrîndu-se o „construcție metaforică” (Cel din stele).

4.3.1. Ar fi trebuit precizat, mai întîi, statutul poetic al repetiției, pentru că procedura redactorilor este inconsecventă. Dacă s-a acordat „funcție poetică” repetării lui *cînd* (cu valoare de conjuncție subordonatoare) în exemple ca : *Că de cînd nu ne-am văzut Multă vreme a trecut Și de cînd m-am depărtat, Multă lume am îmblat* (DE, p. 150), de ce nu s-a procedat la fel și în cazul lui *căci* (ex. : *Și de aceea spusa voastră era sîntă și frumoasă, Căci de minți era gîndită, căci din inimi era scoasă*. O. I 35/14 ; cf. DE, p. 86) și ce (*Și inima aceea, ce geme de durere, Și sufletul acela ce cîntă amorțit, E inima mea tristă ce n-are mîngăiere, E sufletu-mi ce arde de dor nemărginit*. O. I 6/5—8 ; cf. și P. L. 56/24 ; O. I 198/18, în DE, p. 92, 93) ; sau de ce „conjuncția” *cum* este marcată cu însemnul poeticului în versurile *Astfel îți e cîntarea, bătrîne Heliade, Cum curge profeția unei Ieremiade, Cum se răz-bun-un vișor zburînd din nor în nor* (O. I 17/20—21 ; cf. DE, p. 131) și nu este marcată similar într-un exemplu ca *Și s-așază toți la masă, cum li-s anii, cum li-i rangul* (O. I 85/37 ; DE, p. 131) ș.a.m.d.

4.3.2. Constatarea rămîne valabilă și pentru celelalte valori poetice reprezentate în dicționar. Dacă prin „contexte figurate” se înțeleg „situațiile în care, prin alăturarea mai multor cuvinte folosite în accepția lor proprie, se realizează o suprapunere de sfere semantice difuze ...”, iar prin „construcțiile metaforice” — „îmbinări de cuvinte neînregistrate de dicționare, avînd față de contextele figurate o formă și un sens metaforic delimitabil” (subl. n. — M. B.), nu înțelegem de ce semnul valorii poetice nu este indicat și în dreptul conectivelor care compun și, de multe ori, realizează aceste construcții. În contexte figurate ca : *Dar poate acolo să fie castele ... Cu rîuri de foc și cu poduri de argint, Cu fărături de smîrnă, Cu flori cari cînt* (cf. *cînta*, p. 106) ; *Stele albe sunau în aeriene coarde rugă-ciunea universului* (cf. *coardă*, p. 111) etc. și în construcțiile metaforice de tipul : *A convorbi cu idealuri* (cf. *convorbiri*, p. 118, și *idealuri*, p. 124), *Copila de aur* (= „lună” ; cf. *aur*, p. 53 ; *copilă*, p. 119) etc., funcția constitutivă a conectivelor sau, cu alți termeni, prezența acestora în structura de adîncime a enunțurilor este o dovadă incontestabilă a valorii lor poetice.

4.3.3. Situația conectivelor în dicționar este însă în mod special relevantă pentru limitele conceptului operațional de „valoare poetică” propus de autori.

¹⁷ M. Borcilă, *Note...*, p. 149.

Ne întrebăm, astfel, dacă exemplele cu *ci* narativ (neconsemnat în dicționar; cf. : *Dînd pulberea-mi țărînii și inima-mi la vînt ... Ci tu rămîi în floare ca luna lui april ...*, DE, p. 102; *Fugeau prin noaptea pustie și rece ca două visuri dragi; ci prin fuga lor auzeau miautele lungi și îndoite ale motanului*, DE, p. 102) sau cu *dar* introducînd o interogativă (ex. : *Dar ce zgomot se aude? Bîzîi ca de albine?*, DE, p. 142) nu constituie întrebări specifice stilului beletristic.

Asemenea întrebări se pot formula și în legătură cu numeroase alte exemple, de diferite tipuri. Oare pronumele relativ nu are nici o altă funcție specială, în afară de aceea de a „introduce propoziții atributive”, ca în limbajul comun, în exemplele (cf. DE, p. 83) : *Marea-n fund clopote are care sună-n orice noapte* (O. I. 45/25) și *La steaua care a răsărit E-o cale-atît de lungă* (O. I. 243/1)? Cităm aici numai cîteva alte cazuri dintre cele consemnate în dicționar în categoria întrebunțarilor „comune”, fără „valorii poetice”¹⁸ : *Stele rare din țarie cad ca picuri de argint* (p. 76); *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie ...* (p. 92); *Ce te legeni codrile ...* (p. 92); *Cu evlavie adîncă ne-nvîrteau [vechii dascăli] al minții scripet, Legînd cînd o planetă, cînd pe-un rege din Egipt* (p. 104); *De-atunci pornind a lui aripe S-a dus pe veci norocul meu — Redă-mi comoara unei clipe, Cu ani de părere de rău* (p. 127); *Să mi se pară cum că crești De cum răsare luna* (p. 132).

4.4. Constatarea existenței unor cazuri numeroase de ceea ce s-ar putea numi, după Ullmann, „erori prin omisiune”¹⁹ se verifică pentru toate categoriile de cuvinte, mai ales din sectorul propriu-zis poetic al operei lui Eminescu. Nu-i putem pretinde, desigur, acestei lucrări să se substituie unui tratat de versificație eminesciană. Cu toate acestea credem că anumite reflexe ale versificației în structura fonetică și semantică a cuvîntului ar trebui consemnate în dicționar printre „valorile poetice”. Astfel, în cazul variantelor fonetice — înregistrate în DE uneori parantetic după cuvîntul -titlu, altelei printre formele gramaticale, iar altelei precizate la sfîrșitul articolului — nu se indică niciodată corelația cu formele de versificație (poziția în rimă, aliterație, rimă internă, constrîngeri ritmice etc.; ex. : *brațe — brață*, p. 72; *frumusețe — frumsete*, p. 215; *nesaț — nesățiu*, p. 366; *spățiu — spaț*, p. 502 etc.); excepție fac cazurile de sinereză și diereză (cf. DE, p. 11, 126, 147 etc.) Nu se urmărește, de asemenea, relația dintre fluctuația accentuală și versificație (ex. : *dîncolo — dîncólo*, p. 160; *virgin — virgîn*, p. 592 ș.a.).

Deși consemnează asocierile sintagmatice (distribuțiile) fiecărui cuvînt în parte, DE nu marchează valorile topice (poziția determinantului²⁰,

¹⁸ Pentru aspectul teoretic al problemei, cf. R. Jakobson, *Poezia gramatikî i gramatika poezii*, în *Poetics, Poetyka, Poetica*, Varșovia, 1961, p. 397—417 (vezi și *Poesie der Grammatik und Grammatik der Poesie*, în *Mathematik und Dichtung*, München, Nymphenburger Verlagshandlung, 1965, p. 21—31); contribuție devenită „clasică” în demonstrarea valorii poetice a instrumentelor gramaticale.

¹⁹ St. Ullmann, *Language and Style*, Oxford, Basil Blackwell, 1964, p. 156. Semnificative pot fi, desigur, și cazurile inverse, „de adițiune”, provenind tot din circumscrierea insuficient de riguroasă a noțiunii de *valoarea poetică*. Exemple de acest tip întîlnim în DE mai ales la delimitarea „contextelor figurate” și a „construcțiilor metaforice” (cf. *a crede în ceva*, p. 123; *al unei disc*, p. 161; *ciștigul fără muncă*, 107, 352; *vargă magică*, p. 323 ș.a.).

²⁰ Obiecția a fost formulată și de C[ornel] R[egman], *Dicționarul limbii poetice a lui Mihail Eminescu*, în „Viața românească”, XIV, 1961, nr. 10, p. 171—172.

inversiunea sintactică), cu excepția formelor inverse ale timpurilor compuse (cf. DE, p. 11).

5. O serie de probleme se ridică în legătură cu modalitatea practică de *definire* a „valorilor” în dicționar.

Într-o lucrare cu finalități stilistice, principiul recomandat de Ullmann²¹ — după care lexicograful trebuie să studieze mai întâi cuvântul în fiecare context al său și apoi să extragă „cel mai mare numitor comun” al tuturor întrebunțărilor, înregistrându-l pe acesta drept *semnificația* cuvântului — se impune cu mai multă stringență decât pentru dicționarele obișnuite. Împotriva semanticii lexicografice tradiționale, DE a ținut seama de cele mai multe ori de acest deziderat, definind valorile semantice în funcție de contextul în care apar. O chestiune de principiu în această privință ar fi aceea a precizării limitelor contextului luat în considerare la definirea semnificațiilor. După citatele ilustrative ne putem da seama că acesta variază în DE de la sintagmă la macrocontext și unitatea artistică. Ceea ce se poate reproșa dicționarului este că definițiile nu țin cont întotdeauna de dimensiunea macrocontextului, fapt ce poate duce la obnubilarea valorii reale a elementului. Un exemplu tipic în acest sens l-ar putea constitui definiția propusă pentru sintagma *cățelul pământului* (= „nume dat mai multor familii de rozătoare care trăiesc sub pământ. În codri-adânci cățelul pământului tot latră O.I 93/4”, în DE, p. 91).

Se poate discuta însă în ce măsură modalitățile tradiționale ale definirii lexicografice prin sinonime și prin parafrază sînt apte să satisfacă exigențele dicționarului stilistic.

5.1. Spre deosebire de dicționarele tradiționale ale limbii, DE acordă o mare extindere definirii prin sinonime²². Dacă este adevărat însă că două forme lingvistice pot fi sinonime numai într-un context dat (sau în cel mult câteva contexte)²³, atunci definirea „valorilor poetice” prin „sinonime perfecte” (cf. DE, p. 9) nu poate fi în nici un caz motivată. Aceasta pentru că, în contextul său, cuvântul poetic nu este direct substituibil²⁴. Indicarea unor serii de sinonime parțiale, a unor analogii și asociații (care, „considerate împreună, precizează înțelesul cuvântului respectiv”) nu poate circumscrie nici ea valoarea *particulară* a unui element în contextul său poetic. Acest mod de definire, atît de răspîndit în dicționar, se justifică teoretic, după părerea noastră, numai în ceea ce privește stabilirea unor caracteristici semantice comune mai multor „valori”, așa cum procedează DE în delimitarea seriilor metaforice sinonime, prin referire la denotatul comun mai

²¹ St. Ullmann, *The Principles of Semantics*, Glasgow-Oxford, 1959, p. 64.

²² Despre definirea valorilor stilistice prin sinonime a scris Gh. Bulgăr, *Sinonimele în viitorul dicționar general al limbii române*, în „Limba română”, VIII, 1959, nr. 2, p. 42.

²³ E. Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în „Travaux de linguistique et de littérature”, Strasbourg, 1964, II, 1, p. 163, consideră sinonimele drept opoziții suprababile într-un anumit context.

²⁴ Simpla semnalare a unor „definiții” de acest fel convinge de zădărnicia procedurii: **ADEVĂR** (Metaforic) Lumea reală (?) *Venea plutind în adevăr Scîdal în foc de soare* (DE, p. 18); **VECINIC**, -Ă (Metaforic) Străvechi. *Pare că și trunchii vecinici Poartă suflele sub coajă* (DE, p. 583); **VIS** (Metaforic) Somn. *Iară tu la gura sobei Stai ca somnul să te prindă. Ce tresari din vis deodată?* (DE, p. 593) etc.

multor metafore sau construcții metaforice (cele mai bogat reprezentate sînt seriile referitoare la *ființa iubită, moarte, extincție, trecut, lumina nocturnă a astrelor* etc.). E evident însă că în aceste cazuri nu avem a face cu o definire propriu-zisă, ci cu o simplă punere în relație sau cu indicarea unor *cîmpuri stilistice*. Valoarea fiecărui element în parte ar putea fi stabilită numai prin determinarea poziției ocupate în cadrul cîmpului sau, cu alte cuvinte, printr-o ierarhizare a elementelor, ceea ce, firește, nu este posibil în limitele unui dicționar de acest tip.

5.2. Specificul „semnificației poetice” impune anumite amendamente și procedeele tradițional de definire prin gen proxim și diferență specifică. Spre deosebire de situația din limba comună, numărul restrîns, riguros limitat, de ocurențe reclamă necesitatea unor definiții *mult mai concrete și, deci, mai analitice*. Autorii DE s-au plasat de la început pe poziția realizării unor interpretări „cît mai obiective cu putință”, opinînd în această finalitate pentru definiții „scurte, precise și de aceea intenționat « prozaice »” (DE, p. 7). Practic, aceste interpretări neglijează însă de multe ori faptul că în structura sensurilor unui element lexical trebuie distinse mai multe trepte de abstractizare²⁵ și că întrebunțările concrete nu pot fi circumscrise decît analitic, tocmai pentru că ele se realizează printr-o serie de „determinări particulare” ale semnificației²⁶. Din acest unghi, obiecțiile care s-au formulat cu privire la caracterul „prea sintetic”²⁷ al definițiilor pentru semnificațiile poetice consemnate în DE ne apar întemeiate.

6. Sintetizînd cele inserate sub § 3 și 4, am putea afirma că „valoarea poetică” este concepută în această lucrare aproape exclusiv ca o *a d i ț i o n a r e* a unor elemente noi la *c o n ț i n u t u l s e m a n t i c* al cuvîntului sau al grupului de cuvinte din limba „comună” (cu nuanțările necesare în cazul „contextului figurat”). Această teză, foarte apropiată de concepția clasică a stilului ca adaos „afectiv”, „emoțional” sau „expresiv” la conținutul comunicării „logice”, ne apare astăzi discutabilă atît sub raportul implicațiilor ei teoretice²⁸, cît și, mai ales, din perspectiva promovării unor principii mai riguroase în metodologia cercetării stilului. Obiecția fundamentală în această privință rezidă în faptul că „e imposibil să distingi pe baza unor criterii nearbitrare și nesubiective uteranțele stilistice de cele astilistice”²⁹. Ni se pare că surprindem, pe de altă parte, o contradicție reală între accepția valorii poetice dedusă de noi din analiza structurii dicționarului și modalitatea practică adoptată de autori pentru definirea valorilor (cf. *infra*, 5.1. și 5.2.), care, de cele mai multe ori, nu delimitează prin circumscriseri analitice *specificul* întrebunțării poetice. În acest sens i se poate reproșa dicționarului gradul prea redus de interpretare a materialului.

²⁵ Acest fapt a fost subliniat descoperi și în lingvistica noastră. Menționăm doar: Tatiana Slama-Cazacu, *La „structuration” dynamique des significations*, în *Mélanges linguistiques*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1957, p. 113–127; I. Coteanu, *Note pe marginea citorva studii recente despre cuvînt*, în „Studii și cercetări lingvistice”, VII, 1957, nr. 2, p. 173; D. Chițoran, *Colocație și sens*, p. 663.

²⁶ Cf. Tatiana Slama-Cazacu, *Limba și context*, București, Edit. științifică, 1959, p. 212.

²⁷ C. Regman, *Dicționarul...*, p. 15.

²⁸ Cf. N. E. Enkvist, *On Defining Style. An Essay in applied Linguistics*, în Nils Erik Enkvist, John Spencer, Michael J. Gregory, *Linguistics and Style*, London, Oxford University Press, 1964, p. 13–15.

²⁹ N. E. Enkvist, *On Defining...*, p. 13.

În afara oricăror evaluări imediate, care pot fi ele însele arbitrare și subiective, experiența lingviștilor bucureșteni ne apare însă în mod esențial semnificativă în lingvistica noastră pentru încercarea de conciliere practică a criteriului stilistic cu cel lexicografic. Ea evidențiază cu pregnanță adevărul mai general că restricția obiectivă impusă investigației stilistice de către structurarea lexicografică a materialului lingvistic este în primul rând una de sferă, dar că ea se manifestă în mare măsură și prin repercusiuni în interiorul acestei sfere. Decupajul lexicografic va atrofia, într-adevăr, în mod inevitabil, funcția constructivă a elementului în unitatea artistică și o serie de alte funcții majore care se realizează numai la nivelul macrocontextului³⁰. Va fi interesant de verificat în ce măsură un dicționar poetic alcătuit după principii consecvent structurale ar putea evita aceste limite — și DE prezintă unele premise importante pentru elaborarea unui asemenea dicționar (vezi 3.2.).

Dincolo de aceasta, dicționarul stilistic rămîne, în concepția pe care o ilustrează DE, un auxiliar indispensabil atât pentru istoria limbajului poetic (stabilirea evoluției fondului lexical poetic, a circulației motivelor și cuvintelor ș.a.), cât și pentru caracterizarea stilului scriitorului (precizarea dozajului cantitativ al elementelor lexicale în interiorul operei: concentrarea și dispersia vocabularului, proporția între diferitele clase de cuvinte etc.).

Mai 1969

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie, Cluj
Str. Horea, 31

³⁰ Într-un articol mai vechi, Gh. Bulgăr recunoaște că „sensul analizei stilului” este opus „disocierii” și constă în „integrarea” elementelor în operă (Cf. Gh. Bulgăr, *Despre analiza limbii și stilului unei opere literare*, în „Limba română”, II, 1953, nr. 4, p. 57—63). Chestiunea apare într-o nouă lumină dacă ne raportăm la faimoasa concepție a lui R. Jakobson despre funcția poetică a limbajului (cf. versiunea românească a articolului său *Linguistics and Poetics*, în vol. *Probleme de stilistică*, p. 83—125).

Atlasul lingvistic român, serie nouă, partea a II-a, vol. VI, București, Editura Academiei, 1969, 280 h + VIII p.

Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj a publicat recent volumul al VI-lea din ALR II, serie nouă. Întocmit, pe baza materialului cules de E. Petrovici, de un colectiv, volumul are ca redactor principal pe prof. univ. Ioan Pătruț; Pia Gradea, Rodica Orza, redactori; Doina Grecu, Ion Mării, Gabriel Vasiliu, colaboratori. Partea tehnică a lucrării se datorește lui Ștefan Poenaru, cartograf principal și tehnoredactor, și Mariei Gombos, cartograf.

Spre deosebire de volumele anterioare, care conțin hărți lexicale, hărțile din volumul al VI-lea vizează în special probleme de morfologie referitoare la substantiv, articol, adjectiv, pronume, numeral, adverb, prepoziție, conjuncție, dispuse pe 280 de hărți. Evident că și în acest volum se pot urmări și probleme de fonetică și de lexic, întrucit toate răspunsurile sint redade în transcriere fonetică. Hărțile conțin multe sintagme și propoziții întregi și din acest motiv se pot urmări în ele și numeroase probleme de sintaxă. De altfel, și în volumele anterioare, cu hărți lexicale, se pot urmări și probleme de fonetică și de gramatică, o hartă fiind în același timp fonetică, lexicală și gramaticală.

Criteriile stabilite la repartizarea materialului din hărți care conțin mai multe părți de vorbire, expuse în *Nota introductivă* a volumului, le considerăm juste, în fața colectivului ridicându-se numeroase dificultăți la repartizarea și la redactarea materialului.

Indicele care însoțește volumul este deosebit de util pentru cercetători, ei putând — cu ajutorul lui — să găsească rapid, fără a mai parcurge întregul volum, problemele care îi interesează.

Volumul al VI-lea vine să întregască materialul din volumele precedente cu date noi, deosebit de bogate și de prețioase pentru cunoașterea dialectelor și a subdialectelor limbii noastre. El este deosebit de prețios și prin materialul cules din punctele cu minorități naționale atât pentru studiile de dialectologie bulgărească, sirbo-croată, ucraineană, germană, maghiară etc., cât și pentru relațiile limbii noastre cu aceste limbi.

Valoarea atlasului a fost de mult subliniată și unanim recunoscută, de aceea reluarea în discuție a acestor fapte nu-și are justificarea în rindurile de față. Trebuie subliniat numai faptul că prezentul volum, atât prin materialul pe care îl conține, cât și prin felul în care a fost redactat, vine să-i mărească valoarea.

Unele mici scăpări, cum e cazul hărții 1842, care în cuprins a fost inclusă la conjuncție în loc de prepoziție, inerente unor lucrări de mari proporții, nu scad valoarea lucrării.

Sub aspect grafic volumul este îngrijit. E regretabil însă că paginile V-VIII au fost culese pe un spațiu mult prea mare, depășind oglinda paginii și că la montarea hărților, sau

la potrivirea culorilor în timpul tiparului, nu s-a avut suficientă grijă, de aceea textul negru la unele hărți e deplasat pe verticală, la altele pe orizontală, suprapunându-se peste cifrele albastre sau peste chenar.

Iunie 1969

Petru Neiescu

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racovița, nr. 21

PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș, vol. I, A. Corpul omenesc (părțile corpului, boli, însușiri fizice și morale); B. Familia (rude, naștere, căsătorie, moarte)*, [București], Editura Academiei, 1969; XLVI p. + 243 (+2) hărți.

Atlasul lingvistic al Maramureșului, din care a apărut recent volumul I, este primul din seria atlaselor lingvistice regionale repartizate pentru a fi elaborate de Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj și al doilea în ordinea apariției, dintre cele șapte lucrări similare planificate pentru întreg teritoriul lingvistic dacoromân¹.

Autorii acestui atlas, cum precizează în *Cuvînt-înainte* regretatul acad. E. Petroviçi, au dobîndit o bună și utilă experiență prin numeroase anchete dialectale, dar mai cu seamă participînd la lucrările de redactare ale *Atlasului lingvistic român, serie nouă*. La baza lucrării se găsesc principiile *Atlasului lingvistic român*, elaborat din inițiativa și sub conducerea lui S. Pușcariu, de profesorii S. Pop și E. Petroviçi. Culegerea materialului s-a făcut cu ajutorul chestionarului alcătuit pentru *Noul atlas lingvistic român* (publicat în *Fonetica și dialectologie*, V, 1963, p. 157—271). Metoda de anchetare este, în general, chestionarea indirectă, transcrierea fonetică interpretativă, iar publicarea materialului, prin reproducerea răspunsurilor în dreptul numerelor cartografice.

Atlasul lingvistic al Maramureșului, ca și alte atlase lingvistice regionale, prezintă față de *Atlasul lingvistic român*, care este un atlas general, fiindcă se raportează la întreg teritoriul lingvistic al limbii române, două avantaje: pe de o parte este un instrument cu ajutorul căruia se poate urmări evoluția graiurilor în perioada dintre cele două anchete, iar pe de altă parte permite o cunoaștere mai profundă a graiurilor din regiunea cuprinsă, dat fiind faptul că rețeaua anchetelor este mult mai deasă. Din acest punct de vedere, e necesar să menționăm că, așa cum rezultă din lista localităților anchetate (p. XXVII), cită vreme în atlasul lingvistic al lui G. Weigand s-au anchetat 8 localități și tot atîtea în *Atlasul lingvistic român* (6 în partea I, 2 în partea a II-a), în atlasul lingvistic al Maramureșului s-au anchetat 20 de localități, incluse fiind între acestea toate localitățile în care s-au efectuat anchete pentru atlasele lingvistice precedente.

Introducerea volumului I, care este, în același timp, introducerea întregii lucrări, pe lângă precizări utile în legătură cu desfășurarea anchetelor, ne aduce date prețioase despre localitățile anchetate și despre informatori. Cu excepția a două localități, toți cei trei anchetatori și autori ai lucrării au făcut anchete în aceeași localitate, cu chestionarul împărțit, utilizînd informatori diferiți. Ne gîndim ce utile ar fi fost asemenea date pentru *Atlasul lingvistic român* și ce bine ar fi fost dacă ele ar fi apărut în introducerea primelor volume ale celor două părți. Că instrumente de lucru sînt bine venite indicele care însoțesc volumul: indicele alfabetic al cuvintelor-titlu (p. XXXI-XXXII), corespundențele hărților dintre ALRR-Mar. și NALR—Olt.

¹ Pînă în prezent a mai apărut: Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, I, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu de ~, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967.

(p. XXXIV-XL), precum și titlul hărților și corespondențele dintre ALRR-Mar. și alte atlase lingvistice romanice (p. XLI-XLVI). O mențiune specială, pentru marea lui utilitate, merită indicele alfabetic al termenilor cuprinși în hărțile volumului (p. XXXIII-XXXVIII), care, firește, nu va face de prisos un indice general al lucrării.

Redactarea materialului este, în general, îngrijită. S-au strecurat totuși unele greșeli mărunte, ca următoarele : să *uță-n-to lături* (h. 29/239) în loc de să *uță-nt-o lături*; în indice, prin „literarizare”, s-au sacrificat, nejustificat, unele variante ale cuvintelor, ca de exemplu : *vădu²âr!* (h. 237/226, 227) (în indice *văduvar*) *bețy* (h. 226/230, cf. 237), (în indice *bețiv*), *indolat* „ondolat” (h. 16/231) (în indice *indolat*); *čocăddán* (h. 205/222) apare în indice *ciocărdan*; tot în indice ni se arată că *boreasă* e atestat în h. 175/227, indicația fiind greșită; în loc de *a cură*, găsim în indice *a cura* (?!) pentru care se trimite la *a curge*; *peștele minii* (h. 100/223, 238) e menționat la indice sub *peștii minii*. La abrevieri (p. XXIX), printre atlasele romanice nu figurează, alături de ALR, I, ALR II, ALRM I și ALRM II, ALR [II], s. n., precum și ALRM [II], s.n.

Comparând atlasul lingvistic al Maramureșului cu atlasul lingvistic al Olteniei apărut cu doi ani mai înainte, deși este vorba de aceeași lucrare, realizată însă în părți, se constată diferențieri esențiale, privitoare la : a) titlul lucrării; b) metodologia lucrării și c) publicarea materialului.

a) Pentru cititor este surprinzător să constate că primul atlas lingvistic regional (primul în ordinea apariției) are titlul *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, cu sigla NALR-Olt., iar cel de-al doilea, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*, cu sigla ALRR-Mar. În această situație, pe bună dreptate se va întreba : care va fi titlul următoarelor atlase?

b) Atît pentru NALR-Olt., cit și pentru ALRR-Mar. materialul a fost adunat de 3 anchetatori. Deosebirea constă în faptul că pentru NALR-Olt. cei trei anchetatori și-au împărțit teritoriul, pentru ALRR-Mar. cei trei anchetatori și-au împărțit chestionarul, fără ca acest principiu să fie respectat cu consecvență (cf. p. IX).

c) Deosebiri marcante există în privința publicării materialului. Surprinde neplăcut lipsa de concordanță a hărților. Cititorul s-ar fi așteptat să găsească aceleași hărți publicate în ambele atlase (și în celelalte care vor urma). Se pare că selectarea materialului pentru cartografiere nu s-a făcut după criteriile riguroase, avîndu-se în vedere ansamblul lucrării. Pe bună dreptate, cititorul se poate întreba : avînd la dispoziție toate atlasele regionale, cum va fi posibilă urmărirea unui fenomen lingvistic în graiurile dacoromâne, cum se va putea reconstitui imaginea arilor unor fenomene lingvistice, dacă atlasele regionale nu-l ajută la aceasta?

Pe de altă parte, în NALR-Olt., la sfîrșit, se publică hărți interpretative, foarte utile, și material necartografiat, care lipsesc în ALRR-Mar.

Deosebirile esențiale menționate nu se justifică. S-ar fi impus ca lucrarea să fie unitară sub raportul principiilor metodologice. Un singur element comun—chestionarul—nu e suficient pentru a salva unitatea lucrării, preconizată la inițierea ei. Considerăm că, pentru asigurarea unității acestui nou atlas lingvistic român, pe regiuni, ar fi fost necesar, chiar de la început, să se înființeze un comitet coordonator. Sarcina acestui comitet ar fi fost să stabilească principiile metodologice comune și obligatorii pentru fiecare atlas regional în parte și să analizeze periodic realizarea lucrării în ansamblul ei.

Atlasul lingvistic al Maramureșului constituie, fără îndoială, ca și cel al Olteniei, o contribuție de seamă la dezvoltarea geografiei lingvistice românești. Cercetătorului îi este pus la îndemînă un material bogat și variat, pe alocuri nou, conștiincios înregistrat, care îi permite, în primul rînd, cunoașterea structurii dialectale actuale a Maramureșului istoric, o veche „vatră” românească, interesantă și demnă de a fi studiată din numeroase puncte de vedere.

Iunie 1969

R. Todoran

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Filologie
Cluj, str. Horea, 31

A magyar nyelvjárások atlasza. I. kötet. Szerkesztette Deme László és Imre Samu. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968.

1. Prima încercare de geografie lingvistică maghiară datează din anul 1905. Ea cuprinde doar câteva fenomene de ordin fonetic și morfologic, rezultate din anchetele pe teren ale autorului¹. A doua încercare a avut loc în anul 1930, când s-a constituit la Universitatea din Debrecin comitetul de redacție al atlasului lingvistic maghiar. Președintele comitetului, germanistul Richard Huss, a și redactat, urmînd metoda lui Georg Wenker, un chestionar cuprinzînd 65 propoziții. Ancheta prin corespondență însă n-a adus rezultatele așteptate. Peste doi ani, profesorul István Papp (Debrecin) a elaborat un alt proiect², fără să fi făcut însă ceva pentru realizarea lui. În anii 1937—1938, profesorul Bálint Csúry, tot la Debrecin, a elaborat proiectul unor atlase regionale, redactînd și un chestionar, însă n-au fost făcute decît unele anchete de probă. După moartea lui Csúry, în toamna anului 1941, a fost constituit din nou un comitet de redacție, sub conducerea profesorului Géza Bárczi (Debrecin), făcîndu-se și o serie de anchete de probă. Începerea anchetelor definitive a fost însă împiedicată de cel de-al doilea război mondial³.

2. După o stagnare de cîtiva ani, în anul 1949 planul elaborării atlasului lingvistic maghiar a intrat într-o fază nouă. Cu ocazia întocmirii primului plan cincinal al cercetării lingvistice s-au trasat sarcinile mai importante și în domeniul dialectologiei, plasîndu-se pe prim plan redactarea atlasului lingvistic.

Comitetul de redacție, constituit la începutul anului 1950, sub îndrumarea academiicianului Géza Bárczi, a și început pregătirea anchetelor pe teren: redactarea chestionarului, alcătuirea unui sistem adecvat de semne, stabilirea rețelei de puncte, pregătirea anchetatorilor etc.

Chestionarul, tipărit în 1950, are două volume. Primul volum, consacrat sistemului gramatical, cuprinde 759 întrebări (total 772 date de limbă), din care 743, deci marea majoritate a întrebărilor, se referă la sistemul morfologic, iar restul (de la 743 la 759) la fenomene sintactice mai simple care pot fi studiate cu ajutorul metodei active. Volumul al doilea cuprinde 655 întrebări (733 date) din domeniul lexicului graiurilor (cuvinte de bază și regionalisme). Fenomenele fonetice n-au întrebări speciale, deoarece din punct de vedere fonetic toate cuvintele și formele gramaticale sînt importante. Numărul total al întrebărilor este astfel 1414 (cca 1500 date). Mai ales în volumul al doilea sînt date și întrebările formulate. Deoarece cuvintele sînt grupate, în limita posibilităților, pe sfere de noțiuni, la sfîrșitul fiecărui volum se găsește un indice de cuvinte, iar la sfîrșitul volumului I se găsește și un indice gramatical. Chestionarul mai are o anexă cu material ilustrativ (desene și schițe).

La baza întocmirii chestionarului a stat principiul caracterului sistematic al limbii. Colectivul redacțional s-a străduit să cuprindă în chestionar toate compartimentele limbii. Cu privire la sistemul fonetic, și la cel morfologic au năzuit să dea un material cît se poate de complet. Din lexicul bogat al graiurilor au ales cuvintele cele mai importante (cuvinte de bază și regionalisme), avînd grijă să fie reprezentate toate straturile etimologice ale limbii maghiare. Deoarece din domeniul sistemului sintactic nu s-a putut include în chestionar decît un număr redus de fenomene, la toate punctele anchetate s-au făcut înregistrări de texte pe bandă de magnetofon. Materialul acesta, desigur, va servi și la elucidarea unor fenomene fonetice.

¹ V. Horger Antal, *A keleti székelység nyelvjárásai térképe*, în „Magyar Nyelv” I, 1905, p. 446—454 + 1 hartă lingvistică.

² V. Papp István, *Piano d'un atlante linguistico ungherese*, în „Bolletino dell' Atlante Linguistico Italiano”, vol. II.

³ Rezultatele acestor anchete de probă au fost publicate în volumul „*Mutalvány a Magyar Nyelvtanász próbagyjűléseiből*”, redactat de Bárczi Géza, Budapest, 1947.

Rețeaua de puncte cuprinde 395 localități⁴, din care 327 se află pe teritoriul R. P. Ungare, iar restul punctelor (68 localități) reprezintă graiurile maghiare din țările vecine (România : 22 ; U.R.S.S. : 4 ; Cehoslovacia : 26 ; Austria : 4 ; Iugoslavia : 12). Rețeaua de puncte are următoarea densitate : la fiecare 284,5 km² și 30 733 locuitori un punct, cca 10 % din așezările existente (pe teritoriul Ungariei). Din acest punct de vedere atlasul se situează printre atlasurile cu o rețea de puncte deasă⁵. În alegerea punctelor, colectivul de muncă s-a călăuzit mai ales după criteriile lingvistice. Au avut grijă ca toate unitățile dialectale să fie proporțional reprezentate în conformitate cu mărimea și diferențierea lor internă ; ca din fiecare unitate să fie alese localitățile al căror grai este mai caracteristic pentru unitatea respectivă ; ca la marginea unităților dialectale rețeaua de puncte să fie mai deasă pentru ca atlasul să furnizeze material cit mai bogat pentru delimitarea unităților dialectale. Au dat prioritate localităților vechi față de cele noi și celor cu populație maghiară față de cele cu populație mixtă. În majoritatea cazurilor au fost alese așezările de o mărime mijlocie. În afară de așezări rurale au inclus în rețea și două orașe (Nagykanizsa și Debrecin).

Adunarea materialului s-a efectuat în perioada 1950—1966. În primii doi ani au avut loc mai mult anchete de probă, iar ultimii doi ani au fost consacrați completării și controlului materialului. Anchetele au fost făcute de opt lingviști (Loránd Benkó, László Deme, Samu Imre, Béla Kálmán, Miklós Kázmér, Kálmán Keresztes, Lajos Lőrincze și József Végh), participând la deplasări, din considerentele metodice cunoscute, în grupe de cîte doi. Materialul a fost adunat în fiecare localitate de la mai mulți informatori (în medie opt persoane de sexe și generații diferite, ca astfel atlasul să oglindească cit mai fidel realitatea lingvistică (stratificarea graiurilor după sexe și generații, valoarea socială a datelor de limbă, lupta dintre formele arhaice și cele noi etc.). Ancheta, de obicei, în fiecare localitate a decurs în două etape. Prima etapă a constat în adunarea materialului de la 6—8 informatori, aleși după o orientare temeinică, în așa fel încît anchetatorul a pus 300—400 de întrebări pentru fiecare persoană. Ancheta avînd loc de obicei sîmbăta și duminica, a doua zi după masă fiecare anchetator a avut ocazia să stringă la un loc 5—6 persoane și să parcurgă cu ele încă o dată întrebările cele mai importante din chestionar și să clarifice tot atunci datele notate cu semnul întrebării. Răspunsurile au fost notate direct în chestionarul tipărit, iar pe verso datele auzite întimplător.

Prelucrarea materialului s-a efectuat, la Institutul de lingvistică din Budapesta, paralel cu anchetele pe teren. Datele de limbă au fost trecute prima dată pe hărți de lucru de către anchetatori. După terminarea anchetelor redactorii au studiat fiecare hartă în parte, au stabilit lipsurile și datele îndoielnice, nesigure, întocmind din ele liste pentru fiecare punct în parte. După aceasta a avut loc ultima fază a muncii de investigație : completarea și controlul materialului pe teren, executat tot în grupe de cîte doi. Redactarea hărților definitive s-a făcut pe baza materialului astfel completat și controlat. După ce hărțile au fost definitive, materialul a fost scos pe fișe și cartograful a executat scrierea hărților pe baza acestora⁶.

3. Primul volum al atlasului, publicat la sfîrșitul anului 1968, a fost redactat de doi anchetatori : László Deme și Samu Imre. Primele file din volum ne informează despre cuprinsul

⁴ Inițial colectivul de muncă a prevăzut 500 puncte, pe parcurs însă numărul lor s-a redus cu peste o sută.

⁵ Cîteva date comparative : ALF : 830 km²— 64 000 locuitori ; Jaberg-Jud : 765 km²— 98 000 locuitori ; Griera : 600 km² ; ALI : 310 km²— 40 000 locuitori ; ALR : 634 km²— 38 000 locuitori.

⁶ Informații mai detaliate cu privire la istoricul și metoda lucrărilor v. în volumul : *A Magyar Nyelvtanász munkamódszere*, redactat de Bárczi Géza, Budapesta, 1955. Autorul acestei recenzii a avut prilejul să cunoască mai temeinic metoda de muncă a anchetatorilor și pe teren, în toamna anului 1958, cînd a putut participa la mai multe anchete cu Loránd Benkó și László Deme, cu Samu Imre, Miklós Kázmér și György Szépe, precum și la o anchetă organizată de academicianul Géza Bárczi, la care au participat aproape toți anchetatorii atlasului. O serie de informații prețioase mi le-a dat în special prietenul Samu Imre, unul din redactorii volumului I.

volumului I, despre sistemul de semne (cu explicații în limba maghiară și în franceză), rețeaua de puncte: o listă a punctelor conform repartizării lor teritoriale, o altă listă a lor în ordine alfabetică, o hartă cu rețeaua de puncte și harta geografică a teritoriului anchetat. În legătură cu rețeaua de puncte este demn de remarcat că ea este împărțită pe 15 secțiuni, indicate cu litere mari de la A la P, iar numerotarea punctelor s-a făcut în fiecare secțiune aparte de la 1 în sus. Punctele din țările vecine sînt date și ele în secțiuni așezate pe teritoriul țării respective.

După filele introductive urmează 192 hărți lingvistice. Ele cuprind cuvinte aparținînd în primul rînd agriculturii tradiționale, pomiculturii și legumiculturii. Titlul hărților este dat în limba maghiară cu o traducere în limba franceză. Se dă pe majoritatea hărților și textul exact al întrebărilor. Fără excepție acele hărți al căror material a fost obținut cu ajutorul materialului ilustrativ din anexă și trecut pe hărți. Mai merită să fie menționat faptul că fiecare hartă este calificată pe baza caracterului ei cu o prescurtare: *lex* (=hartă lexicologică); *fon.* (=hartă fonetică); *morf.* (=hartă morfologică). Hărțile cuprind datele de limbă notate la fața locului. Pentru ca hărțile să nu fie prea aglomerate, unele din ele au fost executate pe foi duble, iar în cazul altora o parte a variantelor fonetice a fost trecută în rubrica de note. Tot în această rubrică se dau și o serie de observații, explicații ale anchetatorilor sau redactorilor. Pe hărțile care cuprind termenii referitori la elementele culturii materiale și ale lumii fizice în general sînt date desene sau schițe. Dintre hărțile cuprinse în volumul I, 172 sînt calificate ca lexicale 14 fonetice și 6 morfologice.

Hărțile au fost executate pe foi de o mărime 34×49 și așezate într-o cutie de carton.

4. Atlasul graiurilor maghiare în curs de publicare (cele 1162 hărți vor fi publicate în șase volume) este o lucrare bazată pe o concepție modernă și executată pe baza principiilor metodologice cele mai bune ale geografiei lingvistice. Îndeosebi este demn de remarcat redactarea chestionarului pe baza principiului caracterului sistematic al limbii, densitatea corespunzătoare a rețelei de puncte, folosirea în fiecare localitate a mai multor informatori, efectuarea unor anchete de control temeinice, redactarea cu competență a hărților, precum și realizarea lor tehnică exigentă. Cunoscînd bine nu numai cele două volume ale chestionarului, dar și metoda de muncă a colectivului, putem afirma că *Atlasul graiurilor maghiare* va furniza material suficient și autentic necesar descrierii sistemului fonologic și morfologic al graiurilor. Este adevărat că și materialul lexical a fost selecționat cu multă pricepere, totuși el va putea servi numai între anumite limite cercetările lexicologice. În domeniul acesta de cercetare, lingvistica maghiară dispune de mijloace de cercetare foarte bune: de două dicționare de regionalisme (în viitorul apropiat va fi publicat și un al treilea dicționar de acest gen, cu un material foarte bogat), precum și de mai multe dicționare regionale. Totuși avem impresia că materialul lexical al atlasului este relativ modest. Nu este cazul să înșirăm cuvinte importante din punct de vedere lingvistic care lipsesc din chestionar, de aceasta își va da seama imediat oricare cercetător care va folosi în munca sa volumele atlasului. Rețeaua de puncte a atlasului este—cum am văzut—deasă. S-a făcut cu multă competență și alegerea punctelor. Avîndu-se în vedere însă interesul bine motivat de care se bucură în lingvistica modernă studierea interacțiunii limbilor, după părerea noastră puteau fi alese ca puncte de cercetare și unele localități cu populație mixtă. Sîntem într-un totu de acord cu străduința colectivului ca atlasul să scoată la iveală în primul rînd sistemul original al graiurilor maghiare, totuși imaginea trebuie să fie pe de o parte est se poate de completă, pe de altă parte, trebuie să cuprindă în sine și puncte de sprijin necesare explicării unor fenomene existente în sistemul graiurilor. Tot în această ordine de idei amintim problema orașelor de provincie, care abia sînt reprezentate în rețeaua de puncte. Lipsa aproape totală din atlas a materialului lingvistic adunat în orașe ne va îngădi nu o dată să găsim pe foile atlasului și în formă concretă sursa și cauza unor fenomene de ordin lexical, fonetic sau gramatical. În fine, nu putem să nu amintim că greutatea volumului și așezarea foilor în cutie îngreuează foarte mult folosirea atlasului. Și mai regretabil este faptul că din cauza acestui fel de aranjare a hărților ele se vor uza relativ repede.

Aceste cîteva observații critice desigur nu diminuează valoarea acestei lucrări impozante și frumoase. Felicităm pentru realizarea ei atât pe anchetatori, cit și pe redactori, care printr-o muncă bine chibzuită și îndelungată au înzestrat pe cercetătorii graiurilor și ai limbii maghiare cu un mijloc de muncă despre care Antoine Meillet a stabilit pe drept cuvînt că este indispensabil studierii sistematice și multilaterale a unei limbi.

Mai 1968

Gyula Márton
Catedra de limba maghiară
a Universității "Babeș-Bolyai"
Cluj, Str. Horea 31

Studii și materiale de onomastică, București, Editura Academiei, 1969, 221 p.

Continuînd munca desfășurată în cadrul Muzeului limbii române, cercetătorii Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj și unele cadre didactice de la Universitatea „Babeș-Bolyai” se preocupă permanent de onomastică. În 30 martie 1965 s-a înființat, la Institut, un cerc de onomastică, cu scopul de a coordona și organiza cit mai temeinic munca de culegere și prelucrare a tezaurului toponimic și antroponimic din Transilvania și din alte părți ale țării.

Între 16 și 17 decembrie 1966, cercul de onomastică a organizat, la Institut, prima sesiune de comunicări științifice. O parte din lucrările prezentate cu această ocazie au fost reunite în recentul volum, *Studii și materiale de onomastică*, apărut sub îngrijirea unui colectiv redacțional format din regretatul acad. E. Petrovici, prof. I. Pătruț și Aurelia Stan.

Culegerea are două capitole mari: I *ANTROPONIMIE* și II *TOPONIMIE*. Din primul capitol menționăm în primul rînd substanțialul studiu *Prenume de proveniență cultă în antroponimia contemporană românească* (p. 21—44) semnat de Al. Cristureanu. Bazat pe un vast material adunat din toate regiunile țării, autorul stabilește că principalele surse de proveniență a prenumelor de factură cultă-românească sînt în primul rînd istoria și literatura națională. Istoria națională a îmbogățit onomastica noastră contemporană cu prenume ca: *Bogdan, Cantemir, Cloșca, Crișan, Cuza, Decebal, Dragoș, Gelu, Horea, Mircea, Radu, Răzvan, Tudor, Vlad, Voichița* etc. După unele personaje literare au fost atribuite prenumele: *Călin, Cătălin, Cătălina, Dan, Doina, Lia, Monica, Rodica, Sorin, Viorel*. Alte prenume provin din derivate sau hipocoristice ale numelor românești vechi și moderne (*Dörina, Ionela, Catrinel, Dorel, Georgel, Irinel, Marinela, Crinela, Mihăiță, Dănuț, Codruța*), din prenume aduse ca inovații dintr-un ținut în altul (*Ioana, Tudor, Trandafir*) sau din substantive comune românești (*Brîndușa, Codruța, Crengușa, Crina, Lăcrămioara, Mugur, Viorica*).

Sabina Teiuș, în studiul *Referitor la sfera și locul onomasticii în lingvistică* (p. 7—11), după ce analizează caracteristicile numelui propriu și ale numelui comun, discută conceptul de onomastică, prin care înțelege studiul numelor proprii (nume de persoane, nume de animale și nume de locuri). Autoarea apreciază că porecele care se referă la diferite particularități fizice sau morale ale indivizilor care le poartă, precum și numele mitologice, numirile diverselor întreprinderi, organizații, asociații, titlurile operelor etc. „trebuie plasate într-o zonă de interferență a substantivelor proprii cu substantivele comune”, deoarece în componența lor „între apelative care își păstrează sensul comun” (p. 10).

Piroska B. Gergely semnează un interesant studiu, *Observații metodologice cu privire la cercetarea sincronică a numelor de persoane maghiare* (p. 13—19), în care arată că cercetările sincronice asupra antroponimelor unei regiuni sau localități s-au mulțumit, de obicei, să înregistreze numai rolul pe care numele de familie, prenumele, hipocoristicele și supranumele (în care include și porecele) îl au în sistemul oficial de denotație personală, neglijînd funcția reală pe care acestea o au în sistemul concret, local, popular de denotație din care fac parte. Autoarea

pledează justificat pentru „aplicarea consecventă a criteriului funcțional și pe plan descriptiv” pentru că „în sistemul de denominație populară funcțiile de bază ale numelor de persoane suferă adesea modificări” (p. 14).

Emese Kis și Maria Groza (*Porecla-metaforă privită ca un micromodel explicativ*, p. 51–60) analizează funcțiunile procesului de poreclire (de micromodelare) cu ajutorul poreclei-metaforă, pe baza unui material adunat din două localități din Transilvania. Autoarele, deși definesc porecla-metaforă ca rezultând „din prescurtarea unei comparații dintre purtătorul poreclei și un fenomen sau obiect existent în afara lui” (p. 51), o confundă cu supranumele și chiar cu numele. Se afirmă „...că, adesea, indivizii purtători a două porecle obțin și o a treia, născută prin contaminarea acestora”, dându-se trei exemple, din care este suficient să-l comentăm numai pe primul: „*Țicalina* (B) pe ea o cheamă *Lina*, iar după soț *A Țichii*”. Aici (ca și în următoarele două exemple) nu există nici o poreclă. *Lina* este nume, *A Țichii* este supranume, iar *Țicalina* tot un supranume. Nici afirmația: „Dinamismul procesului de poreclire permite ca porecle diferite să modeleze simultan aceeași latură, același aspect al psihicului unui individ” (p. 52) nu se poate întemeia pe exemplul dat: „Unuia din Bratei îi zice *De-a Drăcosului* (B), pentru că moșul a fost drăcos, al dracului, și e ghiduș, glumeț. Din acest motiv îi mai spun și *Flencl*, adică slab de gură”. Din explicație rezultă foarte clar că porecla *Drăcosul* a fost dată unei persoane, adică moșului pentru că „a fost drăcos, al dracului”, iar porecla *Flencl* a fost atribuită altei persoane, unui descendent *de-a Drăcosului*, pentru că „e ghiduș, glumeț”, „slab de gură”. Deci, este vorba de două porecle date la două persoane distincte și nu unei singure persoane. În fine, discutabilă este și afirmația: „*Același micromodel modelează concomitent diferite laturi ale originalului*. Faptul că originale diferite pot fi modelate cu același model este oglindit și în pluralitatea concomitent posibilă a explicațiilor date unei porecle” (p. 53). După părerea noastră, explicațiile multiple primite de la informatori pentru aceeași poreclă, chiar dacă toate sînt posibile, se datoresc faptului că nu este cunoscută adevărata cauză sau împrejurare a atribuirii poreclei, care este, cu extrem de rare excepții, una singură.

Articolul *Numele proprii în poezia lui Coșbuc* (p. 45–50) de V. Iancu definește locul (proporția) numelor proprii în contextul vocabularului lui Coșbuc, evidențiindu-le, destul de palid, valoarea lor stilistică.

Partea a II-a, *TOPONIMIE*, mult mai voluminoasă decît prima, conține 5 studii și articole și 4 culegeri de nume topice.

Regretatul acad. E. Petrovici, în studiul *Oronime formate din antroponime în Carpații românești* (p. 61–67), explică originea antroponimică a oronimelor din zona alpină a Carpaților prin caracterul munților noștri și prin modul în care sînt exploatați de populația care îi locuiește. Înțînsele pășuni alpine, cărora oamenii din partea locului le spun *munte*, au fost numite, de obicei, după proprietarii stînilor sau mai degrabă după bacia care au avut de mai mulți ani acolo o stîină. Bazat pe documentele istorice, autorul conchide că oronimia de origine antroponimică din Carpații noștri, deși la prima vedere pare recentă „a fost creată într-un trecut îndepărtat de către muntenii români care se ocupau mai ales cu creșterea animalelor” (p. 67).

Prof. I. Pătruș (*Toponime oficiale și populare*, p. 81–85) discută cîteva numiri oficiale ale unor localități din Banat care nu corespund formelor populare, pentru că reproduc, într-o oarecare măsură, fostele forme oficiale maghiare. Acestea sînt greșite pentru că: 1. în grafica maghiară n-au putut fi notate modificările evolutive ale sunetelor din numirile populare românești, acestea alterîndu-se în cursul timpului; 2. numirile populare românești nu au fost înțelese de la început.

M. Homorodean (*Cu privire la tautologiile toponimice*, p. 69–74) dă o nouă explicație numirilor topice de tipul: *Dealul Măgurii*, *Dealul Chicerii*, *Dealul Gruului*, considerate în lucrările de toponimie românească tautologii toponimice. Cu ocazia anchetelor pe teren, autorul a observat în rîndul termenilor geografici populari o terminologie destul de precisă. Unii dintre termenii care intră în componența numirilor topice amintite exprimă noțiuni mai generale (de exemplu

deal numește orice ridicătură mai mare de teren), pe cind alții exprimă noțiuni particulare (de exemplu, *măgură*, *chiceră*, *grui* denumesc o ridicătură de teren de o anumită formă). Așadar, numirile discutate nu constituie decât tautologii aparente: semnificația lor nu poate fi cea de «dealul dealului(wi)», ci cea de «deal de forma unei măguri, chiceri, a unui grui etc.» (p. 72).

E. Janitsek (*O clasificare în microtoponimie: nume topice românești de origine maghiară*, p. 75—80), după ce arată căile prin care s-a exercitat influența limbii maghiare asupra limbii române, stabilește mai multe grupe de nume topice românești de origine maghiară, ținând seama de creatorii numelui topic respectiv. În încheiere subliniază necesitatea analizei multilaterale a numelor topice de origine străină, deoarece „odată adoptate de populația românească, ele constituie vocabularul lexical onomastic al limbii române și în consecință ele toate sînt nume topice românești” (p. 80).

Supunînd unei analize amănunțite numele topice *Bistra* din Banat, V. Ardeleanu (*Mărturia Bistrelor bănațene*, p. 181—190) dovedește că aici „există o prezență permanentă românească din epoca slavo-română și pînă în zilele noastre” (p. 187).

O parte substanțială a volumului o ocupă materialele de toponimie. M. Homorodean (*Toponimia satelor Cincș și Valea Ploștii* (județul Hunedoara), p. 87—109 — realizează un model de monografie toponimică asupra unui teritoriu mai restrîns. E. Janitsek (*Toponimia văii superioare a riului Șieu* p. 111—151) și Gr. Rusu (*Nume de locuri din nord-estul Transilvaniei*, p. 153—187) studiază bogata toponimie din jurul Bistriței, iar M. Oros (*Din toponimia Văii Bistrei* (județul Bihor), p. 189—197) discută toponimele din două localități bihorene.

În părțile introductive autorii dau indicații asupra localităților cercetate, discută etimologia numelor, urmărind formele sub care apar în documente. De asemenea, se explică metoda de adunare a materialului și se clasifică numele topice. În glosare, numele topice sînt numerotate și tratate în ordinea alfabetică. Cele mai multe explicații etimologice sînt juste, ele dovedind strădania și pasiunea autorilor pentru studiul toponimiei. În continuare, pe marginea acestor materiale, vom face cîteva observații: *Podireu* (p. 131) este cu siguranță un derivat de la *pod*, dar cu sensul de „podis, platou”, nu cu sensul de „planșeu, podea de scinduri”; *Riti-cele* (p. 139) este pluralul lui *riticel* (< *rit* + suf. *-icel*); nu „*rit* + suf. din. *-ice*”; *Viezunii* sau *La Viezuini* (*zējuții* sau *la zējuții*), greșit literarizate și transcrise fonetic: *Viezunii* sau la *Viezunii* (*zējuții* sau *la zējuții*), au la bază apelativele *viezunie* (pl. *viezunii*), respectiv *viezuină* (pl. *viezuiți*) „gaură, culcuș de viezure”, nu „pl. de la *viezune*...”; *Orieș* (p. 146) poate proveni din magh. *varjas* „(loc) cu ciori”, întîlnit ca toponim maghiar în mai multe sate din Transilvania; *Secătură* (p. 149), toponim foarte frecvent în nordul țării (și în alte părți), are sensul de „curătură, defrișare” și este un derivat de la *a seca* „a tăia” < lat. *secare*; *vorîște* (p. 150) are la bază apelativul *vorîște* „loc de casă” (cf. p. 173) și nu ucr. *horișče* „hambar podul casei”. Forma *Periului* (*Drumu Periului*, p. 162) este refăcută cert din pluralul *peri*. Fenomenul, întîlnit și în toponimia altor sate din Ardeal, se explică prin faptul că oamenii se gîndesc la locul numit *În Peri*, care este numai unul singur. Sufixul *-oai* din n. p. *Trifoai* (*Poiana Trifoai*, p. 176) este moțional și nu augmentativ; *Răzurelele* (p. 176) are la bază pluralul de la *răzure* (< *răzor* + suf. *-el*); *Rogeze* (p. 176) este pluralul lui *rogoz* și nu derivatul lui; *Rîmetiu* (p. 193) se explică, credem noi, din magh. *remete* „sihastru, pustnic, călugăr” frecvent ca toponim (cf. și Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Edit. Acad., 1963, p. 245). Forma *Irimetiu*, s-a putut naște datorită apropierii toponimului *Rîmetiu* de n. p. *Irimie*, prin etimologie populară.

Unele afirmații trebuie îndreptate: *Cîrligătură*, considerat „răspîdit mai ales în Moldova” (p. 133), se întîlnește foarte frecvent în Transilvania; *Lăzuțu* (p. 146) este un diminutiv frecvent și obișnuit și nu „neobișnuit” al-cuvîntului *laz*, existent ca toponim în părțile de nord ale Dejului.

În fine, amintim unele greșeli de literarizare sau chiar de ortografie: Părău Branișcii (p. 123), Părău Cinepeli (p. 124), Baea dă Popești, Baea dă Budoi, Baea dă Ursoi (p. 192), Tetrișu (p. 194), Căsălii Domnului, Corboaea (p. 195), T'leac, Ținichirim (p. 197) trebuie literarizate și ortografiate: Părău Braniștii, Părău Cinepii, Baia de Popești, Baia de Budoi, Baia de Ursoi, Pietrișu, Căsălii Domnului, Corboala, Tileac, Țintirim.

În concluzie, acest prim volum din seria anunțată, prin problemele teoretice dezbătute și prin prețioasele culegeri de toponime, constituie o remarcabilă realizare. Așteptăm volumele viitoare.

Iunie 1969

D. Loșonfi

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, Str. E. Racoviță, 21

I. I. RUSSU: *Limba traco-dacilor*, ed. a II-a revăzută și adăugită, București, Editura științifică, 1967, 253 p. +1 hartă

Prima ediție a acestei cărți a apărut în anul 1959 și a fost primită cu un viu interes de specialiștii care se ocupă cu studierea idiomului traco-dac și cu fondul prelatin (autohton) al limbii române sau (și) cu istoria limbii albaneze. După propria mărturisire a autorului (p. 10), această nouă ediție „este, în linii mari, identică primei, fără modificări esențiale...”. Sînt însă unele capitole în care expunerea a fost mult amplificată în raport cu ediția precedentă, prof. I. I. Russu aducînd contribuții noi în probleme ca: tipul somatic al traco-dacilor, studiul etimologic al limbii lor, fonetica și poziția limbii trace, numele proprii ale traco-dacilor, dispariția limbii trace și relictetele ei vii, elemente autohtone în limba română etc.

I. I. Russu este, fără îndoială, unul din puținii noștri specialiști în materie de tracă și, poate, dintre cei mai autorizați din cîți există în momentul de față în lume, cu vederi în multe privințe noi și originale, publicate în cercetări numeroase și temeinice începînd cu anul 1936. Cunoștințele atît de profunde în domeniul limbilor tracă și iliră sînt dublate la acest autor de o pregătire foarte serioasă în cîmpul istoriei și anticîtăților clasice și balcanice, ca și în cel al lingvisticii comparativ-istorice indo-europene, al istoriei limbii române și albaneze, unde, de altfel, d-sa a adus contribuții extrem de prețioase în stabilirea elementelor lexicale autohtone.

Scopul principal al monografiei care ne-a reținut atenția este subliniat de prof. I. I. Russu nu numai în prefețele la ambele ediții (ed. I, p. 9—10, ed. a II-a, p. 7—11), ci și — mai ales — în ultimul pasaj al capitolului III (p. 74), unde citim: „Pentru cunoașterea temeinică, realistă a limbii traco-dace se impune o reexaminare mai riguroasă a resturilor ei numeroase și variate, din care să rezulte criteriile interne de evoluție fonetică și elementele lexicale explicabile etimologic, valorificîndu-se integral aportul pozitiv și util al vechilor cercetări și al celor mai recente, evitînd erorile numeroase din acest sector al comparatisticii: este motivul și obiectivul principal urmărit de cercetarea noastră”.

În primul capitol al cărții autorul ne oferă informații succinte, dar foarte utile, cu privire la numele, triburile, tipul somatic, structura psihică, așezările și istoria tracilor. Recunoscînd și acceptînd aportul valoros al cercetătorului clujean în problemele menționate, nu putem accepta și afirmația d-sale de la p. 30, că triburile indo-europene s-ar fi răsplîdit în Dacia în cursul epocii bronzului, deci pe la începutul mileniului al II-lea î.e.n., amestecîndu-se cu populații neindo-europene (între Carpați și Marea Egee). După aserțiunile unor arheologi, indo-europenii sînt, încă din neolitic, autohtoni în această parte a continentului nostru. Într-adevăr, în zilele noastre se poate susține cu mai multă tărie ipoteza potrivit căreia în spațiul balcano-danubiano-

carpatic indo-europenii nu s-au suprapus peste vreo populație aloglotă. Ei sînt autohtoni aici și nu mai e nevoie să-i aducem, ca-n epoca romantică a lingvisticii comparativ-istorice, din Asia și, cu atît mai puțin, din nordul Europei¹. În lumina acestor date, noi credem că trebuie respinse toate încercările temerare, neizbutite; de altfel, de a dovedi existența unui substrat mediteranean (de factură neindo-europeană) în greacă și alte idiomuri indo-europene, între care și româna. Analiza etimologică a materialului de limbă transmis, considerat de către unii lingviști ca neindo-european, constituie o probă peremptorie. Dacă în Dacia ar fi existat vreo populație neindo-europeană, apoi atunci ar fi trebuit să avem urme ale dăinuirii ei (de pildă, în toponimie sau macrohidronimie). Or, asemenea urme nu există². În al doilea rînd, o populație indo-europeană nou-venită nu ar fi putut asimila și impune într-un timp atît de scurt populațiilor indigene din Dacia, de structură neindo-europeană, limba și modul de viață, cultura materială specifică indo-europenilor. Situația este, deci, asemănătoare cu cea din Grecia, unde identificăm un substrat prehelenic, dar de esență indo-europeană.

O altă problemă care suscită discuții în acest prim capitol al cărții se leagă de o afirmație a autorului (p. 34, nota 2): „Aserțiunea lui V. Georgiev (de ex. „St. clas.”, III, 1961, p. 24) că «daco-misiana și tracica sînt două limbi indo-europene diferite» nu este verosimilă, cu toată argumentarea strînsă și insistentă; ea rămîne deocamdată una din numeroasele ficțiuni care circulă în ultimul deceniu”. În legătură cu acest aspect al problemei, noi am face următoarele observații:

1. În numeroase alte studii publicate din 1961 încoace, între care monumentală *Introduzione alla storia delle lingue indeuropee* (Roma, 1966, 477 pagini) V. Georgiev aduce, după noi, probe concludente, după care dacă și traca ar fi limbi diferite, nu dialecte³.

2. Dar V. Georgiev nu este primul lingvist care face această afirmație. Ea apare încă la B. P. Hasdeu, care scria: „Ramura nordică a tracilor pare a fi diferit prin limbă de ramura sudică, tot așa precum diferă cele două ramure ale familiei lingvistice leto-slavice”⁴.

3. Deosebirile frapante, care se observă între *dacă* și *tracă* îndreptățesc afirmația că ele erau limbi diferite, dar indeaproape înrudite, și nu dialecte. În sprijinul acestei idei pot fi invocate următoarele argumente:

a. Dacă *daca* și *traca* ar fi dialecte, și nu limbi, ar trebui să avem posibilitatea de a reconstitui o limbă comună, nu să recurgem direct, așa cum rezultă din cercetările recente și din analiza concretă a faptelor, la norma indo-europeană;

b. Dacă ar fi dialecte, n-ar trebui să existe deosebiri în repartiția geografică a numelor de locuri;

¹ Pentru amănunte vezi comunicarea noastră la Simpozionul internațional de lingvistică și arheologie (Plovdiv, 23--28 aprilie 1969), consacrat etnogenezei popoarelor balcanice: *Sur le caractère autochtone des anciennes populations de la Dacie*, Sofia, 1969, Cf. în acest sens și V. Georgiev, *L'ethnogenèse de la péninsule Balkanique d'après les données linguistiques*, Sofia, 1969. Cf. și mențiunea critică—severă și lapidară— a lui I. I. Russu (p. 203, nota 1) în legătură cu afirmația lui V. Polák despre preținsul caracter mediteranean sau protoeuropean al unor elemente lexicale comune limbii române cu albaneza: „nimic nou în afară de «ideea» neverosimilă a unui «caractère méditerranéen ou protoeuropéen d'une série de ces correspondances»”.

² Și trebuie să avem în vedere că, într-o perioadă atît de veche din istoria civilizației, limbile se schimbă extrem de încet, ceea ce înseamnă că fapte de limbă păstrate, de pildă, din graiul traco-dacilor, sînt mult mai vechi decît epoca la care au fost înregistrate.

³ După I. I. Russu, p. 34: „Cuvintele cu etimologie clară (ori elementele onomastice), sau foarte probabilă, arată că este vorba eventual de o simplă diferențiere dialectală între geto-dacii din nord și tracii de la sud de Haemus”. Cf. și Al. Rosetti, *Istoria limbii române de origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 220; Hadrian Daicoviciu, *Dacii*, București, 1965, p. 18.

⁴ Apud Cicerone Poghirc, B. P. Hasdeu, *Lingvist și filolog*, București, 1968, p. 187.

c. Traca posedă, ca și limbile germanice ori ca armeană, mutația consonantică ($b > p, d > t, g > k$) un fenomen fonetic de o deosebită originalitate care lipsește în limba dacilor⁵;

d. În sfârșit, pe un teritoriu atât de vast, cum era cel ocupat de diverse populații ale Peninsulei Balcanice în antichitate, nu se poate presupune existența unei *singure limbi* la nordul și la sudul Dunării. Este locul să amintim aici situația caracteristică pentru Asia Mică, unde au fost descoperite mai multe *limbi* indo-europene, distincte una de alta : *hitita, lyciana, lydiana, palaita și cariana*.

În general, se poate spune că traca era aproape identică cu pelasgica și foarte mult asemănătoare cu armeană, lucru cu totul firesc, deoarece Peninsula Balcanică constituie patria primitivă a armenilor. Considerăm, deci, justă obiecția lui V. Pisani, care arată întocmai ca B. P. Hasdeu și G. Reichenkron, că unele elemente autohtone din română pot fi explicate prin mijlocirea limbii armene.

Capitolul II cuprinde analiza materialului lingvistic traco-dac (după terminologia autorului), cel următor fiind consacrat de I. I. Russu istoricului cercetărilor principale asupra acestui idiom. Pentru indo-europenist sau pentru istoricul limbii române, care ar vrea să abordeze problema elementului autohton pe o bază mai largă, lucru care de la B.P. Hasdeu aproape nu s-a mai făcut la noi, capitolul al III-lea al monografiei recenzate prezintă un interes deosebit. În ceea ce ne privește, noi n-am fi de acord cu afirmația de la p. 58, nota 1 : „Concluzia despre poziția limbii traco-dace și frigiene, stabilită la 1896 de Kretschmer, rămâne valabilă”, deoarece de la sfârșitul secolului trecut s-au făcut progrese remarcabile, supraevidente, în precizarea locului și a raporturilor dintre diverse grupuri de limbi indo-europene.

Capitolul IV (un fel de introducere la capitolele V și VI — acestea poate nici nu trebuiau despărțite, este destinat studiului etimologic al limbii trace. Cercetătorul clujean discută importanța și dificultățile etimologiei indo-europene în general și a celei traco-dacice în special, insistând în mod firesc asupra etimologiei numelor proprii (antroponime și toponime în sens larg, cuprinzând adică atât numele de locuri, cât și numele de ape), a paralelismului dintre limbă și onomastică, încheind cu compoziția repertoriului lexical etimologic traco-dac. Aici autorul se sprijină pe un principiu teoretic, perfect valabil și just, enunțat ca o formulă de protest evident, la p. 79, împotriva celor care, uitând că nu avem altă soluție, au contestat — fără nici un temei — aplicabilitatea lui în cazul limbilor traco-dacă și iliră :

„Dacă o bună parte din vocabularul curent grecesc, slav, latin, celtic, germanic etc. este cuprins (cum se știe și s-a spus mereu) în numele proprii ale limbii respective, nu vedem de ce să fi fost altfel în sectorul traco-dacic și în cel iliric, unde un rol primordial revine de asemenea comparatisticii, întemeiată în primul rînd pe legile fonetice”.

Capitolul al V-lea, fundamental, și al VI-lea tratează despre elementele lexicale (cuvinte și nume proprii traco-dace cu semantism ori etimologie), elementele radicale (rădăcini sau baze indo-europene) și — lucru cu totul nou — el cuprinde un glosar româno-tracic. Repertoriul întocmit de I. I. Russu are calitatea de a fi fost extras de autor direct din sursele traco-dacice și conține exclusiv numele proprii sigure sau foarte probabile de origine tracă. Cit despre glosarul româno-trac, acesta nu constituie altceva decît o listă alfabetică de cuvinte și noțiuni „care sînt chiar identificate ori rezultă ca verosimile din operațiile de confruntare a gloselor și numeroaselor nume proprii...” (p. 137). Echivalentele traco-dace ale cuvintelor românești aparțin la trei categorii diferite, după cum au fost sau nu atestate direct, întregi, cuprinse în esența etimologică a rădăcinilor indo-europene transmise limbii trace și, în sfârșit, cuvinte deduse din legături etimologice.

Capitolul VII cuprinde fonetica și poziția limbii trace în cadrul familiei indo-europene (inclusiv problema raporturilor lingvistice dintre iliri și traci). Autorul subliniază conservatoris-

⁵ Spre deosebire de cercetători ca D. Dečev și V. Georgiev, prof. I. I. Russu spune (p. 148) că traco-daca nu posedă mutație consonantică, lucru explicabil, deoarece d-sa nu face distincția, clară și necesară, între *traca propriu-zisă* și *dacă* (*daco-mysiană*).

mul sistemului fonetic al traco-dacei, limbă care „poate fi considerată în multe privințe ca foarte apropiată de arhetipul graiului primitiv comun” (p. 151). Cit privește poziția lingvistică a traco-geților, I. I. Russu consideră în principiu valabile și astăzi multe din rezultatele dobândite în acest sector de A. Fick, W. Tomasczek și P. Kretschmer în indo-europenistica secolului trecut, lucru greu de admis.

Capitolul următor — al VIII-lea — începe cu o gravă eroare de tipar: în text acest capitol este numerotat tot cu VII, ca și cel precedent. Aici autorul analizează numele proprii ale traco-geto-dacilor (categorile de nume proprii: antroponime și toponime, cantitatea lor, funcția socială și personală a antroponimelor, caracteristicile și frecvența lor, structura numelor proprii: elemente radicale, nume compuse, morfeme, nume cu sufix zero sau — în termenii lingvisticii matematice — cu simbol nul, schimbarea antroponimelor), capitolul încheindu-se cu un repertoriu al sufixelor trace. Am putea spune că acest capitol — al VIII-lea — reprezintă sfârșitul primei părți a monografiei, unde prof. I. I. Russu a examinat limba traco-dacilor ca limbă indo-europeană aparte, fără să se intereseze de aportul ei la constituirea limbii și poporului român, lucru pe care autorul îl face în capitolul IX și — în mod special, rezumativ totuși — în *Anează* (p. 187—222).

În capitolul IX al cărții sînt cuprinse unele date privitoare la dispariția limbii traco-dace și la relicele ei vii, perpetuate în limbile română, slavă și albaneză. Este vorba aici de transformările populației trace, de limba tracă vie vorbită încă — se pare — în secolul al VI-lea e. n., de înlocuirea limbii și onomasticii trace prin greacă și latină, situația toponimiei (mai rezistentă decît limba vie cotidiană și decît antroponimia), limba deco-geților din Dacia carpatică, limba albaneză și idiomurile trace din vestul Asiei Mici (foarte pe scurt).

Cu privire la Dacia carpatică, după părerea autorului, procesul de deznaționalizare a populației autohtone (anii 106—271) ar fi fost „violent și rapid” (p. 172) nu „lent și îndelungat” (p. 172) ca la sudul Dunării. Este, așadar, vorba din nou de „miracolul” care a dat naștere limbii și poporului român. Noi punem însă mai mare preț pe explicația pe care o dă V. Părvan în *Dacia*, unde este menționat faptul că procesul de romanizare începuse cu mult înainte de ocuparea oficială a acestei provincii: „Succesul sforțării colonizatoare a romanilor era datorit, însă, unei activități preparatoare de proporții mult mai întinse, și anume: 1° elementelor naturii, 2° mișcărilor de popoare, 3° condițiilor economice, 4° mișcărilor spirituale din toată regiunea danubiană”⁶. Iar în alt loc: „Terenu era deci bine pregătit pentru coloniștii romani care nu aduceau, în afară de limbă, aproape nimic necunoscut indigenilor din țările dunărene”⁷. „În lumina acestor constatări — scrie Radu Vulpe —, romanitatea noastră, care în esență este un fenomen spiritual, nu mai poate apărea ca efectul exclusiv al unui simplu act de cucerire din vremea lui Traian, ci se integrează într-un proces mult mai întins în timp și în spațiu, pregătit cu multe veacuri mai înainte și desfășurându-se în tot bazinul Dunării”⁸.

Interesantă este precizarea lui I. I. Russu, conform căreia limba traco-geto-dacilor dispare „începînd de la sfîrșitul secolului al III-lea e. n.” (p. 174).

Expunînd problema de o deosebită importanță a substratului traco-dac în procesul de formare a limbii române, autorul subliniază (p. 181): „Este vorba deci nu numai de o simplă moștenire lingvistică-culturală, ci de un fond etnic-social, biologic, care a transmis anumite trăsături somatice”.

Cercetătorul clujean se întreabă însă (p. 181) dacă nu cumva la populația autohtonă traco-dacă nu trebuie adăugată și cea iliră⁹ (vezi și p. 204, 213). Cf. mai ales p. 219, unde I. I.

⁶ *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*, București, 1957, p. 172.

⁷ *Dacia...*, p. 173.

⁸ *Dacia...*, Prefață, p. 17.

⁹ Ideea (greșită a) existenței unui substrat ilir în limba română a fost susținută, între alții, de O. Densusianu (*Istoria limbii române*, vol. I. *Originile*, București, 1961) și de I. -A. Candrea (vezi D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și lingvisticii române*, București, 1965, p. 164—165).

Russu scrie : „nu e probabil ca factorul popular fiind ilir să fie străin de procesul sintezei etno-lingvistice din care a luat naștere poporul român de mai târziu, proces în care a prevalat foarte probabil elementul etnic traco-dacic. Nu trebuie pierdut din vedere faptul istoric al romanizării timpurii și intense a populațiilor ilire, la care romanitatea a fost mai puternică decât la cele trace”. În stadiul actual al cercetărilor, problema în discuție nu poate fi considerată solubilă. În orice caz e greu de admis existența unui substrat ilir în română, căci acest idiom antic era nu numai asemănător, ci și chiar foarte deosebit de cel trac¹⁰.

Despre originea limbii albaneze, prof. I. I. Russu ne spune textual : „se pare că trebuie considerată ca o continuare directă a limbii trace” (p. 181), teză mult mai apropiată de adevăr (vezi și p. 183—184). Cu toate acestea, autorul adaugă (p. 183) : „deocamdată, este iluzoriu a spune că fondul lexical vechi indo-european și structura gramaticală a limbii albaneze sînt de factură și origine tracică mai curînd decât ilirică”.

În *Aneză*, I. I. Russu tratează, cum am mai spus, mult-discutata problemă a elementelor autohtone din limba noastră. Este, deci, vorba de raporturile dintre limba română, limbile balcanice și substrat, autorul insistînd, la început, asupra părerilor mai vechi despre rolul factorului etnologic în procesul de constituire a limbilor română și albaneză, apoi la „uniunea lingvistică” balcanică, trăsăturile comune limbilor română și albaneză, elementele lexicale autohtone din limba noastră care au un corespondent în albaneză și, în sfîrșit, cuvintele românești inexistente în albaneză.

Justă este ideea că limba română nu are elemente fonetice, lexicale și gramaticale împrumutate din albaneză, cum au afirmat și mai continuă să afirme încă astăzi unii specialiști.

I. I. Russu (de fapt, nu numai el, ci și lingviști ca A. Meillet, Th. Capidan, S. Pușcașiu, A. Belić, G. Anagnostopulos și Al. Graur, spre deosebire de adepții ei : J. B. Kopitar, G. Weigand, Kr. Sandfeld, Al. Roșetti, V. Georgiev) este împotriva așa-zisei „uniuni lingvistice” balcanice, afirmație considerată de acad. Al. Roșetti¹¹ „lipsită de demonstrația științifică, absolut necesară”. Mai acceptabilă ni se pare, în acest sens, concepția regretatului E. Petrovici, care, într-una din ultimele sale lucrări consacrată uniunilor lingvistice, făcea următoarea remarcă : „Întocmai ca în cazul limbilor înrudite genetic, la fel și în acela al limbilor contigue, neînrudite, prezentînd numeroase afinități structurale, formînd așa-zisele uniuni lingvistice, se insistă mai ales asupra trăsăturilor comune acestor limbi, neținîndu-se adeseori îndeajuns cont de divergențele care le îndepărtează unele de altele. În felul acesta se prezintă o imagine deformată a grupurilor respective, dîndu-se o importanță exagerată trăsăturilor comune”¹². De altfel, I. I. Russu menționează (p. 194—195) că, ținînd seamă de elementele comune, mai cu seamă în materie de vocabular și locuțiuni, ca și de contactele sau influențele reciproce în cursul conviețuirii îndelungate dintre români, unguri și sași, s-ar putea constitui chiar o „lingvistică ardeleană”, confecționată după tiparul celei balcanice¹³. „Lingvistica balcanică”, după spusele autorului (p. 195), „e menită să rămînă fără obiect. Oricum, această disciplină construită artificial, cu rezultate vagi și neconcludente, este de prea puțină utilitate în studiul capitolelor obscure ale istoriei și limbii române, nu promovează prin nimic elucidarea problemelor etimologice ale elementului autohton în relațiile lui cu albanezii. De asemenea, clasificarea românei ca « limbă balcanică » nu spune nimic, neexplicînd absolut nimic din ceea ce formează conținutul ei relativ, preroman. Pe de altă parte, numeroasele elemente lexicale prelatine ale limbii române — unele existente și în albaneză — sînt o realitate deosebită, de cercetat cu mijloace interne

¹⁰ Vezi, de exemplu, V. Georgiev, *Thrace et illyrien*, „Linguistique balkanique”, VI, Sofia, 1963, p. 71—74.

¹¹ *Istoria...*, p. 244.

¹² *Despre uniunile lingvistice (Limbile balcanice și limbile vest-europene)*, „Romanoslavica” XIV, 1967, p. 5.

¹³ Recent, prof. St. Stojkov vorbea de o *uniune lingvistică bănățeană*, constituită din populații de limbă română, sirbo-croată, maghiară, germană, cehă, slovacă, bulgară etc. Vezi Stojko Stojkov, *Banatski jazykovi sazuj*, „Slavjanska filologija”, t. X, Sofia, 1968, p. 97—102.

românești și cu criteriile comparatisticii indo-europene, ce nu au nimic a face cu ceea ce unii filologi și balcanologi au înțeles în ultima vreme prin «lingvistică balcanică».

Căutînd să explice valoarea substratului lingvistic în limba română, I. I. Russu subliniază (p. 196—198) importanța concluziilor la care a ajuns Al. Philippide în opera sa capitală, *Originea românilor*¹⁴.

După cum se știe, teoria substratului constituie o parte integrantă a teoriei generale de dezvoltare a limbii care stabilește rolul factorilor externi în evoluția sistemului. Elaborată încă în secolul trecut de către specialiști în lingvistica romanică, teoria substratului, adică influența etnică și lingvistică a elementului băstinaș, a fost adeseori invocată în rîndul cauzelor care asigură transformările petrecute în sistemul idiomurilor romanice în comparație cu latina¹⁵. Pentru a imprima un caracter mai științific teoriei actuale a substratului, noi credem că ar trebui rezolvate mai multe probleme, dintre care indicăm aici :

1. Precizarea criteriilor de delimitare a sferei de influență a substratului;
2. Delimitarea influenței substratului de fenomenele convergente, ce apar independent, și de alte tipuri de influență a unei limbi asupra alteia. Astfel, există în română cuvinte puse pe seama influenței slave meridionale, germanice, albaneze, grecești etc., dar, în realitate, ele provin din substrat;
3. Precizarea gradului de influență a substratului în diversele compartimente ale limbii (lexic, fonetică, derivare, morfologie sintaxă);
4. Folosirea datelor furnizate de istorie, arheologie, antropologie și etnografie;
5. Verificarea ipotezei lui A. Meillet¹⁶ și a lui V. Brondal¹⁷, după care influența substratului se poate produce nu imediat, ci și la un interval mai mare de timp. Relev aici că în considerațiile sale A. Meillet pornea de la ideea că unele trăsături specifice, proprii limbii autohtone, se pot păstra mai multă vreme ca tendințe de dezvoltare;
6. *Uniunea lingvistică balcanică și substratul* nu se suprapun. *Uniunea lingvistică* se explică și prin alți factori (în afară de *substrat*), de exemplu, prin conviețuirea popoarelor balcanice în evul mediu sau prin influența greacă;
7. În română nu există elemente preindo-europene sau mediteraniene;
8. Noi credem că etapa inițială a bilingvismului se caracterizează prin asimilarea cu precădere a lexicului și sintagmelor. Procesul de interacțiune are loc în condițiile dominației unei limbi asupra alteia. Baza de articulație și structura morfologică ale limbii învinse pînă la urmă își mențin, de regulă, individualitatea pe o întindere mai mare de timp. În schimb, la tipul sintactic se poate renunța mai ușor¹⁸.

În orice caz, problema substratului limbii române trebuie privită în perspectiva mai largă a lingvisticii generale, indo-europene, romanice și a soartei latinei în Orient. În toate aceste împrejurări *stîmem obligați* să discernem, după criterii mai obiective, care anume fapte se explică prin factorul etnologic sau prin tendințe general romanice ori numai românești, și care pot fi puse pe seama interacțiunii, a influențelor, sau a evoluției paralele ori spontane, indiferent dacă e vorba de vocabular, de fonetică sau de gramatică.

¹⁴ Vol. II. *Ce spun limbile română și albaneză*, Iași, 1928, p. 571—802.

¹⁵ Vezi Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, București, 1962; idem, *Istoria limbii spaniole*, București, 1963, p. 10 și urm.; Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1965, p. 13, 24—29, 93—94, 263—270.

¹⁶ Vezi A. Meillet, *Les langues dans l'Europe nouvelle*, Paris, 1918, p. 107 și urm.

¹⁷ Vezi V. Brondal, *Substrat et emprunt en roman et en germanique*, Copenhague — București, 1948.

¹⁸ În legătură cu toate aceste probleme vezi și lucrările noastre: *Aktual'nye voprosy izučeniia substratnyx elementov rumynskogo jazyka*, „Linguistique balkanique”, VI, Sofia, 1963, p. 119—132; *Rassuždenija o dako-mizijskom substrate rumynskogo jazyka*, ibid., VIII, 1964, p. 15—45; *Sovremennoe sostojanie voprosa o substratnyx elementax rumynskogo jazyka*, ibid., XI, 1, 1966, p. 71—107; XI, 2, 1967, p. 21—56; *Avtohtonnye elementy rumynskogo jazyka*, Sofia, 1967, 46 pagini.

Cum s-a văzut la cel de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică (București, aprilie 1968), cu toate succesele obținute, studierea elementului autohton în limba română, ca și în celelalte idiomuri romanice, continuă să rămână una din problemele fundamentale ale istoriei acestor limbi și popoare.

Fără a neglija alți factori de evoluție lingvistică, teoria substratului explică, după părerea noastră, multe din schimbările produse în limbile romanice, în urma contactului dintre latina populară și limbile populațiilor din diversele provincii ale fostei împărății romane.

Una din problemele cele mai importante o constituie, fără îndoială, *analiza criteriilor* care ne ajută să identificăm elementele de substrat, indiferent de limba în care ele apar.

Împotriva unor concepții susținute de diverși învățați, noi considerăm că, în prezent, dispunem de probe mai concludente și de metode mai sigure care ne permit să admitem existența unei influențe destul de puternice din partea substratului, adică a graiului vorbit de populația autohtonă în întreaga Dacie fără întrerupere (din epoca ce a urmat scindării limbii indo-europene comune), până la topirea lui în limba latină, nu numai în fonetică și vocabular, ci și în domeniul toponimiei, hidronimiei, al morfologiei și sintaxei limbii române. Cf. și afirmația lui I. I. Russu (p. 201): „Notele gramaticale comune [din română și albaneză, n. n.] se explică prin acțiunea substratului și evoluția specifică a romanității orientale”.

În vederea stabilirii inventarului de cuvinte de origine dacică este absolut necesară studierea termenilor cu etimologie nesigură sau necunoscută (între 8 și 15 % din totalul elementelor lexicale ale limbii române)¹⁰. În ceea ce privește etimologizarea cuvintelor din fondul prelatin al limbii noastre, cuvinte care nu au un corespondent în albaneză, de un real folos este materialul lingvistic oferit de limbile balto-slave, de armeană și de celtică. De altfel, trebuie reexaminată *total* etimologia cuvintelor considerate împrumutate la o fază mai veche din istoria limbii române. Întrucât este foarte probabil ca, dintre elementele puse pe seama influențelor străine, multe să fie moștenite de la populația autohtonă.

Examinarea atentă a tuturor faptelor lingvistice și istorice atestă importanța deosebită și vitalitatea elementului autohton în limba română, după I. I. Russu (p. 195), „în structura etnică-socială” a românilor. Pentru definitivarea rezultatelor și elucidarea altor aspecte ale problemei, sînt necesare și utile confruntări cu fapte noi (mai ales dialectale) din limbile albaneză, neogreacă, veche prusiană, lituaniană, letonă, indo-iraniană, celtică, armeană, germanică, slavă, maghiară, turcă etc.

Abordînd problema cuvintelor comune cu albaneza, cuvinte perpetuate din substrat, I. I. Russu schițează existența unor criterii precise care ne permit să explicăm în mod științific natura raporturilor româno-albaneze. (Adaug în paranteză că cercetătorul clujean este împotriva simbiozei albanoromâne într-o fază mai veche sau în evul mediu. Autorul notează pe bună dreptate: „Într-adevăr relațiile limbii române cu albaneza sînt de altă natură: *comunitate de substrat etnic-social-lingvistic*...”) Din cîte ne-am putut da noi seama, ar fi vorba de următoarele criterii (la cuvintele comune cu albaneza):

1. Caracterul specific arhaic românesc al elementelor lexicale (căci despre ele este vorba în primul rînd și aproape exclusiv) comune cu albaneza, uneori mai vechi decît corespondentele din această limbă;

2. Cuvintele comune cu albaneza nu sînt împrumuturi în română din acest idiom indo-european, ci transmisii ale unui substrat anteroman carpato-balcanic, identic în cele două limbi; asemenea vocabile nu reprezintă împrumuturi din albaneză pentru simplul motiv, alături de altele, că ele au suferit în română un tratament identic cu lexicul moștenit din limba latină. În felul acesta explică I. I. Russu elementele lexicale autohtone din română și albaneză (în total, noi am numărat 72 de cuvinte). „Dar caracterul neroman, autohton, al unor vechi cuvinte

¹⁰ Vezi C. Poghirc, *Probleme actuale ale etimologiei românești*, „Limba română”, XVII, 1968, nr. 1, p. 16.

românești nu poate fi condiționat aprioric de prezența (sau absența) lor în albaneză, principiu, comod, care ca orice prejudecată nu facilitează — după opinia autorului (p. 206, nota 2) — munca dificilă și necesară de cercetare comparativă-istorică etimologică a lexicului românesc, nici progresul cunoștințelor, servind eventual numai tezei perimate despre «simbioza albano-română».

Identificarea cuvintelor românești transmise din substrat (după I. I. Russu, aproximativ 90), cuvinte care nu au un corespondent albanez, s-a făcut după următoarele criterii:

1. Aceste cuvinte nu sînt nici moștenite din latină, nici împrumuturi ulterioare din slavă, greacă, turcă, maghiară;

2. Pornindu-se de la română și folosind metoda comparativ-istorică, se reconstituie arhetipurile, înrudite cu forme sigure din celelalte limbi indo-europene; reconstruirea acestor forme se face după legile fonetice care explică prefacerile elementului latin, deoarece cuvintele provenite din substrat au fost introduse de populația autohtonă în latina dunăreană;

3. În sfîrșit, trebuie admis că elementele preromane din română (indiferent dacă au sau nu au un corespondent în albaneză) sînt de origine indo-europeană.

Examinînd cele două liste întocmite de I. I. Russu (p. 203—204: cuvinte autohtone comune cu albaneza și p. 215—216: cuvinte românești autohtone inexistente în albaneză), noi am consemnat însă unele inconsecvențe.

Este vorba, mai întîi de cîteva cuvinte care apar în ambele liste, de exemplu *baci* (ortografiat de autor *baciu*), care figurează cu semn de întrebare. Rezultă oare de aici că acest cuvînt nu aparține la nici o grupă? Cuvîntul *barză* se întîlnește și el în ambele liste. *Căciulă* în prima listă e dat sub semn de întrebare, în cea de-a doua ca sigur. *Zgîria*, dimpotrivă în prima listă apare ca sigur, în cea de-a doua cu semn de întrebare. Dacă în ultimele două cazuri am admite ideea, nemărturisită, că autorul a avut îndoieli, ce ne facem cu primele două cuvinte?

Interesantă și instructivă este apoi comparația listelor din ediția a II-a cu cele de prima ediție. Trebuie însă să relevăm faptul că nu vom putea compara decît lista cuvintelor pe care româna le are în comun cu albaneza, întrucît cele, de asemenea anteromane, care apar numai în română, în ediția I au fost grupate în masa tuturor elementelor lexicale moștenite din substrat (vezi ed. I, p. 129—130).

În ediția I *baci* (p. 123) este prezentat ca cert de origine autohtonă; în ultima ediție cuvîntul stă sub semn de întrebare (vezi p. 204); și ambele ediții *căciulă* este înregistrat cu semn de întrebare (lista nr. 1); în lista generală însă din prima ediție (p. 130) *căciulă* apare ca ferm din substrat (în ediția a II-a, el este citat ca sigur între elementele inexistente în albaneză); în ediția I, cuvîntul *copil* era trecut în prima listă; în ediția a II-a el apare însă în lista a II-a; în ediția I, verbul *a crușa* era dat, cu semn de întrebare, în lista I; în ediția a II-a el nu mai apare cu semn de întrebare; în ediția I, *a curma* era inclus, sub semn de întrebare, în ediția a II-a ca sigur; în ediția I verbul *a dezbăra* (ortografiat, în ediția I, *a dezbăra*, deci în conformitate cu normele scrierii noastre actuale, iar în ediția a II-a scris *a desbăra*) figura cu semn de întrebare în lista I; în ediția a II-a el apare în lista nr. 2 cu același semn; în ediția I, în lista termenilor comuni cu albaneza apărea și *ghiogaă*, care acum a dispărut. În ediția a II-a mai găsim în plus: *grapă*, *sterp*, *șale*, *țarc*, *a zgîria*, iar în prima, cu semn de întrebare, *a zburda*. Am putea, desigur, presupune că între timp autorul și-a mai schimbat părerile în legătură cu etimologia unor cuvinte preromane din română, lucru cu totul firesc. Totuși inconsecvențele rămîn și arată cit de dificilă și de nesigură este — în unele cazuri — stabilirea etimologiei termenilor autohtoni în română, fie că au, fie că nu au un corespondent în albaneză. După cum s-a văzut, șovăielile acestea se manifestă chiar la unul și același cercetător.

Examinînd în bloc cuvintele autohtone din limba noastră, I. I. Russu scoate în evidență semnificația lor istorică și etnic-socială în procesul atît de complex al etnogenezei românilor. Între altele, autorul scrie: „Prezența în limba română a celor vreo 160 de cuvinte autohtone oferă o dovadă precisă despre continuitatea lingvistică și etnic-socială a populației românești

în legătură organică și firească cu înaintașii autohtoni, preromani, contribuind — ca un element documentar de primul rang — la clarificarea problemei pe care o pune și continuitatea *teritorială* a românilor în zona Daciei carpatice”. Subliniem cu acest prilej că, după părerea prof. I. I. Russu (p. 212), limba și poporul român s-au format prin secolele II-VI e. n., teză susținută și de alți învățați (de exemplu Al. Philippide, V. F. Șişmarev, D. Macrea etc.)²⁰.

Interesantă este compararea listelor întocmite de I. I. Russu pentru cuvintele autohtone din limba română cu cele ale altor cercetători mai vechi și mai noi. Noi am făcut această comparare cu contribuțiile în domeniul respectiv ale lui B. P. Hasdeu, Al. Philippide, Al. Rosetti și G. Reichenkron²¹ și am ajuns la concluzia că, în marea lor majoritate, listele nu se potrivesc. Cele mai mari sînt deosebiri care se constată între lista lui G. Reichenkron și cea a lui B. P. Hasdeu, Al. Rosetti și I. I. Russu. Și listele acestuia din urmă cuprind un număr — relativ mare de cuvinte — care nu apar la ceilalți învățați. Cam tot așa stau lucrurile și cu etimologiile propuse de B. P. Hasdeu.

Curiozitatea ne-a făcut să cercetăm apoi care anume dintre elementele considerate autohtone apar la toți cei 5 erudiți menționați mai sus și am ajuns la următorul rezultat, foarte semnificativ, după părerea noastră: doar două cuvinte, și anume *mazăre* și *șopîrlă* sînt trecute de toți acești cercetători în rîndul elementelor lexicale provenind din substratul anteroman al limbii române.

Concluzia care se impune este: Cine studiază elementul autohton din limba română are obligația să supună unui examen critic, *absolut* toate cuvintele cu origine nesigură sau necunoscută, inclusiv pe acelea care au fost considerate de diverși învățați ca perpetuări ale substratului prelatin. În acest ultim caz am văzut, de pildă, că, de foarte multe ori, fiecare cercetător atribuie elementului autohton, în genere, alte cuvinte. Limitîndu-ne la cartea de față, noi avem certitudinea că nu toate cuvintele pe care I. I. Russu le pune pe seama substratului traco-dacic justifică acest calificativ: unele dintre ele sînt, fără doar și poate, împrumuturi pe care limba română le-a făcut, la date diferite, din diverse limbi. Dar asupra acestui lucru vom reveni cu alt prilej.

Ultima parte a monografiei prof. I. I. Russu cuprinde o notă adițională, un fel de răspuns la recenzia lui Vittore Pisani (care ar fi formulat „niște păreri originale și stranii”, p. 223) la trei lucrări consacrate limbii tracilor: cartea lui D. Dečev, *Die thrakischen Sprachreste* (Wien, 1957), V. Georgiev, *Trakijskijaz ezik* (Sofia, 1957) și prima ediție a cărții de față²². Cercetătorul de la Cluj este de acord cu criticile pe care V. Pisani le aduce învățaților bulgari, dar nu acceptă obiecțiile adresate de lingvistul milanez ediției precedente a *Limbii traco-dacilor*.

În cele ce urmează ne-am permite să facem, înainte de a încheia, cîteva observații mai mărunte în legătură cu prezenta ediție a monografiei recenzate.

1. Mai întîi, o problemă de terminologie: pe lângă termenul *traco-dac*, folosit în mod curent în paginile cărții (ca și în titlu), prof. I. I. Russu recurge, pentru aceeași realitate, la o mulțime de termeni compuși, dintre care indicăm aici: *traco-gefi* (p. 25, 31), *geto-daci* (p. 27, 33, 34), *teritoriul traco-geto-dacic* (p. 307), *daco-gefi* (p. 33), *traco-getică* (p. 38, 61, 62, 184) etc. Știm, triburilor traco-dacice erau foarte numeroase, dar ne temem ca nu cumva multitudinea termenilor întrebuiți în această monografie să nu creeze la cititorul mai puțin avizat impresia că ar fi vorba și de limbi diferite.

2. Termenul *slavon* (p. 178) nu este potrivit pentru a denumi populația *slavă*. El se referă la altceva: la redacția (redacțiile, izvoadele) *slavei vechi*.

²⁰ Astfel, prof. D. Macrea menționează (*Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 20) că în secolul al VII-lea „limba română era formată”.

²¹ Vezi *Das Dakische (rekonstruiert aus dem Rumänisch)*, Heidelberg, 1966.

²² Vezi și I. I. Russu, *Despre limba traco-dacilor*, „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza”, Iași (Serie nouă), Secțiunea III (Științe sociale), c. Limbă și literatură, t. X, 1964, fasc. 1, p. 91-96.

3. La p. 153 se vorbește de „o înrudire mai strinsă” ce ar fi existat între *tracă* și *illiră*. În paginile imediat următoare prof. I. I. Russu spune însă altceva : 1. „e sigur că baza etno-lingvistică a grupei traco-gețice era diferită de cea illiro-mesapică” (p. 154); 2. „numele proprii cele mai caracteristice și mai frecvente sînt diferite la illirii și la traci” (p. 155); 3. „Toate aceste fapte sînt indicii puternice despre caracterul izolat și specific al fiecărei grupe etno-lingvistice : illirii în nord-vestul, traco-geții în nord-estul Peninsulei Balcanice și în Dacia carpatică, Sarmatia Europaea etc. „Nu cumva autorul se contrazice un pic? De altfel, la p. 155—156 d-sa scrie : „Sigur este deocamdată numai că illirii și traci aveau *același sistem fonetic și derivarea* cu sufixe a numelor proprii, ca și compunerea, posibil multe elemente gramaticale și lexicale ; dar ansamblul elementelor lexicale din antroponomastică și toponimie (cunoscută la ambele grupe mult mai bine decît lexicul graiului lor uzual) prezintă diferențe importante, cum s-a arătat, — ceea ce (în măsura reflectării limbii vii în sistemul onomastic) indică existența a două idiomuri satem indo-europene”.

4. Atît în ediția I (p. 10) cit și în cea de față (p. 8), prof. I. I. Russu reproduce un citat dintr-o recenzie a noastră la un studiu al lui B. V. Hornung despre problema înruderii, dintre limbi și formarea familiilor lingvistice, recenzie publicată în revista „Limba română”, III, 1954,6, fără a respecta toate rigorile citării. Ar reieși, pentru cine nu știe despre ce este vorba, că B.V.Hornung a scris românește în „Limba română” ori că cineva i-ar fi tradus lucrarea, deși, după cum s-a putut constata, avem a face cu o recenzie.

În încheiere, am putea spune că noua ediție a monografiei prof. I. I. Russu atestă — ca și cea precedentă, de altfel — meritele deosebit de mari ale tracologului clujean, atît în ceea ce privește descrierea și analiza scrupuloasă a limbii indo-europene a traco-dacilor, cit și în ceea ce privește examinarea riguroasă a tezaurului lexical autohton din limba română, indiferent dacă el are sau nu are (în acest ultim caz, substratul pînă acum a fost aproape neexplorat, chiar ignorat de mulți cercetători) un corolendent în albaneză, cu unele exagerări însă. În general, de la B. P. Hasdeu încocoace — trecînd, bineînțeles, peste etimologiile fanteziste ale lui G. Reichenkron — nimeni nu a mai abordat problema substratului limbii române pe o bază comparativă indoeuropeană atît de vastă, ceea ce a și influențat — evident, în mod negativ — progresul cercetărilor consacrate fazei anteromane din istoria limbii noastre. Este o calitate în plus pe care ținem să o relevăm în mod cu totul deosebit, ca și stilul vîoi, antrenant, de multe ori ironic, plin de sarcasm și savoare ²³. De fapt — noi nu avem nici o îndoielă — cartea prof. I. I. Russu rămîne pentru multă vreme unul din izvoarele cele mai importante și mai demne de luat în seamă pentru toți cei care se ocupă cu idiomul indo-european de tip satem al traco-dacilor și cu urmele lui în țesătura intimă a limbii și poporului român.

Mai 1969

A. Vraciu

Univ. Sîntatei „Al. I. Cuza” din Iași

²³ Aș consemna aici unele greșeli de tipar, care ar putea fi ușor înlăturate de autor într-o eventuală nouă ediție a cărții. Astfel, la p. 26 citim : „*Pelar*”, în loc de — corect — *Pelâr*; după numele lui *Doidalses* (p. 28) trebuia pusă virgulă; peste tot autorul scrie *illir*, *illiric* (cu *ll*; vezi și ultima lucrare a prof. I. I. Russu, *Illirii. Istoria — Limba și onomastica — Romanizarea*, București, 1969); uneori însă d-sa ortografiază și altfel: *iliri* (p. 30) (în ediția I și în alte lucrări anterioare prof. I. I. Russu transcria *illyr*); la p. 64, articolul lui W. Brandenstein din anul 1936 a prescurtat *Thrake. Sprache*; p. 70 : „nu por”, în loc de „nu pot”; p. 78, nota 1 : în titlul unei lucrări în bulgărește este cuprins cuvîntul *săstivanie*, inexistent în această limbă, în loc de — cel corect — *săstojanie*; *ibid.*, nota 2 : „...recenzia amabilă de G. Mihăilă”, în loc de *Mihăilă*; p. 78, rîndul 5 de sus : după cuvîntul „înutil” nu trebuie pus punct, ci virgulă; la fel la p. 83, înaintea numelui purtat de un trib din Dacia ardeleană (*Apuli*); la p. 84, după „născut din” nu știu de ce s-a pus linia de despărțire; p. 153 : *Lietuviu*, care nu este corect, trebuie înlocuit prin *Lietuvių*; p. 177, nota 2 : *Simeonov*, nu *Simonov*; *ibid.*, *récement*, nu *récement*; p. 193, nota 1 : *immédiatement*, nu *immédialement*; p. 202 : cuvîntul albanez *modhullë* nu poate fi despărțit așa : *mod-hullë*, chiar dacă *h* nu mai încăpea pe rînd; el trebuie scris alături de *d*, cu care formează un singur fonem.

CICERONE POGHIRC: *B. P. Hasdeu, lingvist și filolog*, București, Editura științifică, 1968, 245 p.

Monografia lui C. Poghirc, închinată activității de lingvist și filolog a lui B. P. Hasdeu, face parte fără îndoială dintre lucrările mult așteptate și necesare: *așteptată* — ca un firesc omagiu pentru cel care a fost un izvor nesecat de idei roditoare și un neobosit căutător al adevărului științific, și *necesară* — pentru a aduce pe cât posibil o oarecare limpezire în mult controversatul „merit” și „loc” al lui B. P. Hasdeu în lingvistica și filologia românească și, de ce n-am spune-o, chiar și în cea balcanică sau în lingvistica generală.

Dificultatea incontestabilă a unei asemenea întreprinderi „îngreuiată de lipsa unor cercetări critice mai aprofundate asupra operei filologice a lui Hasdeu” (p. 7) l-a determinat pe autor să-și precizeze foarte strict obiectivele urmărite, cel principal fiind „să atragă atenția asupra ideilor mari și valoroase, valabile și astăzi” (p. 8). Folosind procedeul citării directe a ideilor lui Hasdeu, a formulării originale, C. Poghirc a urmărit, mărturisit, să realizeze „un mai frecvent contact direct cu textul autentic” (p. 8), deosebit de binevenit, avînd în vedere scopul de ansamblu al cărții.

Întocmită în mai multe capitole, dintre care aproximativ jumătate (ca număr și nu ca întindere) sînt consacrate unor materiale ajutătoare (*Schiță biografică*; *Formația științifică*) sau de sinteză bibliografică (*Lucrările lui B. P. Hasdeu, Lucrări despre B. P. Hasdeu, Publicații conduse de Hasdeu*), cartea își punctează clar principalele aspecte spre care și-a îndreptat atenția autorul în cercetarea efectuată asupra lingvistului și filologului Hasdeu: *Concepțiile de lingvistică generală, B. P. Hasdeu indo-europeanist, B. P. Hasdeu slavist, Teoria substratului limbii române, Problemele istoriei limbii române*, întregindu-se în final cu un capitol asupra personalității științifice a lui B. P. Hasdeu, un indice de materii și altul de persoane.

Expunerea biografică însoțită de o notă explicativă cu privire la modul în care a fost concepută (vezi p. 53) urmează fidel punctul de vedere abordat, și anume evidențierea acelor date și fapte care prezintă un element semnificativ în formarea, conturarea și delimitarea personalității științifice a lui Hasdeu, începînd cu educația în familie, studiile, ambiția cultural-științifică în care și-a desfășurat activitatea de lingvist, filolog, literat, publicist, relațiile cu o seamă de lingviști străini, ca G. I. Ascoli, G. Curtius sau H. Schuchardt, care i-au cunoscut și apreciat lucrările, recunoașterea pe plan național și internațional a prestigiului său științific (vezi p. 69).

Dezbaterea propriu-zisă, sau mai bine zis expunerea ideilor și concepțiilor lingvistice ale lui B. P. Hasdeu, este precedată de o definiție a formației sale, unanim recunoscută ca enciclopedică, care în mod paradoxal a fost sursa unor admirații profunde, dar și a unor nelămuriri, suspiciuni cu privire la calitatea muncii sau a metodelor folosite (O. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1961, și mai cu seamă Al. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, etc.).

C. Poghirc caută să îmbrățișeze pe un spațiu de cîteva pagini multitudinea problemelor pe care le ridică definiția unui profil științific puțin obișnuit, urmărind principalele căi care au dus la formarea sa ca lingvist (p. 73—77) și totodată concepția sa filozofică ca bază a principiilor și metodelor de lucru preconizate (p. 78—87). Făcînd delimitarea necesară între ceea ce a fost progresist, profund dialectic în maniera sa de lucru, și credințele sale religioase, C. Poghirc evidențiază pe bună dreptate prevalarea incontestabilă a determinismului strict științific, care l-a călăuzit pe B. P. Hasdeu în laborioasa sa activitate și care conferă muncii sale valabilitatea în timp.

Afirmația se susține atît în ceea ce privește filologia și lingvistica, cît și în ceea ce privește istoria, folclorul, publicistica etc., în care a activat și militat pentru o bază de studiu profund științifică. Această „grijă pentru lămurirea problemelor teoretice generale, începînd cu definierea obiectului, a principiilor și sfîrșind cu precizarea celor mai mici amănunte de metodă” (p. 95), l-a călăuzit permanent și l-a asigurat înțietatea și superioritatea în fața contemporanilor.

Ca formație, B. P. Hasdeu aparține timpului său, dar prin stilul de muncă și principiile sale își depășește vădit epoca. Constatarea (prezentă sub diverse formulări în multe din paginile consacrate lui Hasdeu) nu este gratuită, dimpotrivă, ea este bine argumentată de C. Poghirc. Analiza temeinică și amănunțită întreprinsă i-a conturat o personalitate de asemenea proporții încât într-adevăr se poate trece cu vederea tonul, pe alocuri, apologetic în care e redactată lucrarea.

Reușita ei rezidă în cea mai mare parte în capacitatea autorului de a cuprinde într-o privire sintetică și în același timp analitică pe omul de știință multilateral, enciclopedic, surprins ca deschizător de noi direcții în lingvistica românească (de exemplu în chestiunea influenței slave, în problema substratului etc.).

Lectura monografiei de față ni-l prezintă pe B. P. Hasdeu nu numai strict legat de ceea ce indică sugestiv titlatura capitolelor (*B. P. Hasdeu filolog, B. P. Hasdeu indo-europenist* etc.), ci, prin intermediul amplelor și documentatelor analize asupra principiilor, metodelor și lucrărilor sale, luăm cunoștință cu Hasdeu — om al timpului său, cu Hasdeu — precursor al neogramaticii și geografiei lingvistice, cu Hasdeu care a intuit magistral necesitatea aplicării unor metode, azi moderne, ca statistica, formulele matematice etc., deci cu Hasdeu om al viitorului.

Genialitatea spiritului său creator, efervescent, dornic „de a deschide toate ușile viitorului”, cum singur se exprima, s-a vădit nu numai în studii legate de istoria limbii române, ci și în contribuția substanțială la dezbaterăa unor probleme de lingvistică generală : metoda comparativă istorică (p. 133), valoarea și calitățile reconstrucției lingvistice (p. 140), limba ca sistem (p. 119), teoria circulației cuvintelor (p. 116), legătura limbă-societate (p. 114), respectarea strictă a legilor de corespondență fonetică (p. 115), terminologia lingvistică (p. 111), definirea lingvisticii ca știință și stabilirea locului ei printre celelalte discipline (p. 112) etc. C. Poghirc subliniază aceste merite în mod deosebit, ținând seama de contextul real (științific și material) în care a trăit și lucrat Hasdeu (p. 72—91 etc.).

Legat de limba română, Hasdeu, așa cum bine se știe, a fost cel care a arătat importanța și locul elementului slav, a fost primul care, cu greutatea propriei oricărui început, a colecționat și publicat documente slave din arhivele românești sau străine, primul care deschide discuția asupra existenței elementului autohton, argumentată științific și, legat de aceasta, el este cel care a făcut cele mai multe apropieri între cuvintele comune românei și albanezei și a protestat împotriva limitării elementului de substrat la aceste concordanțe.

De asemenea, vederile sale juste asupra etnogenezei popoarelor balcanice îl situează, arată Poghirc, printre creatorii balcanisticii.

Un merit unanim recunoscut și-a cucerit Hasdeu și în ceea ce privește studiul dialectelor, prin înăgurarea cercetărilor de dialectologie românească, lansind în anul 1884 binecunoscutul său *Chestionar*. În obiectivul său de studiu au intrat și dialectele românești sud-dunărene, al căror rol deosebit Hasdeu l-a văzut în reconstrucția românei comune.

Extinderea metodei comparative pe planuri mai largi, compararea limbii române cu celelalte limbi romanice i-au permis să demonstreze faptul că limba română a primit, dar a și dat în relațiile cu celelalte limbi romanice, să evedențieze rolul și influența ei asupra limbilor vecine etc.

C. Poghirc urmărește cu fidelitate mersul și dialectica gândirii lui Hasdeu în noianul acesta de probleme, privindu-le comparativ cu alți lingviști contemporani din țară sau străinătate, aparținind chiar și generației următoare. Privită prin această prismă, contribuția lui Hasdeu la fundamentarea cercetării științifice legate de limba română sau de lingvistica generală este cu adevărat foarte mare și li conferă, pe bună dreptate, numele de „uriaș”.

Nu trebuie să ne mire poate că în fața unei formații atât de complexe și puțin obișnuite cum a fost aceea a lui Hasdeu unii și-au manifestat îndoiala asupra competenței și valabilității lucrărilor sale și i-au pus strădania sub semnul dorinței neînfrinate de originalitate cu orice preț (vezi Al. Philippide, *op. cit.*, p. 299); Poghirc demonstrează însă cu prisosință pe parcursul

a peste 200 de pagini că Hasdeu nu a fost condus de ambiții nemăsurate, ci a înțeles perfect cerințele timpului său și a găsit în el puterea capabilă să traseze câteva linii directoare de cea mai mare importanță pentru lingvistica românească.

„Zvinturata plimbare” de la o limbă la alta, de care-l învinuiește Philippide, ar putea constitui mai degrabă temeiul unei admirații și nu al unei blamări, cu atât mai mult cu cât aceasta îi permitea o apropiere de adevăr, și nu, cum credea tot Philippide, că „Hasdeu întâlnește numai din întâmplare adevărul acolo unde îl întâlnește” (Al. Philippide, *op. cit.*, p. 299).

Există, desigur, și aspecte legate de opera lingvistică a lui Hasdeu care n-au întrunit aprecieri unanime nici din partea contemporanilor, și nici din partea urmașilor, sau care au stârnit păreri controversate (vezi O. Densusianu, *op. cit.*; Al. Philippide, *op. cit.*; mai recent: P. P. Panaitescu, *Rolul lui B. P. Hasdeu în slavistica românească*, în „Romanoslavica”, VI, 1962, p. 235—248; L. Wald, *Hasdeu și problemele de teoria limbii*, în „Limba română”, XII, 1963, 5, p. 464—468; D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959; G. Munteanu, *B. P. Hasdeu*, București, 1963, etc.).

Neintenționind o discuție polemică (vezi, de pildă, cea legată de pastșa documentelor slave sau de tehnica și metoda publicării lor, la P. P. Panaitescu, *lucr. cit.*, sau la G. Munteanu, *op. cit.*, p. 125), C. Poghirac menționează acuzele (p. 151; vezi etimologia cuvântului *doină*, p. 179), dar paralel încearcă să delimiteze cu multă strictețe ceea ce este valabil în argumentația lui Hasdeu (p. 118) sau lucrurile asupra cărora a revenit în timp însuși Hasdeu (p. 178), să subscrie și să întărească unele explicații etimologice (vezi etimologia cuvântului *doină* și alte cuvinte de substrat, p. 179) neacceptate de alți lingviști. Alteori, se amintește din fuga condeiului că fiind lucrări de pionierat la noi, cercetările de slavistică, de pildă, „conțin fără îndoială și unele idei și fapte discutabile sau chiar greșite” (p. 165) etc.

Poziția adoptată are o explicație foarte întemeiată în aceea că prezenta monografie a urmărit definirea personalității lui B. P. Hasdeu nu „atît în perspectiva perenității faptelor descoperite și afirmațiilor sale particulare emise, cît în lumina drumurilor deschise de el pentru cercetarea științifică și a mișcării de idei pe care a declanșat-o printre contemporani sau pe care o va trezi permanent în generațiile următoare” (p. 218).

Privită sub acest unghi, lucrarea și-a atins pe deplin scopul și contribuie în măsura cea mai mare la cunoașterea temeinică a formației lui B. P. Hasdeu și a imensului său aport la progresul filologiei și lingvisticii românești.

Mai 1969

Doina Negomireanu
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, Str. E. Racoviță, nr. 21

Palia de la Orăștie. 1581—1582. Text — Facsimile — Indice. Ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, Editura Academiei, 1968, XIV, 495 p.

Palia de la Orăștie, tipărită în anii 1581—1582, este prima încercare de a tălmăci în limba română *Vechiul Testament*, fapt care o ridică la rangul de monument de limbă. Importanța ediției o subliniază însăși Viorica Pamfil în *Introducere*: „Critica și interpretarea textelor românești vechi, mai cu seamă din secolul al XVI-lea, oferă cercetătorilor limbii române un bogat material lingvistic nevalorificat, care contribuie la tratarea fructuoasă a problemelor de fonetică, morfologie și sintaxă istorică, precum și de dialectologie și lexicologie istorică” (p. V). Volumul constă din trei părți distincte: *Introducere*, *Text*, *Indice de cuvinte*.

În *Introducere* (p. V—XIV) autoarea ediției ne informează foarte sumar, fapt care este oarecum în defavoarea lucrării, despre împrejurările tipării *Paliei*. Se amintește de Iosif Popovici și francezul Mario Roques, lingviști care au subliniat importanța *Paliei*. Rod al propagandei

calvine, *Palia de la Orăștie* apare cînd calvinismul a avut un ecou puternic în Transilvania, sprijinind, în parte, și activitatea diaconului Coresi, de numele căruia se leagă primele tipăriri românești. *Palia de la Orăștie* nu cuprinde decît primele două capitole: *Geneza* și *Exodul*. Ea apare cu cheltuiala unui magnat ungar, Geszti Ferenc. Cei cinci traducători ai *Paliei*, Mihail Tordaș, Ștefan Herce, Efrem Zacan, Moise Peștișel și protopopol Hunedoarei, Achirie, aveau de gînd să-și continue munca după apariția acestor două cărți, dar resursele materiale nu le-au permis-o.

La baza traducerii românești stă *Pentateucul* lui Heltai Gáspár, tipărit în 1551 la Cluj. Traducătorii însă au folosit și alte izvoare. După părerea lui Mario Roques, o versiune latină, un text al *Vulgatei* într-o ediție corectată, iar după părerea autoarei ediției de care ne ocupăm și o versiune slavă, ca argument fiind aduse cele cîteva cuvinte de origine slavă existente în textul *Paliei* dar necunoscute în limba română din acea perioadă: *dver* „perdea”, *a nămistii* „a pune, a așeza”, *a proidi* „a pleca”.

Cei cinci cărturari români s-au folosit, după cum era și firesc, în primul rînd de cuvinte din lexicul comun tuturor vorbitorilor dacoromâni. Ei au utilizat, însă, în măsură mult mai redusă, cuvinte caracteristice graiului lor, vorbit în sud-vestul Transilvaniei și în Banat, cit și unele împrumuturi savante, impuse de conținutul textului, care probabil nu au avut niciodată circulație în graiul viu al poporului.

În continuare urmează o descriere scurtă a cărții, o expunere a principiilor de transpunere folosite de autoare.

Toată *Introducerea*, în care este prezentată cartea, e clară și bine concepută. Puținele observații pe care le facem în cele ce urmează nu schimbă de loc aprecierea în ansamblu a cărții publicate de Viorica Pamfil. La pagina IX citim: „Cartea e tipărită într-o singură culoare, cu 21—29 rînduri pe pagină, cu caractere groase care amintesc tipăriturile coresiene”. *Palia* a fost tipărită de doi ucenici ai lui Coresi, Șerban diaconul și Marian diaconul. Iată de ce „caracterele groase” cu care cartea a fost tipărită nu numai „amintesc tipăriturile coresiene”, ci sînt chiar ele, și anume tipul II de literă ¹.

În *Palie* se alternează formele cu *ŝ* (*dz*) care redau formele de pronunțare păstrate pînă azi în Banat, cu formele *ʒ* (*z*). Acest fapt se datorește pe de o parte situației explicate de acad. Al. Rosetti, cum că „tipografii neavînd la îndemină destule slove *ŝ* le-au înlocuit cu slovele care redau pe *ʒ*” ², iar pe de altă parte, și mai ales, tipografilor, care fiind munteni păstrează pe *z* în cuvintele de origine latină. E mai puțin verosimil că traducătorii ar fi fost influențați de scrierile coresiene (XIII+XIV).

Pentru reproducerea *Textului* s-a recurs la cel mai potrivit procedeu, redarea în facsimile și transcrierea interpretativă. „Reproducerea fotografică a textului, scrie Viorica Pamfil, oferă posibilitatea păstrării tuturor particularităților de grafie, cu dispoziția literelor și a tuturor semnelor din original” (p. X).

Cartea cuprinde 322 facsimile reproduse pe *verso*-ul foi, iar pe *recto*-ul foi următoare se află transcrierea interpretativă. Pe aceeași pagină, sub transcriere, este redată versiunea maghiară a lui Heltai Gáspár, principalul izvor pentru traducătorii *Paliei*.

Trebuie să subliniem, fiind un merit al autoarei ediției, faptul că a ales transcrierea interpretativă în locul transliterației textului, care ar fi fost o echivalare mecanică a fiecărui semn chirilic printr-un semn al scrierii cu litere latine.

Autoarea ediției ne informează că: „În interpretarea grafilor chirilice am luat în considerare realitatea fonetică de astăzi, sistemul fonologic actual al graiului din sud-vestul Transilvaniei și din Banat, vorbit de traducătorii *Paliei*” (p. X). Ar fi fost bine dacă Viorica Pamfil

¹ Vezi Ferenc Hervay, *L'imprimerie cyrillique de Transylvanie au XVIe siècle*, în „Magyar Könyvszemle”, 1965, nr. 3, p. 210 și urm.

² Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea — al XIV-lea*, București, 1956, p. 18.

se referea la graiul bănăţean din secolul al XVI-lea, lucru ce se putea face cu ajutorul altor texte din secolul amintit, cum ar fi *Cartea de cîntece* din 1570 de la Cluj sau Oradea, sau chiar cu ajutorul unor texte din secolele următoare, care erau indiscutabil mai apropiate ca formă de limba secolului al XVI-lea.

Studierea comparativă a lexicului *Paliei de la Orăştie* şi a lexicului românei contemporane este, cu toate cele arătate mai sus, o contribuţie însemnată la istoria limbii române. Ea relevă faptul că cele mai multe cuvinte s-au păstrat neschimbate în cursul timpului care a trecut de la traducerea ei şi pînă astăzi; iar unele şi-au restrîns aria lor de circulaţie devenind regionalisme, în timp ce altele, reduse ca număr, au trecut în fondul pasiv al limbii. Pe lângă acestea, limba veche a *Paliei* mai prezintă şi o serie de deosebiri semantice faţă de limba actuală.

Cartea se încheie cu un *Indice* de cuvinte ce cuprinde termenii folosiţi pentru traducerea *Paliei* cu trimiterile la pagina şi rîndul fotocopiilor. Se redau toate formele gramaticale ale cuvintelor şi unele expresii, de exemplu pentru *a²* prepoziţie: *de-a dreapta*, *de-a stînga* (p. 325); *a se aduna* la oamenii săi „a muri” (p. 330); a sta *alean*, a sta *de-a aleanul* (magh. ellenállni) „a se împotrivi a se opune” (p. 333). Indicele poate fi de mare folos pentru cei care studiază lexicul şi morfologia limbii române din secolul al XVI-lea.

Fiind vorba de o lucrare de specialitate care necesită o exigenţă deosebită, poate ar fi fost bine să se dea şi o erată, pentru greşeli de felul următor: fenetice în loc de fonetice (p. XIII), literilor în loc de literelor (p. XIV), *n'* în loc de *î* (p. XIV) şi altele.

Ediţia îngrijită de Viorica Pamfil este indiscutabil mai mult decît „o contribuţie modestă a cercetarea perioadei vechi a limbii române” (p. XVI).

Iunie 1969

Ileana Kolcsár
Cluj, Aleea Tineretului, 3

AL. BORZA, *Dicţionar etnobotanic* cuprinzînd denumirile populare româneşti şi în alte limbi ale plantelor din România, Bucureşti, Editura Academiei, 1968, 315 p.

Dicţionarul etnobotanic elaborat de prof. Al. Borza şi un grup de colaboratori, lucrare impresionantă prin cantitatea datelor şi informaţiilor, cuprinde, adunată cu grijă, toată bogăţia şi varietatea nomenclaturii botanice populare. După cum dovedesc numeroasele lucrări (v. Borza Al., *Numiri populare de plante*, Transilvania, 1910, vol. XII, p. 367, *Grădinile ţărăneşti din Munţii Apuseni*, „Convorbiri ştiinţifice”, Orăştie, 1918, vol. II, p. 25 şi 39, *Flora grădinilor ţărăneşti române. Mărul (Pyrus malus)*, Bul. Grăd. Bot. Cluj, 1921, vol. I, p. 54, *Material pentru vocabularul botanic al limbii române. Grădini ţărăneşti din Banat*, „Dacoromania”, 1920—1921, vol. I, p. 359—362, *Flora grădinilor ţărăneşti române. II. Plantele de podoabă, leac, de farmacie şi credinţe*, Bul. Grăd. Bot. Cluj, 1925, vol. V, p. 49, *Povestea florilor cultivate de poporul românesc*, Patria, Cluj, 1931 şi multe altele), preocuparea autorului pentru numirile populare ale plantelor care cresc pe teritoriul ţării noastre datează de la începutul activităţii sale ştiinţifice. Al. Borza desăvîrşeşte acum această strădanie, grupîndu-le într-un cuprinzător dicţionar.

După ce în *Cuvînt înainte* prezintă pe scurt istoricul lexicografiei botanice româneşti, remarcînd prezenţa termenilor botanici în primele încercări lexicografice (dicţionarele lui Corbea şi Marsigli), aminteşte primul vocabular botanic al lui J. Benkő (1783), vocabularele lui Gh. Şincăi, M. Fuss, T. Cipariu, G. Bariţiu, *Flora Moldovei* (1841), lucrările lui Fl. Porcius, J. Szabó, vocabularele lui Zach. C. Panţu şi culegerile lui G. Crăniceanu, A. Gorovei, S. Fl. Marian, G. Bujoreanu etc. Autorul subliniază importanţa plantelor în viaţa poporului, cultivate pentru alimentaţie, în scopuri industriale, de podoabă sau ca plante medicinale. În ceea ce priveşte numele

plantelor acestea relevă imaginația, fantezia, spiritul de observație ale poporului, cunoașterea adâncă a naturii și a lumii plantelor.

Prima parte a lucrării prezintă, sub forma unui conspect alfabetic al denumirilor științifice ale genurilor și speciilor, plantele care cresc spontan, subsontan sau sînt frecvent cultivate în țara noastră. După numele științific se dă numele general, comun, scris cu caractere cursive, iar în paragraful *Alte numiri* apar toate numele populare în ordine alfabetică. La denumirile populare autorul a indicat izvoarele de informație prin numărul bibliografic respectiv, trecut în paranteză, alături de care a menționat și localitatea sau județul de unde au fost culese sau comunicate, precizînd și delimitînd astfel aria lor de răspîndire. La denumirile generalizate, nu au mai fost indicate cifrele bibliografice care ar fi fost prea numeroase. La selectarea numelui principal al plantelor, un criteriu a fost și prezența lui în lucrarea *Plantele cunoscute de poporul român* de Zach. C. Panțu și în *Flora mică ilustrată* de I. Prodan și Al. Buia. Autorul e împotriva folosirii numelor traduse sau adaptate, a termenilor creați artificial, atunci cînd există nume populare. Astfel de termeni au fost păstrați doar atunci cînd au devenit uzuale în terminologia specialiștilor. La majoritatea speciilor se indică și denumirile în limbile naționalităților conlocuitoare: maghiară, germană (săsească și șvăbească), uneori și ucraineană, srbă și carașoveană, turcă și bulgară. La numeroase plante s-au dat denumirile și în limbile franceză, engleză și rusă pentru a ușura studiile lingvistice comparate. La plantele care nu cresc la noi dar ale căror produse se cunosc în popor s-au dat denumirile populare ale produsului. În ultimul alineat s-a indicat, dacă era cazul, importanța plantei în alimentație, industrie, medicină populară. Bun cunoscător al vieții spirituale a poporului, prof. Al. Borza adaugă informații privind rolul plantelor în credințele străvechi și în literatura populară.

Materialul a fost adunat din texte publicate și din manuscrise. Lista bibliografică cuprinde 607 titluri. În afara lucrărilor de specialitate, autorul a extras material din toate dicționarele limbii române, începînd cu *Anonymus Caransebesiensis*, *Lexiconul Marsilian*, *Dictionarium Valachio-Latinum* al lui S. Micu Klein, *Lexiconul* manuscris al lui I. Budai-Deleanu, din culegeri și reviste de folclor, glosare regionale, monografiile dialectale. Însă cele mai multe numiri sînt inedite, fiind culese prin anchete de către autor sau comunicate de numeroși corespondenți, menționați într-o listă la sfîrșitul lucrării.

Dicționarul cuprinde peste 11 000 de nume de plante și se referă la 2095 de specii. Numărul este impresionant dacă ne gîndim că în *Vocabularul botanic* al lui Panțu sînt numai aproximativ 4 650 numiri referitoare la circa 2000 de specii. Prof. Al. Borza aduce multe completări privind numele populare din Ardeal și Banat. Dar trebuie să menționăm că au fost incluse și variantele fonetice (*zambile*, *zanghile*), cît și variantele lexicale (*brad*, *bread*), care nu sînt de fapt nume deosebite de cele de bază.

Dacă în general lucrarea a avut ca model dicționarele, pe care autorul le numește clasice, ale lui Z. C. Panțu, e regretabilă absența definițiilor din *Dicționarul etnobotanic*. Acestea ar fi fost necesare mai ales pentru lucrările lexicografice ca *Dicționarul limbii române* (în care plantele se încadrează în familia respectivă, se descriu pe scurt, indicîndu-se caracteristicile semnificative) sau pentru dicționarele bilingve. Foarte utile ar fi fost de asemenea desenele sau fotografiile plantelor.

Dicționarul etnobotanic cuprinde, alături de numele general, o mare varietate de sinonime din diferite regiuni ale țării. Iată un exemplu pentru a ilustra marea varietate a denumirilor garoafei (*Dianthus caryophyllus*): *buruiene de ghișei*, *buruiene de germe*, *calamfir*, *carafilă*, *caramfilă* (Macedonia), *caranfil*, *chirișor* (Tecuci), *cocoșei* (jud. Cluj), *cuișoară de grădină* (Mold.), *cuișoare*, *cuișoraș*, *flori domnești*, *garoață de ghișeci* (Munt.), *garoață de grădină*, *garoașle* (Macedonia), *garoșe* (Valea Putnei), *garoșițe* (Bucov.), *ignele* (Trans.), *neghină*, *pahui*, *sacfiu*, *sacfiu îngrămădit*, *sanșie* (Țara Oașului), *sansin* (Borșa), *schinteușă* (Turda), *secfiu* (Zlatna), *simșerel* (Ban.), *stmfiranje* (Reșița), *stnwireni târcați*, *vâzdoagă*, *vâzdoage umplute*, *vîzdoagă de Rusale*,

vizdoance umplute (Trans.). Cu cît plantele sînt mai cunoscute și au caracteristici mai evidente cu atît au numiri mai multe.

Tot în paragraful *Alle numiri* sînt incluse și derivate (diminutive, augmentative) ale numelui de bază, care nu pot fi în nici un caz considerate sinonime ale acestuia, de pildă: *brădău*, *brădac*, *brădaică*, *brădan*, *brădișor*, *brădoi*, *brădui*, *brăduleț*, *brădoaică*. Oprindu-ne la denumirile bradului, constatăm că DA indică la *cep* doar sensul „ramură de brad sau de molid, ciuntată, fără frunze, ciot; nodul din tulpina unui brad sau molid din care crește ramura”; la *hașcă* „trunchi de copac găunos înăuntru...; copac bătrîn, uscat...; spec. brad (mare și găunos pe dinăuntru), molid uscat și rupt la virf”, la *hăciugă* „desiș de brad, hățiș”, iar DLRM indică la *sihlă* (*silhă*) „pădure deasă de copaci tineri”, nici unul din acești termeni nefiind pur și simplu sinonimi cu *brad*. Aceste constatări, care pînă sub semnul întrebării și alte denumiri, ne obligă să folosim cu prudență o parte a materialului, în măsura în care alte lucrări lexicografice sau de specialitate nu vin să ne ofere o atestare în plus.

Numeroase nume de plante, soiuri de arbori și fructe, de viță de vie și struguri, s-au obținut ca răspuns la *Chestionarul* trimis de Hasdeu, al cărui manuscris se află la Biblioteca Academiei. Consultînd *Atlasul lingvistic român, serie nouă*, vol. III, 1961, care conține nume de arbori și plante (dăm de exemplu titlul cîtorva hărți: *Molid, Zadă, Cer, Arin, Ferigă, Narcise, Mărgăritărele, Brînduși* etc.) și *Micul atlas lingvistic român, serie nouă*, vol. II, 1967, autorul ar fi putut îmbogăți numărul denumirilor populare. Pe harta *Viorele* (*Viola odorata*) au fost notate și alte denumiri, care nu apar în *Dicționarul etnobotanic: călțuneii, clopoșei, cizma cucului, gheucei, grîușor, pilupin* (v. ALR SN III h. 642 și ALRM SN II h. 449), sau la *Lăcrămioare* (*Convallaria majalis*): *lăcrămioare, lăcremioare, cucuruz, cucurugior, ghiocci, agliciură, domnițele, măla-iul cucului* (v. ALR SN III 641 și ALRM SN II h 448), ca să dăm numai cîteva exemple luate la întîmplare. E surprinzător faptul că aceste lucrări nu au fost incluse în bibliografie și nu au fost folosite.

Un capitol e consacrat plantelor inferioare, alge, ciuperci, briofite, licheni. Partea a doua e un index alfabetic al denumirilor populare românești cu indicarea denumirilor științifice corespunzătoare.

Alături de alte lucrări, ca *Peștii, așa cum îi vede țăranul pescar român* de M. Brădescu și mai ales *Păsările în nomenclatura și viața poporului român*, de același autor, lucrarea prof. Al. Borza vine să confirme varietatea și bogăția nomenclaturii populare. Datorită materialului vast (care cuprinde și nume din dialectele sud-dunărene ale limbii române), lucrarea și-a luat locul printre izvoarele de informație cele mai folosite în redactarea *Dicționarului limbii române*, atunci cînd e vorba de nume de plante. Contribuția prof. Al. Borza în stabilirea numelor de plante pe baza nomenclaturii populare e deosebit de prețioasă. Materialul va putea fi utilizat, cu rezerva cuvenită, în cercetările lingvistice, așa cum a fost și intenția autorului, lucrarea fiind în același timp accesibilă și utilă și marelui public.

Mai 1969

Ioana Anghel

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, Str. E. Racoviță, nr. 21

V. A. ŽUČKEVIČ, *Toponimika Belorussii*, Minsk, 1968, 183 p.

Propriu-zis, lucrarea poate fi socotită că fiind alcătuită din două părți: un studiu amănunțit asupra toponimiei Bielorusiei, urmat de un glosar al numelor de locuri.

După o succintă introducere, prima parte, compusă din nouă capitole, continuă cu discutarea a diverse probleme, privind: structura lexicală a toponimiei cercetate; numele

riurilor, lacurilor, formelor de relief, aşezărilor; repartitia teritorială a numelor de locuri; raporturile toponimiei Bielorusiei cu toponimia altor teritorii; modalitatea unei cit mai eficiente cercetări a toponimicelor.

Ceea ce atrage, în general, atenţia în această lucrare este maniera instructivă aparte, dar, cu toate acestea, după cum se va vedea, pe deplin justificată, de interpretare a materialului toponomastic. Plecând de la constatarea — pe care o subliniază atât în introducerea, cât şi în cuprinsul volumului — că toponimia, fiind un domeniu situat la intersecţia lingvisticii, istoriei şi geografiei, necesită metode de cercetare complexe, V. A. Žučkevič reuşeşte să realizeze, într-adevăr, un studiu în care faptele de limbă sînt puse în strînsă corelaţie cu realitatea istorică şi geografică.

La p. 7—20 se arată, astfel, cum toponimia Bielorusiei a suferit importante modificări, sub raport numeric şi structural, în funcţie de evoluţia social-economică. Alături de continua înmulţire, în timp, a numelor, a avut loc şi o parţială prîmenire a acestora. În mod concret, iniţial, dat fiind caracterul mlăştinos şi păduros al teritoriului, predominante erau, cu deosebire, hidronimicele. O dată, însă, cu dezvoltarea aşezărilor, denumirile acestora din urmă devin treptat principalele puncte de orientare, rolul numelor de ape, în special al celor mici, scăzînd în aceeaşi măsură. Totodată, compoziţia toponimiei cunoaşte, în decursul istoriei, o crescîndă varietate (apar, de exemplu, numeroase nume privitoare la diverse ocupaţii, îndeletniciri: creşterea vitelor, vinătoarea, pescuitul, prelucrarea fierului etc.). Cît despre creşterea numărului numelor de locuri, ea este pusă, de asemenea, pe seama înmulţirii şi extinderii localităţilor şi a proprietăţilor.

În acelaşi capitol, autorul menţionează puţinătatea numelor a căror semnificaţie se referă la forme de relief, prin aceea că, în Bielorusia, relieful n-a prezentat o importanţă deosebită pentru agricultură. Un fapt oarecum similar, adăugăm noi, s-a petrecut în Munţii Apuseni. Aici, de astă dată cu tot caracterul accidentat al reliefului, numele de acest gen sînt destul de rare. Atît doar că stările de lucruri din Munţii Apuseni se explică prin ponderea deosebită pe care, în evoluţie demografică locală, a avut-o roirea populaţiei şi, în strînsă legătură cu aceasta, intensul şi îndelungatul proces de defrişare (vezi, în acest sens, printre altele, articolul nostru (M. H.) *Din trecutul Munţilor Apuseni. Istoricul comunei Săcătura (Vadul Moşilor) oglindit în toponimie*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, series Philologia, 1967, fasc. 1, p. 105 şi urm.).

Găsim ca fiind judicioasă studiarea numelor de riuri, *grupate pe bazine* (p. 20—37). Într-adevăr, ea oferă posibilitatea fie a urmării apariţiei şi evoluţiei în timp a numelor de ape, fie a delimitării unor arii lingvistice (cf., de exemplu, ariile de răspîndire ale unor sufixe, la p. 25 şi urm.). Interesante sînt, de asemenea, consideraţiile privind condiţiile, atît istorice, cât şi geografice în care unele hidronimice pot cîştiga o preponderenţă asupra altora, din vecinătate (cf., la p. 23, cazul fluviului *Volga*, considerat, uneori, ca afluent al riului *Kama* ş.a.).

Numele numeroase ale lacurilor din Bielorusia, puţin cercetate pînă acum, sînt analizate de autor, în cuprinsul capitolului respectiv (p. 42, 43), şi din punct de vedere semantic (cele mai multe nume de acest fel vizează forma, dimensiunea, adîncimea sau culoarea apei).

Pe lângă capitolul privitor la aşezări — destul de dezvoltat (p. 46—94), în care, de asemenea, numele în cauză sînt studiate semantic şi formal (acordîndu-se importanţă, ca şi pînă acum, sufixelor), mai menţionăm o interesantă constatare, efectuată în cadrul capitolului tratînd repartitia teritorială a numelor de locuri: unele limite ale toponimicelor coincid cu limitele unor vechi elemente de cultură (cum este, de pildă, cultura aşa-numitei *ceramici haşurate*).

La sfîrşitul acestei sumare prezentări, relevăm cîteva toponimice discutate în lucrarea recenzată şi care, sub diferite raporturi, pot interesa unele elemente ale toponimiei româneşti:

Buda (*buda* „colibă”) (p. 15); *Gorodișce* (p. 141); *Guta* (*guta* „fabrică de sticlă”); *Moghilev* (*maghila*); *Priluki* (p. 162); *Recița* (p. 164); *Rudnea* (p. 164); *Sloboda* (*sloboda* „așezare, în Rusia feudală, ai cărei locuitori erau scutiți, temporar, de dări și prestații”) (p. 17) etc.

Și această carte, ca de fapt și cele precedente, precum și o serie de articole ale lui V. A. Žučkevič, este o contribuție importantă la studiul toponimiei și în special al metodei de lucru.

Mai 1969

M. Homorodean și O. Vințeler
Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de filologie, Cluj, Str. Horea, nr. 31

INDICELE VOLUMULUI AL XIV-LEA *

(1969)

INDICE DE MATERII

A

ABSTRACTIZAREA 128
ABSTRAȚIE 128
ACCIDENTE fonetice generale 295
ACOMODARE 295
ACORDUL 79
ACȚIUNE; ~ imperfectivă 273; limita ~ ii 276; integralitatea ~ ii 276
AKTIONSART, categorie lexicală 207; ~ inconsecvent marcat 269; ~ special-rezultativ 270; ~ nemarcat formal evolutiv 269
ALEGEREA constantelor 136
ALFABETUL latin; introducerea ~ ui ~ 11, 17, 19
ALFABETUL chirilic; înlocuirea ~ ui ~ cu cel latin 11, 17, 19
ANALIZA fonologică 198
ARHILEXEME (cuvinte ~) 335, 336
AROMÂNĂ: limbă sau dialect? 305; note aromâne 305-307
ARTICOL contrast cu desinența 297
ASIMILARE 195
ASPECT mixt al multiplei subordonări 251
ASPECTUAL; nuanțe ~ e 268; perechi ~ e 267; prefixe „~ e” 300; paradigma ~ ă 270

ASPECTUL verbal (categoria gramaticală a ~ ui ~) 265, 266; definirea ~ ui ~ 266; ~ în limbile slave 265; ~ perfectiv și imperfectiv 266, 277
ASPECTUALITATE (categoria de ~) 270; ~ tăți lexicale (neverbale) 271
ATRIBUT 141
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN II, sm.; vol. VI 351-352
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI. MARAMUREȘ, vol. I 352-353
ATLASUL LINGVISTIC MAGHIAR, vol. I 354-357

B

BEMOLARE 200
BILINGVISM 101

C

CATEGORIE gramaticală (morfologică) 266; ~ ii ~ e bimembre și polimembre 276
CATEGORIE lexicală 266
CAZ₁, CAZ₂, CAZ₃ 78, 242
CAZUL posesivelor 79

* Întocmit de V. Băjănică și E. Beltechi.

CALITATEA de adjective sau de pronume
a posesivelor 81
CERCETĂRI asupra dialectelor românești,
suddunărene 195, 196, 197
CÎMP semantic (lexical) 335, 338; diferențiere
a ~ului ~ în grai 45
CÎMPURI stilistice 343, 349
CLASIFICARE a cazurilor 77-81
CLASIFICAREA vocalelor românești 280-
281
CONCENTRAȚIA informației 333, 338
CONCRETIZAREA 128
CONDIȚIONAREA sintagmatică 126
CONNECTIVE 241, 249; ~ subordonatoare
interpropoziționale 246; ~ în dicționar 346
CONSTITUIREA cuvintelor 323
CONSTRUCTIVIZAREA constantelor 133
CONSTRUCȚIE metaforică 343
CONSTRUCȚII perifrastice 217
CONTAMINARE 263
CONTEXT figurat 343
CONTINUITATEA românilor în Dacia 201-
203
CONTRACTIE 295
CONȚINUT; ~ul cuvîntului 336; legătura
dintre ~ și expresie 336
COORDONARE; raport de ~ 250
CORELAȚIA fenologică de mișcare 32
CORELAȚII de timbru ale consoanelor
198, 199
CRITERIUL funcționalității cazurilor 77
CUVINTE; ~ noționale 328; ~ originale
sau primordiale 345; ~ scurte 329; ~ pline
333; ~ vide 333; 338; ~ genuri 334; ~
specii 334
CUVINTE istroromâne 49-54.

D

DACO-MISIĂNA și tracica: limbi diferite
sau dialecte? 361, 362
DACO-ROMĂNA comună 33
DEFECTIVITATE de aspect 270
DENOMINAȚIE personală (sistemul popular
de ~ ~) 115
DENTALE; ~ palatalizate tranzitiv 32-
36; ~ palatalizate intransitiv 32-36;
statutul fonologic al ~ lor palatalizate 33;
~ le în subdialectul crișean 34, 35

DERIVAȚIE 302-303
DIALECTE; ~ le limbii latine 8, 10; ~ le
italiene de sud 10; ~ ul castilian 11; ~ ul
toscan 11
DIALECTOLOGIE structurală 197; ~
română 192-197
DICȚIONAR statistic 341
DICȚIONAR stilistic 145
DIEZARE 200
DIFTONGI ascendenți 35, 36
DIFTONGUL *ea* 306
DIHOTOMIA variant(ă): invariant(ă) 138
DIRECȚIE echivocă 245
DOMENIUL semiotic 126
DUBLA subordonare 249
DUBLETE 119

E

ECHIVALAREA unor unități lingvistice 133
ECHIVALENȚA structurală 131
ECHIVALENTE grecești ale v. rom. *fsat*
74-75
ECHIVALENTE semantice latinești ale v.
rom. *fsat* 73-74
ECHIVALENTE semantice românești ale v.
rom. *fsat* 67-70
ECHIVALENTE slave ale v. rom. *fsat* 70-73
ELEMENTE joncționale prin care se introduc
propozițiile de excepție în limba veche
92-94
ELEMENT marcat (element puternic) 276
ELEMENT nemarcat (element slab) 276
ELEMENTUL autohton 211
ETIMOLOGIA multiplă 13
EXPRESIE; legătura dintre conținut și ~
336
EXPRESIVITATE; planul ~ tății 327
EXTENSIUNE 125; ~ a la variante 125,
133

F

FLEXIUNEA 79
FONDUL activ al vîrstnicilor 238; ~ pasiv
al vîrstnicilor 238
FONDUL principal lexical 205
FONETICĂ experimentală 197, 200

FONETICĂ sintactică 295—296
 FONETISM albanez 211
 FONETISMUL primelor cuvinte românești de
 proveniență slavă 210
 FORMAREA limbii române 27, 28, 210, 211;
 teritoriul de ~ a ~ 200
 FORME iotacizate ale verbelor 301
 FUNCȚIE sintactică; cumul de ~ ii ~ e 250,
 253; ~ ii ~ e eterogene 251
 FUNCȚII sintactice eterogene 251

G

GEOGRAFIE lingvistică maghiară 354—357
 (Atlasul lingvistic maghiar)
 GRADUL de funcționalitate a cazurilor 78
 GRAIURI ardelenesti 31
 GRAIUL carașovenilor 5, 195
 GRAIURI slave pe teritoriul României;
 studiul ~ lor ~ de ~ ~ ~ 195; inter-
 ferența ~ lor ~ de ~ ~ ~ cu româna 195
 GRAMATICA transformațională 135

H

HIPOCORISTICE unice 115

I

IERII 26; ierii slabi 26, 27; ierii tari 27
 IMPERATIVE regionale 255—263
 IMPERATIVUL negativ arhaic 54—56
 IMPERFECTIVARE; mijloace de ~ 267
 INCIDENTA legată la urmă 248
 INCIDENTA 251
 INFLUENȚA germană și srbă 237
 INFLUENȚA maghiară în a > q 285
 INFLUENȚA mediului și a interlocutorului
 236
 INFLUENȚA slavă asupra limbii dunărene
 210
 INFORMAȚIE; general și particular în ~ a
 lexicală 333; valoarea și mărirea ~ ei 329
 INSTRUMENTE gramaticale 328
 INSULE lingvistice; persistența ~ lor ~
 196, 197

INTERFERENȚA graiurilor slave de pe
 teritoriul României 195
 INVARIANTE lingvistice 128
 ISTORIA poporului și a limbii române 5,
 200—203

I

ÎMPLETIREA subordonatei cu regenta 249
 ÎMPRUMUTURI din latină și limbile roma-
 nice în limba română 9, 12, 211; ~ din
 slavă în limba română 26, 27, 198, 202, 209;
 ~ din greacă 210

ÎNCERCĂRI de a defini verbul 83—90
 ÎNCERCĂRI de clasificare a verbelor 84—90
 ÎNCERCĂRI de a stabili o terminologie ro-
 mânească a verbului 83—90
 ÎNCORPORAREA variabilelor 136
 ÎNSEMNĂRI lexice 37—41, 213—217

K

KOINÉ al intelectualilor bănățeni 293

L

LATINA; ~ clasică 8, 9, 10; ~ dunăreană
 24, 27, 28, 210; ~ populară 8—10; ~
 țirzie 32
 LEGĂTURA sintactică de la dreapta la
 stînga 243
 LEGĂTURI sintactice de la stînga la dreapta
 241—246
 LEXEM 336, 337
 LEXICOGRAFIE 206
 LIMBA; ~ scrisă 21; ~ vorbită 21; evoluția
 internă a ~ ii 265; funcția socială a ~ ii 17
 LIMBA comună națională 338
 LIMBA română literară 11, 13; cultivarea ~ ii
 ~ e ~ e 21; acțiunea ~ ii ~ e ~ e asu-
 pra unui grai 231
 LIMBA standard 147; limba română comună
 (~) 33, 209
 LIMBA traco-dacilor 211, 360—369
 LIMBILE romanice 8—13; articolul hotărît
 în ~ ~ 9

LINGVISTICĂ romanică (probleme de ~ ~)
7-13
LOCUL de articulare al palatalelor 32

M

MACROCONTEXT 348
MACROFONEME 34-36
MACROSISTEM fonologic al limbii române
34-36
MACROSISTEMUL denominației românești
311
MACROTOPONIMIE 109-111
METATEZĂ 209; ~ în grupurile slave co-
mune 210
MICROSISTEM 311; ~ e fonologice ale
graiurilor și al limbii române literare 34-
36; ~ ul fonologic al subdialectului cri-
șean 35
MICROSISTEM de nume proprii 311
MICROSTRUCTURĂ semantică 344
MICROTOPONIMIE 109-111
MODURI nepredicative 95; ~ nepersonale 96

N

NAZALIZAREA 197, 198
NEOLOGISME 12, 13; pătrunderea ~ lor
într-un grai din Banat 43-47; acumularea
cantitativă a ~ lor după generații 45
NIVELUL de semioză 127
NONIDENTITATEA; regula ~ tății 126
NOTE etimologice 57-61; ~ ~ și morfo-
logice 49-56
NOTIUNEA de grai, subdialect, dialect și
limbă 196
NUANȚE VOCALICE 279; factori ce deter-
mină ~ ~ 279, 280
NUME PROPRII românești (tezaurul de ~)
309; ~ ~ de animale 309, 310

O

ONOMASTICA și celelalte ramuri ale lingvis-
ticii 310
OPOZIȚIA temelor infectului și perfectului
266
OPOZIȚII echivalente (identice) 276

OPOZIȚII privative 276

ORTOGRAFIE; discuții asupra ~ ei române
205; ~ etimologist-latinizantă 11; ~ uni-
tară a limbii române 16-21; ~ fonetică
18, 20; ~ etimologică 20

P

PALATALIZAREA dentalelor românești 31-
36; consecințele fonologice ale ~ zării ~
31-36
PALIA de la Orăștie 372-374
PARTICULARITĂȚI dialectale bănățene în
cronica lui Nicolae Stoica 291-303; ~
fonetice ~ 293-296; ~ morfologice ~
296-303
PĂRȚI de vorbire 323; relativitatea clasi-
ficării ~ lor ~ ~ 327
PLANUL diferențelor minimale de sens 336
POLISEMIE 237
PORECLE și supranume 310
POSTPOZIȚIE 242, 245
PREDICATIVITATE 96
PROPOZIȚIA de excepție în limba veche 91-
94
PROPOZIȚII; ~ eterogene 252, 253; ~ omo-
gene 252, 253; ~ subordonate: cu funcții
sintactice ambigue 250; ~ dublu subordo-
nate 251, 252, 253; ~ triplu subordonate
251, 252, 253
POSESIVE (pronume și adjective) 77-81

R

RAPORTURILE dintre grai și limba comună
43
RAPORTURILE româno-albaneze 366
REDUCȚIE 125; ~ a variantelor 130, 133;
~ a la invariante 125
RELAȚIA intrapropozițională prin de 242-
245; ~ ~ prin adverbe și pronume relative
245-246
RELAȚII lingvistice slavo-române 4, 23-29;
vechimea ~ lor ~ ~ 23-29; intensifi-
carea ~ lor ~ ~ 28
REPARȚIȚIA graiurilor românești 4-5
ROMÂNIA primitivă comună 32
ROTACISM 198

S

- SANDHI 199
 SCHIMBĂRI fonetice 24-27
 SENSURI proprii poetice 345
 SERII metaforice 343 }
 SERII sinonimice 233, 237
 SFERA semantică a v. rom. *fsat* 63-75
 SIMBIOZA slavo-română 201-202
 SISTEM fonologic; ~ul ~ al limbii române 5, 31, 33, 199; unitatea ~ului ~ al limbii române 33, 34; reconstituirea ~lui ~ dacoromân 200; ~e ~e ale graiurilor 34
 SISTEM toponimic 101
 SISTEMUL de denotație 102
 SISTEMUL verbal al limbilor slave 265
 SLAVA COMUNĂ 209
 STABILIREA diferenței dintre unități 136
 STATUT fonologic; ~ul ~ al consoanelor palatalizate 32; ~ul ~ al vocalelor *q*, *q̃*, și *ã* în graiurile dacoromâne 279-290
 SIMETRIE în sistemul fonologic 289; ~ în morfologie 289
 SINONIME 234, 235; lupta dintre ~ 235
 SOLIDARITATE lexicală 336; ~ uzuală 337
 STILISTICĂ; cercetarea ~ 323; valori ~e 341
 STRUCTURA și repartiția graiurilor dialectului dacoromân 193
 STRUCTURA morfologică a limbii române 199
 STRUCTURALIST; metoda ~ă 197
 STUDII de fonetică și fonologie 197, 200
 SUBASPECT (podvid) 268
 SUBIECT 141
 SUBORDONARE; factorii ~ii 248; ~ multiplă în frază 247-253; dubla ~ 249; aspect mixt al multiplei ~i 251
 SUBSTANTIVE abstracte 216
 SUBSTRAT; teoria ~lui 365; ~ traco-dac în română 9, 211, 363-365; ~ ilir în română 363, 364; criterii pentru identificarea elementelor de ~ 365, 366, 367
 SUPRANUME 116; ~ individuale 117; ~ și porecle 310

Ș

- ȘCOALA ARDELEANĂ 7-13
 ȘCOALA lingvistică clujeană 191, 192, 206, 207

T

- TERMENI; ~ transparenți (motivați) 331; ~ opaci (nemotivați) 331; ~ sinonimi 234
 TERMINOLOGIA conjugării verbelor 86
 TERMINOLOGIA diatezelor 85, 86
 TERMINOLOGIA modurilor 86, 87
 TERMINOLOGIA timpurilor verbului 88
 TIMBRUL consoanei 35
 TOPONIMIE 4, 203-205; ~ „autohtonă” și ~ „împrumutată” 204
 TOPONIMIA Bielorusiei 376-377
 TOPONIME românești de proveniență slavă 4; izoglozele ~ lor ~ 4; ~ slave pe teritoriul României 201
 TENDINȚE actuale ale limbii române 216-217
 TENDINȚE fonologice ale limbii române contemporane 199
 TRANSPARENȚA cuvântului 330
 TRĂSĂTURILE morfologice și semantice ale verbului 84
 TRĂSĂTURI semantice pertinente 335

U

- UNIUNEA lingvistică balcanică 364-365

V

- VARIANTE LINGVISTICE 128
 VERB; ~e copulative 95; ~e nepredicative 95; ~e cu paradigma aspectuală completă 270; ~e defective de aspect 270; ~e uni-aspectuale 270; ~e perfective 270; ~e perfective tantum 273; ~e imperfective tantum 270; ~e cu aspect instantaneu 274; ~e cu aspect durativ 274; ~e cu aspect linear sau cursiv 274; ~e corelative de aspect 270; ~e tranzitive și intransitive 85
 VOCABULAR 11, 12; îmbogățirea ~ului 21; bogăția ~ului 338; ~ul liricii populare 333
 VOCALE anterioare 32, 33
 VOCALELE /*ö*/ și /*ü*/ în graiuri 281, 282
 VOCATIVUL în *o* 211

INDICE DE AUTORI

A

Adamescu, Gh. 37, 38, 221
Adelung 10
Agrell, S. 268
Ahmanova, O. S. 317
Aitzetmüller, R. 71
Alecsandri, V. 334
Alessio, Giovanni 49, 221
Alexici, G. 255
Alonso, Damaso 324
Alves, Alfonso Telles 221
Anagnostopulos, G. 364
Anghel, Ioana 57-61, 374-376
Antipa, Gr. 57, 58, 61
Antoine, G. 341
Aquiló i Fuster, Marián 221, 228
Archirle 373
Ardeleanu, V. 359
Arghezi, T. 96, 334
Arlosto 11
Ascoli, G. I. 162, 370
Atifa, F. R. 58
Avram, Mioara 166, 216
Avram, Andrei 31, 33, 280, 281, 287

B

Bahner, Werner 12
Balulescu 20
Bally, A. 74
Bakos, Ferenc 40
Bálint, Csűry 354
Bálint, Sándor 58, 59

Bally, Gh. 162, 323, 324, 325, 334
Bárczi, G. 213, 215, 354, 355
Barîiu, Gh. 15, 16, 17, 374
Battisti, Carlo 49, 221
Băjănleă, V. 39, 175-184
Bălcescu, N. 332
Bărbulescu, Ilie 24, 206
Bejan, D. 91-94
Bélay, V. 103
Belič, A. 364
Benkó, Loránd 355
Benkó, J. 374
Benoist, E. 221
Bernstein, S. V. 193
Bertoni, G. 324
Birlea, I. 333, 334
Birseau, A. 334
Blaga, Lucian 206, 334, 335, 345
Bloch, O. 221, 227
Bobb, Ioan 221
Boccacelo 11
Bogdan, Ioan 206
Bogrea, V. 66, 206
Bogza, Geo 328
Bojan, Teodor 63-75, 219-230
Bolocan, Gh. 151, 195, 344
Bóndarko, A. V. 267, 269, 270, 276, 277, 278
Bopp, Franz 170
Borellă, Mireea 145, 296, 341-350
Borza, Al. 374-376
Bottiglioni, Gino 221
Breban, V. 39, 41, 207
Brineuş, Gr. 26
Brinzeu, F. 38, 256
Bröndal, V. 325, 326, 331, 332, 365

Bruce-Whyte 10
 Brugmann, A. 272, 274
 Brugmann, Karl 162
 Brunot, F. 247
 Buben, Vl. 214
 Bubnova, Mladá 214
 Budagov, R. A. 166
 Budai-Deleanu, Ioan 9, 10, 83, 84, 85, 86,
 87, 89, 375
 Bugariu, Aurel 291
 Buia, Al. 375
 Bujoreanu, G. 374
 Bulachovskij, L. A. 268
 Bulanin, L. L. 267, 269, 277, 278
 Bulgăr, Gh. 146, 147, 348, 350
 Buysens, Eric 166
 Buslaev, F. I. 274
 Byck, J. 259, 260, 261, 262, 263
 Byhan, Arthur 49, 50, 51, 52, 53

C

Čabej, E. 219, 221, 225, 226
 Caneel, P. 206
 Cambrea, I.-A. 13, 37, 38, 55, 56, 64, 65, 67,
 68, 70, 71, 74, 116, 221, 231, 256, 291,
 294, 363
 Cantemir, Traian 49, 50, 51, 52, 53, 221
 Capesius, B. 38
 Capidan, Th. 23, 27, 67, 191, 207, 211, 221,
 298, 364
 Caragiale, I. L. 251
 Cavaciuti, S. 327
 Cazacu, Boris 43, 44, 352
 Cătană, G. 291
 Câmpeanu, E. 323-332, 325,
 Cernăuțeanu, Natalia 115
 Černyj, Em. 275, 277
 Ciușianu 37
 Cihac, A. de 206, 221
 Ciobanu, Fulvia 91, 247, 248, 249
 Ciorănescu, Al. 66, 221
 Cipariu, Timotei 10, 11, 17, 374
 Ciplea, Gheorghe 207
 Chițoran, D. 344
 Chomsky, Noam 139
 Clopoțel, Maria 272, 300
 Comșulea, Elena 164-167
 Copceag, D. 33, 252

Corbea, 374
 Cordignano, Fulvio 221
 Coresi, diaconul 68, 373
 Coresi, Șerban 68
 Corominaș, J. 221
 Costin, Lucian 296
 Costin, Miron 91, 92
 Costin, Nicolae 91, 93
 Coșbuc, G. 358
 Coșeriu, Eugen 162, 164, 335, 336, 348
 Coteanu, I. 145, 196, 242, 281, 300, 344, 349
 Crăiniceanu, G. 374
 Creangă, Ioan 92, 97, 328
 Cressot, M. 330, 331
 Cristureanu, Al. 116, 357
 Csák, László 116
 Curtius, G. 370
 Czuczor, Gergely 59, 60

D

Dalcoviciu, Hadrian 361
 Dal' Vl. 58, 105
 Damé, Frédéric 312
 Dante 11
 Darmesteter, A. 222
 Dauzat, Albert 102, 222
 Daveluy, A. 223
 Dănăilă, I. 146
 Dečev, D. 362, 368
 Delavrancea, B. 258
 Delbrück, K. 274
 Deme, László 354-357
 Densusianu, Ov. 12, 24, 25, 54, 63, 64, 66,
 70, 71, 92, 163, 221, 255, 256, 259, 261,
 298, 300, 363, 370, 371
 Diaconescu, Paula 166
 Diaconovich, C. 59
 Diaconovici Loga, C. 84, 85, 86, 87, 89
 Diez, Fr. 10, 162
 Dimitrescu, Florica 260, 272
 Dinu, Titu 255, 257, 262
 Dosoftei 68
 Dostál, A. 267, 276, 277
 Dragalina, Patrieiu 291
 Dragomirescu, Gh. N. 342, 345
 Drașoveanu, D. D. 77, 241-246, 247, 248,
 249
 Drăganu, N. 104, 106, 191, 207

Dubois, Jean 222
 Du Cange 10, 221
 Ducháček, Otto 164, 335
 Dufrenne, Mikel 345
 Dumitraşeu, P. 207, 247, 249

E

Eckhardt, Sándor 214
 Edelstein, Frieda 268
 Eminescu, M. 328, 334, 336, 341, 343
 Enkvist, N. E. 349
 Ernout, A. 222, 245
 Eustatievici, D. 83, 84, 86, 87, 88, 89

F

Făreaş, I. 344
 Fieck, A. 363
 Ficşinescu, Florica 216
 Fogarasi, János 59, 60
 Fortunatov, F. F. 268, 274
 Frei, H. 323, 324, 327
 Fuchs 10
 Freilin von Codin, M. A. 222
 Fuss, M. 374

G

Gabrea, Maria I. 247, 248, 249
 Galaetion, G. 214
 Gamillscheg, E. 222
 Garcia de Diego, V. 222
 Gardette, R. 221
 Gaster, M. 222
 Georgiev, Vl. 25, 26, 27, 110, 200, 361, 362, 364, 368
 Gergely, Piroška B. 357
 Ghergariu, L. 141-143
 Gheţie, I. 10, 84, 263, 285, 298
 Ghibu, O. 294
 Ghiţu, Galina 294
 Gilliéron, Jules 191
 Giuglea, G. 105, 191, 228
 Gileseu, T. 257, 260
 Goelzer, H. 221
 Golopenţia, Sanda 333

Górny, W. 341
 Gorovel, A. 374
 Gorski, D. P. 139
 Gradea, Pia 351
 Grandsaignes d'Hauterive, R. 222
 Graur, Al. 78, 99-100, 116, 139, 145, 167, 196, 216, 220, 260, 261, 279, 280, 281, 286, 288, 334, 364
 Grecu, Doina 43-47, 116, 231-239, 351
 Grecu, Victor V. 15-21
 Gregorian, M. 91, 255, 256, 259
 Gregory, Michael J. 349
 Griera, A. 221
 Guitier, H. 221
 Grinčenko, B. D. 61
 Groza, Maria 358
 Guiraud, P. 324, 326, 327, 328, 329, 333, 339
 Guţu, Valeria 247

H

Hens, Vasile V. 255
 Haris, James 325
 Hasdeu, B. P. 12, 206, 361, 362, 368, 369, 370-372
 Hatzfeld, A. 222
 Heilmann, L. 329
 Heltai, Gáspár 373
 Hendricks, W. O. 341
 Heree, Ştefan 373
 Herman, Ottó 59
 Hervay, Ferenc 373
 Hesse, Ludwig Otto 127
 Hiecke, M. 315
 Hill, A. A. 341
 Hir, Yves Le 323, 327
 Hirt, H. 227
 Hjelmlev, Louis 139, 252
 Hodiş, V. 247-253
 Homorodean, M. 105, 207, 228, 319-321, 358, 376-378
 Hodos, Enea 20
 Hořejší, Fl. 214
 Horger, Antal 354
 Hörmann, Hans 159
 Hornung, B. V. 369
 Hortopan, Gr. 59
 Hrabec, S. 107

Hristea, Th. 13, 170
Hugo, V. 330
Huss, Richard 354

I

Iancovici, T. 294
Iancu, Victor 31-36, 358
Iiescu, E. 344
Iiescu, Maria 216
Iindrea, Al. 247, 248
Ionică, Ion, 56, 352
Iordan, Iorgu 12, 89, 104, 105, 106, 107, 164,
214, 262, 280, 286, 300, 365
Iorga, N. 293, 301
Iosif, St. O. 258
Isučenko, A. V. 267, 276
Istrătescu, Alexandrina 256, 260, 261, 262, 263
Ivanov, Iordan 192
Ivănescu, Gheorghe 198
Ivić, Milka 167

J

Jaberg, K. 221
Jagić, V. 70
Jakobson, R. 127, 162, 199, 343, 347, 350
Janitsek, E. 101-108, 359
Jarník, I. U. 334
Jud, J. 221

K

Kálmán Béla 355
Kangrga, Iovan 58
Karadžić, Vuk Stef. 49
Kareevskij, S. 273
Karpenko, I. A. 110
Kázmer, Miklós 355
Kedrenos 210
Kelemen Béla 37-41, 207, 213-217, 332,
333
Keresztes, Kálmán 355
Kis, Emese 207, 358
Klein, Ernst 222
Klepkova, G. P. 268
Kluge, Fr. 227
Knežsa, István 58

Kolesár, Ileana 372-374
Kopečný, Fr. 274
Kopitar, J. B. 9, 364
Körting, G. 222
Koshmieder, E. 269
Kovačec, A. 54
Kretschmer, P. 362; 363
Kul'bakin, St. 26
Kuznecov, P. S. 274

L

Lapedatu, I. Al. 16
Laurian, August Treboniu 10, 11, 12, 13, 222
Leotti, Angelo 222
Leroy, M. 167
Levy, Emil 222
Littré, E. 222
Lombard, Alf 326
Lomnatzsch 223, 228
Loşonji, D. 115-123, 357-360

M

Macarie, arhimandritul 83, 86, 87, 88, 89
Macedonski, Al. 258
Maerea, D. 7-13, 23, 34, 171, 191-207,
211, 363, 368, 371
Machado, José Pedro 222
Maior, Petru, 8, 9, 10
Maiorescu, Titu 251
Malmberg, B. 167
Maneca Constant 331
Mangul, N. 275
Mann, Stuart E. 222
Manoliu, Maria 79, 80, 365
Mareu, Florin 331
Marcus, Solomon 247
Marian, diacul 373
Marian, S. Fl. 374
Marouzeau, J. 329, 330, 334
Marsigli 374
Martinet, André 279
Martinovici, Mihail Roşu 294
Márton, Gyula 354-357
Maslov, I. S. 266, 267, 268, 269, 270, 276, 277
Massim, I. C. 11, 222
Maurer, Fr. 214

Măcelariu, Ilie 16
 Mărdărescu, Maria 283
 Mărgineanu, N. 216
 Măril, I. 39, 49-56, 261, 351
 Meillet, A. 27, 166, 191, 222, 272, 274, 357,
 364, 365
 Menge, M. 242
 Meyer-Lübke, W. 63, 220, 222, 223
 Miclău, Paul, 139, 145
 Micu, Samuil 8, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 375
 Migne, J-P. 67, 74
 Mihályi, J. 102, 104
 Mihăllă, G. 24, 200
 Mihăescu, H. 219, 220, 222, 225, 226, 227
 Mihăescu, N. 146, 345
 Miklosich, Fr. 60, 71, 272
 Milietici, L. 192
 Mișan, Andrei 265-278
 Mitterand, Henry 222
 Mladenov, St. 192
 Molnar, Gr. 88
 Moraes Silva, Antonio de 223
 Morariu, Leca 258, 259
 Moreau, R. 149
 Mounin, Georges, 167
 Muhin, A. M. 247
 Munteanu, G. I. 16
 Munteanu, G. 371
 Mușlea, I. 255

N

Nasta, Mihai 259
 Nauton, P. 221
 Neagoe, Elena 95-97
 Neculee, Ion 91, 92, 93
 Negomireanu, Dolna 167, 170, 370-372
 Neieseu, Ileana 309-317
 Neieseu, Petru 56, 195, 196, 197, 207, 279,
 283, 351-352, 352-353
 Netea, V. 263
 Nicolau, Ed. 247
 Nikitevic, V. N. 275
 Nikonov, V. A. 110, 111

O

Olivieri, Dante 222
 Orghidan, N. 105, 228

Oros, M. 109-113, 359
 Orza, Rodica 83-90, 351
 Orță, I. 275
 Osthoff, Hermann 162
 Ostrá, R. 335

P

Palazzi, Fernando 223
 Pamfil, Viorica 207, 372-374
 Pamfile, T. 37, 59
 Panaitescu, P. F. 91, 371
 Panțu, Zsolt, C. 61, 374
 Panzini, A. 325
 Papadima, O. 334
 Papahagi, T. 55, 56, 66, 67, 219, 223, 228,
 229, 306
 Papiu-Marian, Al. 15
 Papp, István 354
 Pascu, G. 63, 66
 Pașca, Șt. 37, 49, 54, 115, 117, 260, 310,
 312, 313, 315
 Pavel, Toma 147, 148, 333
 Pavliuc, N. 195
 Paul, Hermann 162
 Pătruș, I. 3-5, 23-29, 31, 40, 171, 195, 200,
 207, 209-211, 283, 286, 298, 351, 357, 358
 Părvan, V. 363
 Pekrun, Richard 214
 Peškovskiĭ, A. M. 265, 271, 274, 277
 Peștișel, Moise 373
 Petre, Ioan Șt. 91
 Petrescu, Cezar 214, 215
 Petrișor, M. 294
 Petrocchi, P. 223
 Petrovici, Emil 3-5, 24, 26, 27, 28, 31, 32,
 33, 66, 67, 105, 191-207, 211, 221, 255,
 279, 280, 281, 291, 293, 296, 333, 351,
 352, 357, 358, 364
 Philippide, Al. 64, 210, 223, 365, 368, 370-
 371
 Pianigiani, O. 223
 Pisani, V. 362, 368
 Poghire, C. 272, 361, 366, 370-372
 Polák, V. 361
 Polya, George 139
 Pompiliu, Miron 263
 Popa, M. 41
 Popeea, Nicolae 21

Popescu, Radu 91, 92, 93, 94
 Pop, Sever 49, 66, 67, 192, 221, 291, 352
 Popovici, Iosif 49, 50, 51, 52, 53, 191, 192, 206, 372
 Poreius, Fl., 374
 Pospelov, E. M. 110
 Potebnja, A. A. 266, 271, 274
 Pottier, B. 335
 Prodan, I. 375
 Procopovici, Al. 261
 Puşcariu, Sextil 9, 12, 23, 63, 64, 66, 67, 164, 191, 192, 203, 206, 207, 219, 220, 223, 238, 255, 273, 291, 302, 352, 364
 Pumnul, Aron 10

Q

Quicherat, L. 223

R

Razmusen, L. P. 275, 276
 Rădulescu, I. Hellade 84, 85, 86, 87, 89
 Redhouse, James; W. 61
 Regman, C. 147, 349
 Regnier 10
 Reichenkron, G. 362, 368, 369
 Remacle, L. 221
 Reynouard, F. 10
 Riffatere, M. 151, 345
 Ristič, Svetomir 58
 Rizescu, I. 300, 302
 Robert, Paul 223
 Rocerle-Alexandrescu, A. 31
 Roman, Visarion 15-31
 Romanski, St. 192
 Roques, Mario 191, 198, 372, 373
 Rosetti, Al. 23, 26, 27, 31, 32, 33, 54, 64, 65, 66, 80, 164, 210, 271, 272, 281, 283, 306, 324, 361, 364, 368, 373
 Roşianu, Ioan 115, 153-156
 Roueagiia, Aurelio 332
 Rousselot, Abatele 191
 Russo, A. 332
 Ruşu, Gr. 31, 33, 56, 200, 207, 262, 263, 279-290, 352-353, 359
 Russu, I. I. 26, 65, 220, 360-369
 Rusu, Valeriu 352

S

Sadnik, L. 71
 Sadoveanu, M. 92, 96, 250
 Samu, Imre 354-357
 Sandfeld, Kr. 364
 Sapir, Ed. 327
 Sarai, Visarion 292
 Saramandu, N. 333
 Sartre, J. P. 341
 Saussure, Ferdinand de 165, 274, 276, 344
 Sauvageot, A. 326
 Săghinescu, V. 58
 Sbiera, Ion al lui G. 65
 Schleicher, A. 162
 Schiek, Carla 325
 Schuehardt, H. 370
 Scriban, A. 37, 38, 57, 223
 Sebastian, M. 214
 Seche, M. 344
 Séguy, J. 220
 Selfert, Eva 228
 Sfirlea, L. 238
 Simonyi, József 40, 60, 213
 Slama-Cazacu, Tatiana 44, 236, 349
 Šmillauer, V. 110
 Smotrički, M. 86
 Snell, Br. 326, 332
 Spano, G. 223
 Sperber, M. 166
 Spencer, John 349
 Speranția, Th. D. 256
 Spitzer, Leo 260
 Stan, Aurelia 116, 207, 309-317, 332, 357
 Stan, Ionel 56, 197, 207, 352-353
 Stan, Ioan I. 332
 Stan, Ioan Teodor 116
 Staff, S. 242, 247
 Stolan, I. I. 38
 Stoica, Nicolae 291-303
 Stojkov, St. 364
 Streinu, Vi. 146, 147
 Stroh Fritz 214
 Strungaru, Diomid 83, 86
 Superanskaja, A. V. 110
 Surdu, Bujor 291
 Sylvester, James Joseph 127
 Szábo, J. 374
 Szábó, T. Attila 40
 Szarvas, Gábor 60, 213

Szépe, György 355
 Szilágyi, Margareta 159-161
 Szinneyei, József 39

Ş

Şachmatov, A. A. 268, 272, 273, 277
 Şandru, D. 38, 256
 Şaumjan, S. K. 132
 Şăineanu, Lazăr 57, 58, 223
 Şerban, diacul 373
 Şerban, Felicia 333-339
 Şerban, Valentina 161-164
 Şerban, Vasile 291
 Şincal, Gheorghe 8, 40, 374
 Şismarev, V. F. 368
 Ştefănescu, Margareta 105
 Ştirbu, V. 125-139
 Şuteu, F. 146, 345
 Şuteu, V. 33

T

Tagliavini, C. 163, 167, 326
 Tamas, Lajos 60
 Tasi, K. 223
 Tašekij, W. 310
 Tasso 11
 Taşeu, Valentin 258
 Teaha, Teofil 283, 352
 Teuş, Sabina 357
 Tempea, Radu 83, 85, 86, 87, 89
 Teodorescu, Mirela 298
 Thienemann, Tivadar 215
 Thomas, A. 191, 222, 245
 Thrax, Dionysios 326
 Tiktin, H. 223, 225
 Tobler, A. 223, 228
 Tocilescu, Gr. G. 256
 Todoran, R. 207, 283, 286, 291-303, 352-353
 Tohăneanu, G. I. 328
 Tomasek, W. 363
 Tommaseo, M. 223
 Tomescu, M. 38
 Tordas, Mihail 373
 Trier, J. 165

Ț

Țiucra-Pribeagul, Petru 39

U

Uljanov, K. 268, 271
 Ullmann, S. 164, 325, 331, 336, 347, 348
 Ureche, G. 91, 92, 93
 Ursu, N. A. 88, 171

V

Vaillant, A. 26, 27, 191
 Vasenco, V. 275
 Vasici, Pavel 15
 Vasiliu, Angela 171
 Vasiliu, Em. 31, 33, 139
 Vasiliu, G. 170-173, 351
 Vasiliu, Laura 245
 Vasmer, M. 26, 27, 58, 60, 210
 Văcărescu, Iancu 258
 Văcărescu, Ienăchiță 83, 84, 86, 87, 89
 Vega, Lope de 11
 Végh, József 355
 Vianu, Tudor 145, 146, 147, 328, 337, 342, 315
 Vicinelli A. 325
 Vico, Giambatista 169
 Vinogradov, V. V. 273, 274, 276
 Vințeler, O. 109-113, 116, 376-378
 Vișovan, Șt. 101-108
 Vondrák, V. 272
 Vrabie, E. 195
 Vraciu, A. 360-369
 Vulpe, Radu 363

W

Wagner, Max Leopold 223
 Wald, Henri 139
 Wald, L. 167, 371
 Walde, Alois 223
 Wartburg, W. von 162, 221, 227
 Weigand, G. 193, 255, 258, 291, 352, 364
 Wenker Georg 354

Z

Zacan, Efrem 373
 Zacordoneț A. 275
 Zambaldi, Fr. 223
 Zdrenghea, Maria 156-157, 207
 Zdrenghea, Mircea, 80, 247, 249
 Zimmermann, A. 223
 Zingarelli, N. 223
 Ziinszky, A. 215
 Zučkevič, V. A. 376-378.

INDICE DE CUVINTE *

ALBANEZĂ

ballë 26
 dallë 26
 fshat 63, 64, 65, 66
 gardh 26
 hjele 227
 jele 227
 kikë 227
 kom(ë) 225, 226, 227, 230
 kreshtë 227
 krifë 227
 krimë 227
 lele 227
 magulë 26
 netullë 27
 shetkë 227
 shqa 26

BULGARĂ

blato 26
 brazda 26
 dlato 26
 dobytăkă 27
 grad 26
 gradina 26
 graždî 26
 košnica 26
 kolčel 27
 măsă 306
 m²ăsi 306

mladica 26
 ograda 26
 osoi 105
 opšti 105
 pivnica 26
 prag 26
 rigam 60
 slopanin 26
 sŭvada 26
 sŭvëtŭ 26
 tîmŭnica 27
 vrŭtŭpŭ 27
 zavoj 106

CATALANĂ

cabel 229
 cabella-dura 229
 Coma 228
 coma 228
 pel 229

ENGLEZĂ

come 225, 227
 kame 228

FINLANDEZĂ

akkuna 27

FRANCEZĂ

allure 280
 bureau 280
 ces 323
 chauffeur 280
 chevelure 229
 cheveu 229
 com 224
 coma 229
 come 224, 226, 227, 228
 comme 224, 226
 cosme 224, 226
 coume 228
 énormité 329
 et 323
 gigantesque 329
 ifs 330
 kom 224
 le 323
 mastodonte 329
 mer 330
 monts 330
 nobtailion 330
 poil 229
 saboteur 280
 vantard 330

FRANCEZĂ SUD-ORIENTALĂ

coma 224, 225, 226, 227
 koma 224, 226, 227, 229

* Cuvintele istroromâne de la paginile 49-54, fiind date în ordine alfabetică, nu au fost incluse în acest indice.

GERMANĂ

Adjutant 292
 Aktionsart 266
 Alliierte 292
 Armee 292
 Aspekt 266
 Bahnhof 331
 blessieren 292
 Division 292
 Dragoner 292
 Eigennamen 325
 Erzherzog 292
 Fernsprecher 331
 Flugzeug 331
 Gemeiner 292
 Generalität 292
 Glied 292
 Helm 292
 Kanon 292
 Kanonier 292
 Lazarett 292
 Lebe wohl 215
 Mähen 227
 Munition 292
 Mutter 112
 nedar 38
 nieder 38
 papa 215
 passieren 292
 Proviant 292
 Retirade 292
 retirieren 292
 Sturm 292
 Zeitwort 325
 Zug 292

GRECĂ

ἀγαστήριον 72, 75
 ἄγρος 75
 βάλτα 26
 βάλτουκα 27, 210
 βεργουβίτσα 210
 βρεστόν 210
 βρέσθυνα 210
 βούζι 27
 Γαρδελίτια 210
 Γαρδεγά 210

Γαρδίκι 26, 210
 κοίτη 75
 Δραγαλεβός 210
 Δράγανον 210
 Κράλη 210
 Μπούζι 27
 Σαλμενίκον 26
 Σαλμεγίκον 210
 σκηνή 75
 σκηνώμα 74, 75
 Σμολεανους 25
 Τραγότι 210
 φάλαγξ 99
 φοσσάτον 65

ITALIANĂ

boma 224
 capello 229
 capillatura 229
 chioma 224, 226
 coma 224, 226, 227, 229
 koma 226, 227
 pelo 229
 redina 58
 toma 224
 yoma 224

LATINĂ

ager 71, 73, 74
 civitas 68
 *cloma 224
 coma 219, 220, 223, 224, 225,
 226, 227, 228, 229, 230
 comula 224
 crinis 228, 229
 culmen 228
 Danubius 200
 deorsum 32
 dorsum 32
 dossu 32
 *d'ossu 32
 ergasterion 71
 *gupanu 26

filium 32
 filu 32
 *fil'u 32
 filum 32
 fossatum 54, 65
 fundi 71
 fundus 71
 *gurgulis 104
 habitaculum 71
 habitans 73
 habitatio 71
 latibulum 71
 lectus 71
 *magula 26
 *massatum 64
 *metula 27
 Naissus 211
 regio 71
 rete, -is 71
 retina 58
 rusticus 71
 sanctuarium 71, 72, 73
 sclavus 26
 secare 359
 stapanu 26
 stratum 73
 *suta 73
 tabernaculum 73, 74
 tentorium 71, 73, 74
 terrae 71
 verbum 83

LETONĂ

dukurs 58
 rēds, rēns 58

LITUANIANĂ

rētis 58
 rētas 58

MAGHIARĂ

akasztó 104
 annotól 40

csonkás 104
 csurgó 104
 máj 121
 nóha 41
 nótlál 40
 nótlál 40
 nónius 39, 40
 nóva 40
 nyíl 213
 nyoszoja 39
 nyoszolya 39
 packa 59
 packi 59
 parittyá 213
 prenatal 40
 racka 59
 reggina 58
 rét 106
 rít 106
 rongyos 118
 rovás 60
 remete 359
 rovásol 60
 varjas 359
 vasúti tiszt 121
 vőfély 280
 Zúsa 121

PORTUGHEZĂ

coma 225, 226, 227, 229
 cabella-dura 229
 cabelo 229

PROVENSALĂ

cabel 229
 cabelladura 229
 coim 225
 coma 224, 225, 226, 227, 229
 cuma 224
 koim 226
 kuma 226
 pel 229

ROMÂNĂ

a) DIALECTUL AROMÂN

aiér sęáră 305
 ajér sęáră 305
 ásár sęáră 305
 ásár sęáră 305
 asęáră 305; ~tahină
 306; ~đúăa 306; ~ti
 prăđu 306; ~pi nínnęă
 sęáră 306; ~ęsęáră 306;
 ~ngáptęa 306
 asęrá 305
 astáră 305
 ástáđ 305
 a^wáttáđ 305
 ázá 305
 ballă 26
 brazđă 26
 cáttive 307
 cáttună 67
 coamă 223, 226
 ćubán 307
 đj-ayá 307
 discálică 306
 fęátă 306
 fsat 66, 67
 fusat 66, 67
 fusate 63
 gardu 26
 hoară 67
 tncăleca 306
 masă 306
 másă 306
 m^ęásă 306
 męásă 306
 mănı 305
 păımăni 305
 peđănă 306
 rămăn 306
 rmăn 306
 řmăn 307
 rmęn 306
 román 306, 307
 románie 306
 sat 67
 scl'au 27

b) DIALECTUL
DACOROMÂN

A

abd'ę 35
 ab'ia 35
 absolutism 46; ~monar-
 hic 46
 acas 295
 acasă 295
 Acastăile 104
 acastău 104
 Acastău 104
 Acastei 104
 acov 295
 acumulator 46
 adio 46
 adiutant 292
 admonestă 46
 ado 301
 aduce 301
 adunasă 293
 aduși 298
 afin 46
 Africanu 119, 121
 Aghiazmă 123
 agru 73
 Agurița 311
 -ai 302
 (au fost) ajuns 299
 ajunsı 298
 ajutoriu 294
 albıșșăđră 280
 Albúța 312
 alde 142
 algă 46
 alirt 292
 altar 69, 72
 alură 280
 Amaradia 99
 ambala 45, 47
 ambalaj 46
 amor 46
 amoreza 46
 amputa 46
 -an 60, 313
 -an 301
 -(e)an 312
 -ana 312

Ananie 115
 Ananie (Ana lui ~) 116
 Anastase/Năstase 100
 andosa 46
 ante 46
 anti-46
 apă-api 297
 Apărate (In ~) 320
 apostrofă 46
 apropiași-vă-fi 257
 apurare 46
 -ar (-er) 302
 -af 294
 Arăp 315
 arătos 335
 armee 292
 Ârpad 314
 arșă (ll~) 293
 arșița 103
 Arșița 103
 arșternut 69
 ascensor 46
 ascultași-mă-fi 263
 ascunde-vă-fi 256
 (s-or) ascuns 299
 asistent, -ă 46
 astru 334
 -aș 302
 at 295
 -at(ă) 105
 Atanase/Tănase 100
 atomic 46
 aț 295
 au 302
 audienție 292
 auto- 46
 autoșamion 46
 autodemasca 46
 automotor 46
 auzi 54
 auziia 298
 avans 45, 46; a face ~uri 46
 avea 55; nu avereși 55
 avion 331
 Avram 115
 Azortcă 316
 azotrîitșari 213
 -ăi 302
 âl(a) 99
 âla 295

-ălui 40, 302
 -ări 302
 âst(a) 99
 -ătură 302
 -ău 104
 Bacău 100

B

baci 367
 Baci 117
 Badunea 122
 Baha 115
 Bahii (Lucreția ~) 116
 Bahlui 99
 Baia de Budo 360
 Baia de Popești 360
 Baia de Ursoi 360
 baltă 26, 27
 bați 35
 Banat 99
 Banga 115
 bani 36
 Baronu 119
 Barboși 99
 Bări 316
 barză 367
 Basarab 100
 Băciulea 117
 bădăni 294
 Bădocan 117
 Bădocanului (Jenica ~) 116
 Băicoi 4
 Băița 312
 bălai 336
 bălău 119
 Bălău 119
 Bălgrad 26
 Bălu 312
 Bălăușa 312
 Bănat 100
 banat 338
 băniile 294
 Bărăganu 120
 Bărcă 120
 bărcă 120
 Bătrînu 120
 bea 54; nu bereși 55
 beată 33
 bebe 119

Bebucu 119
 belegar 120
 Belegar 120
 beng 119
 bengă 119
 Bengu 115, 119
 berleg 122
 Berleş 122
 berbeci 303
 bercă 120
 besearcă 74
 beserică-beserici 297
 betu 294
 beți; beților 294
 bibol; biboli 295
 Bibolu 119
 Bicicleta 120
 bișii 280
 Bilie (Ioan a lui ~) 116
 bin 296
 bine 296
 birou 280
 Bistra 111
 Bistrița 110
 bitang 122
 Bitangu 122
 Bivolu 119
 Bîrsa 60
 bîrsan, -ă 60
 Blaga 117
 Blăgoaie 117
 Blăgoaiei (Ștefan a ~) 116
 blond 336
 bob 25
 Bodău 120
 Bodea 120
 bogat 25
 boghi 120
 Boghiu 120
 Boiăn 315
 boieri 285
 Bojana 115
 Bojenii (Vasilica ~) 116
 boldi 302
 bolnăvi 302
 bombe atomice 46
 Bombonica 315
 Bongaru 122
 bontăni 120
 Bontău 120

Bonțida 115
Boriște (Ana din ~) 116
Borșana 117
Borșenii (Ana ~) 116
Borumlacă 112
Bosica 121
bosică 121
botă 121, 122
Botezu 115, 118
Botezului (Ana ~) 116
botică 121
Botoi 122
Bradului (Grigore a ~) 116
Braștra 313
Brașov 100
brazdă 26
Brăzdu 312
Breazova 26
Bréza 312
Brézlaș 315
Brézu 312
brîșcă 122
Brișcău 122
brînaș 302
Broscoi 119
Bûbi 316
Bubu 121
bubu 121
bucurlîndu-vă-și 263
Bujor 315
buhai 121
Buhai 120
Bujóra 315
Bulgáru 119
Bumba 122
bun 330
buň 35
buni 35
bunătate 330
Burcuș 120
Burlici 121
Busuioaca 123
Busuioc 123
Bușulca 316
bute 122
Butea 122
Butucu 119
buzal(ă) 105
buză 105
buzăle 293

C

-ca 312
cafea 150
caștan 150
Calinic 100
cam 296
camion 46
camșe 283
can 296
canalie 150
canon 292
canoner 292
capetile 293
capitaniță 303
capitulație 292
capșon 150
Caramida 313
cară 293
Carbúna 313
carceră 150
Carei 100
casă 69, 296
casă — casi 296
casă — căși 297
cascadă 150
Casieru 117
castan 150
castău 104
Castău 104
cat 150
Cavaléru 314
căciulă 367
cădea (a ~) 336, 337
căfea 293
căfeaoa 293
călăuză 150
Călugăreánu 315
cămăș 295
căni 36
căpeșel 150
Căprioara 314
căprior 150
Căpraru 122
Căprușa 122
cărăbuș 150
cărărúșă 150
Cărbunaru 122
căsăli Domnîmii 360
căsăpie 303
căscă 150
căscat 150
căsoane 294
cășcioară 295
căși 296
cătră 293
cătrăniț 150
căzanele 293
Ceahlău 100
cearcăn 150
ceas-cease 296
ceasornicile 293
Ceasu 122
ceată 150
cedru 150
ceea 297
Ceferistu 121
cenușiu 336
Cerbu 123
cerca 302
cercevea 150
Cernișoara 4
ceruit 150
cetate 68
chică 229
Chichel 121
Chicera 106
Chicioara 106
Chicireca 106
Chiciura 106
chilimbariu 150
Chioreanului (Gorea ~) 116
Chioru 119
chiliuță 150
chiui 150
Cicera 106
Ciłoș 313
cinaș 119
Cinaș Gheorghe 119
Cioara 115, 119
cioară 118
Cioarii 118
Ciobán 316
Cioca 119
Ciocu 119
ciocușă 119
cione 119
cioncaș 104
Cioncaș 104
Cioncu 119

ciorăi 150
 Ciorogalișă 118
 Cioroi 118
 Ciotanu 119
 Citera 106
 Ciunei 104
 ciup 229
 Ciupercă 123
 Ciurda 120
 ciungău 104
 Ciurgău 104
 Ciutanu 119
 cleci (a ~) 122
 Cletna 122
 ctmp 69
 ctmpie 69
 Ctmpina 28
 cînta | nu cîntareși 54—56
 (au fost) cîntînd 299
 cîrligătură 359
 Cîrnaș 126
 Cîrnăctor 121
 cîtea 297
 cîlănșnire 150
 clăpăi 150
 clăți 150
 cleampă 150
 clironom 150
 clocoti 25
 Clopotaru 116
 coadă 229
 coamă 219—230
 coasăle 293
 (să)coboară 293
 Cocheta 122
 Cocoli 122
 Cocșna 314
 Cocosîrgu 119
 Codomarc 122
 Codrișor 104
 Codrușor 104
 colibă 69
 Contabilu 117
 Conș 117
 Conșoale 117
 Conșoalii (Ana ~) 116
 (a)coperit 74, 75
 copii 367
 Copilu 122
 Corboaia 360

Corcoduș 123
 Coristu 121
 Cornet 104
 Cornuța 313
 Cort 68, 69
 cort 71, 72, 74
 costă 229
 cosoară 293
 cosor 61
 Cosor 122
 Costan (Todor a lui ~) 116
 Costei 104
 Costeni 117
 coșneș 303
 coșnișă 26
 coștei 69
 Coștei 115, 119
 Coștila 319
 cotărișă 46
 coleș 27
 Cotoi 118
 Cotuș 117
 Cotușeni 117
 Cracu 119
 Craiova 99
 Cristoreanu 117
 criș 39
 Crîngăși 4
 cruntal 302
 crușa 367
 cîșii 280
 culca; culcași-vă-și, culcași-vi-
 -și 255—263
 culcuș 69
 culeși 298
 cunoașteț-o 295
 cuptori 294
 Curiosu 120
 curma 367
 curmezi 303
 Cărta 313
 culezi 32
 (să)cutrămură 293
 cutrit 303
 cușitoale 61

D

da 329; (nu vă) dareș 56;
 (n-om) da 300;
 deteră 301
 d'al 35
 dallă 26, 27
 Damaschin 100
 Damian/Dămian 100
 Darabani 99
 d'ajă 35
 David 100, 122
 Davideni 100
 Davidușca 122
 dători 293
 dătoria 293
 de 142
 d'gal 35
 deal 106, 204
 Deal 106
 Deal (Paulina din ~) 116
 Dealul Țiganului 112
 Dealu Mare 112
 Deasupra Pădurii 111
 demasca 46
 des- (dez-) 302
 (a se) decăleca 300
 despecătui 302
 deșchisă 295; deschisese;
 (le-au) deșchis; (să)
 deșchidea; (a) deșchide 295
 deșchiși 298
 Detectivul 121
 determina (a ~) 331
 determinativ 331
 determinism 331
 determinist 331
 dezbăra 367
 dezbumbîndu-și 302
 Diacu 116
 Diacului (Nastasia ~) 116;
 (Victor a ~) 116
 dialecticitate 216, 217
 Diecișa 112
 Difuzor 120
 dincătro 296
 dincoacea 301
 dingă 302
 dinlăuntru 295
 dinlontru 295
 dinluntru 295

dirept 296
disagi 293
divizion 292
Dimbu 120
do 296
doaă 285
doao 286, 296
două 286
dobitoc 27
Doda 120
dođă 120
Dôjna 314
Domán 312
Domána 312
Domnu 120
Doru 121, 314
Dracu 119
Dracu Rujii 119
dragon 121, 292
Drăgălin 315
Drăgoana 121
drăguș 335
Dronea 120
Drumu 121
duce 55; *nu ducereși* 55;
duceși-vă 256 (să) *dusă* 293;
(să) dusără 293;
(s-or) dus 299; *duși* 298;
(s-or fi) dus 300
Ducu 314
duhan 122
dulce 335
dulcișor 335
Dumnejăi 122
Dumbrăvea 4
Dunăre—Dunări 297
Dunărea 200
După Deal 111
durabilitate 329
durui (a se ~) 120
Duruș 120
dver 373

E

-ean 316
-eică 303
-eie 312
el'a 284
Elisabeta-Elisabeti 297
Elisaveta 100

-ef 294
-escu 118
-gsta 284
eștiam 298
-et 106
-ete 303
etern 336
-eț 303
execuție 292
expres 292

F

fa 302
face 54; *face-ne-ți* 263; *face-*
ni-ți 263; *face-vă-ți* 256
 257; (on) *făcut-o* 299
Forjân 314
(a se) făgădui 300; 301
făgăduință 293
făget 104
făgetul 104
Făgetul 106
Făgețelul 104
făină 296
Fănică 100
fănină 296
fără 295
făr(de) 295
făt 117
Fătu 116, 117
Fătului (Ion a ~) 116
Feleacul 111
felinariu 294
Felsew-Rownd 102
fer 294
ferbea 294
fi: mi-s, -i 301;
fîind 295; *find* 295
Fichii (Anuța ~) 116
Fieru 119
Fifi 314
findcă 295
Firțuța 319
Fleandură 118
fleandură 122
Fleandurița 122
fliscoi 122
Fliscoi 122
flit 119
Flitaș 119

Florica 311
Flôrğa 314
Florica 314
Floristica 314
Flătura 314
Foișu 123
Foiu 123
Foicului 123
fourage 292
frati-meu 293; *frățtini-meu* 293
frișcă 122
frumos 335
frumosul 325
frumusețea 325, 327
frumușel 325
frunză 293
fsat 63—75
Făcsa 314
Furna 119
Furnica 119

G

Galași 99
galben 336
Gălbina 312
galbini 293
Galița 118
galiță 118
Galiță 118
gară 331
gard 26, 27
g'ață 35
Gavril 100
găti(a se ~) 335
Gélu 314
gșme 285
ghemainer 292
gheneralitet 292
Ghidrán 316
ghiogă 367
Ghiță 314
gingășel 335
Gîuri 314
Gîndu 120
Gîsca 314
glas 337
glid 292
glie 335
Gltmboaca 28
Gltmboceul 4

(a se) glumi 300
 Gogan 123
 gogă (a sta ~) 122
 gogi (a ~) 122
 Gogoie 120, 122
 Gojneă 122
 Golîmba 314
 gosti 303
 grai 83
 grajd(i) 26
 grajdi 296
 Grama 122
 grapă 367
 Grădinaru 120
 grădină 26, 69
 Grăniceru 122
 grę 283
 Gréta 314
 greu 337
 gri 336
 Grigore 122
 grijia 298
 Grivěj 312
 groştior 123
 Groştior 123
 Guba 120
 Gubaşu 120
 gubă 120
 Gujba 115, 120
 gujbă 120
 Gura Chirăului 119
 gură 337
 gură-cască 97
 Gurgaiul 104
 gurgui 104
 Gurgui 104
 Gurguiata 104, 105
 Gurguiet 104
 Gurguiul 104
 Guşa 123
 guşal(ă) 105
 guşă 105
 Guzganu 122

H

hacov 295
 haida 302
 halalăi 303
 karalamb 100

Harghita 100
 Haritor 100
 hat 295
 hăla 295
 hălăi 303
 helmă 292
 Hîdu 119
 Hoafa 122
 Hobtnădu 121
 Hófu 314
 hrană 27
 Huhu 121
 Hurca 122
 Husărelu 121

I

-i 303
 Iadu 119
 iagăr 121
 Iagăru 121
 Iancu 121, 314
 -ica 312
 -ică, 121, 313
 Ică 122
 -ice 303
 Icuşa 122
 Icuşă 122
 Icuşă 122
 -ie 303
 iveram 35
 -ilă 312
 imensitate 329
 impersonalitate 216
 imputa 46
 intră 293
 Iordan 118
 Iovian 115
 Irimetiu 359
 Isai 115
 Isai (maria lui ~) 116;
 (Mircea lui ~) 116
 Isailă 115
 -ișoara 106
 -it 303
 -itate 216
 -iță 303, 315
 Iva 122
 iz- 300, 302
 izăflat 300, 302

izolament 331
 izolant 331
 izolator 331
 izolație 331
 izomorfitate 216, 217
 izvor 107

I

im 296
 imbumbat 302
 (se) imflă 296
 imi 296
 implături 297
 implu 296
 împodobi (a se ~) 335
 imprumut 296
 in-(im-) 302
 încătro 296
 (va să) înceapă 300
 incoacea 301
 incuşa 285
 (a-l) încungiura; încugiurară;
 (i-au) încungiurat; încun-
 giurași; încungiurnd 295
 îndat 295
 îndată 295
 îndărăpt 301
 îndeseară 301
 îndeșeri 301
 in Dos 112
 Indosi 46
 in imprumut 296
 (in) îndeseara 302
 inlăuntru 295
 inlontru 295
 inluuntru 295
 in Peri 359
 inroși (a se ~) 327
 insuș 295
 înșelătoriu 294
 înștință; să înștințează 295
 Intii 294
 (să vă fie) inllnit 300
 (a se) inltria 300
 întoarce-vă-și 256, 257
 (s-au fost) întors 299
 intrabă 294
 intrăbă 293
 înfăleasă; (au) înfăles 293

Înfăleși 299
(i-au) înfărcuit 302
îf 295

J

Jac 316
Jojána 312
Jóica 312
juca 54; *nu jucăreș* 54
junelaș 302
Junghiu 122
juptn 24, 26, 27, 28
Jurcan 117
Jurcăneasa 117

L

Lăjca 312
lampas 59
Lámpi 313
largă 61
lașă 293
lași-vă-și 257
La Viezuini 359
laz 359
lazarel 292
Lăbúș 316
lăcaș (locaș) 68, 69
Lăcrămășă 315
lătețe 303
leagă 33
leage 285
legalitate 216
lege 285
lege 285
legitate 216
lepădaș 295
Léu 315
Lijărcă 280
Lingă Moară 111
Lichii (Ionaș a ~) 116
lift 46
Lisa 315
Lisu 315
livrescă 327
loc 69
locaș 71, 72, 74
locuință 69, 71, 74
lomit 303
lotrie 303

lua 301; *nu luarăș* 56
Lucaci 117
Lucăcioaie 117
luceașăr 334
luminra 72
luń 35
Lunăjca 312
Lunăie 312
Luńilă 312
lupi 33
Lupu 315
luund 300

M

-m 296
Macarie 100
Macedon 119
Măgăraru 122
Magdalena/Măddălina 100
Maișcă 315
Man 117
Manase 100
Manole 100
Morar (Ilisie a lui ~) 116
Mărcu 314
Margareta/Mărgărita 100
(să) margă 294
Maria/Măria 100
Mariana 314
Marica 100
Marișara 100, 314
Marița 100
Marți 314
Marțuica 312
Marțela 313
maslodont 329
Matei/Măcei 100
Mateoaie 117
Mazica 316
Măscura 313
măgură 24, 26, 27
Măgură 104
Măgurăń 315
Mălai 120
Mănoaie 117
mănuntă 296
mări 303
Mărioara 100
Mărțuica 312

mătură 24, 27
(a) mea 142
(ai) mei 141
(al) meu 142
mersi 299
-mi 296
Micu 313
Mjerca 312
Mjercușa 312
Mjercușa 312
mierlă 336
mieriță 336
mierloi 336
militariu 294
Mınca 314
Mirón 100
Miron 100
Mișu 314
Mititi 119
Miyára 315
Mița 314
Mixo 315
mtnea 300; *mtnci*; *mtncă*;
     300 (*să*) *mtnc*; (*să*) *mtnce*
mtncătură 302
Mindra 314
mtndră 335
mtndru 335
Mtdala 123
mtndulă 123
mtnezi 301
Mtrfoaga 122
mtfăte 293
mlădiță 26
Mocăilă 120
Mqdoála 316
moghilă 26
molețe 303
monarh 292
mormăind 330
morminție 303
motor 46
movilă 26
Mozóc 316
Muca 120
mui 121
muiere 338
Muiu 121
Múki 316
muliș 295

mulțami 296
 mulți 142
 mulțime—mulțimi 297
 munițion 292
 muniș 295
 Mura 315
 Mărgu 313
 Musca 121
 Muskifa 315
 muscuță 315
 Muta 122
 mutare 71, 74, 75
 mutat 69
 Mutăr 121
 Mutei 122
 Mutica 122

N

nainte 301
 napoi 301
 năuă 35
 (să) năcăjiia 298
 năsip 296
 Năsolea 119
 nășuă 35
 nedej-37
 nedeie 37
 néder 37—38
 negustoriu 294
 nemșoni 294
 nepeptinași 293
 neprorupt 302
 nesfârșit 336
 neștind 295
 Nicolaie 100
 nil 213
 Niri 122
 niraj 38—39
 Niraj 39
 niscai 297
 niunius 39, 40
 niusăie 39
 noavă 294
 noave 294
 nohă 41
 nónius 39—40
 Nonius 39; ~ Senior 39
 noor 296
 noș' 35

noștri 35
 notă 40
 notălu/40, 41
 nouă 286
 nov 294
 nova 41
 novă 41
 novi 294
 nu 329
 nușius 39
 nușij 39
 Nușa 314

O

-oaie 359
 Oakeșă 313
 Oakișă 313
 oameni 32, 36
 -oame 316
 -oara 312
 oaslă 293
 obcină 105
 obicei 285
 obiectualitate 216, 217
 obște 105
 obștina 105
 ogradă 26
 -oi 119
 -ola 312
 olă 284
 oșin 284
 (să-i) omoară 293
 Onău (Ștefan din ~) 116
 Oncuță 115
 Oncuși (Ștefan a ~) 116
 Oprici (Vasilica a lui ~) 116
 or 299
 gre 284
 Oriș 359
 -os 303
 Osoi 104
 Osoiu Birăului 105
 Osoiu la Ciuc 105
 Osoiu la Codrea 105
 Ostăniși 293
 Oștina 121
 Oșel 119
 Oșel (Todor a lui ~) 116
 Ouaru 120

P

pa 213—215
 palid 334
 Panciu 117
 Panciului (Gheorghe ~) 116
 pandor 117
 Pandoru 116, 117
 Pandorului (Ica ~) 116
 Pantelimon 100
 Pantica 117
 Panticoaie 117
 Paraschiva 100
 pari 32
 Paris 315
 părîr'ă 213
 Partng 99
 Partizanu 121
 pasirii 292
 pașă—pași 297
 Pașcani 99
 pavă 45
 pavoază 45
 păchelă 45
 păcurar 119
 Păcurariu 119
 pămînt — pămînte 296
 pân 295
 pănă 295
 Păncioaie 117
 păpuc 122
 pār 229
 Părau Braniștii 360
 Părau Cînepii 360
 păreși 297
 părîr'ă 213
 părîngă 99
 pășiiă 298
 Pătrunjel 119
 Păvăluță 100
 (să) păzască 294
 păziia 298
 peliță 74, 75
 peptăna, peptentnd 294
 perdea 294
 peri 359
 Periolului (Drumu' ~) 359
 Peste Vale 112
 Peștrișu 119
 Peșțișani 4

Petre 119
(l-au fost) petrecând 299
Peri (Todorel din ~) 116
picior 106
Picu 316
picui 105
Picuiat 105
Picuiata 105
piedôbru 280
Pielcuța 119
pielcuță 119
Pietrișu 360
Pilă 119
pimnișă—pimnișele 219
pîn 302
pingă 302
Pin'i 316
pîntră 293, 302
piper 338
pipîric 119
Pipirig 119
Pipirig 119
pisoi 118
pișătoare 105
Pișătoarea 105
Pișător 105
Piștitori 105
Pișolea 105
Piștra 313
Piștru 313
Petrîca 314
Petrihoi 119
Pîji 122
Pîjula 119
pivnișă 26
Ptglișanu 117
ptrei (a se ~) 120
Ptrciu 115, 120
Ptrlea 121
plan 292
plăcusă 293
pleasă 107
plecasă 293
Pleşa 107
plezirui 292
plini 302
plînge-vă-și 256
poală 27
podului 302
Podireu 359

Pogor 106
Pogorul 106
Polenciului (Sandu ~) 116
poloșă 59
pomeni 301; (*să*) *poméne* 301
pomi 33
Ponoare (In ~) 111
Popcirei (Sia de la ~) 116
porlog 122
Porlog 122
Pofol 122
povâzuitori 294
prăg 226
praștie 213
prăștișă 213
prau 295
pravu 295
pră 293, 302
prăstă 293, 302
prăurăria 295
pre 302
preoteasă—preotesi 297
preste 302
Prîana 313
Prîjana 313
prilej 119
Prileju 119
pringă 302
(să-i) prinză 301
prived' 35
priveghi 35
prînzî; (să) prînzî; (să) prînzî 301
prînzîiiau 298
pro- 300, 302
procesualitate 216, 217
proface 300; *profăcusăm* 302
profiant 292
proidi 373
prompt 329
prorupt 300
protopopișă 303
proșes 292
prăbască 213
pruneică 303
Puică 119
puind 301
Puiu 119, 314
pune-vă-și 256; *pune-vi-și* 256

pupușat 119
puradel 119
Purăcelu 118
purde 119
Purde 119
Pușa 314
Pûki 316
pupă 46
purțe 283
purșe 283
(să) pusă 293; *pusei* 263;
puși 263; *pușai* 263
pușcăi 302
pușcălui 302
pușcări 302
(s-or) putea 300
Puturoasa 120
Puturosu 115, 120

R

Racu 120
radină 57—58, 61
rama 59
rampăs (râmpáz, rompás) 58
 —59
rană 27
rară 61
rarișă 61
râfcă 59—60
răcni 60
Răduleț 100
(s-au) rădicat 296
râmași 299
râmlind 301
râmtne 55; *nu râmtnereși* 55
răspunsă 293
răspunși 299
răvaș 60
răvâși 60
răvâșlui 60
răzor 359
Răzor 123
răzurel 359
Răzurelele 359
Reghinii (Gheorghe a ~) 116
relaționalitate 216, 217
Repeziș 120
(vom să) reteruim 300
retiru 292
retiradă 292

-ref 56
 rezidenție 292
 Rex 316
 Rimeliu 359
 Rișca 122
 rizică 60—61
 (a se) rîde 300
 rîgli 60
 rîpă 107
 Rîpă 107
 rîsă 293
 rîl 106
 Rîl 106, 117
 Rîpeni 117
 rîticele 359
 rîticele 359
 Rodica 311
 Rogoaze 359
 rogoz 359
 românii 307
 Rona 106; ~ de Sus 102
 rondioș 118
 Rondioș 118
 Ronișoara 106
 Roșu 119
 Roza 314
 Ruja 119
 rujă 119
 (să) rump 296
 Rușava, Rușavi 297

S

-sa 312
 sabiță 60, 61
 sabotor 280
 sala 69, 74
 salo 69, 74
 Săscut 100
 sat 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69
 70, 72, 74, 75
 sau 302
 săcuri 293
 săcerișului 293
 sălaș 69, 71, 72, 73, 74
 Sălăjanului (Ion a ~) 116
 sănătoșă 302
 Sănducu 100
 săpoaie 294
 săpoane 294
 scăpa 301; scăpi 301; scăpasă
 293; scăpași 295

Schiopu 119
 scrie, (a) scri 301; scriasă
 301; (nu vor mai) scri 301;
 scriși 301; scriși 299
 scrișnind 330
 scrumi 303
 sculași-vă-ți 257
 scurt 329
 scurt pe doi 329
 scutura (a se ~) 336, 337
 sec 119
 seca 359
 secătură 359
 Secu 119
 Șenúșa 313
 sfadă 26
 sfat 26, 69
 sfinjire 72
 sfinjitorie 69
 sfinjitoriu 72
 sfință 69, 72
 Sic 119
 Sicănușu 119
 Siliștea 121
 Siminic 121
 Simion 120, 121
 șiréc 61
 sinjlorie 72
 Sîmbola 312
 Sîmbúica 312
 Sînziana 115
 skăpă 280
 slujiam 298
 Smăranda 100
 smîntîlnă 24, 27
 smoală 27
 Șoric 119
 Soricașu 119
 spancă 59; oaie ~ 59; pol-
 ~ 59
 spaniolă 59
 (să) spargi 293
 spăimînta 302
 (au fost) spînzuratu-i 299
 spuind 301; spuindu-le 294;
 (au fost) spus 299; spusă
 293; spusei 263; spus 263;
 spusăi 263; spusii 299
 sta 54; sta bine 335
 stagu 294

stai 1 329
 Stamate 100
 stăgariu 294
 stăpln 24, 26, 27
 Stăvărúș 100
 stę 283
 slea 334
 steag 104
 stejar 106
 Stejăriș 106
 Stejeret 106
 sterp 367
 Stéla 313
 Stéluța 313
 stîlnă 24, 27
 Straja 117
 strajă 117
 strat 69
 strînși 299
 Strugar(i) 320
 storși 299
 Strugu 320
 Sub Coastă 111
 Sub Coaste 112
 suci 117
 Suci 117
 Sucot (Socot) 112
 (i-au fost) suduind 299
 suflet (a lua de ~) 121
 Sufletoaia 121
 Sufletu 121
 Suhot (Sohot) 69
 Sula 122
 sulif 295
 suna (a ~) 336
 Suran 313
 sută 27, 28

Ș

șale 367
 Șándor 314
 Șandru 314
 șanș 296; șanșe 296
 șanșăle 293
 Șari 314
 (să) șază 301
 șchiau 24, 26, 27, 28
 șiatră 69, 72
 șofer 280
 șoprlă 368

șpiț 122
 Șpițu 122
 Șta 122
 șterge-vă-ți 256, 257
 (să) ști 294
 șt'iu 35
 șturm 292
 Șuncodé 122
 Șurțu 280
 Șuta 313
 Șuturica 313

T

taica—taichi 297
 t'anc 35
 Tarcău 100
 Târzan 314
 Tăchișă 100
 tăja 285
 tămie 338
 Tătaru 117
 Tătărița 116, 117
 Tătăriții (Mitru ~) 116
 tăj 295
 teacă 33
 t'ganc 35
 telefon 331
 temnișă 27
 Teremte 120
 Terente 120
 Ticera 106
 timiș 39
 tinără 296
 tinărul 296
 tinde 302; tinde-vă-ți 256
 Tinghilița 120
 tinghilișă 120
 Tirziu 120
 Toader (Ana lui ~) 116
 toc 122
 Tocu 122
 Todor Tîța 115
 Topanca 123
 topancă 123
 Topliceni 4
 Topor 123
 -toț 294
 toți 142
 trăcea; trăcură 293
 trâmura 293

Trifoaie 359
 trimile; trimeasă; trimete-301
 (au fost) trimis-o 299
 trimiși 299
 trist 330
 tristețe 330
 trimbicer 302
 trimbiceriu 294
 troieni (a ~) 337
 tropăind 330
 Tulea 321
 Tulșu 321
 turlat 120
 Tuibata 120
 turci 297
 Turtărișă 117
 tulun 122
 Tutuna 122

T

țară 337
 țarc 367
 țarină (țarenă) 69
 Țăpôna 316
 țărtnă 335
 țedulice 303
 ține 55; nu ținereți 55
 Țintirim 360
 Ținși 122
 țioi 303
 țiba 121
 Țibu 121
 Țița 121
 Țiții (Aurel a ~) 116
 țolului 122
 țug 292
 Țuți 315

U

Uăkeșa 313
 -uc 119
 -ui 312
 Ulița ai Mare 117
 Ulișeni 117
 uloagă 296
 umbrar 302
 umbrariu 74, 75
 (le-au) umflat 296
 unchi 35
 undi-i 293
 unguroane 294

-ură 313
 urit 325
 urs 105
 Ūrsa 315
 ursoi 105
 Ūrsu 315
 -ușa 312
 -ușă 315
 -uș 121
 -ușa 312
 -ușă 314, 315
 Uua 122
 ūun' 35

V

Valea Mică 112
 Valea Seacă 112
 Vale (Iosup din ~) 116
 Valencea 115
 Valencii (Ica ~) 116
 Vanghele 100
 Varlaam 100
 Varvara 100
 Vasile/ Văsii (Văsălie) 100
 Vasilica Botezu 115
 Vasilica Șuncodé 115
 Vasilică 122
 (să) vază 301
 vedea 54
 vede 285
 Veghina 115
 Veghinii (Gheorghe a ~) 116
 veni 54, 294 veni, vino 301;
 vini; 294 (să) vini
 viind 295, 301
 vind 295
 venirea 327
 verb 83, 84
 verde 283
 veș 295
 vi 294
 viașă 74, 75
 victorie 292
 Vidra 315
 viezuină 359
 viezuine 359
 Viezuinii 359
 Vilma 314
 Viluca 117
 Vilucoaie 117

vine 294; 'vinea; vini; vinile;
vinilor
Viñerçân 312
viñeri 33
Viñçâra 312
Viñçra 312
vinui 302
Viñçóra 312
Viorel 119
Viorél 314
Virghil (Ghişă a lui ~) 116
visă 293
Vişanului (Ica ~) 116
vite 329
vivat 122
Vtju 123
vnturos 303
vtrtop 27
vtrzobi 303
vlah 307
Vladislav 100
Vlăduşu 121
voaă 286
voao 286
vorişte 359
Vorişte 359
Voşutistu 121
vouă 286
võşfi 280
a vrea 300
vreo 294
vrjun 294
vro 294
vrun 294
vrunii 294
vrunu 294

Z

Zaica 115, 120
Zâică 120
Zamfir 100
ză- 300, 302
Zâl'a 316
(a) zăposti 300, 303
(au) zăpostit 302
zăpost 303
(a) zăuila 300
zăuilai 302
zăvoi 106

Zăvoi 106
zbaş; zbaşuri 293
zbrnăi#âre 213
zburda 367
Zdreanşă 118
Zdrtnca 121
Zgtreiu 115, 120
zgtria 367
Zgulitu 119
zisei 263
zisără 293
ziş 263
zişăi 263
zişi 299
Zlaşti 26
Zlatna 26
Zorică 316
Zurgalău, 120
Zusu 121
zotrîtoare 213

c) DIALECTUL ISTRO-
ROMÂN

come 226
paiz (pais) 67
sela 67
selişte 67
vrăra 54
vrur'á. 54

d) DIALECTUL MEGLE-
NO-ROMÂN

cătun 67
coamă 224, 226

RUSĂ

sposob dejstvija 266
vid 266

SARDĂ

comă 224, 227
koma 224, 227

SIRBA

Niş 211
opçina 105
opştina 105

SIRBO-CROATĂ

pđckī 59
rackulja 59
redina 58
rigati 60
rignuti 60
stopanin 26

SLAVĂ

*akūna 27
*Baltūka 210
*Bergovica 210
bobū 25
bogatū 25
*Baltūka 27
boljarinū 285
Brēslina 210
Brēstū 210
*Būzū 27
klokotiti 25
kopina 29
Kralji 210
*Darg- 26
Dragalevo 210
Dragan 210
Dragawitus 26
dūzori 27
Dunav 200
*Gardk 26
*Gardkū 210
*Gardina 210
*Gardlnika 210
*gjupartū 26
glqboka 29
-gor 106
griva 227, 228
iože 70, 71
*magŋla 26, 27
*metūla 27
*mogyla 27

obšiti 105
 obyčaj 285
 okúno 27
 plete 219, 229
 pola 27
 rana 27
 рѣрати 60
 *Salmínik 26
 *Salmíniká 210
 selenije 71
 selo 70, 71, 72, 73
 setrv 70, 71, 72, 73
 *slav- 26
 slověninů 26
 smola 27
 смолѣне 25
 št 209
 *stapan 26
 *sula 27
 světilo 70-72
 (t) all 26, 27
 tall 209
 (t)ari 26, 27
 tart 209, 210
 telt 26, 27, 209, 210
 tert 26, 27, 209, 210
 žd 209
 здалѣта 60

SPANIOLĀ

aldea 66
 *cabelladura 229
 cabelo 229
 coma 225, 229
 pelo 229

ȚIGĂNEASCĂ

sun code, mo l 122

TURCĂ

hatır 99
 saca 99
 seyrek 61

UCRAINEANĂ

Aršyca 103
 Beriznyky 103

Bolotyšče 103
 bulajóska 104
 Ciganský Kopec 112
 Čónkas 104
 Corallheg 104
 Čurgóvy 104
 Derenová'ti 104
 d'il 106
 D'il 106
 Dobróca 103
 dzvur 107
 -ec' 106
 Fed'ecul 104, 106
 Horá 103
 Hlúhyj 103
 horišče 359
 Horódeč 103, 106
 Hrybý 103
 Hurguj 104
 Ihróyšče 103
 Jalynka 103
 Jasýnnyk 103
 Kadasú 104
 Kodryšúr 106
 Koň 104
 Kodryšúr 104
 Kornatheg 104
 Kornéc 104, 106
 Kornéc'kyj (Ryt ~) 104
 Kornét 104, 106
 Kryúty 103
 Kryvýj Las 103
 kuň 104
 Kýčera 106, 107
 Kýčera Malá
 Kýčera Velýka
 Kyrnýčka 103
 Mágura 104
 Mágura Bulajáska 104
 Mágura Škábryňa 104
 Mágura Vysóka 104
 Mahara 104
 Mahura 104
 Maly Jank 112
 Medvěžyj 103
 Možárnyj 103
 Mohýlky 103
 Náttori 103
 Nákiici 103
 Občína 105

Občina (Zá ~) 105
 Občínog (Pud ~) 105
 obščina 104
 Ošýj 105, 106
 -ov 104
 Pereslópyna 103
 Pereslúp 103
 Pikujáta 105
 Pišytlófa 105
 pliš 107
 pliš(a) 107
 Pliša 106, 107
 Plóšča 103
 Pogúr 106
 Pohur 106
 Pol'ánka 103
 Polonýnka 103
 Potóčina Fedécul'ska 104
 Preláka 103
 Prycárynok 103
 pizák 61
 Rúyna 106
 Ruynísára 106
 ryháty 60
 rýpa 107
 Rýpa 106, 107
 Rýpa Malá 107
 Rýpa Velýka 107
 Ryt 106
 Škábryňa 104
 Škábryneč 103
 škábryneč 106
 Solonéc 103, 106
 st'oh 104
 styžeréc 106
 Styžeréc (Pud ~) 106
 Stýžeréc'kyj (Pótuk) 106
 Styžerét 106
 Styžerét Mátyj 106
 Styžerét Velýkyj 106
 Šýdorovec 103
 Topulnýka 103
 Ůhlar'ii 103
 Velký Jarek 112
 Vorotéc 103, 106
 vysóka 104
 Za Vérch 103
 zavuj 106
 Závuj 106
 zavr 107

